

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**TEOS HELLENİSTİK DÖNEM
SAVUNMA SİSTEMİ**

YUSUF POLAT

**ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ BİLİM DALI**

HAZİRAN 2016

TEOS HELLENİSTİK DÖNEM SAVUNMA SİSTEMİ

Yusuf POLAT

**DOKTORA TEZİ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

Haziran 2016

Yusuf POLAT tarafından hazırlanan “Teos Hellenistik Dönem Savunma Sistemi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi Arkeoloji Anabilim Dalında Arkeoloji Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Ayşe Emel ERTEN
Arkeoloji, Gazi Üniversitesi
Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

Başkan : Prof. Dr. Süleyman Yücel ŞENYURT

Arkeoloji Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

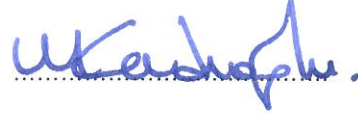
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye : Prof. Dr. Musa KADIOĞLU

Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye : Doç. Dr. Okşan BAŞOĞLU

Arkeoloji Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye : Doç. Dr. Erhan ÖZTEPE

Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

Tez Savunma Tarihi: 17/06/2016

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü V.

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yusuf Polat

2016

TEOS HELLENİSTİK DÖNEM SAVUNMA SİSTEMİ
(Doktora Tezi)

Yusuf POLAT

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Haziran 2016

ÖZET

İonia Bölgesi'nin önemli bir kenti olan Teos Kenti, İzmir ili Seferihisar İlçesi Sığacık Mahallesi'nde yer almaktadır. Bu çalışmada, Teos Hellenistik Dönem Savunma Sistemi ele alınmıştır. Kentin savunma sistemleri, sur duvarları, kapılar ve kuleleri ayrı başlıklar altında, plan ve mimari özellikleri bakımından incelenmiştir. Ayrıca, kazılarda bulunan arkeolojik veriler (seramik ve diğer küçük buluntular), epigrafik buluntular (yazıtlar) ile birlikte değerlendirilmiş, Teos'un Hellenistik Dönem savunma sisteminin incelenmesi jeofizik ve arkeometrik yöntemlerle de desteklenmiştir. Yapılan çalışmalarda kent surunun birbirini dik açılarla kesen dirseklerle güçlendirildiği, 4 km uzunluğunda olduğu ve yaklaşık olarak 65 hektarlık bir alanı kapladığı belirlenmiştir. Kulelerle desteklenen sur hattında üç kapının varlığı da kazı çalışmaları ile belirlenmiştir. Sur duvarlarının tarihlendirilmesinde, duvar örgü teknikleri, işçilik özellikleri, kentte bulunan sur inşa yazıtları ve arkeolojik buluntulardan faydalanılmıştır. Ayrıca tarihlendirmede özellikle İonia Bölgesi kentleri başta olmak üzere çevre kültürlerin tarihlendirilmiş kent surları ile de analogiler yoluyla tarihlendirme önerileri getirilmiştir. Bu tarihlendirme önerilerine göre; Teos Kenti Hellenistik Dönem surlarının iki evreli olduğu sonucu çıkmaktadır. Buna göre surların ilk evresi, MÖ 4. yy'ın son çeyreğinden MÖ 3. yy ortalarına, ikinci evresi ise MÖ 3. yy ortası-MÖ 2.yy başlarına tarihlenmelidir.

Bilim Kodu : 1117

Anahtar Kelimeler : İonia, Teos, Hellenistik Sur, Savunma Sistemi

Sayfa Adedi : 339

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ayşe Emel ERTEN

HELLENİSTİC DEFENCE SYSTEM IN TEOS

Ph. D. Thesis

Yusuf Polat

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

June 2016

ABSTRACT

Ancient Teos is an important settlement of Ionia located in Sığacık near Seferihisar in İzmir. This study will focus on the defense systems of Teos during the Hellenistic Period. Defense systems of Teos was studied by the examination of city walls, gates and towers. As well as the establishment of plan and architectural features of the defense system archaeological data (pottery and small finds) was studied. In addition to these, epigraphic data was supported by geophysical and archeometrical methods. The city wall which was 4 kilometers long was reinforced by perpendicular consoles, covering an area of approximately 65 hectares. After excavations it could be possible to locate three gates on the city wall which is supported by towers. In order to establish the chronology of the defense system the construction and, masonry techniques and inscriptions on the city wall and archaeological finds were evaluated. For the dating analogies between Teos, and neighboring Ionian cities were also suggested. Based on the present data, it was suggested that the Hellenistic walls of ancient Teos had two phases: The first phase was dated between the end of 4th century BC and mid 3rd century BC. The second phase belongs to the mid 3rd century BC and early 2nd century BC.

Science Code : 1117

Key Words : Ionia, Teos, Hellenistic City Wall, Defense System

Page Number : 339

Supervisor : Prof. Dr. Ayşe Emel ERTEN

TEŞEKKÜR

Teos Hellenistik Savunma Sistemi başlıklı tez çalışmamı gerçekleştirirken çok değerli hocalarımla bilgi, görüş ve tecrübelerinden faydalanma imkânı buldum. Bu çalışmam sırasında, bilimsel yönlendirmeleri ile değerli katkılarını aldığım tez danışmanım Sn. Prof. Dr. A. Emel Erten'e, konuyu doktora tezi olarak hazırlamam konusunda gerekli izin ve desteklerini aldığım, tez izleme komitelerimde başından sonuna kadar konu ile ilgili değerli yönlendirmelerde bulunan Teos Kazı Başkanı Sn. Prof. Dr. Musa Kadioğlu'na, en içten teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışmada tarihlendirme önerilerine değerli katkılar sağlayan epigrafik belgelerin (yazıtlar) transkripsiyonlarını yaparak, kentin tarihsel gelişimi hakkında değerli fikirlerini aldığım değerli Hocam Sn. Prof. Dr. Mustafa Adak'a, yazıtlar ile ilgili bilgilerini paylaşan Sn. Araş. Gör. Erkan Taşdelen ve Araş. Gör. Hüseyin Uzunoğlu'na çok teşekkür ederim. Teos kenti sur kazılarında emeği geçen ekip üyelerine de teşekkürü bir borç bilirim. Sur çevresinden ele geçen seramiklerin arkeometrik çalışmalarını büyük bir özveri ile gerçekleştiren Sn. Prof. Dr. Yusuf Kağan Kadioğlu'na ve Yrd. Doç. Dr. Ali Akın Akyol'a, taş analizlerini titizlikle değerlendiren Malzeme Bilimi Mühendisi Dr. Neslihan Tamsü Selli'ye ve Anadolu Üniversitesi Malzeme Bilimi Mühendisliği laboratuvarı çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım. Kent surları için çok önemli sonuçların elde edilmesinde değerli katkıların sağlandığı Teos kentindeki Jeofizik çalışmalarını gerçekleştiren, Yüksek Jeolog Christian Hübner ve ekibine teşekkür ederim. 2013-2015 yılları arasında bu çalışma, Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Fonu 1307E289 no'lu proje ile maddi olarak desteklenmiştir. Adı geçen kuruma teşekkürlerimi sunarım. Doktora sürecim boyunca manevi desteklerini aldığım Polat ve Tamsü ailelerine minnetlerimi sunuyorum. Son olarak tezim sırasında göstermiş olduğu anlayışın yanı sıra bilimsel katkılarıyla her zaman yanımda olan değerli eşim Yrd. Doç. Dr. Rahşan Tamsü Polat'a sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xiv
RESİMLERİN LİSTESİ	xxiv
HARİTALARIN LİSTESİ	xxv
SİMGELER VE KISALTMALAR	xxvi
GİRİŞ	1
<i>Konu ve Kapsam</i>	5
<i>Amaç ve Yöntem</i>	5
BİRİNCİ BÖLÜM	11
TEOS KENTİ	11
1.1. Kentin Konumu ve Tarihi Coğrafyası	11
1.2. Kent Tarihi	12
1.3. Kent ve Çevresinin Jeolojik Yapısı	17
1.4. Kentin Araştırma Tarihi	19
1.4.1. Hellenistik Dönem Sur Araştırmaları	21
1.4.2. Teos Sur Araştırmaları	29
İKİNCİ BÖLÜM	35
TEOS SURLARININ YAPISAL ÖZELLİKLERİ	35
2.1. Eskiçağda Sur Duvarları	37
2.1.1. Teos Surları	49
2.1.1.1. Doğu Surlar	51
2.1.1.1.1. Doğu Sur Malzeme Teknik ve İşçilik	51
2.1.1.1.2. Doğu Sur Yazıt	52
2.1.1.2. Güney Surlar	53

2.1.1.2.1. Güney Sur Malzeme, Teknik ve İşçilik.....	53
2.1.1.2.2. Güney Sur Buluntuları	55
2.1.1.3. Batı Surlar.....	56
2.1.1.3.1. Batı Surlar Malzeme Teknik ve İşçilik	58
2.1.1.3.2. Batı Sur Buluntuları	63
2.1.1.4. Kuzey Surlar	63
2.2. Kapılar.....	65
2.2.1. <i>Nekropol</i> Kapısı	68
2.2.1.1. <i>Nekropol</i> Kapısı Malzeme Teknik ve İşçilik.....	71
2.2.1.2. <i>Nekropol</i> Kapısı Buluntular	76
2.2.1.2.1 <i>Nekropol</i> Kapısı (Kapı Aralığı) Buluntuları.....	76
2.2.1.2.2. <i>Nekropol</i> Kapısı Kuleleri Buluntuları	77
2.2.2 Dionysos Kapısı	80
2.2.2.1. Dionysos Kapısı Malzeme Teknik ve İşçilik	81
2.2.2.2. Dionysos Kapısı Buluntuları.....	82
2.2.3. Herodotos Kapısı	85
2.2.3.1. Herodotos Kapısı Malzeme Teknik ve İşçilik	86
2.2.3.2. Herodotos Kapısı Buluntuları	87
2.3. Kuleler	88
2.3.1. Güney Kule 1	93
2.3.1.1. Güney Kule 1 Malzeme Teknik ve İşçilik	93
2.3.1.2. Güney Kule 1 Buluntuları	94
2.3.2. Güney Kule 2	94
2.3.2.1. Güney Kule 2 Malzeme Teknik ve İşçilik	95
2.3.3. Batı Kule	96
2.3.3.1. Batı Kule Malzeme Teknik ve İşçilik.....	97
2.4. Yapı Yazıtları.....	98
2.4.1. Yapı Yazıtı 1	98
2.4.2. Yapı Yazıt 2	99

2.4.3. Yapı Yazıtı 3	100
2.4.4. Yapı Yazıtı 4	101
2.4.5. Yapı Yazıtı 5	102
2.4.6. Yapı Yazıtı 6	103
2.4.7. Yapı Yazıtı 7	103
2.4.7. Yapı Yazıtı 8	104
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	107
DEĞERLENDİRME VE TARİHLEME	107
3.1. Sur Duvarları	107
3.1.1.1. Tarihlendirme Sorunu	112
3.1.1. Kapılar	114
3.1.2. Kuleler	117
3.1.3. Mimari Özellikler: Teknik, İşçilik ve Yapım Tekniği	120
3.2. Buluntular	127
3.2.2.1. Seramik ve Küçük Buluntular	127
3.3. Arkeojeofizik Çalışmaları	134
3.3.1. Magnetometre Çalışmaları	136
3.3.2. Jeoradar Çalışmaları	139
3.3.3. Elektromanyetik Çalışmaları	139
3.4. Epigrafik Buluntular	141
3.5. Analizler	150
3.5.1. Seramik Analizleri	150
3.5.2. Taş Analizleri	158
SONUÇ ve ÖNERİLER	163
KAYNAKLAR	171
Antik Kaynaklar	171
Modern Kaynaklar	172
EKLER	190
ÖZGEÇMİŞ	191

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Teos Surları ile İlgili Olarak yapılan Değerlendirmelerde Kullanılan Savunma Sistemleri ve Özellikleri	44
Tablo 2. Teos sur inşa yazıtlarında geçen isimler	141
Tablo 3. Yapı faaliyetleri ve toplam harcama	142
Tablo 4. Teos kazısı çalışma örnekleri ve kodları	153
Tablo 5. Seramik örneklerin petrografik ince kesit optik mikroskop analizi değerlendirmeleri	155
Tablo 6. Seramik örneklerin petrografik ince kesit optik mikroskop analizi	155
Tablo 7. Taş örneklerin kimyasal bileşenleri.....	159

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

- Şekil 1 1. *Akropol* Batıdan Görünüm (Y. Polat).
2. Teos'un Kurduğu Koloni Kentleri (GoogleEarth, Uygulama: .Polat).
- Şekil 2 1. Kyme Kenti Andezit Sur Duvarı (La Marca, 2013: res. 13).
2. Erythrai Kenti Sur Duvarı (Y. Polat).
- Şekil 3 1. Lebedos Kenti Sur Duvarı (Y. Polat).
2. Kolophon Kenti Sur Duvarı (Y. Polat).
- Şekil 4 1. Ephesos Kenti Sur Duvarı (Y. Polat).
2. Priene Kenti Sur Duvarı (Y. Polat).
- Şekil 5 1. Miletos Kenti, Kule ve Sahne Binası Arasındaki Sur Duvarı (Von Gerkan 1935: 97, abb. 68)
2. Samos, Pythagorion Sur Duvarı (Y. Polat).
- Şekil 6. Teos Kentinin Yapılan İlk Planı (Bequignon ve Laumonier, 1925: pl. VII)
- Şekil 7. 1946 Yılında G.Bean Tarafından Hazırlanan Teos Kent Planı ve Surları (Bean, 1992: pl. 26)
- Şekil 8. E. Akurgal Tarafından Hazırlanan Teos Kent Planı ve Surları (Akurgal, 1993: res 314)
- Şekil 9 J.R. Strang Tarafından Hazırlanan Teos Kent Planı ve Surları (Strang, 2007: 325, fig. 4)
- Şekil 10 Günümüz Teos Kent Planı ve Surları (Kadioğlu ve diğ., 2015: 346, pl.1)
- Şekil 11 2010-2015 yıllarında Hellenistik Surlarda Yapılan Kazı Çalışmaları (Y. Polat)
- Şekil 12 1. Dionysos Tapınağı Batısı (B Çukuru), (Teos Kazı Arşivi)
2. Duvar Örgü Teknikleri (Nossov 2009, 14)
- Şekil 13 1. Güney Surlar Taşçı İşaretleri (Y. Polat)
2. Güney Surlar Taşçı İşaretleri (Y. Polat)
- Şekil 14 Doğu Sur Plan (Y. Polat)
- Şekil 15 1. Doğu Sur (Y. Polat)
2. Doğu Sur (Y. Polat)
- Şekil 16 1. Doğu Sur Jeoradar Çalışması (Ch. Hübner)

2. Doğu Sur Magnetometre Çalışması (Ch. Hübner)

- Şekil 17 1. Doğu Sur Plan (Y. Polat)
2. Su tahliyesi için kullanılan oluk (Y. Polat)
- Şekil 18 1. Doğu Sur Lanetleme Yazıtı (Y. Polat)
2. Doğu Sur Lanetleme Yazıtı Kazı Evi (Y. Polat)
- Şekil 19 1. Güney Surlar Plan (Y. Polat)
2. Güney Sur Plan (Y. Polat)
3. Kapıkaya Surları (Winter, 1966: 129, İll. 1.)
- Şekil 20 1. Nekropol Kapısı'nın Batısı Örgülü Sistem (Y. Polat)
2. Kule 2'nin Doğusu Atkılı Sistem "Emplekton" (Y. Polat)
- Şekil 21 1. Kule 1'in Doğusu Çift Sıra Duvar (Y. Polat)
2. Mazgal 1 Mekan "Kazemat" (Y. Polat)
- Şekil 22 1. *Nekropol* Kapısı Batısında Bulunan Sur Duvar Hattı (Y. Polat)
2. Kule 2'in Kuzeyi Bosajlı Bloklar (Y. Polat)
- Şekil 23 1. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, Balık Tabağı (Ç: R.T. Polat))
2. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, *Lasana* (Ç: R.T. Polat))
3. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, Echinus Bowl kâse (Ç: R.T. Polat)
4. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, *Amphora* Ağız Parçası (Ç: R.T. Polat)
5. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, *Amphora* Dip Parçası (Ç: R.T. Polat)
- Şekil 24 1. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, Tabak (Ç: R.T. Polat)
2. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, Tabak (Ç: R.T. Polat)
3. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, Sigillata (Ç: R.T. Polat)
4. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, *Amphora* Dip Parçası (Ç: R.T. Polat)
- Şekil 25 1. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, *Amphora* Dip Parçası (Ç: R.T. Polat)
2. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, *Amphora* Dip Parçası (Ç: R.T. Polat)
3. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, *Amphora* Dip Parçası (Ç: R.T. Polat)
4. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, *Amphora* Dip Parçası (Ç: R.T. Polat)
5. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, *Amphora* Dip Parçası (Ç: R.T. Polat)
- Şekil 26 1. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, *Amphora* Dip Parçası (Ç: R.T. Polat)
2. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, *Amphora* Dip Parçası (Ç: R.T. Polat)
3. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, İçe Dönük Ağız Parçası (Ç: R.T. Polat)
4. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, İçe Dönük Ağız Parçası (Ç: R.T. Polat)
- Şekil 27 1. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, *Lasana* Ayağı (Ç: R.T. Polat)
2. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, *Lasana* Ayağı (Ç: R.T. Polat)
- Şekil 29 1. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, Kase Ağız Parçası (Ç: R.T. Polat)
2. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, *Lasana* Ayağı (Ç: R.T. Polat)

3. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, Kase Ağız Parçası (Ç: R.T. Polat)
4. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, Kase Dip Parçası (Ç: R.T. Polat)

- Şekil 29
1. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, Balık Tabağı, Echinus Kase Dıştan (F: Y. Polat)
 2. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, Balık Tabağı, Echinus Kase İçten (F: Y. Polat)
 3. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, İğ (Fusi) Formlu *Unguentarium* (F: Y. Polat)
- Şekil 30
1. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, Tahtta Oturan Ana Tanrıça (F: Y. Polat)
 2. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, Tahtta Oturan Ana Tanrıça (F: Y. Polat)
 3. Kule 2'in Kuzeyi Sur Duvarı, Temple Boys (Tapınak Oğlanı) (F: Y. Polat)
- Şekil 31
1. Batı Sur HS-B3 Sondajı (Y. Polat)
 2. Batı Sur HS-B3 Sondajı Plan (I.T. Sheridan)
- Şekil 32
1. Batı Sur HS-B3 Sondajı Kuzeyi (G. Yenice)
 2. Batı Sur HS-B3 Sondajı Kuzeyi Plan (I.T. Sheridan)
- Şekil 33
1. Batı Sur HS-B3 Sondajı Kuzeyi (G. Yenice)
 2. Batı Sur HS-B3 Sondajı Kuzeyi Plan (G. Yenice)
- Şekil 34.
- Batı Sur HS-B3 Sondajı Kuzeyi (I.T. Sheridan)
- Şekil 35
1. Batı Sur HS-B2 Sondajı (Y. Polat)
 2. Batı Sur HS-B2 Sondajı (Y. Polat)
- Şekil 36.
- Batı Sur HS-B2 Sondajı Plan (I.T. Sheridan)
- Şekil 37
1. Batı Sur Temel Seviyesi, Güney Kule 1'in Kuzeyi (Y. Polat)
 2. Batı Sur Güney Kule 1'in Kuzeyi (Y. Polat)
- Şekil 38.
- Batı Sur Plan, Güney Kule 1'in Kuzeyi (I.T. Sheridan)
- Şekil 39
1. Atkı Taşı Detay (Y. Polat)
 2. Batı sur güney kule 1'in kuzeyi önden görünüm (Y. Polat)
- Şekil 40
1. Hellenistik Sur Batı-3 (HS-B3) atkı ve yatay bloklar (I.T. Sheridan)
 2. Hellenistik Sur Batı-3 (HS-B3) atkı ve yatay bloklar (I.T. Sheridan)
- Şekil 41.
- B Çukuru ve Dionysos Kapısı (I.T. Sheridan)
- Şekil 42.
- Batı sur dışı düzlük alanlar (Y. Polat)
- Şekil 43
- Batı sur B Çukuru Görünüş ve Kesit (I.T. Sheridan)

- Şekil 44 1. Batı sur B Çukuru (Kazı Arşivi)
2. Batı sur B Çukuru Temel üstü blok detay (Y. Polat)
- Şekil 45 1. Batı sur B Çukuru blok yükseklikleri (Y. Polat)
2. Batı sur B Çukuru sur üstü (Y. Polat)
- Şekil 46 1. Kolophon temel üstü blok yükseklikleri (Y. Polat)
2. Prienne temel üstü blok yüksekliği detay (Y. Polat)
- Şekil 47 1. Latmos Herakleiası temel üstü blok yüksekliği detay (Y. Polat)
2. Latmos Herakleiası temel üstü blok yüksekliği detay (Y. Polat)
- Şekil 48 1. Halikarnasos temel üstü blok yüksekliği detay (Y. Polat)
2. Side temel üstü blok yüksekliği detay (Y. Polat)
- Şekil 49 1. Perge temel üstü blok yüksekliği detay (Y. Polat)
2. Syrakusa temel üstü blok yüksekliği detay (A. Yurtsever)
- Şekil 50 1. Batı sur çiftli kenet yuvaları genel (Y. Polat)
2. Batı sur çiftli kenet yuvası detay (I.T. Sheridan)
3. Batı sur çiftli kenet yuvası çizim (I.T. Sheridan)
- Şekil 51 1. HS-B2 (Hellenistik Sur Batı 2) dolgu taşları (Y. Polat)
2. Dionysos Kapısı Kuzeyi seyirdim alanı çizim (Y. Polat)
3. Dionysos Kapısı Kuzeyi seyirdim alanı çizim (Y. Polat)
- Şekil 52 1. Dionysos Kapısı Kuzeyi seyirdim alanı çizim (Y. Polat)
2. Seyirdim alanına çıkışı sağlayan basamaklar (Y. Polat)
- Şekil 53 1. Seyirdim alanı kenet (Y. Polat)
2. Seyirdim alanı kenet çizim (I. T. Sheridan)
- Şekil 54 1. Hellenistik Sur Batı-3 (HS-B3) *lasana* dip (R.T. Polat)
2. Hellenistik Sur Batı-3 (HS-B3) *lasana* dip (R.T. Polat)
- Şekil 55 1. Hellenistik Sur Batı-3 (HS-B3) ağırlık (Y. Polat)
2. Hellenistik Sur Batı-3 (HS-B3) ağırlık (Y. Polat)
3. Hellenistik Sur Batı-3 (HS-B3) tiyatro bileti ön yüz (Y. Polat)
4. Hellenistik Sur Batı-3 (HS-B3) tiyatro bileti ön yüz (Y. Polat)
5. Hellenistik Sur Batı-3 (HS-B3) tiyatro bileti arka yüz (Y. Polat)
6. Hellenistik Sur Batı-3 (HS-B3) tiyatro bileti arka yüz (Y. Polat)
- Şekil 56 1. Herodotos Kapısı'nın kuzeydoğusu (Y. Polat)
2. Herodotos Kapısı'nın kuzeydoğusu çizim (Y. Polat)
- Şekil 57 1. Kuzeydoğu sur genel (Y. Polat)
2. Kuzeydoğu sur genel çizim (I. T. Sheridan)
- Şekil 58 1. Kuzey sur duvarı (Y. Polat)

2. Kuzey sur duvarı çizim (I.T. Sheridan)
- Şekil 59 1. Eski Sığacık yolu sur duvarı (Y. Polat)
2. Eski Sığacık yolu sur duvarı çizim (Y. Polat)
- Şekil 60 1. Eski Sığacık yolu yol kenarındaki sur blokları (Y. Polat)
- Şekil 61 1. Eski Sığacık yolu yol üzeri sur blokları (Y. Polat)
2. Eski Sığacık yolu yol sınırı sur blokları (Y. Polat)
- Şekil 62. Eski Sığacık yolu sur blokları çizim (Y. Polat)
- Şekil 63 1. Priene doğu kapısı (McNicoll, 1997: 52, fig.10)
2. Ephesos Potern örnekleri (McNicoll, 1997: 100, fig. 22)
- Şekil 64 1. Sillyon Kule kapısı, iç yüz kemerli (Y. Polat)
2. Sillyon Kule kapısı, dış yüz söveli (Y. Polat)
- Şekil 65 1. *Nekropol* Kapısı yazıt bloğu (Y. Polat)
2. *Nekropol* Kapısı yazıt bloğu (Y. Polat)
- Şekil 66. *Nekropol* Kapısı plan (I.T. Sheridan)
- Şekil 67 1. *Nekropol* Kapısı plan (I. T. Sheridan)
2. *Nekropol* Kapısı rekonstrüksiyon denemesi ön yüz (I. T. Sheridan)
3. *Nekropol* Kapısı rekonstrüksiyon denemesi arka yüz (I.T.Sheridan)
- Şekil 68. *Nekropol* Kapısı doğusu mazgallar genel (Y. Polat)
- Şekil 69 1. *Nekropol* Kapısı doğusu mazgal 1 (Y. Polat)
2. *Nekropol* Kapısı doğusu mazgal 2 (Y. Polat)
- Şekil 70 1. *Nekropol* Kapısı doğusu mazgal 1'in bulunduğu Kazemat (Y. Polat)
2. *Nekropol* Kapısı doğusu Kazematlar genel (Y. Polat)
- Şekil 71 1. *Nekropol* Kapısı örgülü sur tekniği (Y. Polat)
2. *Nekropol* Kapısı sur duvarı bağlama bloğu detay (Y. Polat)
- Şekil 72 1. Kırılma kuyruğu kenet (Y. Polat)
2. Kırılma kuyruğu kenet (Y. Polat)
3. Kırılma kuyruğu kenet çizim (Y. Polat)
4. Kırılma kuyruğu kenet çizim (Y. Polat)
- Şekil 73 1. Ahşap kalasın yerleştirildiği sürgü yatağı batı detay (Y. Polat)
2. Ahşap kalasın yerleştirildiği sürgü yatağı doğu detay (Y. Polat)
- Şekil 74 1. *Nekropol* Kapısı arkasındaki kalas yuvaları (Y. Polat)
2. *Nekropol* Kapısı eşik taşı (Y. Polat)

- Şekil 75 1. *Nekropol* Kapısı Kule 1 (Y. Polat)
2. *Nekropol* Kapısı Kule 2 (Y. Polat)
- Şekil 76 1. Mazgal örnekleri (McNicoll, 1997: 227, fig. 52)
2. *Nekropol* Kapısı Doğusu Mazgallar (I.T. Sheridan)
- Şekil 77 1. *Nekropol* Kapısı kapı aralığı kesit (Ç:R. T. Polat)
2. *Nekropol* Kapısı kapı aralığı Doğu (Y. Polat)
3. *Nekropol* Kapısı kapı aralığı Batı (Y. Polat)
- Şekil 78 1. Usta ya da atölyelere ait baskılı seramik parçası (Ç:R. T. Polat)
2. Usta ya da atölyelere ait baskılı seramik parçası (Ç:R. T. Polat)
3. Usta ya da atölyelere ait baskılı seramik parçası (Ç:R. T. Polat)
4. Usta ya da atölyelere ait baskılı seramik parçası (Ç:R. T. Polat)
5. Usta ya da atölyelere ait baskılı seramik parçası (Ç:R. T. Polat)
6. Usta ya da atölyelere ait baskılı seramik parçası (Ç:R. T. Polat)
7. Usta ya da atölyelere ait baskılı seramik parçası (Ç:R. T. Polat)
- Şekil 79 1. Kalıp yapımı kâse parçaları (Ç:R. T. Polat)
2. Kalıp yapımı kâse parçaları (Ç:R. T. Polat)
3. Kalıp yapımı kâse parçaları (Ç:R. T. Polat)
4. Kalıp yapımı kâse parçaları (Ç:R. T. Polat)
5. Kalıp yapımı kâse parçaları (Ç:R. T. Polat)
- Şekil 80 1. *Nekropol* Kapısı aralığı seramik buluntuları (Y. Polat)
2. Atölye/Usta imzalı seramik (Y. Polat)
3. Atölye/Usta imzalı seramik (Y. Polat)
- Şekil 81 1. Kule 1'in Güneybatı dış duvar, *Amphora* parça (Ç:R. T. Polat)
2. Kule 1'in Güneybatı dış duvar, Kase parça (Ç:R. T. Polat)
3. Kule 1'in Güneybatı dış duvar, *Unguentarium* dip parça (Ç:R. T. Polat)
4. Kule 1'in Güneybatı dış duvar, *Unguentarium* dip parça (Ç:R. T. Polat)
5. Kule 1'in Güneybatı dış duvar, *Unguentarium* dip parça (Ç:R. T. Polat)
6. Kule 1'in Güneybatı dış duvar, *Unguentarium* dip parça (Ç:R. T. Polat)
- Şekil 82. 1. Kule 1'in Güneybatı dış duvar, *Amphora* parça (Ç:R. T. Polat)
2. Kule 1'in Güneybatı dış duvar, *Amphora* parça (Ç:R. T. Polat)
3. Kule 1'in Güneybatı dış duvar, *Amphora* parça (Ç:R. T. Polat)
- Şekil 83 1. *Nekropol* Kapısı Kazemat, mazgal 1 (Y. Polat)
2. *Nekropol* Kapısı Kazemat, mazgal 1 (Y. Polat)
- Şekil 84 1. Mazgal 1 mekan (Kazemat) megara parçası (Ç:R.T.Polat)
2. Mazgal 1 mekan (Kazemat) megara parçası (Ç:R.T.Polat)
3. Mazgal 1 mekan (Kazemat) megara parçası (Ç:R.T.Polat)
4. Mazgal 1 mekan (Kazemat) megara parçası (Ç:R.T.Polat)

- Şekil 85 1. Ephesos tipi kandil (Y. Polat)
2. Diskusu floral bezemeli kandil (Y. Polat)
3. Kandil (Y. Polat)
- Şekil 86 1. Kalıp Yapımı kulakçıklı kandil (Y. Polat)
2. Polykandilion (Y. Polat)
3. Bronz Spatul (Y. Polat)
- Şekil 87 1. Fusi formlu *unguentarium* parçaları (Y. Polat)
2. Fusi formlu *unguentarium* (Y. Polat)
3. Maltız ayağı parçası (Y. Polat)
- Şekil 88. Terracotta figürin parçaları (Y. Polat)
- Şekil 89 1. Dionysos Kapısı genel (Y. Polat)
2. Dionysos Kapısı genel (Y. Polat)
- Şekil 90 1. Dionysos Kapısı güney duvarı (Y. Polat)
2. Dionysos Kapısı kuzey duvarı (Y. Polat)
- Şekil 91 1. Latmos Herakleiası 23. Nolu Kapı (Y. Polat)
2. Latmos Herakleiası 23. Nolu Kapı Çizim (Adam, 1982: 102, fig.69)
- Şekil 92. Dionysos Kapısı plan ve kesitler (I.T. Sheridan)
- Şekil 93 1. Dionysos Kapısı güney duvarı kalas yuvası (Y. Polat)
2. Dionysos Kapısı kalas yuvaları (Y. Polat)
- Şekil 94 1. S1 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
2. S1 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
3. S2 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
4. S3 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
- Şekil 95 1. S4 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
2. S4 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
3. S4 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
4. S4 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
5. S4 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
- Şekil 96 1. S5 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
2. S5 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
3. S5 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
4. S5 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
- Şekil 97 1. S6 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
2. S6 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
3. S6 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
4. S6 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
5. S6 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)

- Şekil 98 1. S7 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
2. S7 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
3. S7 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
4. S7 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
5. S7 sondajı buluntu (Ç:R. T. Polat)
- Şekil 99 1. Dionysos Kapısı Kapı aksamları (Y. Polat)
2. Dionysos Kapısı Kapı aksamları (Y. Polat)
3. Dionysos Kapısı Kapı aksamları (Y. Polat)
4. Dionysos Kapısı Kapı aksamları (Y. Polat)
- Şekil 100. S8 sondajı fusi formu *unguentarium* (Ç:R. T. Polat)
- Şekil 101 1. Herodotos Kapısı Sur inşa yazıtı kazı öncesi durumu (Y. Polat)
2. Herodotos Kapısı Sur inşa yazıtı kazı sonrası (Y. Polat)
- Şekil 102 1. "HPOΔOTO" yazılı sur duvar taşı konumu (Y. Polat)
2. "HPOΔOTO" yazılı sur duvar taşı (Y. Polat)
3. "HPOΔOTO" yazılı sur duvar taşı detay (Y. Polat)
- Şekil 103 1. Herodotos Kapısı Plan (I.T. Sheridan)
2. Herodotos Kapısı Genel (Y. Polat)
- Şekil 104 1. Tamiratta Kullanılan Mermer Blok (Y. Polat)
2. Tamiratta Kullanılan Mermer Blok (Y. Polat)
- Şekil 105 1. Herodotos Kapısı kapı aralığı (Y. Polat)
2. Herodotos Kapısı dübel ve kanırtma yuvaları (Y. Polat)
- Şekil 106 1. Herodotos Kapısı kazı buluntuları (Y. Polat)
2. Herodotos Kapısı kazı buluntuları (Y. Polat)
- Şekil 107 1. Güney Kule 1 batı duvarı (Y. Polat)
2. Güney Kule 1 Plan (I.T. Sheridan)
- Şekil 108 1. Güney Kule 1 Köşe Blok (Y. Polat)
2. Güney Kule 1 Köşe Blok üstten görünüş (Y. Polat)
- Şekil 109 1. Güney Kule 1 Köşe Bloğu kenetleri (Y. Polat)
2. Güney Kule 1 batı duvarı ahşap yuvaları (Y. Polat)
- Şekil 110 1. Güney Kule 1 galeri, potern ? (Y. Polat)
2. Güney Kule 1 galeri, potern ? Çizim (I.T. Sheridan)
- Şekil 111 1. Güney Kule 2 Kuzeyden (Y. Polat)
2. Güney Kule 2 Doğudan (Y. Polat)
- Şekil 112. Güney Kule 2 Plan (I.T. Sheridan)

- Şekil 113 1. Güney Kule 2 kuzeyi bosajlı duvar (Y. Polat)
2. Güney Kule 2 kuzeyi seyirdim alanı basamak (Y. Polat)
- Şekil 114 1. Güney Kule 2 kuzeyi seyirdim alanı örgü tekniği (Y. Polat)
2. Güney Kule 2 kuzeyi seyirdim alanı batı duvarı (Y. Polat)
- Şekil 115 1. Batı Kule Jeofizik Sonucu Yapılan Kazı (Y. Polat)
2. Batı Kule Hava Fotoğrafı (Teos Kazı Arşivi)
- Şekil 116 1. Batı Kule Kuzey Duvarı ve Yıkıntı Bloklar Hava (Y. Polat)
2. Tarımsal faaliyetler nedeniyle zarar görmüş bloklar (Y. Polat)
- Şekil 117 1. Batı Kule Genel Görünüm (Teos Kazı Arşivi)
2. Batı Kule Plan (I.T.Sheridan)
- Şekil 118 1. Batı kule kenetli köşe blokları (Y.Polat)
2. Batı kule köşe bloğu dikey şerit (Y.Polat)
- Şekil 119 1. Gela Surları ve Kerpiç Uygulama (<http://www.perseus.tufts.edu>: Erişim Tarihi 23.03.2016)
2. Gela Surları ve Kerpiç Detay (<http://www.perseus.tufts.edu>: Erişim Tarihi 23.03.2016)
- Şekil 120. Miletos Kent Planı (von Gerkan, 1935: Pl. 1)
- Şekil 121 1. Miletos Güney Sur ve Kuleler (von Gerkan, 1935: Beilage 1)
2. Miletos Güney Sur ve Kuleler (von Gerkan, 1935: Tf. 16)
- Şekil 122. Batı sur Jeofizik sonucu tespit edilen kuleler (Ch. Hübner)
- Şekil 123. Priene Kent Planı (Adam, 1982, 233, fig. 133)
- Şekil 124. Erythrai Kent Planı (Weber, 1901: taf. VII)
- Şekil 125. Kolophon Kent Planı (Holland, 1944: 92, fig.1)
- Şekil 126. Halikarnasos Kent Planı (Pedersen, 2010: 276, fig. 1)
- Şekil 127. Side Plan (Mansel, 1978: map. 1)
- Şekil 128. Perge Plan (Abbasoğlu, 1998: çiz. 1)
- Şekil 129 1. *Nekropol* Kapısı Söve (Y. Polat)
2. *Nekropol* Kapısı Söve Çizim (Y. Polat)
- Şekil 130 1. *Nekropol* Kapısı (Y. Polat)
2. Herodotos Kapısı (Y. Polat)
3. Dionysos Kapısı (Y. Polat)

- Şekil 131 1. Latmos Herakleiası Kule (Y. Polat)
2. Alabanda Kule 7 Kesit (Tırpan, 1989)
- Şekil 132 1. *Nekropol* Kapısı Kule 1 (Y. Polat)
2. Batı Kule (Y. Polat)
- Şekil 133 1. Batı Kule (Y. Polat)
2. Güney Kule 1 (Y. Polat)
- Şekil 134 1. Güney Kule 2 (Y. Polat)
2. *Nekropol* Kapısı Kule 2 (Y. Polat)
- Şekil 135. Teos Kenti Jeofizik Çalışmaları (Ch. Hübner)
- Şekil 136 1. DGPS koordinatlarının alınması (Y. Polat)
2. Taranacak alana şerit metrelerin çekilmesi (Y. Polat)
- Şekil 137 1. Belirlenen alanın Magnetometre ile taranması (Y. Polat)
2. Elde edilen verilerin plana aktarılması (Y. Polat)
- Şekil 138 1. Doğu ve Güney Surlarda yapılan magnetometre çalışmaları (Ch. Hübner)
2. Bouleuterion'un doğusu magnetometre çalışmaları (Ch. Hübner)
- Şekil 139 1. Güney sur anomaliler (Ch. Hübner)
2. Batı surlar magnetometre çalışmaları (Ch. Hübner)
- Şekil 140 1. Batı sur tespit edilen kuleler (Ch. Hübner)
2. Batı sur tespit edilen kuleler (Ch. Hübner)
- Şekil 141 1. Herodotos Kapısı etrafında yapılan magnetometre çalışmaları (Ch. Hübner)
2. Kuzey surlarda yapılan magnetometre çalışmaları (Ch. Hübner)
- Şekil 142 1. Herodotos Kapısı elektromanyetik çalışmaları (Y. Polat)
2. Herodotos Kapısı elektromanyetik çalışmaları (Y. Polat)
- Şekil 143 1. Herodotos Kapısı elektromanyetik sonuçları (Ch. Hübner)
2. Herodotos Kapısı elektromanyetik sonuçları (Ch. Hübner)

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim 1. Yapı Yazıt 1	99
Resim 2. Yapı Yazıt 3	101
Resim 3. Yapı Yazıt 7	104
Resim 4. Yapı Yazıt 8	105
Resim 5. Dionysos Tapınağı Batısı Sur Doğu Cephe Görünüş	124
Resim 6. Dionysos Kapısı Güney ve Kuzey Ön Yüz Görünüş	125
Resim 7. Mekan 1 (Kazemat) Güney ve Batı Ön Yüz Görünüş	125
Resim 8. <i>Nekropol</i> Kapısı batısı dış sur hattı.....	126
Resim 9. Seramik örneklerin ince kesit optik mikroskop mikrofotoğrafları	157
Resim 10. Teos arkeolojik alanı yakın çevresine ait kilin XRD analizi	157
Resim 11. Taş Örneklerin XRD analizlerinin karşılaştırılması	159
Resim 12. Taş Örneklerin XRD analizlerinin karşılaştırılması.....	160
Resim 13. 1N-2N-3N ve 4N'den alınan mikroyapı analiz örnekleri	160

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita 1. İonia Bölgesi (Nossov, 2009: 7).....	190
Harita 2. Seferihisar Jeoloji Haritası (Altun, 2008: 17, Şekil 7).....	191
Harita 3. Teos 1/25000 ölçekli harita (Harita Genel Komutanlığı, 2000)	192

SİMGELER VE KISALTMALAR

Teknik Kısaltmalar

Bkz.	Bakınız
cm	Santimetre
D.	Derinlik
DSA	Doğu Sigillata A
DSB	Doğu Sigillata B
DSC	Doğu Sigillata C
Diğ.	Diğerleri
dr.	Drahmi
fig.	Figure
G.	Genişlik
İsk.	İskender
km	Kilometre
m	Metre
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
No.	Numara
Ob.	Obol
SA.	Satır Aralığı
Str.	Satır
Vb.	ve Benzeri
Vd.	ve Devamı
Y.	Yükseklik

Periyodik Kaynaklar ve Başvuru Kitapları

AD	Arkeoloji Dergisi
Adalya	Adayla. Annual of the Suna & İnan Kiraç- Research Institute on Mediterranean Civilizations
AJA	American Journal of Archaeology

AJPh	American Journal of Philology
AM	Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung
AST	Araştırma Sonuçları Toplantısı
ATL	The Athenian Tribute Lists
BAR	British Archaeological Reports Series
BCH	Bulletin de correspondance hellénique
BSA	Annual of the British School at Athens
Boreas	Boreas. Münstersche Beiträge zur Archäologie
Corinth	Corinth. Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens
EA	Epigraphica Anatolica
GDI	Griechischen Dialekt Inscripten
Hesperia	Hesperia. Journal of the American School of Classical Studies at Athens
JHS	The Journal of Hellenistic Studies
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı
LBW	Le Bas, Philippe, and William Henry Waddington
Mdl	Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts
MDAI(A)	Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts (Athen.)
MJH	Mediterranean Journal of Humanities
Olba	Olba. Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları
Phoenix	Phoenix. The Journal of the Classical Association of Canada
PRC	Roman Provincial Coinage Online
REA	Revue des Etudes Anciennes
SEG	Supplementum Epigraphicum Graecum
SPHS	The Society for the Promotion of Hellenistic Studies
TAD	Türk Arkeoloji Dergisi

TİD

Tarih İncelemeleri Dergisi

TTK

Türk Tarih Kurumu

ZPE

Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik

GİRİŞ

“Bir Messene efsanesine göre, iddia edilen olaydan 800 yıl sonra (MÖ 668) Spartalılar Eira kentini fırtınalı bir gecede ele geçirebilmişlerdi. Çünkü zaman yetersizliğinden dolayı ne bir kule ne de mazgal inşa edilmişti ve nöbetçiler de yağmurdan korunmak için suru terk etmişti” (Pausanias, IV.20.7).

Kültürel evrim sürecinde, insanoğlunun gün geçtikçe doğaya egemen olduğu görülür. Bu bağlamda yerleşim yerleri, çevredeki tarım alanları ve kullanılan arazi ile birlikte düşünülmeye başlanmıştır (Kahraman ve Kılıç, 1999). Tarımsal üretim ve yerleşik yaşamın oluşmasıyla birlikte toprak, tarımcı topluluklar için ölüm kalım meselesine dönüşmüş ve böylelikle üzerinde gelip geçilen bir yer olmaktan çıkıp; savunulması gereken ve hatta uğruna ölünen bir “vatan” durumuna gelmiştir (Şenel, 1995: 167).

Savunma, her türlü dış saldırı ve dış tehdite karşı “korunma” anlamına gelir. Savunma olgusu, bireyin öncelikli olarak kendini, hem doğadan hem de diğer canlılar ve kendi türlerinden koruyarak güvence altına aldığı öncelikle içgüdüsel bir davranış biçimidir.

Çeşitli öğretiler, örgütlenmiş birlikler, kümeler ya da toplumlarda yaşayan insanlar tarafından yaratılarak paylaşılan değerler “kültür faktörünü” oluşturur. Sosyal bir grubun ortaklaşa paylaştığı alışkanlıkları, ister aile, ister köy, sınıf ya da bir ulus olsun, bu paylaşımların tümü kültürü tanımlar. Tüm kültürler kendi varlığını sürdürmeyi yani devam ettirmeyi amaçlar. Bu var olma devamlılığını sağlama çabalarında, grup birliği ve dayanışmasını sağlayan duygu ve davranışlar, sosyal denetim mekanizmaları, dış tehdit unsuru yaratan etkenlere yani düşmanlara karşı savunma, korunma güdüsünü tetikler. Bu amaçla sınırları belirli olan toplumu, kültürü, devleti devlet yapan alanların savunulması gerekliliği ortaya çıkar (Güvenç, 1996: 102).

Antik Dönem’de Yunan şehir devletlerinin ortaya çıkışı ile birlikte, kentin asıl önemli savunucusu, kenti adeta saran ve sınırlarını belirleyen surları olmuştur. Surlar yalnızca savunmanın ilk hattını oluşturmakla kalmaz aynı zamanda bir kentin dış saldırılara karşı dayanmasında ya da düşmesinde başlıca rolü oynar (Wycherley, 1993: 32). Bu konuda bir değerlendirme yapan P. Ducrey, surların yapılış amaçlarını üç başlık altında toplar: Birincisi, kentin güvenliğini sağlamak, ikincisi, diğer şehirler ile arasında özgür bir alan oluşturmak ve son olarak da askeri gereksinimler için kentin çevresini surlarla kapatmaktır (Ducrey, 1986).

Aristoteles, savunma sistemlerine değinirken “*Akropol oligarşiyle monarşiye, düzlük alansa demokrasiye uygundur*” der (Aristoteles, Politika, 7.10. 4). *Bu görüş uyarınca, krallar, oligarklar ve tiranlar için akropol yeterlidir. Akropol’den, dıştan gelecek tehlikelere olduğu kadar kentin kendi içinden gelecek ihanetlere karşı da yeri geldiğinde yöneticiler kendilerini koruyabileceklerdir. Buna karşılık, demokratik yönetimlerde ise, tüm toplumun korunması amaçlanmaktadır* (Wycherley, 1993: 32-33).

Yukarıda belirtilen özelliklerin yanında bir şehrin surları yapıldığı dönemin ve o şehrin kültürünün izini taşımakla birlikte, kentin ekonomisindeki değişimleri göstermesi açısından da önemlidir. Sur sisteminde görülen değişimler, dönemin politik olayları ile de doğrudan bağlantılıdır. Şehir planlamacılığı açısından değerlendirildiğinde ise, kent içerisindeki işlevsel bölgelerin belirlenmesi, kent surlarının takip edilmesiyle mümkün olmaktadır.

Antik dünyada hemen her kent korunmak amacıyla bir sur ile çevrelenmişti. Surlar dıştan gelecek düşman saldırılarına karşı caydırıcı bir etki yaparken, kent halkı için güven ortamı oluşturmaktaydı. Sur sisteminin sağlam ve anıtsal oluşu ise, kentin ekonomik yönden güçlü olduğunu göstermekle birlikte kent gücünü karşı tarafa iletme için de bir araçtı. Genellikle antik dönemde şehir surları hem kentin prestiji hem de şehrin ekonomik gücünü ortaya koyar şekilde inşa edilirdi. Eğer bir kent

zengin ve refah düzeyi yüksek ise bu durum şehir surlarına da yansıtılır böylece surlar daha ihtişamlı bir şekilde yapıldı¹.

Geç Klasik ve Erken Hellenistik Dönem’de, tüm Yunan dünyasında sur inşası süreklilik gösteren büyük ve yoğun bir gelişim içerisine girmiştir. Bu gelişime sebep olan birçok neden göze çarpmaktadır. Değişimin en önemli nedeni politik durumdur.

Özellikle Hellenistik Dönem’den başlayarak geniş topraklara egemen merkezi devlet olgusunun geçerli olması eskiden farklı savunma tesislerinin inşa edilmesine neden olmuştur. Oluşan yeni siyasi güçler arasındaki egemenlik mücadelesi bağlamında savaşların sıklığı, yeni savaş aletlerinin bulunması neticesinde, savunma stratejilerinde ve sur teknolojilerinin gelişiminde hızlı bir gelişim olmuştur (Pedersen, 2010: 269). Bu sürecin başlamasının başlıca sebeplerinden biri, MÖ 4. yy’ın sonlarında Büyük İskender’in Batı Anadolu’yu Perslerin elinden geri alması bunun sonucu olarak da kentlerin tekrar eski refah düzeyine ulaşmalarıdır. Özellikle Batı Anadolu’da inşa edilen veya güçlendirilen surların büyük bir çoğunluğu bu döneme aittir.

Surlar bir yandan da ölümler ve yaşayanlar arasında belirgin bir ayırıcı çizgi, sınır oluşturmaktadırlar. Bilindiği gibi, Yunan geleneğinde şehir içlerinde ölümlerin defnedilmesi yasaklanmıştı. Ölümler şehirlerin dışındaki alanlardaki, çıkışlarında kente giden yol güzergâhı üzerinde belirlenen *nekropol* alanlarına gömülmektedir.

Evler, ihtiyaç olması durumunda şehir sınırlarının dışında da yapılmakta, fakat sur dışı mahalleler hariç, şehir dışında yaşayanlar, çoğunlukla çevrelerinden soyutlanmış tek başına kırsal evlerde yaşamak yerine köylerde toplanmayı tercih etmektedirler. Böylece şehrin yerleşim sınırı sıklıkla bir sur duvarı ya da tahkimat hattıyla örtüşmektedir.

¹ Politik açıdan bakıldığında bölgede herhangi bir kargaşa ortamı yoksa şehir surlarına ihtiyaç duyulmamış, var olan şehir surları kentin gelişimine bağlı olarak yıkılmıştır ya da genişletilmiştir.

Planlı kentlerde savunma hattı, Priene’de olduğu gibi özgün tasarımın olağan bir parçasını oluşturmaktadır. Buna karşılık, Atina’da olduğu gibi planlı gelişmemiş kentlerde ise, yerleşim bir iç kale çevresinde yoğunlaşırken, bunun sınırlarında da genellikle bir dış savunma hattı inşa edilmektedir. Ancak bu durum her zaman geçerli değildir. Örneğın, Sparta çevresi tahkim edilmemiş dört köyden oluşmaktadır. Surlar bir kentte var oldukları zaman, o kentin mimari açıdan önemli bir parçasını oluştururlar. Kentin dışarıdan kente yaklaşanlarca görülebilen bir parçasıdırlar ve kentin yapısıyla ilgili olarak kesin bir görüşün oluşmasını sağlayabilen unsurlardır. O kentin güçlü, güvenli, zengin, görkemli görünmeleri için tasarlanmaktadır. Heybetli bir görünüm sağlamak amacıyla eğer üst yapıları kerpiç tuğladan yapılmış ise, bunun üstü sıvanıp, kireç badanayla beyaza boyanmaktadır. Bu bir yandan yapıyı korumak için olduğu kadar, diğer yandan da görünümünün etkileyciliğini arttırmak için yapılmaktadır.

Hellenistik Dönem’in siyasal koşulları bağlamında gelişen ve yaygınlaşan kent surları, Hellenistik kentte hem demokrasinin hem de şehircilik anlayışının gelişiminin bir göstergesi olarak ortaya çıkar. Bu nedenle, Hellenistik Dönem savunma sistemlerinin araştırılması ve incelenmesi, askeri, siyasal, ekonomik ve mimari yönleriyle yenileşen, gelişen kent olgusunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

“Teos Hellenistik Dönem Savunma Sistemi” başlıklı çalışma ile öncelikli olarak kentin sahip olduğu savunma sisteminin unsurlarının belirlenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu sistemin mimari özellikleri saptanmış, kent suru ve çevresindeki kazılarda ele geçen buluntularla birlikte konu ele alınarak, tarihlendirilmesine yer verilmiştir. Karşılaştırma örnekleri öncelikli olarak başta İonia Bölgesi olmak üzere Anadolu’da Teos ile ilgili görülen diğer savunma sistemleridir.

Konu ve Kapsam

Bu çalışmanın konusunu, On iki İon kentinden bir olan Teos'un günümüzde takip edilebilen Hellenistik Dönem Savunma Sistemleridir. Kentte Hellenistik Dönem öncesi herhangi bir sur kalıntısına şu ana kadar rastlanmamıştır. Çalışmada Teos'un Hellenistik Dönem savunma sistemi, öncelikli olarak İonia Bölgesi kentlerinin savunma sistemleri de incelenerek ele alınmıştır. Kenti çevreleyen Hellenistik surlar plan, malzeme, teknik, kazılar sırasında ele geçen küçük buluntular ve tarihsel süreç göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

2010 yılından itibaren Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof.Dr. Musa Kadioğlu başkanlığında sürdürülen Teos kazılarında, kent surlarının araştırılması, kazı çalışmalarının önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Bu çalışmalar sayesinde bir yandan sur güzergâhı, surların yapısı vb. konularda önceki yayınlarda yer alan bilgiler güncellenirken; diğer yandan da bu sistemle ilgili yeni verilere de ulaşmak mümkün olmuştur. Surların plan ve teknik detaylarının belirlenmesi amacıyla Hellenistik Dönem sur duvarlarının çeşitli noktalarında yapılan sondajlar ve jeofizik çalışmalarının sonuçları ile elde edilen veriler değerlendirilmiş, öncelikli olarak İonia Bölgesi ve dönemsel olarak benzerlik gösteren diğer kentlerle analogileri yapılmıştır. Yapılan kazı çalışmalarında ele geçen ve tarihlendirme açısından katkı sağlayan seramik ve küçük buluntular da değerlendirmeye alınmıştır. Kentin güneyinde 2012 yılında saptanan ve *Nekropol* Kapısı olarak adlandırılan kapı aralığında 2014 yılında temel seviyesine kadar stratigrafik olarak kazı çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu alandan ele geçen seramiklerin katalog bilgilerine benzerleri ile birlikte yer verilmiştir.

Amaç ve Yöntem

Hellenistik Dönem surları, Teos'un etrafını yaklaşık olarak 4 km uzunlukta ve 65 hektarlık alanı kapsayacak şekilde çevirmektedir. İonia Bölgesi'nin önemli kentlerinden olan Teos gelişmiş bir sur sistemine sahip olmasına karşın, kentin surları son dönem kazılarına kadar detaylı olarak çalışılmamıştır. Dionysos

Tapınağı'nın batısında bulunan Fransız Çukuru ve B Çukuru olarak adlandırılan sondaj haricinde çalışılmamıştır. Bu çalışmada öncelikli olarak Hellenistik Dönem Teos sur duvarlarını ayrıntılı biçimde incelemek, planını belirlemek amaçlanmaktadır. Surlar üzerinde yer alan, savunma hattını destekleyen kuleler ile kente girişi ve çıkışı sağlayan kapıların saptanması ve bu savunma mimarisinin tümüyle ele alınarak değerlendirilmesi de çalışmanın başlıca amaçları arasındadır. Teos Hellenistik Dönem surlarının mimari açıdan değerlendirilmesinin yanı sıra arkeolojik ve epigrafik buluntular bağlamında da konunun ele alınarak savunma sisteminin incelenmesi çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır.

Tez çalışması, arazi çalışması (yüzey, jeofizik ve kazı), arazi sonrası toplanan verilerin işlenmesi (belgeleme), laboratuvar ve kütüphane çalışması olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır.

2010 yılından itibaren Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Musa Kadioğlu başkanlığında yürütülen kazı çalışmalarında kentin çeşitli noktalarında sur duvarlarının tespitine yönelik kazı, araştırma ve jeofizik çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Savunma hattının belirlenmesine yönelik sur hattı boyunca, batıda 5 adet, güneyde 3 adet, doğuda 1 adet sondaj açılmıştır. Bu sondajlar *Nekropol* Kapı aralığı dışında temel seviyesine kadar yapılmamıştır. Yaklaşık olarak sondaj derinlikleri 0,50-1,00 m arasında değişmektedir. Bu sondajların dışında yüzeyden takibi mümkün olan duvar hattında yapılan temizlik çalışmaları ile duvarların sınırları daha belirgin kılınarak plana işlenmiştir. Sondaj ve temizlik çalışmaları sırasında bulunan seramik ve küçük buluntular da değerlendirmeye alınmıştır.

Sur duvarları ile sur hattı üzerinde, savunma hattını destekleyen kuleler ile kente giriş-çıkışı sağlayan kapıların tümünün belirlenmesi ve planlarının saptanması, yalnızca arkeolojik kazılar ile belirlenmeye çalışıldığında, oldukça uzun zaman, yüksek maliyet ve iş gücü gerektireceği aşikârdır. Bu nedenle bu tür çalışmalar, arkeoloji bilimini destekleyen başka bilim dalları ile de koordineli çalışmayı gerekli kılmaktadır. Bu gereklilik göz önünde tutularak, Teos Hellenistik Dönem sur

araştırmaları, Jeofizik çalışmaları ile desteklenmiş, yapılan koordineli çalışmalar, kısa sürede önemli tespitler yapılmasına olanak sağlamıştır. Sur çalışmalarında 2010 yılından itibaren Almanya GGH Solution in Geosciences GmbH firmasından, Yüksek Jeolog C. Hübner ve ekibi jeofizik araştırmaları gerçekleştirmiştir. Yaklaşık 4 km'lik savunma hattı ile çevrili kentin 65 hektarlık bir alanı kapsadığı göz önünde bulundurulduğunda, sur planının hava fotoğrafları ile de desteklenmesi gerekliliği ortaya çıkmış, bu vesileyle de yine C. Hübner tarafından bir hexakopter vasıtasıyla sur çalışmaları ile ilgili olarak hava fotoğrafları çekilmiştir.

Bu çalışmalardan 2013-2015 yılı jeofizik çalışmaları, Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Fonu tarafından 1307E289 proje numarası ile desteklenmiştir.

Bu çalışmaların yanı sıra kentte gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında tespit edilen ve doğrudan sur yapımı ile ilgili yeni sur inşa yazıtlarının bulunması², Teos sur çalışmaları açısından oldukça önemli sonuçlara ulaşılmasını sağlamıştır. Kentte daha önce ele geçen ve sur çalışmaları kapsamında yeni bulunan sur yazıtları, Akdeniz Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü'nden, Prof. Dr. Mustafa Adak ile Arş. Gör. Erkan Taşdelen ve Arş. Gör. Hüseyin Uzunoğlu tarafından değerlendirilmiştir.

Arazi çalışmalarında toplanan verilerin bilgisayar ortamına aktarılması çalışmanın ikinci etabını oluşturmuştur. FOIF A30 marka DGPS ile toplanan veriler bilgisayara aktarılmış, bu verilere elle alınan ölçüler uydu görüntüleri ile birleştirilerek dijital ortamda planları çıkartılmıştır. Bu çalışma için AutoCAD 2012 programı kullanılmış, veriler ArcGIS 10.3'de oluşturulan Teos veri tabanına aktararak, İmya Harita Mühendislik Eml. İnş. Sağlık Malz. Gıda Turizm San. Ve Tic. Ltd. Şirketine kentin 1/1000 sayısal hâlihazır haritası çıkartılmıştır. Yapılan haritalama işlemi de Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi tarafından desteklenmiştir. AutoCAD 2012 programı ile planı çıkartılan alanlar üç boyutlu (3D) çizilerek görsel olarak algılanması daha kolay hale getirilmiştir. 3D çalışmaları Mimar Işıl Y Tiernagh Sheridan tarafından hazırlanmıştır. Ayrıca kazılar neticesinde ortaya çıkartılan

² Bkz. Yapı Yazıt No. 1 ve 8.

buluntuların ölçekli el çizimleri Rahşan Tamsü Polat tarafından yapılmış, bilgisayar ortamına aktarılarak Adobe Illustrator CS5 programında çizilmiştir.

Laboratuvar çalışmalarında, kazı ve yüzey araştırmalarında ele geçen etütlük seramik ve taş örneklerin analizleri gerçekleştirilmiştir. Sur çevresinden ele geçen seramikler, Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü Malzeme Araştırma ve Koruma Laboratuvarı (MAKLAB öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Ali Akın Akyol tarafından ve Ankara Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümünden Prof. Dr. Yusuf Kağan Kadioğlu tarafından çalışılmıştır. Analizler, Ankara Üniversitesi Yer Bilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi (YEBİM)'nde yapılmıştır.

Kent surlarından ve çevreden alınan taş örnekler, Malzeme Bilimi Mühendisi Dr. Neslihan Tamsü Selli tarafından, Anadolu Üniversitesi Malzeme Bilimi Mühendisliği laboratuvarlarında gerçekleştirilmiştir.

Tüm bu çalışmalar ile birlikte eş zamanlı olarak kütüphane çalışmaları da gerçekleştirilmiştir. Kütüphane çalışmaları yurtdışında Almanya Bonn Friedrich Wilhelm Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü, yurtdışında, Ankara Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi, Anadolu Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanelerinde gerçekleştirilmiştir. Antik dönem kent savunması ile ilgili hazırlanmış kitap ve makaleler incelenmiştir. Aynı zamanda Teos kenti ile ilgili yapılmış olan araştırmalar, kazılar ve seyyahlar tarafından verilen bilgiler bir araya getirilerek yapılan çalışmada kullanılmıştır. Elde edilen tüm veriler bir araya toplanarak genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmanın girişinde, çalışmanın amacı, kapsamı, uygulanan çalışma yöntemleri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde ise, Teos Antik kentinin konumu, tarihçesi, kazı geçmişi ve kentte yapılan Hellenistik sur araştırma ve kazı çalışmalarına değinilmiştir. Hellenistik sur araştırmaları ele alınırken İonia bölgesi kentlerindeki savunma sistemleri kuzeyden güneye doğru takip edilerek incelenmiştir. İkinci bölümde hazırlanan doktora tezi kapsamında ele alınan Teos Hellenistik Surlarının özellikleri, yapılan kazı çalışmaları ile birlikte ele alınmıştır.

Surlar kendi içerisinde yapısal özelliklerine göre ayrılmıştır. Sur duvarları, saat yönü istikametinde doğu, güney, batı ve kuzey sur duvarları olarak sınıflandırılmıştır. Tespit edilen veya kazısı yapılmış kuleler rakamsal olarak 1'den başlayarak numaralandırılmıştır. Kapılar, çevresinde bulunan arkeolojik alan veya bu alanda ele geçen buluntular gözönünde bulundurularak adlandırılmıştır. Buna göre; Dionysos Tapınağı'nın batısında bulunan girişe "*Dionysos Kapısı*", güney nekropol'e çıkan kapıya "*Nekropol Kapısı*" ve sur duvarının batısında devşirme olarak kullanılmış olan bir mezar stelinde okunan "*ΗΡΟΔΟΤΟ*" yunanca yazıttan dolayı "*Herodotos Kapısı*" olarak isimlendirilmiştir.

Sur duvarı, kapı, kule ve yapı yazıtları ana başlıkları altında malzeme, teknik, işçilik ve sondaj yapılmış ise, buluntuları ile birlikte değerlendirilmiştir. Hellenistik sur çevresinde yapılan sondaj kazıları ve sur hattının belirlenmesine yönelik yapılan kazılarda ele geçen toplam 9 adet sondajdan ele geçen seramik ve küçük buluntular, sondajların anlatıldığı bu bölümde küçük buluntular başlığı altında, genel olarak değerlendirilmiştir. Her sondaj altında özellikle surların tarihlendirilmesine yardımcı olabilecek buluntular ele alınmıştır. Katalog bölümünde ise, stratigrafik olarak temel seviyesine kadar kazısı gerçekleştirilen *Nekropol Kapı* aralığındaki sondajdan ele geçen buluntuların detaylı bilgilerine ve tarihlendirmelerine yer verilmiştir. Bu alanda toplam 100 adet seramik parçası değerlendirilmiş olup, çizimi yapılmıştır. Böylelikle Hellenistik Dönem surlarının erken ve geç evrelerinin var olup olmadığı arkeolojik veriler doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölüm ise, değerlendirme ve analiz kısmından oluşturmaktadır. Sur duvarları, kapılar ve kuleler mimari, özellikleri, teknik ve işçiliklerine göre çevre kültürlerden de anolojiler yapılarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu bölümde kentin doğu surlarında, antik limanın batısında bulunan sur hattında, batı surlarda ve kentin kuzeybatısında bulunan Herodotos Kapısı'nın önünde gerçekleştirilen Jeofizik çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen manyetik çalışmalara yer verilmiş, epigrafik buluntular değerlendirilmiştir. Sur kazı ve temizlik çalışmalarında tespit edilen seramik buluntular ve yakın kil yataklarından alınan örnekler ile kent surlarında kullanılan ve kentin yakın çevresinden alınan taş örneklerin analiz çalışmalarının

sonuçlarına yer verilmiştir. Ayrıca bu bölümde surların tarihlendirilmesi de ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Sonuç ve öneriler bölümünde ise, yapılan çalışmada ulaşılan sonuçlar ve değerlendirmelere değinilerek, Teos Hellenistik Dönem surlarının tarihlendirme önerilerine yer verilmiştir.

Bu çalışma harita ve fotoğraflardan oluşan şekil ve çizimlerle desteklenmiş olup, şekiller; sur duvarları, kule, kapı, kazılarla ortaya çıkartılan buluntular, buluntuların çizimleri, jeofizik çalışmalarını kapsamaktadır. Taş, seramik analizleri ve yapı yazıtlarına, resimler başlığı altında metin içerisinde yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEOS KENTİ

1.1. Kentin Konumu ve Tarihi Coğrafyası

Teos, bulunduğu konumu dolayısıyla İonia Bölgesi'nin merkezinde konumlanmıştır. Korunaklı iki limanı ile birlikte askeri, siyasi ve ticari açıdan önemli bir kenttir. Kuzeyinde yer alan Phokaia, güneyindeki Miletos ve denizde bulunan Khios ve Samos Adası, bölgenin en uç noktalarındaki kentlerdir. Aynı zamanda kent, Erythrai yarımadasının güney kıyısında ve İzmir Körfezi ile Sisam denizinin arasında en dar boğazdadır. Kentin batısında Erythrai (İldır), kuzeyinde Klazomenai (Urla), güneyinde Samos Adası, güneydoğusunda Kolophon (Değirmendere) bulunmaktadır (Harita 1). Teos'un asıl yerleşim alanı batıda Sığacık Koyu ve diğer taraftan önceden Teos Körfezi adı verilen ve şimdi şehrin doğusunda hemen dolmuş bir halde bulunan bir körfezle çevrili bir kara boğazı üzerindedir. Strabon'un da söz ettiği bu karşılıklı iki liman (Strabon, XIV, 30, 644), Teos'un denizlerdeki gücünü açıklamaktadır (Texier, 2002: 237), (Harita 2).

Teos, kuzey-güney yönünde uzanan bir yarımada'nın karaya bağlandığı kıstakta kurulmuştur. Kentin ilk kurulduğu yer güney limanı 1100 m kuzeydoğusundaki Kocakır Tepesi üzerindedir. Arkaik Dönem kenti bu tepe üzerindedir. Diğer yarımada yerleşmelerinden farklı olarak, şehrin *akropol*'ü, yarımada'nın deniz yönünde olan en yüksek bölümünde değildir (Bean, 1997: 136 vd.). Şehrin kuzey ve güneyindeki koyların ortasındaki *Akropol*'de kurulmuş, zamanla tepenin denize bakan güney yamaçlarına doğru yayılmıştır (Şekil 1.1).

Günümüzde üzerinde modern bir limanın bulunduğu Sığacık Limanı, antik dönemde "*Gerrhaiidai*" (Strabon, XIV, 30, 644) adını taşımakta ve sonrasında Romalılar tarafından buraya "*Gaeresticus*" denmektedir (Titus Livius, 37, 28,4). Bu liman, kıyının en güvenli yerlerinden birisidir ve Teos'un kuzey batı tarafında şehirden yalnızca otuz stadia mesafededir (Strabon, XIV, 30, 644). Teos kenti ile liman arasındaki mesafe karadan kuşuçu 2500 m, denizden ise, rota tam olarak

bilinmemesine rağmen yaklaşık 7500 m olmalıdır. Otuz stadialık ölçü biriminin 5550 m olduğu düşünüldüğünde, kent ile liman arasındaki mesafenin denizden ölçüldüğü düşüncesini güçlendirmektedir. Liman ve doğusunda bulunan kalenin, rüzgârlara ve saldırılara karşı korunaklı olduğundan Osmanlı Dönemi'ne kadar askeri amaçlar için kullanılmıştır³.

1.2. Kent Tarihi

Eskiçağ kaynaklarına göre, yerli halkını Karlar'ın oluşturduğu kente önce Boiotia, sonra da Atina'dan gelen göçmenler yerleşmiştir (Pausanias, VII 3, 6). MÖ 600'lü yıllarda yaşamış olan Syros'lu filozof Pherekydes, kentin kurucusu olarak Boiotia kralı Athamas'ı göstermektedir (Strabon, XIV, 1, 3; Buck, 1979: 59). Pherekydes'in çağdaşı olan Thales ise, kentin merkezi konumundan dolayı on iki lon kentinin merkezi olarak Teos'un seçilmesini önermiş ancak Thales'in bu önerisi kabul görmemiştir (Herodotos, I, 170; Muller, 1997: 735; Avram, 2004: 1055). Panionion Birliği'nin bir üyesi olan kent, deniz ticaretinden dolayı hızlı bir şekilde gelişmiş (Akurgal, 1993: 315; Bryce, 2009: 700) ve çok geçmeden bir grup Teoslu'yu Androklos soyuna karşı Ephesoslular safında savaşımaya gönderecek duruma gelmiştir (Strang, 2007: 55).

Teos, coğrafi konumundan dolayı çok erken dönemlerde büyük bir ticari önem kazanmıştır. MÖ 6. yy'da, ticari ilişkilerinin izleri, Eski Mısır'a kadar takip edilebilmektedir (Uribe ve Nims, 1990). Kent, ticari amaçla Nil Deltası'nda yer alan Naukratis kentinin kurulmasında rol oynamıştır⁴ (Şekil 1.2).

MÖ 545 yılından sonra Teos, Pers komutanı Harpagos'un eline geçmiştir. Herodotos bu konu ile ilgili olarak; *“Ne zaman ki Harpagos, toprak teraslar*

³ Piri Reis kitabında; yüzyılda, Piri Reis, hem Sığacık koyunun, hem de Tuzla'nın (Eski İskele) demirlemeye uygun yerler olduğundan bahsetmiştir; Piri Reis 1935, 178, Harita, 177-178; Evliya Çelebi ise 1671-1672 yılları arasında yaptığı seyahatlerde Sığacık'a uğramış ve kale ile bilgiler vermiştir. Özellikle kalenin üç kapısının olduğundan, bunlardan batıdaki kapının limana, güneyinde Ayasuluk ve Kuşadası kapısı ve doğusunda ise Sivrihisar (Seferihisar) kapısının bulunduğundan bahseder; Dağlı, Karahan ve Dankoff, 2005, 65; Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 1935, 129.

⁴ Teos'un ithal tahıla olan ihtiyacını, tahıl ithalatı ve ihracatını engelleyenleri lanetleyen erken MÖ 5. yy'a tarihlenen bir yazıt Naukratis'de bulunmuştur; Roebuck, 1950: 241.

sayesinde Teos'un surlarını ele geçirdi; bütün halk gemilerine atlayıp Trakya'ya gitti ve orada Abdera kentini kurdu" diye bahsetmiştir (Herodotos, I, 168). Bu durum, *Akropol*'de şu an göremediğimiz surların varlığını kanıtlamaktadır ve bu Arkaik surlar MÖ 6.-5. yy'lara tarihlendirilmektedir (Hoepfner, 2011: 135 vd).

Teos, İon birliğinin bir üyesidir. Ancak bu dini ve politik birliğin Pers Kralı II. Kyros'un Batı Anadolu'daki Eski Yunan şehirleri üzerindeki baskısını kıramaması sonucu, birçok Teoslu MÖ 543 yılında kenti terk etmiş, Trakya Bölgesi'ndeki Nestos Deltası'nda yer alan önemli bir koloni şehri olan Abdera kentini (günümüzde İskeçe yakınında) kurmuşlardır (Herodotos, I, 168; Huxley, 1984; Sherk, 1991; Graham, 1992), (Şekil 1.2). Abdera, MÖ 5. yüzyılda yaşamış ünlü filozof Protagoras ile Demokritos'un vatanıdır. Bazı yazıtlar aracılığı ile iki kentin arasındaki ilişkinin çok yakın olduğunu ve Teos'ta alınan yasal kararların Abdera'da da geçerli olduğu bilinmektedir. Teoslular, Abdera'nın dışında, MÖ 544 yılında Kimmer Boğazı'ndaki Taman Yarımadasında Phanagoria kentini kurmuşlardır (Hind, 1984), (Şekil 1.2). Söz konusu göçe rağmen Perslere karşı sürdürülen MÖ 494 yılındaki Lade Deniz Savaşı'nda Teos, İon donanmasına 17 gemiyle sayı bakımından en büyük desteği veren kentlerden birisidir (Herodotos, 6, 8; Bean 1997: 117)⁵. Lade Savaşı'na verilen 17 gemilik büyük destek aslında bir kısım Teos'lunun Harpagos'un kenti kuşatmasından sonra göç ettikleri Abdera ve Phanagoria'dan geri döndüğünü veya kentin büyük bir kısmının bilinenin aksine göç etmediğini, göç edenlerin ise kısa süre sonra geri döndüğünü göstermektedir⁶. MÖ 6. yy'da Teos'un parlak bir dönem yaşadığını, kentte ele geçen ve aynı yüzyıla tarihlenen seramik, mimari blok ve parçaları ve heykeltıraşlık eserleri göstermektedir. Tüm bu buluntular, Pers yönetimi altında Teos'un gelişimine devam ettiğine işaret etmektedir (Kadioğlu ve diğ, 2015). Teos'a geri dönüş için bilim adamları MÖ 545 yılı sonrası ve MÖ 512-510 yıllarını önermektedirler (Strang, 2007: 58-59; Uzunoğlu, 2015). İon ayaklanmasının Persler tarafından bastırılmasından sonra Teos, tekrar Pers yönetimi altına girmiştir. Ancak Teos, MÖ 479 yılında Mykale Deniz Savaşı'nda Eski Yunan Donanması'nın galip gelmesiyle Pers yönetiminden kurtulabilmiştir. O zamandan itibaren Teos, Attika-

⁵ Lade Savaşı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Myres, 1954.

⁶ Lade savaşı'nda Teos'un nüfusu hakkında öneriler için bkz.; Roebuck, 1953: 12.

Delos Deniz Birliği'nin bir üyesidir ve bu birliğe 6 talent gibi yüksek bir vergi ödeyecek kadar varlıklıdır (Westlake, 1979). Vergi listelerine göre Teos'un verdiği vergi miktarı; MÖ 451/0 yılından MÖ 439/8 yılına kadar 6'şar talent, MÖ 433/2 yılından MÖ 430/29 yılına kadar 6'şar talent'dir. Birlik içerisinde ekonomik durumu çok iyi olan kent aynı zamanda vergilerini çok düzeli olarak ödemiştir (Meritt ve diğ., 1950: 54; Strang, 2007: 75; Boyana, 2006; Hoepfner, 2011: 57).

Peloponnesos Savaşları'nın son 8 yılı süresince Atina ve Sparta söz konusu bu zengin şehri oldukça zarara uğratmışlardır. Özellikle de kent surlarının yıktırılması kentin savunmasız bırakılması, kentin zayıflamasına neden olmuştur. Thukydides, bu durumdan şu şekilde bahseder; *“Bütün halk, birleşerek Atinalıların kara tarafından yaptığı bu suru yıktılar. Thisaphernes papazı Tages, Teoslulara bu konuda yardım etti. Bizzat Thisaphernes bu surların geriye kalanını da yıktırdı ve kara ordusu, Teos'u terk ettikten sonra, kendisi de geri döndü. Bu olaylar, Teos surlarının yapıldığı tarihi açıklar. Gerçekte Atina, Asya şehirleri üzerindeki egemen yönetimini tekrar elde ettikten sonra, bu yıkık surları yeniden yaptırdı: bunlar bugün izleri görülen ve MÖ 4. yüzyıla ait olan surlardır”* (Thukydides, 8,18-20; Texier, 2002: 236; Westlake, 1979).

Spartalıların Pers desteğiyle zafere ulaşmasından sonra, Anadolu'daki diğer Eski Yunan şehirleri ve Teos gibi, Spartalılar da, Pers Büyük Kralı'nın iktidar isteğine karşı gelmişlerdir. Fakat MÖ 387/6 yılındaki Antalkidas Barışı ile Teos tekrar Pers yönetimi altına girmiş, ancak kent Büyük İskender (MÖ 334) ile birlikte tekrar özgürlüğüne kavuşmuştur. Büyük İskender zamanında kente, dini bir merkez olması nedeniyle dokunulmamış hatta bu nedenden dolayı maddi destek sağlayarak kentin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Büyük İskender'in ölümüyle birlikte komutanların yönetimi altındaki kentlerde egemenliklerini ilan etmeleri ve bunun sonucunda ortaya çıkan bağımsız krallıklar hâkimiyetlerini yaymak adına birbirleri ile savaşa başlamışlardır. Bu süreçte Teos kenti de dâhil olmak üzere tüm Hellenistik kent devletleri savaşlarla dolu karışık ortamın içindedir. MÖ 287 yılına kadar geçen bu süreçte kent hakkında yeterince kesin bilgiye sahip olunamamaktadır. Olasılıkla Antigonos Monophthalmos ekonomik durumları zayıflamış olan Lebedos ile Teos kentlerini *synoikismos* ile birleştirmeyi planlamış ancak söz konusu bu plan

uygulanamamıştır (Cohen, 1995: 188; Sviatoslav, 2005: 200; Austin, 2006: 99). Antigonos'un ölümü bu planın uygulamaya sokulmamasının nedenleri arasında gösterilmektedir (Magie, 1950: 69). Buna karşın kentin MÖ 301'de başlayan Lysimakhos ve Antigonos arasındaki mücadeleden nasibini aldığı söylenebilir. Bu mücadelelerden sonra MÖ 287 yılında, İonia ve Karia'nın büyük bir kısmı muhtemelen Makedonia Kralı Lysimakhos'un egemenliği altına girmiş olmalıdır. Kentte, Makedonia Krallığı'nın egemenliği sadece bir yıl sürdükten sonra MÖ 286 yılında, Anadolu içlerine ilerleyen Suriye Kralı I. Seleukos, İonia ile birlikte Teos'u da egemenliği altına almıştır (Şahin, 2002: 3 vd.).

MÖ 240 yılında, I. Attalos yönetimi altında Teos, Pergamon Krallığı'na bağlanmıştır. MÖ 3. yüzyıldan 2. yüzyıl'a geçişte (MÖ 223-187) Teos kenti, artık Pergamon Krallığı'na bağlı değil, ancak görünüşte III. Antiokhos'un yönetimi altındadır. Teosluların tapınakları için sığınma hakkı ayrıcalığına ilişkin ricaları bir Seleukos elçisi tarafından Roma Senatosu'na iletilmiştir. MÖ 204-203 yıllarında, Teos halkının başvurusu üzerine III. Antiokhos tarafından kente, kutsal sayılma, vergiden muaf tutularak, dokunulmazlık verilmiştir (Herrman, 1965; Price, 2004: 74; Ramsey, 2011). Kentin vergiden muaf tutulması ve dokunulmazlık hakkı istenmesinin nedeni korsanların kente yaptığı baskın, bu nedenle de ekonomik olarak zor durumda olmaları olabilir. Yapılan bu korsan baskını S. Şahin, MÖ 3. yy sonlarına (Şahin, 1994; Şahin 2012), L. Meier ise, MÖ 3. yy'a tarihlendirmektedir (Meier, 2011). Ancak MÖ 192-188 yıllarındaki Suriye Savaşı'nda Teos, Roma ve Pergamon Krallığı'na karşı yer almış ve Apameia Barışı'ndan sonra tekrar Pergamon Krallığı'na bağlanmıştır. MÖ 133'de III. Attalos'un vasiyet yoluyla topraklarını Roma'ya bırakmasıyla birlikte Teos, Roma topraklarına dâhil edilmiş ve MÖ 129 yılında Roma'nın Asia Eyaleti düzenlemesi ile bu eyalet içerisinde yer almıştır. Teos'un Roma Dönemi'nde de önemini sürdürdüğü antik kentteki mimari faaliyetlerden anlaşılmaktadır. İlk kez MÖ 130 yılında yapıldığı düşünülen ve MÖ 1. yy'a tarihlenen Ephesos gümrük yazıtında, Küçük Asya'da adı geçen birçok kent içerisinde Teos Kentinin de adı geçmektedir. Bu durum Teos limanlarının MÖ 2-1. yüzyıllarda da önemini kaybetmediğini kentte ticari faaliyetlerin devam ettiğini göstermektedir (Erdemir ve Gökbunar 2007). Kentin MÖ 47/6 yıllarında meydana gelen büyük

depremin ardından Augustus tarafından yeniden inşa edilmesine katkıda bulunduğunu numizmatik veriler gösterir (PRC i, 2511-2512). Hristiyanlık Dönemi'nde ise kent Ephesos metropolitliğine bağlı bir piskoposluk merkezidir. "Eşsiz Daphneos" diye nitelendirilen bir kişi Teos'da piskoposluk yapmıştır (Uz, 2013: 36).

Sadece yazıtlar aracılığı ile bilinen Dionysos Sanatçılar Birliği, Teos'da önemli bir rol oynamıştır. Asli görevleri, hükümdar kültünü geliştirmek, yani kral hanedanının şan ve şerefine hizmet etmek olan Dionysos sanatçıları, aynı zamanda saray oyuncular ve müzisyenleriydi. Dionysos sanatçılar topluluğu, kentte önemli bir konumdaydı ve saygı görmekteydi. Bilim çevrelerince "*Ktematonia Kararnamesi*" olarak bilinen bir yazıtta; Teos kentinin Dionysos Sanatçı topluluğunun, Ionia-Hellas pontus şubesinin kente yerleşmesi için verilecek 6000 drahmilik mülk/arazi için gerekli paranın 3000 drahmilik kısmının kentin savunma bütçesinden hububat temini için ayrılmış ayrılmış olan kaleminden tahsil edileceğinden bahsetmektedir (Aneziri, 2003: D2, 11. 11-15; Strang, 2007: 215). Buradan da anlaşılabacağı üzere kent ve içerisinde yaşayan halk için çok önemli olan savunma bütçesi için ayrılmış ödenek imtiyazlı bir konuma sahip olan Dionysos sanatçılar loncasına aktarılmıştır. Teos kenti ile bu sanatçılar arasında sık sık anlaşmazlıklar çıktığı ve Pergamon krallarının zaman zaman arabuluculuk yaptıkları bilinmektedir (Malay, 1987).

II. Eumenes yönetimi sırasında Apameia Barışı'ndan (MÖ 188) sonra Teos, Pergamon topraklarına dâhil edildiği zaman, Dionysos sanatçılarının birliğinin bir şubesi de "Attalist" adı altında Pergamon'da kurulmuştur (Radt, 2002: 187). Devamlı bir huzursuzluk kaynağı olarak görülen bu sanatçılar topluluğu, MÖ 2. yy'ın ortalarında Teos halkı tarafından çıkartılan bir isyanla Ephesos'a sürülmüşlerdir (Bean, 1997: 118).

Ünlü ozanlar Anakreon⁷, Antimakhos ve Epikürcü Nausiphanes Teos'ludur. Anakreon, Aiollerin melos türü lirik şiirini Ionia'ya sokan ozandır. Ion lehçesinde ve çekici bir dille yazdığı meloslarını (şarkılarını) Perslerin Anadolu'yu MÖ 545'te

⁷ Anakreon'un şiirleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Şahin, 2013.

işgalinden sonra Thessalia soylularının konaklarında, yakın dostu Samos'lu Tyran Polykrates'in ve Atinalı Tyran Peisistratos'un saraylarında söylemiştir. Teos'lu ozan özellikle şarap ve sevgi şiirleri tükenmek bilmeyen, eskimeyen bir zariflik ve yaşama arzusu aksettirmektedir. Anakreon, solo şarkıları yazan ozanların sonuncusudur; ancak dizeleri iç açıcıdır ve belki de türünün en güzel örnekleridir (Leonard, 1948; Akurgal, 1997: 327).

Kentin kendine özgü bir dili olduğundan Herodotos bahseder; *Ephesos, Kolophon, Lebedos, Teos, Phokaia* ve *Klozomenai* kentlerinde, diğer Ion kentlerinden farklı olarak, ortak bir dil konuşulduğu, bu nedenle de dil açısından bir bölge oluşturduğunu bildirmektedir (Herodotos, I, 142). Bu birliktelik aynı zamanda ticari, günlük yaşam ve kent mimarlığı açısından etkileşimlere yol açtığı muhtemeldir.

1.3. Kent ve Çevresinin Jeolojik Yapısı

Urla-Seferihisar yörelerinde, alkalın nitelikli, Orta Miyosen yaşlı, hem bazik hem de asitik bir volkanizmanın meydana geldiğini, lavların alkali bazaltik, trakitik, alkali riolitik ve riolitik türdedir (Drahor ve diğ. 1999).

Seferihisar, Sığacık jeotermal sisteminin, dünyadaki pek çok jeotermal alanda olduğu gibi, tersiyer ve kuvaterner volkanizmasının yer aldığı bir bölgede oluşmuş ve Alpin Orojenezi sırasında meydana gelmiş çok sayıda fay ve kırık içermektedir. Seferihisar jeotermal alanının, doğusu ve batısının genel olarak kumtaşı, şeyl, yer yer de kireçtaşlarından oluşmuş yüksek tepeler ile çevrili olduğunu ve jeotermal akışkanın, bu dağların eteğinden, genel de kuzeydoğu-güneybatı yönlü uzanan faylar boyunca yüzeye çıkmaktadır (Drahor ve diğ. 1999).

Seferihisar fayı, İzmir'in güneybatısında Seferihisar yöresindeki Sığacık körfezi ile Güzelbahçe arasında uzanmaktadır. Sualtı verileri fayın güneye doğru Ege Denizi tabanında devamlılık sunduğuna işaret etmektedir. Araştırmacılar tarafından İzmir ve Sığacık körfezleri arasındaki fay batısında oluk şeklinde bir morfoloji sunan

koridor boyunca Seferihisar fayının dışında da bazı faylar haritalanmıştır. Seferihisar fayı, Seferihisar-Yelki fay zonuna karşılık gelmektedir (Harita 3).

Bu fayın, Sığacık körfezi ile Gülzelbahçe arasında karadaki uzunluğu 23 km olup, sualtı bölümüyle birlikte fayın toplam 30 km'lik bir uzunluğa ulaştığı sanılmaktadır (Emre ve diğ., 2005: 35).

Ch. Texier, kenti ziyareti esnasında gözlemlerini aktarırken depremlerin etkilerinden şu şekilde bahsetmiştir *“Teos ile Klaros, Priene, Branchyde ve Menderes Magnesiası, genel olarak doğu-kuzeydoğu ve batı-güneybatı yönündeki bir hatta yer alır. Bu şehirlerin tamamı, Ion mimari tarzında beyaz mermerden yapılmış tapınaklarla süslenmişti. Bu eserlerin hepsi, bugün yerlerde yatmaktadır; fakat yıkılmalarına sebep olanın insan eli olmadığı açıktır; çünkü bütün sütunlar beraber ve aynı tarafa yıkılmıştır. Sütun başlıkları ile saçaklar birbirlerine aksi ve karşılıklı yerdedirler. Binanın gövde kısımları, sıradan dekore edilmiş olan kısmı kapattığından, bütün saçak oymaları ve kornişlerin, yıkıntılar altında bulunması mümkündür”* (Texier, 2002: 181).

Teos'un da içinde bulunduğu yarımada da iklim; yazlar kurak ve sıcak, kışlar ılık ve yağışlı Akdeniz iklimi özellikleri gösterir. Yıllık ortalaması 17 derece, Ocak ayı 8 derece, Temmuz ayı 27 derece sıcaklığa sahiptir (Gülersoy, 2014). Yıllık yağışlar yetersiz olduğundan tarım faaliyetleri bu iklim koşullarının müsaade ettiği türlere yönelmiştir. 1970'li yıllarda en yaygın tarım türü, zeytin üreticiliği, mandalina ve bağcılıktır (Gülersoy, 2014; Mater, 1977: 125; Uz, 2013: 14).

Seferihisar'da tarımsal amaçlı kullanılan topraklardan rendzinalar, Teos Yarımadası çevresinde ve yarımada doğusunda Neojen kireç taşı ve marnları üzerinde görülür. Bu topraklar üzerinde genelde zeytinlikler yer almaktadır. Alüvyal topraklar ise kuzeyde Azmak dere ve Ulaş dere ile güneyde Yassı çay (Kocaçay) ve Karakoç Deresinin geçtiği alanlarda geniş yer tutmaktadır. Bu arazilerde tarla tarımı, narenciye bahçeleri ve yeni bağ alanları yer almaktadır. Birikinti koni ve yelpazeleri çevresinde de üzerinde zeytin tarımı yapılan kolüvyal topraklar yer almaktadır (Gülersoy, 2014).

Teos ve çevresinin bitki örtüsü çeşitlilik göstermektedir. Urla-Seferihisar çevresi genellikle kızılçam, bozuk kızılçam alanları, bozuk karışık baltalık, bozuk karışık baltalık-orman toprağı ve ağaçsız orman toprağı olarak gösterilen maki toplulukları, ziraat alanları ile fıstıkçanı yer almaktadır. Urla-Seferihisar (İzmir) bölgesinin de yer aldığı Ege Bölgesi'ndeki maki topluluklarında yaygın olan türlerin aynı zamanda Kızılçam ormanları içerisinde yer alan türler olması, bu alanların geçmişte buraların Kızılçam ormanı olduğunu ve antropojen (İnsanlar tarafından orman örtüsünün tahrip edilmesi sonucu oluşan bozkır) etkilerle bu duruma geldiği ileri sürülmektedir. Bölgede 750 adet farklı bitki çeşidi tespit edildiği, buna göre maki alanlarının biyolojik çeşitlilik açısından oldukça zengin alanlar olduğu düşünülmektedir (Altun, 2008: 13).

1.4. Kentin Araştırma Tarihi

Teos kentine yönelik keşif gezilerinin tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Antik kenti ilk olarak Dilletanti Cemiyeti adına, R. Chandler, 1764-1765 yılları arasında İzmir ve çevresinde yaptıkları araştırmalarda Teos'u ziyaret ederek Vitruvius'unda bahsettiği Dionysos Tapınağı'nı incelemiştir. Chandler, çalışmalarını *Antiquities of Ionia Series* adlı eserinin ilk cildinde (1769) ve *Travels in Asia Minor* (1775) yıllarında bilim dünyası ile paylaşmıştır (Chandler, 1817).

Jeolog ve antikacı olan W. Hamilton, 1837 yılında Teos'u ziyaret ederek gözlemlerini *Researches in Asia Minor, Pontus, and Armenia* adlı eserinde 1842 yılında yayımlamıştır (Hamilton, 1842). Özellikle Teos'un jeolojisi ve topoğrafyası üzerine ilgilenen W. Hamilton aynı zamanda birçok kalıntı ve kentin güney limanı ile ilgili gözlemler yapmıştır. Hamilton'un Teos ile ilgili ilk izlenimleri şöyledir: *"Sağlam kent surlarının tamamının varlığını izlemek mümkündür. Surlar genel olarak izodom tarzında ve çevrede bulunabilen yarı kristal taşından inşa edilmiştir. Gelişigüzel rastladığımız duvar kalıntıları bazı yerlerde birkaç ayak yüksekliğe, ortalama olarak da 14-15 ayak kalınlığa ulaşıyordu. Limanın batısında kalan güney surları çok iyi*

korunmuş ve burada bir kitabe bulunmuştur. Kitabe, yakındaki bir binayla ilgiliydi, fakat bina sahipleri tarafından yıkılmıştı. Limanın kuzeyinde devam eden ve kentin bataklık tarafını savunma amacıyla yapılan duvar, girintili çıkıntılı şekilde ve birkaç dörtgen kule ile oldukça sağlam tahkim edilmişti. Limanın kuzeyinde forum yakınlarında olduğunu tahmin ettiğim bir yerde alçak bir kapının kalıntılarını bulduk. Kapı dışa doğru kemerlenmişti. İçeri doğruysa iri dörtgen taşlarla örülmüştü. Şimdiyse arazileri aşırı yağmurlarla tehdit eden su baskınlarına karşı korumak amacıyla tahliye kanalı işlevi görüyordu” (Hamilton, 1842: 6 vd.).

Kente ikinci kez gelen Dilletanti Cemiyeti adına, R. Pullan ilk kazıları 1862 yılında yapmıştır. Pullan, Dionysos Tapınağı'nın girişinin kuzeyinde kazı çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Ünlü mimar Hermogenes'e atfedilen Dionysos Tapınağı'nın planını çizmiştir. Çalışmaları esnasında tapınağın tasarımında birçok tutarsızlıklar olduğunu hemen fark etmiş ve Roma Dönemi'nde tapınağın birçok yerinde değişikliğe uğradığını dile getirmiştir (Pullan, 1881: 39). Ardından, Fransız araştırmacılar Béquignon ve Laumonier tarafından 1924 yılında kazı çalışmaları yapılmıştır (Béquignon ve Laumonier, 1925).

1962-1966 yılları arasında kentte kazı ve araştırma çalışmaları Ankara Üniversitesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı öğretim üyeleri Yusuf Boysal ile Baki Öğün tarafından sürdürülmüştür (Boysal ve Öğün, 1964; Boysal, 1965 Boysal, 1967; Öğün, 1965). Mimar Duran Mustafa Uz, 1980-1992 yılları arasında Dionysos Tapınağı ile Arkaik Tapınak'ta küçük sondaj çalışmaları gerçekleştirmiştir (Uz, 1985; Uz, 1990; Uz, 2013).

1993-1996 yılları arasında kent ve çevresinde Numan Tuna, yüzey araştırmaları gerçekleştirmiştir. Bu araştırmalar, daha çok kentin haritalanması ve yapıların tespiti üzerinedir (Tuna, 1995; Tuna, 1997; Tuna, 1998).

T.C. Bakanlar Kurulu'nun 07.06.2010 tarih ve 2010/581 sayılı kararı ile 26.07.2010 tarihinde uzun bir aradan sonra yeniden başlamıştır. Söz konusu bu yeni dönem kazı çalışmaları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Ankara Üniversitesi adına

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Musa Kadioğlu başkanlığında sürdürülmektedir (Kadioğlu, 2010; Kadioğlu, 2011a; Kadioğlu, 2011b; Kadioğlu, 2012a; Kadioğlu, 2012b; Kadioğlu ve diğ., 2010; Kadioğlu ve diğ. 2013; Kadioğlu ve diğ.,2011; Kadioğlu, 2014; Kadioğlu ve diğ., 2015; Kadioğlu ve diğ., 2016).

1.4.1. Hellenistik Dönem Sur Araştırmaları

Çalışmamızın konusu olan Hellenistik Dönem Teos savunma sistemleri bağlamında kentin yer aldığı İonia Bölgesi'nde bulunan diğer çağdaş sistemler önem taşımaktadır. Bu nedenle bölgedeki kentlerdeki surlar, onların nitelikleri ve bu konuda şimdiye dek yapılan çalışma ve yayınların değerlendirilmesi gerekmektedir.

İonia Bölgesi'nin en kuzeyinde bulunan yer alan kenti Phokaia'dır. Phokaia'da şimdiye kadar Hellenistik Dönem'e tarihlenen herhangi bir kent sur duvarı tespit edilememiştir. Buna karşın MÖ 590-580 yıllarına tarihlenen 5 km uzunluğunda Arkaik Dönem surunun kenti çevrelediği, yapılan kazı ve araştırmaları ile öne sürülmüştür (Özyiğit, 1992; Özyiğit 1995a; Özyiğit, 1995b).

Erythrai surları ile ilgili olarak farklı araştırmacıların farklı yorumları bulunmaktadır. Özellikle yapım teknikleri bakımından ele alınan surlar ile ilgili olarak, R. Chandler pseudo-isodomik (Chandler, 1817: 104), W.J. Hamilton ve F.G. Maier ise isodomik olduğunu belirtmiştir (Hamilton, 1848: 7; Maier, 1959: 212), (Şekil 2. 2). McNicoll ise, kentin tüm surların kapladığı alan, kuleler, sur taşlarının çeşitlerini detaylı olarak incelemiştir (McNicoll, 1997: 60, 62, pl.32, 63-65, fig. 12, 66, pl. 31, 67). A. Akarca ise, kentin duvarlarının testere ağzı ve dirsekli yapıldığından ve sur duvarlarının iki farklı renk taş çeşidi kullanıldığını belirtir (Akarca, 1987: 117, 134, 197). Kentin surları ile ilişkili iki önemli yazıtın transkripsiyonu ise, F.G. Maier tarafından yapılmış ve birinci yazıt *Phanes*'i onurlandırma kararnamesi olarak MÖ 334'e, ikinci yazıt ise, MÖ 315 yılına tarihlendirilmiştir (Maier, 1959: 212, No. 60; Hoepfner, 2011: 151). D. Magie de, kent surlarını, yazıtların tarihlendirmesine yakın bir tarih olan MÖ 4. yy

sonlarına tarihlendirmiştir (Magie, 1950: 79). Erythrai surlarında kullanılan taş malzeme kireç taşı olmasına karşın bazı bölümlerinde trakhit kuşaklar kullanılarak savunma amacının yanı sıra görsel olarak ta güzel bir görünüme sahip olmuştur.

Teos'un kuzeyinde yer alan bir diğer Ion kenti olan Klazomenai kentinde de Hellenistik Dönem'e tarihlenen herhangi bir kent suru kalıntısına rastlanılmamasına karşın, ele geçen yazıttan, Teos ile Klazomenai kentlerinin birbirlerine sınır komşusu olduğu anlaşılmaktadır. Kos Adası'nda bulunmuş olan ve MÖ 4. yy sonuna tarihlendirilen yazıt Teos ile Klazomenai arasındaki sınır anlaşmazlığı ile ilgilidir. Bu anlaşmazlığa konu olan bölgenin tam olarak neresi olduğu bilinmemesine karşın, konunun çözümü için Kos'un hakemliğine başvurulmuş ve Klazomenai lehine sonuçlanmıştır (Ager, 1991; Rubinstein, 2004; Ersoy ve Koparal, 2008).

Teos'un 24 km güneydoğusunda bulunan Lebedos'un toprak üstü kalıntıları az olmakla birlikte, kentin Hellenistik surlara sahip oldukları eldeki arkeolojik verilerden anlaşılmaktadır. N. Tuna tarafından 1984 yılında yüzey araştırması kapsamında kenti ziyaret etmiş ve kent suru hakkında gözlemlerini aktarmıştır (Tuna, 1985). Kent surları, yarımadaı çepeçevre dolaşan, üç-dört taş sırasıyla korunagelmış surlardır. Yaklaşık olarak 2.15 m kalınlığındaki sur, dolgu duvar örgülüdür. İç ve dış yüzeyleri düzgün kesme taşlarla örülmüş, araları molozlarla doldurulmuş ve düzensiz atkılı örgülüdür (Şekil 3.1). 4 adet kule ve doğruca denize açılan üç kapıya sahiptir. Güçlü imbat rüzgârlarından en korunaklı yerde bulunan güneydoğudaki kapı, kayanın düzeltilmesiyle oluşturulmuş bir rampa ile deniz kıyısına iner (Bean, 1997: 132; Tuna, 1985). D. Magie, buradaki savunma duvarlarını Ptolemaios'lar Dönemi'nde yani MÖ 266-203 tarihleri arasına yapıldığını önermiştir (Magie, 1950: 99, dip not. 11).

Lebedos'un yaklaşık olarak 23 km kuzeydoğusunda bulunan Kolophon'u çevreleyen surlar detaylı olarak A.W. McNicoll tarafından araştırılmış ve yazıtları ve tarihlendirilmesi kapsamlı olarak ele alınmıştır (McNicoll, 1997: 67-69, pl. 34, 70, fig. 13), (Şekil 3.2). Ayrıca Kolophon sur duvarlarında ele geçen yazıtın tarihlendirilmesi ile ilgili olarak, F.G. Maier tarafından MÖ 313-311 ve MÖ 306-305 yılları olmak üzere

iki farklı tarih önerilmiştir (Maier, 1959: 227). K.S. Nossov da, kent surlarının kısa bir değerlendirmesini yapmıştır (Nossov, 2009: 51 vd.). G.M. Cohen ise, MÖ 4. yy'ın sonunda kırsal alana açılan bir alanda duvar inşa edilmesine karar verildiğini belirtmiştir⁸. Kolophon'da ele geçen sur yazıtında; yurttaşların MÖ 4. yy'ın sonunda kentlerini yeniden kuracak ve genişletecek on kişilik bir kurul atamaya karar verdiklerini göstermektedir. Bu kurulun görevi, surların izleyeceği alanı planlamak, en uygun yerleri *agora* ve kamusal yapılara ayırdıktan sonra, mimarların cadde planlamasını ve yapıların nereye kurulacağını saptanmasını denetlemektir (Maier, 1959: 227, no. 70; Wycherley, 1993: 28). MÖ 306'dan önceye tarihlendirilen (Cohen, 1995: 184; Billows, 1997: 213; Nossov, 2009: 60) ve sur duvarlarının inşasının ardından bir açılış töreni düzenlendiği yine bu uzun sur yazıtında geçer (Holland, 1944). Surların yeniden inşasına başlama tarihi ise, MÖ 334'den hemen sonraya (McNicoll, 1997: 71) ve MÖ 313 yılları arasına verilir (Nossov, 2009: 60), muhtemelen surlar, MÖ 307-306 yıllarında tamamlanmış olmalıdır.

İonia'da gelişmiş bir sur sistemi ile temsil edilen kentlerden biri de Ephesos'tur. Kentin Hellenistik Dönem'de yeniden imarı sırasında surların oluşturulduğu bilimsel verilerle doğrulanmaktadır. J. P. Adam, Ephesos kent surlarını, kent planı ile birlikte değerlendirmiştir (Adam, 1982: 229 vd.). Sur duvarlarının konumu ve kentin kule yapılarının özellikleri, tarihlendirilmesi, yapım teknikleri detaylı olarak J. Ober, Ö. Özyiğit ve A.W. McNicoll tarafından çalışılmıştır. A.W. McNicoll aynı zamanda kentin kapı ve kulelerini çizimlerle birlikte detaylı olarak çalışmıştır (Ober, 1992; Özyiğit, 1991; McNicoll, 1997: 98, fig. 20-21). K.S. Nossov ise, surlar hakkında, malzeme, teknik ve işçiliği ile ilgili önemli noktalara değinmiştir (Nossov, 2009: 52). F.G. Maier, ele geçen yazıtları ayrıntılı olarak çalışmış ve tarihlendirme önerilerinde bulunmuştur (Şekil 4.1). Yapılan bu tarihlemelerde, sur yapım teknikleri ve sur yazıtlarından faydalanılmıştır (Maier, 1959: 236-242; Winter, 1971a; Lawrence, 1979; Adam, 1982: 229-231; Ober, 1992). F.G. Maier'in önerisi ise, MÖ 290 yıllarıdır (Maier, 1959: 238-241, no. 71, 241-242, no.72). MÖ 294 yıllarında Ephesos'un

⁸ Bu surun yapımında Antigonos Monophthalmos'un büyük rol oynadığını düşünmektedir. Özellikle Antigonos'un Kolophon'daki yeni duvarın inşasıyla olan bağlantısının olup olmadığı bilinirse, Antigonos'un Teos ve Lebedos için planları hakkında daha sağlıklı bilgilere sahip olunabilir. Bu uzun yazıta göre, Antigonos tarafından Teos'a gönderilen iki mektupta kral Lebedos ve Teos'u tek bir halk olarak eski kentin yerleşenlerini göndererek birleştirmeyi planlamıştır ancak plan uygulanamamıştır. Cohen, 1995: 40.

kontrolü Demetrios Poliorketes'den Lysimakhos'un eline geçmiştir. Lysimakhos kenti yeniden inşa ederek yeni bölgeler oluşturmuştur. 9 km uzunluğundaki kent suru da muhtemelen MÖ 294 yılından sonra inşa edilmeye başlanmıştır (Cohen, 1995: 177). Günümüzde surların 3 km'lik bölümü iyi korunmuş olarak takip edilebilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde meydana gelen olaylar ve Lysimakhos'un kenti yeniden inşa ettirmesi kent suru yapılması ele geçen sur yazıtlarının tarihlendirilmesi ile de kanıtlanmıştır. İki yazıtta MÖ 294-285 yıllarına tarihlendirilmekte ve kent suru ile örtüşmektedir (Maier, 1959: 238-241, no. 71, 241-242, no.72; McNicoll, 1997: 96).

Priene MÖ 4. yüzyıldaki yeniden kuruluşu ve planlaması sırasında sur duvarlarıyla çevrelenmiştir. Kentin savunma sistemleri ile ilgili detaylı çalışmaların ilki, T. Wiegand – H. Schrader tarafından gerçekleştirilmiştir. 1904 yılında yayımlanan kitaplarında Priene kentinde 1885-1898 yılları arasında yapılan kazı sonuçları ve kentin sur duvarları, yapım teknikleri ve kapıları hakkında detaylı olarak çalışılmıştır (Wiegand ve Schrader, 1904: 35-45, fig. 23-27). F.E. Winter'in, *Greek Fortifications* adlı kitabında, kentin topografik yapısı, sur duvarları, kuleler ve tarihlemeleri ile ilgili önermelerde bulunmuştur (Winter, 1971a: 59, fig. 47, 76, 102, 131, 142, 154, 163, 209, 210, 254). 1979 yılında, A.W. Lawrence surların tarihlendirilmesi, duvar teknikleri üzerine çalışmalarını yayımlamıştır (Lawrence, 1979: 258, 308, 328, 345, 351-2, fig. 81). J. P. Adam 1982 yılında, Priene kentinin surlarını detaylı olarak incelemiştir (Adam, 1982: 232-3, fig. 133). A.W. McNicoll ise, 1997 yılında tüm küçük Asya kentlerinin savunma sistemlerinden bahsederken, Priene'den de, plan, sur duvar tipleri, kule ve kapılardan detaylı olarak bahsetmiştir (McNicoll, 1997: 48-50, pl. 22, fig. 8, 51, pl. 23, fig. 9, 52, fig. 10, pl.24, 53). Priene kent surlarının yapım teknikleri incelendiğinde, MÖ 300'den erkene tarihlendirilmektedir (Maier, 1959: 238-41, no. 71, 241-242, no. 72; McNicoll, 1997: 74), (Şekil 4.2).

On iki İon kenti arasında en yoksulu sayılan Myus, Avşa Köyü'nün kuzeybatısında bulunmaktadır. Kentte, Arkaik Dönem surları haricinde sadece Bizans Dönem'i surlarının varlığı bilinmektedir⁹. (Hoepfner, 2011: 79-81)

⁹ MÖ 5. ve 4. yy'larda bağımsız bir kent olan Myus, sonrasında Miletos'un egemenliği altına girmiştir. Magie, 1950: 74.

Önemli bir İonia kenti olan Miletos surları ile ilgili araştırmacıların farklı tarihlendirme önerileri bulunmaktadır. Miletos şehir duvarlarının en iyi korunan kısmı kentin güneyindeki kuleler ile desteklenmiş çapraz duvarlardır. J.P. Adam, çizim ve resimler ile birlikte bu bölümü detaylı olarak çalışmıştır (Adam, 1982: 67-68, fig. 31-32, 93-95). Bu duvarlar, MÖ 200-190 yıllarında Hellenistik Dönem'de inşa edilmiştir (Şekil 5.1). Bu bölüm önemli bir yenileme işleminden geçmiş, A. von Gerkan tarafından MÖ 125'ten MÖ 88 arasına tarihlendirilmektedir (von Gerkan, 1935: 53-80). A.W. McNicoll ise MÖ 150'lerde yapıldığını öne sürmüştür (McNicoll, 1997: 166). Yeni bir kutsal kapı, eski kapının kuzeyinde inşa edilmiştir ve F.E. Winter bu kapıyı yaklaşık olarak MÖ 200-190'lara tarihler (Winter, 1971a: 278). F.G. Maier ise, bulunan sur yazıtından dolayı MÖ 88 yılını önermiştir (Maier, 1959: 242 vd).

İonia Bölgesi ada kentlerinden olan, Khios surları ile ilgili monografik bir yayın bulunmamakla birlikte, surların yeniden inşa edilmesi için ödenen masrafların yazıldığı iki adet yazıt bulunmuş ve yazıt J. Vanseveren tarafından MÖ geç 3. yy'a tarihlendirilmiştir (Vanseveren, 1937: 323 vd.).

İonia bölgesinde yer alan bir diğer ada kenti olan Samos, H.J. Kienast tarafından çalışılarak kentteki yapılara ek olarak surlar için de bir tarihleme yaparak MÖ 310-290 yılları arasına tarihlemiş, Hellenistik Dönem surlarının 4 km olduğunu belirtmiştir (Kienast, 1978: 94-97; Ober, 1992), (Şekil 5.2). Fakat yapılan detaylı bir araştırma ile kent surlarının denize 400 m uzaklıkta, toplam 6,4 km uzunluğunda, 6,00 m yüksekliğinde ve 2, 00 m genişliğe sahip olduğu ortaya çıkmıştır (Rihll ve Tucker 2003).

Teos Hellenistik Dönem savunma sisteminin değerlendirmesinde kentin kültürel ve siyasal ortaklığı bulunan İonia'daki kentlerin sahip olduğu surlar öncelik taşımaktadır. Ancak, yapılacak değerlendirmede Anadolu'da İonia dışında kalan bazı kentlerin de Hellenistik Dönem savunma sistemlerine değinilmesi gerekmektedir.

Örneğin, İonia Bölgesi'nin kuzeyinde bulunan Aiolia kenti olan Kyme'de, kentin güneydoğu tepesinin yamaçlarında bulunan sur duvarları ile ilgili araştırma ve kazı çalışmaları A. La Marca tarafından yapılmıştır (La Marca, 2013). Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen Kyme surlarının kıyı hattında başlayan ve 125 m olan duvar hattında yapılan kazı çalışmaları ile içe bakan duvarın *isodomik*, dışa bakan duvarı ise *pseudo-isodomik* teknikte yapıldığı saptanmıştır (La Marca, 2011; La Marca, 2013; La Marca, 2014), (Şekil 2.1).

Karia Bölgesi kentlerinden biri olan Alabanda (Araphisar) Hellenistik surları, A. A. Tırpan tarafından çalışılmıştır. Kentin sur duvarları, üç zirveli bir tepenin zirvelerini birbirine bağlayarak, yamaçlardan önündeki ovaya doğru devam eder. Sur duvarlarının uzunluğu, yaklaşık 2,5 km'dir. Ova surlarının uzunluğu ise 2 km kadardır. Böylece Alabanda şehir surları, yaklaşık olarak 4,5-5 km uzunluğunda ve 1,5x1,5 kilometrekarelik bir alanı çevreler. Surlar kademe ve dirsek oluşturmaktadır (Tırpan, 1990). K.S. Nossov tarafından Alabanda surlarının 30 adet kulesinin olduğu ve surların MÖ 3 yy'a tarihlendiğini öne sürülmüştür (Nossov, 2009: 48).

Latmos Herakleiası, kuzeybatıda Myus'tan İoniapolis'e kadar uzanan bir teritoruma sahip Karia Bölgesi'nde bir kenttir. Dik ve kayalık bir arazi üzerine kurulan kentte ızgara planı uygulanmıştır. Arazinin durumuna bağlı olarak yerleşme bazı yerlerde sık bazı yerlerde seyrek. Kentin ve surların yapımında, kent ve çevresinde bulunan taş ocaklarından faydalanılmıştır (Peschlow, 1994). Teos gibi iki limanı olmasına karşın zamanla Menderes'in getirdiği alüvyonlarla dolarak işlevlerini kaybetmişlerdir (Akarca, 1987: 176). Kentin inşa edilen suru yaklaşık olarak 6,5 km uzunluğundadır ve sonradan bir *diateikhisma*¹⁰ ile küçültülerek bu uzunluk 4,5 km olmuştur. Surların inşasında granit kullanılmıştır. Genel olarak isodomik tarzda düzeltilmiş kesme taş bloklardan örülü duvar, anakaya üzerine inşa edilmiştir. Surun 5,50 m yüksekliğinde olduğu saptanmıştır. Seyirdim yerine çıkış merdivenlerle sağlanmıştır. Pencereli olan korkuluk duvarının kalınlığı yaklaşık 0,55-0,85 m'dir (McNicoll, 1997: 77 vd.; Akarca, 1987: 136-140). Kare planlı kuleler çoğunlukla iki katlıdır. Ephesos'daki kulelere benzetilmiştir. Bir kapı ile girilen kulelerden seyirdim

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Sokolicek, 2009: 93, taf.26.

yerine merdivenlerle ulaşılmaktadır. Alt katta ok atmak için mazgallar bulunmaktadır; daha büyük ok ve mermi atan savaş makineleri üst kata yerleştirilmiştir. İyi korunmuş durumdaki kulelerden biri 10,0x10,0 m ölçülerinde kare planlıdır. Kulelerin üstü kiremitlerle örtülmüştür. 19 adet kapı yeri tespit edilmiştir. En azından beşi kemerli ve lentoya sahip kapılardır (McNicoll, 1997: 80). McNicoll surun ilk inşa evresini MÖ 4. yy'ın üçüncü çeyreğine tarihlendirmesine karşın, diakteikhisma ile kısaltılan ikinci surun ise ne zaman yapıldığının kesin olmadığını belirtmektedir (McNicoll, 1997: 77). K.S. Nossov ise ilk suru MÖ 300 ler, diakteikhisma ile kısaltılan surun ise, MÖ 250'ler ve sonrasına tarihlendirmiştir (Nossov, 2009: 54; Boyd, 1978). J. Ober ise, kentin sur duvar tekniklerinden kısaca bahsederek kulelerin tip ve özelliklerini detaylı olarak incelemiştir. Özellikle kentin sur kulelerinin günümüze kadar sağlam bir şekilde korunduğunu ve ikinci kuşak kulelere örnek olduğunu belirtmiştir. İkinci kuşak kuleler, MÖ 325-285 yılları arasına tarihlendirmekte, böylelikle de kentin surlarının bu tarihler arasında yapıldığını önermektedir (Ober, 1992).

Troas Bölgesi kenti olan Alexandria Troas surları MÖ 4. yy-MÖ 3. yy arasına tarihlenmekte, iki duvar arası moloz dolgulu ve atkılı örgü tekniği kullanılarak inşa edilmiştir. Duvar kalınlıkları 1,85-2,75 m arasında, kentin etrafını 10000 m'lik bir sur ile 400 hektarlık bir alanı çevrelemektedir (Leaf, 1910, 236; Lawrence, 1979: 321; Schulz, 2000: 12, abb. 2). A. Schulz tarafından Troas Bölge kentlerinin surları detaylı olarak incelenmiştir (Schulz, 2000). Troas Bölgesi'nde bulunan diğer kent olan Neandreaia'da, MÖ 5. yy sonu MÖ 4. yy başlarına tarihlenen 36 satırlık bir yazıt surların inşasıyla ilgili olabileceği E. Schwertheim tarafından önerilmiştir (Schwertheim, 1994).

Pamphylia kentlerinden biri olan Side kenti surlarının tarihlendirilmesine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamakla birlikte, bu surların olasılıkla Hellenistik Dönem'e tarihlendirilebileceği düşündürmektedir çünkü günümüzde takip edilebilen surların en üst kısımlarında, mazgal siper duvarı yerine pencereci bir duvarın (epalksis) kullanılmıştır. Bunlar, Hellenistik Dönem'e özgü uygulamalardır. Şehirdeki surların özenle işlenmesi, inşa tekniğindeki incelik bu şehrin zenginlik ve refah

döneminde inşa edildiğini düşündürmektedir. A. M. Mansel, şehrin uzun dönem bağımsızlığını koruduğu ve otonom olduğu MÖ 188 ile MÖ 102 yılları arasında inşa edildiğini öne sürmüştür (Mansel, 1978). K.S. Nossov ise yaklaşık olarak MÖ 225-188 yılları arasında kentin surlarının inşa edildiğini (Nossov, 2009: 11), A.W. McNicoll ise, MÖ 180 yılını inşa yılı olarak önermiştir (McNicoll, 1997: 10).

Sur araştırmalarında tarihlendirmede önemli bir kriter de, kent surları ile ilişkilendirilmiş epigrafik buluntulardır. Sur yazıtları ile ilgili olarak yapılan en kapsamlı çalışma F.G. Maier tarafından 1959-1961 yıllarında iki cilt olarak yayınlanan, *Griechische Mauerbauinschriften* (Maier, 1959; Maier 1961) isimli yapıttır. Buna göre, Küçük Asya'da epigrafik verilerle saptanabilen üç kent suru vardır. Bu kentler, Kolophon, Erythrai ve Ephesos'dur. Yaklaşık olarak tarihlendirebilen diğer sur sistemleri, Teos, Miletos'un ise sadece güney sur duvarlarının yapım tarihi ile ilgili epigrafik veri bulunmaktadır (Maier, 1959; Maier, 1961; McNicoll, 1997: 2).

Anadolu'da, HellenistikDönem'e tarihlenen surlar ile ilgili sınırlı sayıda yüksek lisans ve doktora çalışmaları yapılmıştır. Bunun nedeni, kent surlarının izlerinin kazısı yapılmadan ve yüzeyden sağlıklı bir şekilde takip edilmesindeki güçlük olmalıdır. Sur kazı çalışmalarının uzun yılları gerektirmesi, kazı maliyetinin fazla olmasına karşın, görsellik vaad eden sonuçlara ulaşamaması da bu alandaki çalışmaların kısıtlı olmasına neden olarak gösterilebilir. Ancak, son yıllarda bu konuda yapılan tez çalışmalarında artış kaydedildiği görülmektedir:

Karia Bölgesi'nde bulunan Halikarnassos Yarımadası Şehir Surları L. Çimen tarafından 2004 yılında yüksek lisans tezi olarak ele alınmıştır. Çimen'in hazırlamış olduğu çalışmada, Karia Bölgesi kentleri başlıklar altında incelenerek, alt başlıklarında konumu, tarihsel gelişimi, sur duvarları, varsa kule ve kapıları birlikte değerlendirmiştir. Ayrıca, Eski Yunan ve Leleg geleneğine göre kentlerin ayrımı yapılmış, son bölümde ise iki kent geleneğinin plan analizlerine yer verilmiştir (Çimen, 2004).

Pamphylia Bölgesi'nin önemli kentlerinden biri olan Perge kenti surları ile ilgili olarak, M. Türkmen, Hellenistik Dönem sur duvarlarındaki Roma Dönemi uygulamalarını ele aldığı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Bu çalışmada, Perge aşağı şehirde bulunan sur duvarları, kuleler ve kapılar katalog halinde hazırlanarak, diğer sur sistemleri ile karşılaştırılmıştır. Değerlendirme bölümünde ise kuleler, sur duvarları ve kapıların genel bir değerlendirilmesi ve tarihlemesi yapılmıştır (Türkmen, 2001).

B.A. Polat'ın 2010 yılında hazırlamış olduğu *“Troas Bölgesi'ndeki Arkaik ve Klasik Dönem Yerleşmeleri: Kent Planlama ve Savunma Sistemleri Açısından Bir İnceleme”* başlığı altında doktora tezi, Troas Bölgesi'nde bulunan Arkaik ve Klasik Dönemlere tarihlenen yerleşmelerin kent plancılık ve savunma mimarisi açısından değerlendirmesi ele alınmıştır. Polat bu çalışmada, Troas kentlerini kendi içerisinde ve diğer bölgelerdeki kentlerle karşılaştırarak tarihleme önerileri sunmuştur (Polat, 2010).

1.4.2. Teos Sur Araştırmaları

Teos Kenti Hellenistik Dönem surları ile ilgili ilk araştırmalar, 1836 yılında kenti ziyaret eden W.J. Hamilton'a dayanmaktadır. Hamilton'un Teos surları ile ilgili ilk izlenimleri şöyledir: *“Sağlam kent surlarının tamamının varlığını izlemek mümkündür. Surlar genel olarak izodom tarzında ve çevrede bulunabilen yarı kireç taşından inşa edilmiştir. Gelişigüzel rastladığımız duvar kalıntıları bazı yerlerde birkaç ayak yüksekliğe, ortalama olarak da 14-15 ayak kalınlığa ulaşıyordu. Limanın batısında kalan güney surları çok iyi korunmuş ve burada bir kitabe bulunmuştur. Kitabe, yakındaki bir binayla ilgiliydi, fakat bina sahipleri tarafından yıkılmıştı. Limanın kuzeyinde devam eden ve kentin bataklık tarafını savunma amacıyla yapılan duvar, girintili çıkıntılı şekilde ve birkaç dörtgen kule ile oldukça sağlam tahkim edilmişti. Limanın kuzeyinde forum yakınlarında olduğunu tahmin ettiğim bir yerde alçak bir kapının kalıntılarını bulduk. Kapı dışı doğru kemerlenmişti. İçeri doğruysa iri dörtgen taşlarla örülmüştü. Şimdiyse arazileri aşırı yağmurlarla tehdit*

eden su baskınlarına karşı korumak amacıyla tahliye kanalı işlevi görüyordu” (Hamilton, 1842: 6 vd.).

1881 yılında Ch. Texier kente gelerek arkeolojik kalıntıları incelemiş ve kentin surları ile ilgili Thukydides’in kent suru hakkında söylediklerini tekrar aktarmıştır (Thukydides, 8,18-20): *“Bütün halk, birleşerek Atinalıların kara tarafından yaptığı bu suru yıktılar. Tissapherne papazı Tages, Teoslulara bu konuda yardım etti. Bizzat Tissapherne bu surların geriye kalanını da yıktırdı ve kara ordusu, Teos’u terk ettikten sonra, kendisi de geri döndü. Bu olaylar, Teos surlarının yapıldığı tarihi açıklar. Gerçekte Atina, Asya şehirleri üzerindeki egemen yönetimini tekrar elde ettikten sonra, bu yıkık surları yeniden yaptırdı: bunlar bugün izleri görülen ve MÖ 4. yüzyıla ait olan surlardır”* (Texier, 2002: 236). Ch. Texier, Thukydides’in anlatımından yola çıkarak günümüzde izleri takip edilebilen kentin Hellenistik Dönem Surlarını Klasik Dönem’e tarihlendirmiştir.

1946 yılında G.E. Bean kentin surları ile ilgili olarak: *“Kent, MÖ 3. yy’ da, düzgün kesme taşlardan örülmüş, surlarla korunmuştur. Arazinin düzlüğünden dolayı, duvarlar girinti çıkıntı yapmaksızın birbirleriyle dik açılı köşelerde birleşerek devam ederler. Bu hiç alışılmamış bir özelliktir. Surların toprak üstü kalıntısı azdır. Kazılar sonucunda ortaya çıkartılan Dionysos Tapınağı yakınındaki bölüm, bizleri duvar örgüsü konusunda bilgilendirmektedir”* (Bean, 1992: 120).

Kentte, 1993-1996 yılları arasında N. Tuna tarafından yüzey araştırmaları yapılmıştır. Tuna, 1993 yılında kent surları üzerine özellikle 1924 yılında Fransız araştırmacıların yaptığı kent planını tekrar gözden geçirerek güncellemiştir (Tuna, 1995). Tuna kentin Hellenistik Dönem surlarını, diğer araştırmacıların verdiği tarihleri de dikkate alarak, MÖ erken 3. yy’ a tarihlendirmiştir (Tuna, 1995).

Kentte yapılan ilk kazılar, 1924’te Fransız araştırmacılar tarafından Dionysos Tapınağı’nın batısında bulunan, sur duvarının iç cephesinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda 3,30 m derinliğinde bir sondaj çalışması yapılarak, surun temel seviyesine kadar inilmiştir (Bequignon ve Laumonier, 1925: 286, fig. 3). Aynı zamanda Fransız araştırmacılar, kentin planını da çıkartmış, sur hattı da bu plana

işlenmiştir (Bequignon ve Laumonier, 1925: pl. VII), (Şekil 6). Hazırlanan bu plan araştırmacılar tarafından günümüze kadar bazı değişikliklere uğrayarak kullanılmaya devam etmiştir (Bean, 1992: fig. 26; Akurgal, 1997: 317, şek. 314), (Şekil 7,8). R.J. Strang ise hazırlamış olduğu doktora tez kapsamında, kent surlarını detaylı bir şekilde inceleyerek (Strang, 2007: 325, fig.4), (Şekil 9), 2010 yılından itibaren ortaya konulan sur planına yakın bir çalışma ortaya çıkartmıştır (Şekil 10). Aynı alanda 1962-1965 yılları arasında, Y. Boysal ve B. Öğün tarafından yapılan kazılarla hem tabakaları hem de surun temel durumunu kontrol etmek maksadıyla küçük bir sondaj (B Çukuru) açılmıştır. Bu kısımdan temel seviyesine kadar inilmiştir. Yapılan kazı çalışmaları sonucunda, temel seviyesine kadar Hellenistik Dönem buluntuları yoğun olmakla beraber, MÖ 6. yüzyıla kadar inen seramikler ele geçirilmiştir. Sur temelinden ana kayaya kadar yaklaşık 0,80 m'lik kısımda ise MÖ 6. yüzyıldan başlayarak Protogeometrik Dönem'e kadar tarihlenen buluntular tespit edilmiştir (Boysal ve Öğün, 1964; Öğün, 1964; Boysal, 1965) .

M. Duran Uz, 1985-1987 yılları arasında "Teos Dionysos Tapınağı" adlı doktora tez çalışması kapsamında tapınak ve çevresinde kazı çalışmaları yapmıştır. 2013 yılında, erken yaşta aramızdan ayrılan Duran Mustafa Uz'un hazırlamış olduğu doktora tezi N. Tuna tarafından yayımlanmıştır (Uz, 2013). Yapılan bu çalışmada, Dionysos Tapınağı'nın batısında, 1924 yılında Fransız hafirler tarafından ortaya çıkartılan sur hattının tarihlendirilmesi yazıtlar ve örgü sitili açısından değerlendirilmiştir. Aynı zamanda kentin etrafını çevreleyen sur içerisinde kalan alanlar hesaplanarak toplam nüfus önerileri getirilmiştir (Uz, 2013: 28).

2010 yılından itibaren kapsamlı kazı, belgeleme ve restorasyon çalışmalarına, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Musa Kadioğlu'nun başkanlığında yeniden başlanmıştır. 2010 yılı Teos antik kenti Hellenistik sur çalışmalarına yönelik yüzey araştırmaları yapılarak takip edilebilen sur kalıntılarının GPS ile ölçümleri yapılmış, takip edilemeyen bölümlerde ise arazi yapısından faydalınarak genel bir sur planı ortaya çıkartılmıştır (Şekil 10). 2010 yılı çalışmaları kapsamında, 1924 yılında Fransız araştırmacılar, 1962 yılında ise Y. Boysal ve B. Öğün tarafından "B Çukuru" olarak adlandırılan sondajın üst kısmında

kazı çalışmaları yapılmıştır¹¹. Hellenistik Sur-Sondaj (S1, S2, S3 ve S4) olarak adlandırılan dört sondaj çalışması yapılmıştır (Kadioğlu, 2012a; Kadioğlu, 2012b: 13-14).

2011 yılında antik kentin Hellenistik Dönem surlarının araştırılmasına yönelik yapılan çalışmalarda, Güney surlar ile batı surların kesiştiği noktada bulunan ve “Güney Kule 1” olarak adlandırılan kulenin planının ortaya çıkartılması için kazı ve temizlik çalışması yapılmıştır. 2010 yılında kazısına başlanmış ve dört adet sonda çalışması yapılmış olan Dionysos Tapınağının batısında bulunan surlarda sondajlara devam edilmiştir. Hellenistik Sur-Sondaj (S5-S8) olarak isimlendirilen dört adet yeni sondaj açılmış ve S7 sondajında kentin şu ana kadar bilinmeyen bir kapısı ortaya çıkartılmıştır¹². Kentin batı surlarının tespitine yönelik olarak Dionysos Tapınağı’nın 270 m kuzeyinde, S9 adı altında bir sondaj çalışması yapılarak dirsek yapan sur hattı orta çıkartılmıştır Aynı zamanda Dionysos Tapınağı ve sur duvarı arasında kalan alanda jeofizik çalışmaları yapılmıştır (Kadioğlu ve diğ. 2013).

2012 yılında kentin güneyinde bulunan Güney Kule 2’de ve Güney Kule 2’nin 85 m. doğusunda yapılan temizlik çalışmaları ile ortaya çıkan Güney Giriş 1 (*Nekropol Kapısı*)’de kazı ve belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir¹³ (Kadioğlu ve diğ., 2015a).

2013 yılı kazı sezonunda, antik kenti çevreleyen ve Hellenistik Dönem’e tarihlenen batı sur duvar ve kapıların tespiti için, kentin batı surlarında HS-B4¹⁴ ve doğu surlarının tespiti için antik güney limanın batısında HS-D1 olarak adlandırılan alanda, antik liman ile kent suru arasındaki bağlantıyı saptamak için kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Kadioğlu ve diğ., 2015a).

¹¹ 1924 ve 1962 yıllarında yapılan sur kazıları için bkz.; Bequignon ve Laumonier, 1925: 286, fig. 3; Boysal ve Ögün, 1964; Ögün, 1964; Boysal, 1965.

¹² S7 sondajında bulunan bu kapı, Dionysos Tapınağı’na yakınlığından dolayı “Dionysos Kapısı” olarak adlandırılmıştır.

¹³ Güney Giriş 1, kentin güney nekropolüne yakınlığından dolayı “Nekropol Kapısı”olarak adlandırılmıştır.

¹⁴ HS-B4 sondajında ortaya çıkartılan kapı, sur duvarının batısında devşirme olarak kullanılmış olan bir mezar stelinde okunan “ΗΡΟΔΟΤΟ” yunanca yazıttan dolayı “Herodotos Kapısı” olarak isimlendirilmiştir.

2014 yılında, Teos antik kenti etrafını çevreleyen Hellenistik Sur duvarlarının tespiti için, Hellenistik Sur Batı-5 (HS-B5), Hellenistik Sur Güney Giriş 1 (*Nekropol* Kapısı) İle Hellenistik Sur Güney Kule 2 arasında kalan sur hattında ve Hellenistik kazı çalışmaları yapılmıştır. Hellenistik Dönem surların tespitine yönelik uygun alanlarda jeofizik çalışmaları yapılmıştır (Polat ve diğ, 2015a)

2010-2015 yılları arasında gerçekleştirilen kazı, belgeleme ve restorasyon çalışmalarının bir ayağını oluşturan Hellenistik Dönem surlarının araştırılması ve kazı çalışmaları, doktora tez çalışması kapsamında tarafımdan gerçekleştirilmiştir¹⁵ (Şekil 11).

¹⁵ Kent surları tezin ana bölümünü oluşturan ikinci bölümde ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TEOS SURLARININ YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Teos kentinin Protogeometrik Dönem'den itibaren yerleşime sahne olduğu yapılan kazı ve araştırmalar sonucunda belirlenmiştir (Boysal ve Öğün, 1964; Öğün, 1964; Boysal, 1965). Aynı zamanda kentin en erken savunma hattının Arkaik Dönem'den itibaren var olduğu ile ilgili sınırlı bilgileri, antik kaynaklardan öğrenmekteyiz (Herodotos, I, 168; Thukydides, 8,18-20).

Teos kentinin Arkaik Dönem surlarından ilk olarak Herodotos bahseder, “*Ne zaman ki Harpagos, toprak teraslar sayesinde Teos'un surlarını ele geçirdi; bütün halk gemilerine atlayıp Trakya'ya gitti ve orada Abdera kentini kurdu*” (Herodotos, I, 168). Bugün izlerine rastlanmayan Herodotos'un bahsettiği Teos'un en erken surları *Akropol*'de olmalıdır. Burası MÖ 545 yıllarında Pers generali Harpagos'un toprak teraslar (tepeler) sayesinde ele geçirdiği alan, Arkaik Dönem yerleşmesinin bulunduğu *akropol* (Kocakırtepe)'dür. Kentin ilk kurulduğu alan olan Kocakır Tepesi (*Akropol*)'nden güneye doğru gelişerek, limanı da içine alacak şekilde uzanmaktadır. Buradaki savunma duvarlarının kuzey-güney ekseninde uzandığı görülmektedir. Ancak *akropol* burunda değil, kıstağın ortasında, gerek kuzey, gerekse de güney limanlara yaklaşık olarak 1,5 km uzaklıkta bulunan ikinci bir tepenin üzerinde yer alır. Kent güneyde, *akropol* ile liman arasında uzanır (Bean, 1992: 120). G. Bean'ın *akropol*'ün burunda olmaması, buna karşılık kıstağın ortasında olması ile ilgili yaptığı olağandışı yorumu, kentin topoğrafyası göz önünde bulundurulduğunda biraz abartılıdır. Kentin topoğrafyasına bakıldığında, Arkaik Dönem kenti için en korunaklı yükselti olan Kocakır Tepesi'nin *akropol* olması çok doğal bir durumdur.

Kocakır Tepesi üzerinde kurulmuş olan Arkaik Dönem *Akropolü*'nün taç kısmı, teras halinde; tepenin kayalık dik kenarı ile uyumlu olan çevre duvarı ile belirlenmiştir. Oval formlu bu alan yaklaşık olarak 125 m genişliğindedir. *Akropol*'ün etrafını çevrelemesi gereken savunma duvarı günümüze kadar ulaşmamıştır. Buna neden

olarak, bu kesimin Sığacık yerleşmesine yakınlığı ve buradan taşınan duvar bloklarının, Sığacık Kalesi ve evlerinde yapı taşı ocağı olarak kullanılmış olabileceği gösterilmektedir¹⁶.

Kentin şu ana kadar izlerine rastlanılmayan Klasik Dönem surların varlığını Thukydides'den öğrenmekteyiz. MÖ 5. yy sonunda, MÖ 411'de Khios isyanı ile birlikte Teos ile Atina arasındaki mücadelede kent halkının savunma duvarları arkasında olduğunu, bu nedenle de kentin surlarla çevrili olduğunu bildirmiştir (Thukydides, 8, 16; 20; Uz, 2013: 27). Atinalılar bu savunmayı zorlamak yerine yarımadanın boynu üzerine ikinci bir sur örerek şehrin ana kara ile olan bağlantısını kesmeye çalışmışlardır. Fakat Sparta'nın ve Persli müttefiklerinin yardımı, Teosluları bu güç durumdan kurtarmış, hatta Pers satrapı Tissaphernes, Atinalıların ördüğü bu ikinci sur duvarının yıkılmasında bizzat çalışmıştır (Thukydides, 8,20). Ch. Texier'in yazdıklarından bu sur duvarlarının Teosluların şehre tekrar gelip ikametler üzerine yeniden yapıldıkları anlaşılmaktadır (Texier, 2002: 241).

Ch. Texier, yapılan bu ikinci sur duvarı ile ilgili olarak; *“Sicilya'nın, büyük felaketten sonra da Teosluların, Atina'nın boyunduruğunu, Peloponnesosluların tarafını tutarak sarsmayı denediklerinden ve Atinalıların, Teos'ta geriye kalan şehri memleketten ayıran bir sur yaptıklarından söz eder. Ayrıca Sparta Amiralî Strombyochides'in, Sisam Adası'ndan gelerek halkı sakin olmaya davet ettiğini ve Teosluların, önce kara ordusunu kabul etmek istemediklerini fakat Atinalıların kaçtıkları haberi üzerine, ordunun girmesine izin verdiklerini bildirir”* (Texier, 2002: 235). Texier, aktardığı bu bilgileri aslında Thukydides'den almıştır (Thukydides, 8,18-20). Burada sözü edilen surlar, kentin Klasik Dönem surlarıdır ve bu dönemde de kentin surlarla çevrili olduğu belirtilmektedir¹⁷. Fakat bu surlar, Pers satrapı Tissaphernes tarafından yıktırılması nedeniyle günümüzde Klasik Dönem sur kalıntılarına şu ana kadar rastlanılmamaktadır.

¹⁶ 1836 yılında bölgeyi ziyaret eden W.J. Hamilton; “Sığacık, Cenevizliler tarafından yapıldığı tahmin edilen surlarla çevrilidir. Surlar deniz tarafında çok sayıda altıgen kulelerle tahkim edilmiştir ki kullanılan malzemeler genellikle kalıntılardan alınmıştır” diye bahsetmiştir”. Hamilton, 1843: 11.

¹⁷ Günümüzde büyük oranda takip edilebilen kentin Hellenistik Dönem Surları ikinci bölümde detaylı olarak anlatılacaktır.

2.1. Eskiçağda Sur Duvarları

Eskiçağda sur yapımı ve bunların nasıl olması gerektiği ile ilgili olarak antik dönem yazarları oldukça önemli bilgiler vermektedir. Platon (MÖ 427-347), “Yasalar” isimli eserinde, kent surlarının yapımına yönelik olarak hem sağlık nedeniyle, hem de yurttaşların bunlara çok güvenecekleri gerekçesiyle ahlaki nedenlerle karşı çıkar. Sparta’nın şehir duvarlarının, kentin erkekleri olmasıyla övünmesini anımsatır. Eğer yine de yurttaşlar sur yapımını isterlerse, kentin bütünleşik bir görünümü olacak biçimde düzenlenmesini tavsiye eder. Ayrıca evlerinde kent surları gibi görev yapacak biçimde olmaları gerektiğini savunur (Plato, Yasalar, VI, 778a-779b; Owens, 2000: 4).

Aristoteles (MÖ 384-322), “Politika” adlı eserinde surlarla ilgili düşüncelerini şöyle anlatır: *“Surlara gelince, bazılarının dediği gibi, yiğit olduklarını ileri süren şehirlerin surlara ihtiyaçları olmadığını söylemek tamamıyla eskimiştir; böyle Övünen şehirlerin gerçekte başlarına neler geldiğine bir bakmanız yeter. Hiç kuşkusuz, sağlam duvarların arkasında güvenlik aramanın pek şerefli bir yanı yoktur- en azından, eşit sayıda yahut biraz üstün bir düşmana karşı. Fakat saldıranların sayısal üstünlüğünün, gerek ortalama adam gerekse seçkin bir azınlık için savunanların cesaretine (karşı koyamayacakları kadar), fazla geldiği durumlar olabilir ve olmaktadır da. Öyleyse; şehrimizi kurtaracak, zulüm ve baskının aşağılayıcılarından kaçınacaksak, surların sağlayabileceği en geniş ölçüde korumanın aynı zamanda en iyi askeri tedbir olduğunu teslim etmeliyiz...”*

...Şehirleri bile bile sursuz yapmak, kolay saldırılabilecek bir yer seçmek ve çevredeki (koruyucu) yükseklikleri düzlemek gibidir. Bu, evde oturanlar korkaklığı alışmasın diye, özel bir mülkü duvarlarla çevirmemeye benzer. Gözden kaçırılmaması gereken bir başka şey de sudur: şehirlere sur yaptıranlar, o şehri isterlerse pekiştirilmiş, isterlerse pekiştirilmemiş bir şehir sayabilecek durumdadırlar. Surları olmayanların ise, böyle bir seçeneği yoktur. Bu doğruysa, o zaman yalnız sur yapmak değil bu surları hem şehrin görünüşünü hem de bugünlerde pek çoğalmış savunma gereklerine uyacak biçimde bakımlı tutmak bir ödev olur...”

(Aristoteles, Politika, VII, 11)...*Surlar hem koruyucu, hem de bezeyici olmalı idi. Şehir, surların güzelliği ve ihtişamı ile yabancılar üzerinde ilk etkiyi yapardı. Yaklaşan düşman üzerinde ise etkisi ezici ve bozucu olurdu* (Aristoteles, Politika, VII, 10).

Byzantionlu Philon'a (MÖ 280-220)¹⁸ göre sur ve kule temelleri, sağlamlık bakımından ve altından lağım ve sıçan yolu kazılmasına izin vermemek için, kayalara oturtulmalı, ya da yeraltı su seviyesine kadar inmeli idi (Philon, Poliorketika, I, 1; Lawrence, 1979: 75). Sur duvarları ile kent'in yapıları arasında 60 cubit'lik (26,58 m) boşluk bulunmalıdır. Kolay bir şekilde taş blokların taşınması ve gerektiğinde askerlerin geçmesini sağlamak için böyle bir koridor gerekmektedir (Philon, Poliorketika, I, 10).

Polybios (MÖ 200-120), kent, kale ve surlar ile ilgili şu bilgileri verir: *"Sınırları savunan kaleler istilacı düşmanı tamamen durdurmamakla birlikte onu hırpalamağa ve tedirgin etmeğe yetecek güçtedir. Yerin önemine göre kale ya da kule inşa edilmektedir. Çok defa kulelerin, bağlı oldukları kalenin görüş alanı içinde olmaları ve iki kale arasındaki haberleşmeyi de sağladıkları için, her iki kaleden de görülmeleri gerekiyordu"* (Polybios, The Histories, X, 43-47).

Vitruvius ise (MÖ 80/70-15), *"Geleceğin kentinin sağlamlılığını bu ilkelerle güvence altına alıp, toplumu besleyecek bol miktarda gıda maddeleri sağlayabilecek ve kolay ulaşım için iyi yolları, uygun ırmak ve deniz limanları bulunan bir yöreyi seçtikten sonra, yapılacak işin, kulelerin ve kent duvarlarının temellerini atmak olduğunu"* belirtir. *Sağlam zemini varsa bulana kadar kazıp temelleri önerilen yapının büyüklüğünün gerektirdiği derinlikte yapılması gerektiğini, temellerin, toprak üzerinde görünen duvarlardan çok daha kalın ve yapıların da mümkün olduğu kadar sağlam olmasının sağlamlık ve güvenlik açısından ideal olduğunu"* belirtir (Vitruvius, de Arch., I, V, 1).

¹⁸ Byzantionlu Philon ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Lawrence, 1979: 83; Berryman, 2009: 123 vd.; Range, 2013.

Vitruvius'un sur yapımı ve genişliklerinin nasıl olması gerektiği ile ilgili önerileri ise şu şekildedir: *“Kanımca surların kalınlığı, üstünde karşılaşan silahlı adamların birbirlerini engellemeden yan yana geçebilecekleri genişlikte olmalıdır. Duvara kalıcı bir dayanıklılık vermek için, duvarın kalınlığı içerisine duvarın iki yüzünü bağlayan ve kömürleşmemiş zeytin kerestesinden yapılmış birbirine çok yakın bağlar yerleştirilmelidir. Çünkü bu ne çürümenin, ne iklimin, ne de zamanın zarar verebileceği bir malzemedir; toprağa gömülü veya suda bile olsa her zaman sağlamlığını ve etkinliğini korur. Böylece kent surları değil, genelde temeller ve kent surlarının kalınlığını gerektiren tüm duvarlar da bu biçimde bağlanırsa bozulmaları uzun bir zaman alacaktır”* (Vitruvius, de Arch., I, V, 3).

“Atalarımız, bir kent veya askeri garnizon inşa edecekleri zaman, önerilen arazide otlayan sığırlardan birkaçını kurban ederek, karaciğerlerini incelerlerdi. İlk kurbanların ciğerleri koyu renkli veya anormal çıktığında, kusurun bir hastalık mı yoksa yediklerinden mi kaynaklandığını anlamak için başka sığırlar kurban ederlerdi. Ciğeri sağlam ve diri kılan iyi su ve besinin varlığını birçok benzer deney sonucunda kanıtlamadıkça, savunma yapılarının yapımına hiçbir zaman başlamazlardı” (Vitruvius, de Arch., I, IV, 9).

Antik yazarların verdiği bilgilerin dışında, arkeolojik verilerden yola çıkılarak, Yunan şehirlerinde sur yapımında kullanılan malzemelerin üç ana grupta toplanmaktadır (Winter, 1971a: 69 vd.; Lawrence, 1979: 208 vd.) Bunlardan ilki, taş temeller üzerine yapılan kerpiç duvarlardan oluşan surlardır. İkinci grupta, kuleler arasındaki sur duvar blokları taştan, buna karşılık mazgallı siperle ve kulelerin üst bölmeleri kerpiç ve ahşaptan yapılmaktadır. Son grupta ise tümüyle taştan yapılmış surlar yer almaktadır (Winter, 1971a: 69 vd.). MÖ 400'lerden sonra parapetlerde kerpiç kullanımına Yunan şehirlerinde çok sık karşılaşılmamaktadır (Nossov, 2009: 14).

Taş temeller üzerine yapılan kerpiç duvarların büyük bir çoğunluğu günümüze kadar ulaşmadığından, kazılarda ortaya çıkartılan taş temeller üzerinde taş ile mi yoksa kerpiç ile mi devam ettiğini anlamak zordur (Winter, 1971a: 70). Kerpiç sur duvarları, Geometrik Dönem'den, Hellenistik Dönem'e kadar yoğun bir şekilde kullanılmasına

karşın, yazıtlar yardımıyla Atina'da, Klasik ve Erken Hellenistik Dönem'e tarihlenen kerpiçten yapılmış sur duvarlarının varlığı bilinmektedir (Winter, 1971a: 71; McNicoll, 1997: 6). Teos'da ise Hellenistik Dönem surlarında kerpiçten yapılmış surların varlığını gösteren herhangi bulguya rastlanmamasına karşın, Teos sur inşa yazıtlarından¹⁹, kentte sur yapımında kerpiç kullanıldığı bilinmektedir (McNicoll, 1997: 159; Nossov, 2009: 14). Benzer bir durum Erythrai'de de karşımıza çıkmakta ve yazıtlar vasıtasıyla surlarda kerpiç kullanıldığı anlaşılmaktadır (Maier, 1959: 215).

Yunan kentinin savunması kulelerden ve kuleler arasında kalan sur duvarlarındaki seyirdim yerlerinden yapılmaktadır. Seyirdim yeri, sur bedeni boyunca uzanan bir tür gezi yolu niteliği taşımaktadır (Nossov, 2009: 62). Seyirdim alanına sura bitişik rampalar veya merdivenlerle çıkılmaktadır. Aynı zamanda kulelerden seyirdim alanlarına açılan kapılar da bulunmaktadır.

Kentleri boydan boya çevreleyen uzun duvarlar, büyük mancınıkların kullanıldığı kuleler, poternler çok insan gücü sayesinde oluşturulmaktadır. Birçok MÖ 4. yy-erken 3. yy kentinin sur duvarlarının böyle inşa edildiği ortaya çıkmıştır. Bu kentler arasında; Syrakusa, Halikarnasos, Demetrias, Lysimakheia, Alexandria Troas, Knidos, Latmos Herakleiası, Ephesos, Kolophon, Erythrai, Seleukia, Pieria'dır (Mc Nicoll, 1978). Bu kentlere Yapı Yazıt 1'de geçen, "... *surun geri kalan taş sıralarının inşası ve kerpiç kısımların yapımı için yapılan harcama...*" ibaresinden dolayı Teos'un da eklenmesi gerekmektedir.

Yunan dünyasında savunma duvarı yapımında her çeşit taş kullanılmıştır. Taşın çeşidinin tayin eden durum çevrenin jeolojik yapısıdır. Yakınında mermer ocağı bulunan Thasos, Samos, Notion ve Priene'de savunma duvarları mermerden yapılmıştır. En çok kullanılan taş çeşidi ise kireç taşıdır. Pamphylia Bölgesi kentlerinden Side ve Perge sur duvarlarında konglomera, Latmos Herakleiası, Alinda, Alabanda, Neandreia sur duvarlarında granit, Labraunda Kalesi, Miletos Kalabaktepe gneis kullanılmıştır (Nossov, 2009; Akarca, 1987: 110).

¹⁹ Kerpiç sur ile ilgili bilgi, Yapı Yazıtları başlığı altında Yapı Yazıt 1'de bulunmaktadır.

Bir Yunan kenti surlarının şekli, topoğrafya bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Düz alanlarda kurulan şehirlerde surlar, yalnız yerleşim alanını çevirmektir. Bu şehirlerin genellikle dikdörtgene yaklaşan bir şehir planları olduğundan, surlar da dikdörtgen plana sahip bulunmaktadır²⁰. Topoğrafyanın yanı sıra bir kentin maruz kaldığı düşman ve kullandığı savaş araç-gereçleri de surların şeklini, kullanılan malzemeleri belirleyen etmenlerdendir (McNicoll, 1982). Bir liman çevresinde yelpaze planlanan kentlerde ise arazi limandan başlayarak hafif bir eğim gösterdiğinden, şehrin etrafındaki surlar yarım daireye yaklaşan bir plan göstermektedir. Limanın gerisinde bulunan düzlükte ise genellikle *agora* yer almaktadır (Özdaş, 1995). Teos da sahip olduğu liman ve eğimli arazi yapısına uygun olarak yerleştirilen sur duvarları ile bu tanıma uyan bir kendir.

Antik dönemde Yunan kent devletlerinin savunması üç hat üzerinde kurulmuştur. İlk savunma hattını kentin sahip olduğu araziye koruyan kaleler, kuleler ve duvarlar meydana getirmektedir. Düşmanın şehre saldırabilmesi için öncelikli olarak bu dış savunmayı geçmesi gerekmektedir. Bu kaleler ve kuleler stratejik önemi olan tepeler üzerine inşa edilmekte, sur duvarları, dağ geçitlerini, boğazları ve berzahları kapamak için çekilmektedir. Köylerde ve kırlarda yaşayan halkı korsanların baskınından korumak için, özellikle Ege Adaları kıyılarında kuleler inşa edilmektedir. Çiftlikler de korsan ve eşkıyalara karşı kulelerle korunmaktadır. Anadolu’da bu kale ve kulelere “*baris*” denilmektedir (Hunt, 1947). İkinci hat, Teos’ta ve birçok kentte bulunan şehrin etrafını çeviren savunma hattıdır. Üçüncüsü ise iç kaledir.

Hellenistik Dönem’de savunma duvarlarının kalınlığı, kentlerin kurulduğu topoğrafik yapıya göre değişkenlik göstermekte ve genellikle 2,50-5,00 m arasında değişmesine karşın 2,50 m altına düşen savunma duvarları da bulunmaktadır²¹ (Tablo 1), (Nossov, 2009: 60).

Byzantionlu Philon, açılı sur bedenlerinin, hem dar açılı, hem de 90°’den büyük yan yana kuleler ile desteklenmesiyle yapılmış savunma hattının en kullanışlı ve sağlam

²⁰ Strabon, Hellenistik Dönem’de, Anadolu’da kurulan Nikaia’nın dikdörtgen planlı olduğunu bildirir. Strabon, XII, 4, 7.

²¹ 2, 50 m’nin altında yapılmış olan sur bedenleri için bkz.; McNicoll, 1997:152.

sur bedeni olduğunu belirtmiştir (Philon, Poliorketika, I, 84; Winter, 1971a: 121; Winter, 1971b; Lawrence, 1979: 86-87). Bu sisteme uyan en iyi örnek, Miletos'un güneyinde bulunan çapraz sur duvarlarında bulunmaktadır (Philon, Poliorketika, I, 55-58; von Gerkan, 1935: 53 vd.; Nossov, 2009: 17). Philon'a göre, savunma duvarlarının yüksekliğinin, 9,00-10,00 m olması gerekmektedir (Philon, Poliorketika, I, 11,12; McNicoll, 1997: 12; Lawrence, 1979: 77; Winter, 1991).

Günümüze kadar ulaşmış olan savunma duvarlarının çoğu bu yüksekliğe kadar korunmuş değildir. Ancak Hellenistik Dönem'de bazı kentlerin sur duvarlarının bu yüksekliğe ulaştıkları anlaşılmaktadır. Küçük Asya kentlerinden Side'de savunma duvarlarının yüksekliği 10,00 m, Asos'un 11,00 m'den fazladır (Mansel, 1991; McNicoll, 1997). Latmos Herakleiası'nda yükseklik 5,50 m kadardır (Peschow, 1993; McNicoll, 1997: 77; Akarca, 1987: 135). Teos'ta ise, Dionysos Tapınağı'nın batısında bulunan sur duvarları kentin günümüze kadar ulaşmış en sağlam sur duvarlarıdır ve günümüze kadar korunmuş kısmı 3,20 m yüksekliğindedir (Şekil 13.1). Kıta Yunanistan'da ise Pagasai-Demetrias'ta taş kaide ile kerpiç bedenin tüm yüksekliği, içten ölçüldüğünde 3,95 m, dıştan ölçüldüğünde ise 5,85 m'dir (Winter, 1971a: 97; McNicoll, 1997: 151).

Yunan savunma sistemlerine ait sur duvarlarının taş örgü teknikleri de bölgesel ve dönemsel olarak farklılıklar göstermektedir. Sur duvar örgü teknikleri ile ilgili olarak ilk sınıflandırma R.L. Scracton (Scracton, 1941), sonrasında, A.K. Orlandos tarafından yapılmıştır (Orlandos, 1968: 127 vd., fig. 160, 165). Bu sınıflandırma günümüzde de geçerliliğini korumasına karşın bazı bilim insanları tarafından karışıklığa sebep olduğu ileri sürülmektedir (Nossov, 2009: 14). R.L. Scracton'un sınıflandırması, K.S. Nossov tarafından revize edilerek, sur örgülerini sekiz gruba ayırmıştır. Bunlar; taş dolgu, düzensiz polygonal, düzensiz lesbos, düzensiz yamuk kenar, düzensiz kesme taş, düzenli kesme taş, İsodomik (uzunlamasına), düzenli kesme taş isodomik (boyuna ve atkılı) ve pseudo isodomik düzenli kesme taş'tan yapılmış örgü tipleridir (Şekil 13.2).

Farklı teknik özelliklerin yanı sıra sur duvar bloklarında taşçı ustası işaretleri de görülmektedir. Antik yapıların mimari blokları üzerinde karşılaşılan işaretler, harf,

kısaltma, sayı ya da açık isimlerden oluşmaktadır. Fakat bu işaretlerin hangi amaçla kullanıldıklarına dair kesin bir sonuca ulaşılamamaktadır (Orlandos, 1968: 84 vd.)

Taş ocağı veya müteahhit işaretleri, ocaktan yeni çıkartılan taşın üzerine yapılan ilk işaretlerdir. Bunlar, ocak isimlerinin ya da taşın çıkartılmasından, yontulmasından ve taşınmasından sorumlu müteahhit isimlerinin kısaltmaları olduğu gibi, ocağın kendine özgü kullandığı yerel harfleri ya da işaretleri de olabilmektedir (Bingöl, 2012: 80 vd.). Bu tipte benzer bir örnek, Yunanistan'da Leontinoi de görülmektedir (Winter, 1971a: 82, fig. 61). Leontinoi'deki MÖ 6. yy başlarında inşa edilen kent surları, II. Kartaca savaşlarında yani MÖ 3. yy sonunda güçlendirilmiştir (Cerchiai ve diğ., 2004: 170). Burada bulunan sur duvarları üzerinde ayrıca taşçı işaretleri bulunmaktadır. Aynı işaretin aynı cins taşlar üzerinde çeşitli zamanlarda tekrarlanması bunun taş ocağının işareti olduğunu göstermektedir. Kyme'de, antik kentin güneydoğu tepesi yamaçlarında bulunan *emplekton*'lu²² sur duvarlarında bazı bloklarda Yunanca harflere rastlanmıştır (La Marca, 2013). Teos'un güney surlarında Kule1 ve Kule 2 arasında bulunan sur duvarı iç yüzlerinde taşçı işaretleri tespit edilmiştir (Şekil 14.1-2).

²² Emplekton ile ilgili ayrıntılı bilg için bkz.; Tomlison, 1961.

Tablo 1: Teos Surları ile İlgili Olarak yapılan Değerlendirmelerde Kullanılan Savunma Sistemleri ve Özellikleri

YERLEŞİM	BÖLGE	SUR YAPIM TARİHİ	DUVAR ÖRGÜ TEKNİĞİ	DUVAR YAPISI	DUVAR KALINLIĞI	TOPLAM SUR DUVARI UZUNLUĞU	KAYNAK
Teos	İonia	MÖ 4. yy son çeyreği-MÖ 3. yy ortası	Düzenli kesme taş/trapezoidal Güney Sur: isodomik, batı Sur: isodomik- pseudo- isodomik	Atkılı iki duvar arası moloz dolgulu	1,30-4,00 m	3700 m +	McNicoll, 1997: 157 vd.; Kadioğlu ve diğ., 2014; Kadioğlu ve diğ., 2015a; Kadioğlu ve diğ., 2015b
Kolophon	İonia	MÖ geç 4. yy (olasılıkla MÖ 313-306)	Düzenli kesme taş, trapezoidal, düzensiz Polygonal, trapezoidal	İki duvar yüzü arası moloz dolgulu	2,15-2,35 m	4000 m +	Holland, 1944: 92, fig. 1; McNicoll, 1978; McNicoll, 1997: 186, pl. 87; Nossov, 2009: 60.
Ephesos	İonia	MÖ 290 MÖ 294	Düzensiz trapezoidal, düzenli kesme taş	İki duvar yüzü arası moloz dolgulu	2,60 m-3,00 m 2,50- 3,00 m	9000 m	McNicoll, 1997: 97; Nossov, 2009: 60; Capuzzo, 2012.
Erythrai	İonia	MÖ 330-315	Düzenli kesme taş	İki duvar yüzü arası moloz dolgulu	4,80-3,50-5,20 m	4000 m +	Maier, 1959: 215; McNicoll, 1997: 65; Ruppe, 2010: 154.

Miletos	lonia	MÖ 2. yy sonu MÖ 1. yy başı	Düzenli kesme taş	İki duvar yüzü arası moloz dolgulu	4,50 m		von Gerkan, 1935; Akarca, 1987:110; McNicoll, 1997: 167 vd.; Nossov, 2009.
Priene	lonia	MÖ 4. yy (muhtemelen MÖ 334'ten sonra)	Kesme taş, trapezoidal	İki duvar yüzü arası moloz dolgulu	2,00 m	2500 m	Maier, 1959: 238-241; Adam, 1982: 233, f.g.133; McNicoll, 1997: 74; Nossov, 2009: 60.
Alabanda	Karia	MÖ 4.-3. yy	Düzenli kesme taş/trapezoidal	İki duvar yüzü arası moloz dolgulu	2,5-3,00 m	5000 m	Tırpan, 1990; Nossov, 2009: 60.
Alinda	Karia	MÖ 4. yy- MÖ 340 öncesi	Düzenli kesme taş	İki duvar yüzü arası moloz dolgulu	2,20-2,25 m		Nossov, 2009: 60; Konencny ve Ruggendorfer, 2014.
Halikarnasos	Karia	MÖ 4. yy ortası	Düzensiz polygonal ve trapezoidal, düzenli kesme taş	İki duvar yüzü arası moloz dolgulu	2,60 (kireç taşı) 1,90-2,00 m (granit)	7500 m	Winter, 1971b; Adam, 1982: 56, fig. 82; Pedersen, 2006; Nossov, 2009: 60; McNicoll, 1997: 21;
Iasos	Karia	MÖ 3.-2. yy	Düzensiz moloz taş	Masif Taş	1,75-2,00 m	2400 m	Nossov, 2009: 60.

Kaunos	Karia	MÖ 6.-4. yy(daha sonra bazı yerlerde değişiklikler yapılmıştır).	Düzensiz polygonal, Lesbos stili,düzensiz kesme, trapezoidal	İki duvar yüzü arası moloz dolgulu	2,15-2,40 m		Öğün, 1964; Nossov, 2009: 60.
Knidos	Karia	MÖ 330	Düzenli kesme taş, düzensiz polygonal	İki duvar yüzü arası moloz dolgulu	1,40-2,80-2,5 - 4,80 m		Nossov, 2009: 60;McNicoll, 1997: 53 vd.; Özgan, 2013; 123 vd.
Latmos Herakleiası	Karia	MÖ 300 (Herakleia I) MÖ 3. yy ortası (Harakleia II)	Düzenli kesme taş	İki duvar yüzü arası moloz dolgulu-Masif Taş	2,00-3,00 m	6500 m 4500 m	Pesclow, 1994; Akarca, 1987: 176;Nossov, 2009: 57.
Myndos	Karia	MÖ 367-334	Düzensiz polygonal, düzenli kesme taş	-	2,75 m		Nossov, 2009: 60.
Oenoanda	Lykia	MÖ 188-159	Düzenli kesme taş, düzensiz polygonal	İki duvar yüzü arası moloz dolgulu	1,70-1,80 m		McNicoll, 1997: 123, fig. 26; Nossov, 2009: 60.
Side	Pamphylia	MÖ 225-188	Düzenli kesme taş	Masif taş	3,00-1,70 m(P1,40 m payanda ile birlikte 3,10 m)	7000 m	Mansel, 1978; Lawrence, 1979: 78 vd.; Mansel, 1991; McNicoll, 1997; Lancronoski, 2005: 63, res. 49;

Sillyon	Pamphylia	133'ten sonra	Düzenli kesme taş, trapezoidal	Masif taş, dolgusuz	0,60-1,20 m		Nossov, 2009: 60; Laufer, 2010.
Pednelissos	Pisidia	MÖ 133'ten sonra	Düzenli kesme taş	Masif taş	1,60 m		Nossov, 2009: 60.
Assos	Troas	MÖ 6. yy-MÖ 4.-3. yy	Düzensiz polygonal, Lesbos sitili, düzensiz kesme, düzenli kesme taş	İki duvar yüzü arası moloz dolgulu (Kule dolgusuz)	2,40-3,65 m		Winter, 1971a: 253, fig. 285; Akarca, 1987: 152; McNicoll, 1997: 185, pl. 85; Marsden, 1999: 128vd.; Nossov, 2009: 60.
Alexandria Troas	Troas	MÖ 4. yy sonu MÖ 3. yy	İki duvar yüzü arası moloz dolgulu	İki duvar yüzü arası moloz dolgulu	2,20-2,70m 1,85 m-2,75 m	10000 m	Schulz, 2000; Lawrence, 1979: 321; Leaf, 1910, 236.
Pergamon	Mysia	MÖ 197-159			2,20-2,70m 1,85 m-2,75 m	4000 m	Radt, 2002: 55. Lorentzen, 2010: 120; Kästner, 2016.

2.1.1. Teos Surları

Teos Hellenistik Dönem surları 65 hektarlık kent yerleşim alanının etrafını, yaklaşık 4 km kadar devam ederek çevrelemektedir (Şekil 9). Söz konusu sur, yerel kireç taşı kesme bloklarından özenle inşa edilmiştir. Hellenistik Dönem surunun çevrelediği alan içerisinde *Akropol*, Dionysos Tapınağı, Tiyatro, *Bouleuterion*, *Agora*, *Agora* Tapınağı ve büyük bir sarnıç yer almaktadır. Buna karşın İmparatorluk Kült Tapınağı ve etrafını *stoa*ların çevrelediği Forum ile her iki antik liman, Hellenistik Sur'un dışında kalmaktadır (Kadioğlu ve diğ. 2015b) Kentin surları ile ilgili olarak araştırmacılar, surların yüzeyden takip edilebilen kısımlardan yola çıkarak yaptıkları saptamalarda, sur duvarlarının 6 km uzunluğunda olduğunu belirtirken²³, R.J. Strang ise, sur duvarlarının yaklaşık olarak 3 km olduğunu bildirmiştir (Strang, 2007: 200). Ancak, 2010 yılından itibaren, Prof. Dr. Musa Kadioğlu başkanlığında yapılan kazı, yüzey ve jeofizik çalışmaları sonucunda, Teos'un Hellenistik Dönem surları konusunda daha doğru ve ayrıntılı bilgiler elde etmek mümkün olmuştur. Buna göre, Teos'un doğu surlarının, deniz boyunca devam ettiği ve yaklaşık 800 m uzunluğa sahip olduğu anlaşılmıştır. Kentin en dar savunma hattını 380 m uzunluğuyla Güney Surları oluşturmakta ve bu surların sadece 250 m'si takip edilebilmektedir. Teos'un Batı Surları, 1100 m uzunluğa sahiptir ve bu bölümde yapılan kazı çalışmalarında kentin en sağlam durumdaki (Dionysos Tapınağı'nın batısı) sur bedeni bulunmaktadır. Kuzey surlar ise, kentin Hellenistik surlarının çok az takip edilebildiği bir alandır. Roma Dönemi'nde kentin bu alana doğru genişlemesi ve sonrasında eski Sığacık Yolu'nun surların üzerinden geçirilmesi nedeniyle sağlıklı bir şekilde takip edilememesine karşın, eski Sığacık Yolu üzerinde yer yer rastlanan sur duvar kalıntıları kentin kuzey surlarına aittir (Kadioğlu, 2010; Kadioğlu, 2011a; Kadioğlu, 2011b; Kadioğlu, 2012a; Kadioğlu, 2012b; Kadioğlu ve diğ., 2010; Kadioğlu ve diğ. 2013; Kadioğlu, 2014; Kadioğlu ve diğ., 2015a), (Bkz. Şekil 11).

²³ Teos Surlarının uzunluğunu 6 km olarak veren araştırmacılar için bkz.; Bean, 1992: 120; Tuna, 1995; Texier, 2002: 241; Ersoy ve Koparal, 2008; Hoepfner, 2011:133 vd.

Teos'un Hellenistik Dönem surları üzerine yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde, günümüzde elde edilen verilerle uyuşmadığı gözlemlenmiştir. Özellikle G. Bean tarafından yapılan yorumda, kent surunun dikdörtgen planda inşa edildiği belirtilir. *“Kent, MÖ 3. yy’ da, düzgün kesme taşlardan örülmüş surlarla korunmuştur. Arazinin düz olmasından ötürü, duvarlar girinti çıkıntı yapmaksızın birbirleriyle dik açı yaparak köşelerde birleştirilmiştir. Bu hiç alışılmamış bir özelliktir”* (Bean, 1992: 120), (Bkz. Şekil 7).

Y. Boysal ve B. Ögün tarafından, 1962-1965 yıllarında yaptıkları kazı çalışmaları neticesinde, şehir surunun batı tarafına rastlayan kısmının iç yüzünde, hem tabakaları hem de surun temel durumunu kontrol etmek maksadıyla küçük bir çukur (B Çukuru) açılmıştır. B çukuru, 1924 yılında Fransız araştırmacılar tarafından kazılmış olan çukurun yanısıdır. Yapılan kazı çalışmaları sonucunda temel seviyesine kadar inilmiş ve Hellenistik Dönem buluntuları yoğun olmakla beraber, MÖ 6. yüzyıla kadar inen seramikler ele geçirilmiştir. Sur temelinden ana kayaya kadar yaklaşık 0,80 m’lik kısımda ise, MÖ 6. yüzyıldan başlayarak protogeometrik döneme kadar inen buluntular tespit edilmiştir (Boysal ve Ögün, 1964; Boysal, 1965). Böylece daha önce yapılan kazılara rağmen arkeolojik belgelere göre şimdiye kadar MÖ 6. yy’dan eskiye götürülemeyen Teos tarihinin MÖ 10. yüzyıla kadar inmektedir (Ögün, 1964).

Fransız araştırmacılar tarafından 1924 yılında yapılmış olan kent planının, daha sonraki araştırmalarda da temel alındığı ve kenti çevreleyen surların dikdörtgen planlı olduğu görülmektedir (Bequignon ve Laumonier, 1925: pl. VII; Bean, 1992: fig. 26; Akurgal, 1997: 317, şek. 314; Hoephner, 2011: 133, abb. 76), (Bkz. Şekil 6-8). Ancak 2010 yılından itibaren Hellenistik sur çevresinde yapılan kazı ve araştırma çalışmaları sonucunda, kent surunun Hellenistik Dönem özelliği olan dirsekler yaparak inşa edildiğini ortaya çıkarmıştır²⁴ (Kadioğlu ve diğ., 2010; Kadioğlu ve diğ., 2011; Kadioğlu ve diğ., 2015).

²⁴ Teos kent planına yönelik yapılan çalışmalarda ortaya çıkartılan plana en yakın çalışma, R.J. Strang tarafından yapılmıştır (Strang, 2007: 200, fig. 3,4).

2.1.1.1. Doğu Surlar

Teos kentinin doğu surları, antik limanın batısından (Güney liman) başlayarak, kuzeydoğu yönünde yaklaşık 800 m uzunluğuna sahiptir. Sur hattı, eski Sığacık yolundan limana inen tali yolun altında kaldığından yer yer takip edilebilmektedir. (Şekil 11).

Antik Limanın batısında, liman ile sur bağlantısının tespit edilmesine yönelik kazı çalışmaları yapılmıştır. Teos hâlihazır kent planında 82 ada, 7 ve 9. parsel’de 2013 yılında yapılan kazı çalışmalarında (HS-D1) 70 m uzunluğunda kuzey-güney doğrultulu kent suru ortaya çıkartılmıştır. Kazı çalışması yapılan alan, antik limanın 250 m kuzeybatısındadır (Kadioğlu ve diğ., 2015a), (Şekil 14). Yapılan çalışmalar sonucunda sur hattının bu bölümde 3,00 m kalınlığında ve atkılı olarak inşa edildiği ortaya çıkmıştır. Sur duvar bedeni 35 m düz inşa edilmiş, sonrasında 12°’lik açıyla kırılarak kuzeye doğru devam etmektedir (Şekil 15.1). Sur duvar taşlarının ön yüzlerinin bosajlı, içte atkılı ve duvar aralarının çeşitli boyutlarda taş ve topraklarla dolgu yapılmıştır. Duvar bloklarını yerleştirmek için kullanılan kanırtma yuvaları birçok blokta bulunmaktadır. Kazı alanının güney ucunda sur hattı köşe yaparak tamamlanmıştır. Burada limana ulaşan bir kapı olduğu düşünülse de sur hattının bu bölümde tekrar başladığına dair herhangi bir arkeolojik veri bulunamamıştır (Şekil 15.2). Yapılan Jeoradar ve Magnetometre çalışmaları neticesinde ise, toprak altında bulunan metaller (tel çit, meşrubat kapakları vb.) nedeniyle sağlıklı bir sonuç alınamamıştır (Şekil 16.1-2).

2.1.1.1.1. Doğu Sur Malzeme Teknik ve İşçilik

Doğu surlarda kullanılan malzeme yakın çevreden elde edilen yerel kireç taşı kesme bloklardır (Kadioğlu ve diğ. 2015; Polat ve Selli, Baskıda). Duvar örgü tekniği atkılıdır. Kullanılan atkılı duvar taşları arasında herhangi bir standart boşluk veya taş sırası olmamasına karşın yaklaşık olarak iki atkılı sur taşı arasındaki mesafe, 2,50-3,50 m arasında değişmektedir. Atkılı taşları ortalama olarak 0,70-0,80 m arasında uzunluğa ve 0,40 m genişliğe sahiptir. Bu bölümde bulunan atkılı taşları, kentin diğer

sur duvarlarında görülen atkı taşları göz önünde bulundurulduğunda oldukça kısadır. Kanırtma yuvaları, 0,06 m uzunluğunda, 0,025 m genişliğinde ve 0,02 m derinliğindedir. Atkı taşları arasındaki yatay bloklar ise, ortalama 0,80-0,90 m arasındadır. Duvarlar arasında kalan boş alanlar toprak ve taşlarla doldurulmuştur. Kullanılan taşlar olasılıkla sur duvar taşlarının işlenmesi sırasında arta kalan parçalardır. Sur bloklarının ön yüzleri bosajlı, birbirine çok özenli bir şekilde birleştirilmiştir. Blokların kenarları düz kalemle, iç yüzleri ise sivri kalemle düzeltilerek *anathyrosis* yapılmıştır (Şekil 17.1).

Duvar hattının doğusunda serbest halde bulunan bir blok, yapım tekniği nedeniyle dikkat çekmektedir. 0,60 m uzunluğa, 0,32 m genişliğe ve 0,25 m kalınlığa sahip bir blok ortasında, 0,32 m uzunluğunda, 0,10 m genişliğinde ve 0,07 m derinliğinde bir oluk bulunmaktadır (Şekil 17.2). Dionysos Kapısı'nın yan duvarlarında da bulunan benzer bloklar atık suların tahliyesini sağlamak için yapılmaktadır. Fakat bu blok *in situ* olarak ele geçmediği için sur duvarı üzerinde tam olarak nerede olduğu bilinmemektedir. Bu mimari elemanın, birçok antik kentin sur duvarlarında bulunduğu bilinmektedir²⁵.

2.1.1.1.2. Doğu Sur Yazıt

Doğu sur bedeninde devşirme malzeme olarak kullanılan ve 30 satırdan oluşan Erken Klâsik Dönem'e tarihlenen bir lânetleme metni içeren bir yazıt, 2013 yılı kazılarında ele geçen önemli bir epigrafik buluntudur. Şiirsel bir dille kaleme alınmış olan metin, taştaki yıpranmalardan dolayı kısmen zor okunmuştur. Teos yazıtlarını çalışan M. Adak'a göre yazıt, Teos'ta daha önce tespit edilmiş olan ünlü "Teiorum Dirae" grubu ile ilişkilendirilmemelidir. Bu grup, tüm Teos halkı toplumuna zarar verecek her türlü potansiyel düşmana karşı lânet okumaktadır. Ares'in de adının geçtiği yazıt, muhtemelen Samos kökenli olan tek bir şahısın lânetini içermektedir (Kadioğlu ve diğ., 2015a), (Şekil 18.1-2).

²⁵ Su tahliyesi için kullanılan *in situ* mimari bloklara; Lykia Bölgesi'nde Kydna kenti sur duvarlarında; Adam, 1982: 44, fig. 15; Myra kentinde batı duvarında; McNicoll, 1997: 177, pl. 80; Priene kenti batı duvarlarında rastlanmaktadır. McNicoll, 1997: 52, pl. 24.

2.1.1.2. Güney Surlar

Kentin en dar bölümünde yer alan güney surlar, 380 m uzunluğunda, doğu-batı yönünde 250 m'si yüzeyde takip edilebilmektedir (Şekil 19.1-2). Güney surlar üzerinde 2 adet kule ve 1 adet kapı, yapılan kazı çalışmaları ile tespit edilmiştir. Buradaki kuleler, “*Güney Sur Kule 1*” ve “*Güney Sur Kule 2*” (Kadioğlu ve diğ., 2013), kapı ise, kapının hemen güneyinde bulunan *Nekropol*'e yakınlığından dolayı “*Nekropol Kapısı*” olarak adlandırılmıştır. *Nekropol* Kapısı'nın korunması için her iki tarafında bulunan kuleler ise “Kule 1” ve “Kule 2” olarak isimlendirilmiştir²⁶ (Kadioğlu ve diğ., 2015a).

Güney surlar ve kuleleri, alanın eğimli olması nedeniyle Güney Kule 1 yükseltinin en fazla olduğu kesimde, Güney Kule 2 ise Güney Kule 1'i görebilecek şekilde inşa edilmiştir.

Güney surlar, plan bakımından Pamphylia Bölgesi'nin batı sınırında bulunan Kapıkaya'da surların planı ile benzerlik göstermektedir. Burada bulunan savunma yapıları (Sur duvarı, Kule, Kapı) araştırmacılar tarafından MÖ 3-2. yy'a tarihlendirmesine karşın, F.E. Winter Kapıkaya sur duvarının yapımını MÖ 2. yy'ın ortasına tarihlendirmektedir (Winter, 1966), (Şekil 19.3).

2.1.1.2.1. Güney Sur Malzeme, Teknik ve İşçilik

Güney surlar yakın çevreden elde edilen yerel kireç taşlarından inşa edilmesine karşın, *Nekropol* Kapısı'nda bulunan yazıtlı mermer blok, Karagöl Mermer Ocağı'ndan getirtilmiştir. Güney sur duvarları işçilik açısından da çeşitlilik göstermektedir. Buna göre; *Nekropol* Kapısı'nın doğu ve batısında örgülü sistem (Şekil 20.1), *Nekropol* Kapısı ile Güney Sur Kule 2 arasında atkılı sistem (Emplekton

²⁶ Nekropol Kapısına ait kuleler yapı kompleksinin bir parçası olduğundan kapı ile birlikte ele alınmıştır.

?)²⁷ (Şekil 20.2), Güney Sur Kule 1 ile Güney Sur Kule 2 arasında ise 1,60-2,40 m ölçülerinde iki adet sur duvarın birleştirilmesiyle (Çift sıra) oluşturulmuş 4,00 m genişliğinde sur bedeni (Şekil 21.1)²⁸ görülmektedir²⁹.

Güney surların sur beden kalınlığı ve yapım tekniği kendi içerisinde farklılıklar göstermektedir. Sur bedeni kalınlığı, özellikle *nekropol* kapısının doğusunda ve batısında 1,30 m'dir. Genellikle, seyirdim yerleri ve desteklerinin ahşap olduğu, dayak ve kemerlerle desteklenen kent surlarında ise, sur bedenlerinin fazla kalın olmasına gerek duyulmadığı bilinmektedir³⁰. Aynı zamanda sur bedenlerinin arka tarafında mekânların (Kazemat) bulunduğu savunma duvarlarında, kalın sur bedenlerine ihtiyaç duyulmamıştır³¹ (Şekil 21.2). *Nekropol* Kapısı ile Güney Sur Kule 2 arasında bulunan sur bedeni, 3,40-3,55 m arasında değişen genişliğe sahiptir. Bu alanda Güney surlarda 1,15-1,50 m arasında değişen atkı taşları kullanılmıştır.

Güney Sur Kule 1 ve Güney Sur Kule 2 arasındaki sur bedeni ise, toplam 4,00 m kalınlığında, 1,60 ve 2,40 m kalınlığa sahip iki duvarın birleştirilmesiyle oluşturulmuş ve atkılı teknikte yapılmıştır. *Nekropol* Kapısı'nın batısında bulunan sur duvar hattı, ön yüzleri kalın murçla düzeltilmiş ve bosajsız olmasına karşın güney surlardaki diğer bloklar çoğunlukla bosajlı yapılmıştır (Şekil 22.1-2).

Sur duvarları üzerinde görülen küskü yuvaları, bloğun yapıdaki sırasına kaldırılmasından sonra, buradaki tam yerine yanaştırılmasında kullanılan küskülere dayanak noktası sağlamak amacıyla, alt sırasının üzerine ya da bloğun kendi yan yüzünün alt köşesine açılan yuvalardır. Yapılan kazı ve yüzey araştırmaları sonucunda Teos kenti, Hellenistik sur bloklarının üst yüzeylerinde küskü yuvaları saptanmıştır. Bu yuvalar blokları ileri geri hareket ettirmek için kullanılır ve iki küskü

²⁷ "Emplekton" ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Vitruvius, de Arch., II,VIII, 7; Tomlison, 1961; Lawrence, 1979: 214; Nossov, 2009: 61. Benzer örneklerini Erythrai, Kolophon, Knidus'da görülür. McNicoll, 1997: 72.

²⁸ Sur duvar teknikleri ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz.; Winter, 1997: 100-125; Nossov, 2009: 14.

²⁹ Teos Hellenistik Dönem Surlarını tek sıra inşa edilmiş kentler arasında göstermesine karşın (McNicoll, 1997: 12), güney surlar çift sıralı(Kule 1 ile Kule 2 arası) inşa edilmiştir.

³⁰ Arkadia'da, Gortis'in güneyindeki sur duvarlarında 1,25 m kalınlığında geniş olmayan sur duvarları kullanılmıştır. Winter, 1959. Pergamon'da bulunan ve Eumenes surları olarak adlandırılan Hellenistik dönem surları kalınlığı, 1,85-2,00 m arasında değişmektedir. Lorentzen, 2010.

³¹ Side surlarında kazemathı yapılan alanlarda sur kalınlığı 1,70 m'dir. Mansel, 1991.

yuvası arasındaki mesafe, yerleştirilen blokların büyüklüğü (ya da uzunluğu ve genişliği) kadar olmak zorundadır³².

2.1.1.2.2. Güney Sur Buluntuları

Güney Kule 2'nin kuzeyinde, kulenin birleştiği sur hattının iç kısmında açılan Sondaj 11'de, balık tabağı parçaları MÖ 4. yy'a³³, *lasana* parçaları³⁴ MÖ 4. yy'ın 3. çeyreği, echinus bowl olarak adlandırılan sığ kâseler MÖ 3. yy ortalarına³⁵, *Amphoralar* ait ağız ve dip parçalarından (Şekil 25.1-5) simit formu ağız kenarına sahip, dışa taşkın ağız, ovoid gövdeli *Amphoralar* MÖ 3. yy'a tarihlenmektedir³⁶. Ege *Amphora* tipleri arasında görülen *Amphora* dipleri de alanda yapılan sondajlarda ele geçmiştir. Bunlar da MÖ 3. yy'ın ilk yarısı-ilk çeyreği arasına tarihlenir. Bu erken örneklerin yanı sıra gövdeleri eğimli tabaklara ait parçalar³⁷, DSB 1-2 grubuna ait kâse ve tabaklara ait ağız ve kaide parçaları da MÖ 1. yy ortalarına tarihlenen malzemeleri oluşturur (Şekil 26.1-4). Güney yüzeye yakın 20 cm derinlikten MÖ 3. yy ile erken 2. yy'a tarihlenen içe dönük dudaklı kâseler ile yine MÖ 3. yy'ın 2. yarısı ile MÖ erken 2. yy'a tarihlenen dışa çekik ağızlı, köşeli gövdeli kâseler ele geçmiştir³⁸. Aynı tabaka içerisinde ayrıca DSB 2 gurubu Hayes Atlante II, Form 58'e ait tabak parçaları MS 1.yy ile MS 3. yy'a tarihlenen tabaklardan ele geçmiştir³⁹. Küçük buluntular arasında ise yuvarlak ve piramidal formda dokuma tezgâhı ağırlıkları bulunmuştur.

Yapılan kazılarda, siyah firnisli kraterlere ait kalıp yapımı profilli kaideler, Atina *Agora*'sından ele geçen örnekler yardımıyla, MÖ 225-175 arasına tarihlendirilebilir

³² Kuskü yuvaları ve kullanımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Orlandos, 1968: 58, fig. 49; Müller-Wiener, 1988:Abb. 38; Adam, 1994: 83, fig. 104, 93, 119-122; Hellmann, 2002: 25, fig. 9; Demirtaş, 2006.

³³ Benzerleri için bkz.; Edwards, 1975: Pl. 5, 132.

³⁴ Benzerleri için bkz.; Atıcı, 2003: Pl. VII, fig. 23 (MÖ 4. yy'ın 3. çeyreği); Dündar, 2015: 216, fig. 12 (MÖ geç 4. yy).

³⁵ Benzerleri için bkz.; Edwards, 1975: Pl. 2, 52, Cat. No. 15-71.

³⁶ Benzerleri için bkz.; Şenol ve Aşkın, 2007: 258, Kat. No. 34, fig. 11 (MÖ 3. yy ortası).

³⁷ Eğimli ağızlı tabak için Bkz.; Edwards, 1975: Cat. No. 95-100, Pl. 5, 168.

³⁸ Kâselerin benzerleri için bkz. Durukan ve Körsulu, 2007: 203-204, Kat. No. 80-86.

³⁹ Formun benzerleri için bkz. Vapur, 2011:151, Kat. No. 20.

(Rotroff, 1997: 136-137, Pl. 57, 596-600). Ayrıca bu alanda batı yamacı stilinde yapılmış *kantharos*'lara ait parçalar da MÖ 3. yy sonlarına tarihlenir⁴⁰. Güney Kule 2'de yapılan kazılarda ele geçen seramikler arasında çok miktarda *lasana* parçaları ele geçmiştir⁴¹. Yine bu alanda siyah firnisli içe dönük ağız profilli sığ kâse ile kırmızımsı-kahverengimsi, siyah sırlı balık tabağı parçası en erken tarihli buluntulardandır. Ele geçen kâse benzer örneklerden yola çıkarak MÖ 300-275 arasına tarihlendirilirken, balık tabağı da MÖ 310-290 arasına tarihlenmelidir⁴². Böylece Güney Kule 2'de şu anki kazılan seviyeye göre en erken MÖ 4. yy'ın sonuna tarihlenen buluntuların varlığı saptanmıştır.

Sur duvarı üzerinde ve sur içinde yapılan sondaj çalışmalarında, *Amphoralara* ait ağız ve dip parçaları MÖ 4. yy ilk yarısı ile MÖ 3. yy ilk çeyreği aralığına tarihlenen örnekler ele geçmiştir⁴³, (Şekil 27.1-2). Bunun dışında aynı yüzyıllara tarihlenen *lasana* parçaları⁴⁴ ile dışa dönük dudaklı kâselere ait ağız parçaları, tek kulplu kâseler, içe dönük dudaklı daldırma boya bezemeli kâselere ait ağız parçaları (Şekil 28.1-4; 29.1-2) ve siyah astarlı dip kısmı çizgi bezemeli dip parçaları⁴⁵ (Şekil 28.1-4; 29.1-3) bulunmuştur. Ayrıca tahtta oturan yüksek poloslu Ana Tanrıça figürini parçası⁴⁶ ile tapınak oğlanına ait bir figürin parçası ele geçmiştir⁴⁷, (Şekil 30.1-3).

2.1.1.3. Batı Surlar

1100 m uzunluğa sahip olan batı surlar, topoğrafik yapısından dolayı, Byzantionlu Philon'un da belirttiği gibi savunma için en kullanışlı sur duvarı olan dirseklerle desteklenerek yapılmıştır (Philon, *Poliorketika*, I, 7; Lawrence, 1979: 81; Nossov, 2009: 17), (Bkz. Şekil 11). Batı surların bulunduğu alanın yaklaşık olarak 100-250

⁴⁰ Batı yamacı stilindeki *kantharos*lara ait parçalar için bkz.; Rotroff, 1991: fig. 1, Pl. 14.

⁴¹ Lasanaların benzerleri için Atıcı, 2003: Pl. VII, Fig. 23, 1.

⁴² Echinus kâse tipi için bkz.; Rotroff, 1997: 347, Fig. 65, 1080-1083; balık tabağı için, Rotroff, 1997: 316, Fig. 50, 714-715.

⁴³ Amphoraların benzerleri için bkz.; Şenol ve Aşkın, 2007: 257-260.

⁴⁴ Benzerleri için bkz.; Atıcı, 2003: Pl. VII, fig. 23(MÖ 4. yy'ın 3. çeyreği); Dündar, 2015: 216, fig. 12 (MÖ geç 4. yy)

⁴⁵ Durukan ve Alkaç, 2007, (MÖ 425-350), 137, Kat. No. 64 (MÖ 425, MÖ 325)

⁴⁶ Benzerleri için bkz.; Besques, 1986: 22-36, pl. 40, f. D 3566.

⁴⁷ Benzerleri için bkz.; Burn ve Higgins, 2001: 283, pl. 153, 2948.

m'lik kısmı saldırıya açık bir düzlüğe sahip olmasından dolayı bu bölümdeki surlar dirsekli yapılmıştır. Güney Kule 1'den kuzeye doğru 120 m devam eden sur hattı, dirsek yaparak 220 m kuzeybatıya doğru düz olarak devam etmektedir. Buradan yine kırılarak dönen sur hattı, 200 m düz bir şekilde devam ederek Dionysos Kapısı'na birleşmektedir (Şekil 11). Dionysos Kapısı'ndan Herodotos Kapısına kadar olan 480 m'lik uzunluktaki sur hattı dirsekler yaparak Herodotos Kapısına birleşmektedir.

Batı surlar araştırılmasına yönelik araştırmalarda 11 adet sondaj, bir alanda (HS-B3) temizlik çalışması yapılmıştır. Kentin, güney surlarından sonra en çok bilgi sahibi olduğumuz bölüm batı surlardır. 2010 yılında, 1924 yılında Fransız araştırmacılar, 1962 yılında ise Y. Boysal ve B. Ögün tarafından "B Çukuru" olarak adlandırılan sondajın üst kısmında kazı çalışmaları yapılmıştır⁴⁸. Hellenistik Sur-Sondaj (S1, S2, S3 ve S4) olarak adlandırılan dört sondaj çalışması (Kadioğlu, 2012a; Kadioğlu, 2012b: 13-14). 2011 yılında aynı alanda (S5, S6, S7 ve S8) dört adet sondaj yapılmıştır⁴⁹. 2011 yılında Dionysos Tapınağı'nın 270 m kuzeyinde (89 Ada 49 parselde), S9 adı altında bir sondaj çalışması yapılarak dirsek yapan sur hattı orta çıkartılmıştır (Kadioğlu ve diğ. 2013). 2013 yılında batı surlarda yapılan çalışmalarda, 89 Ada 50 parselde, HS-B4⁵⁰ adı altında bir kapı ve HS-B3 sondajı ile dirsek yapan sur hattı ortaya çıkartılmıştır (Kadioğlu ve diğ., 2015a). 2014 yılında ise 85 Ada 1 parselde, Hellenistik Sur Batı-5 (HS-B5) sondaj numaralı kulenin kazısı yapılmıştır (Polat ve diğ, 2015a), (Şekil 11).

Güney Kule 2'nin 330 m kuzeybatısında, 83 Ada 5 parselde bulunanan tali yol üzerinde HS-B3 (Hellenistik Sur Batı 3) kodlu sondaj çalışması yapılmıştır. Dionysos Tapınağı'na devam eden hat üzerinde yapılan sondajlar sonucunda bu alanın büyük bir kısmında sur hattının takip edilemediği, görülebilen kısımların ise sur hattının ise sur hattının dış duvarı olduğu belirlenmiştir. 6,45 m uzunluğunda, 5,50 m batıya doğru dirsek yaparak devam etmektedir. Yine bu alanda kentin içine bakan sur

⁴⁸ 1924 ve 1962 yıllarında yapılan sur kazıları için bkz.; Bequignon ve Laumonier, 1925: 286, fig. 3; Boysal ve Ögün, 1964; Ögün, 1964; Boysal, 1965.

⁴⁹ S7 sondajında "Dionysos Kapısı" olarak adlandırılan kapı ortaya çıkartılmıştır.

⁵⁰ HS-B4 sondajında ortaya çıkartılan kapı, sur duvarının batısında devşirme olarak kullanılmış olan bir mezar stelinde okunan "HPOAOTO" yunanca yazıttan dolayı "Herodotos Kapısı" olarak isimlendirilmiştir.

duvar hattı tali yolun altında kaldığından genişliği tespit edilememiştir (Şekil 31.1,2). Dirsek yapan bu duvar hattının 35 m kuzeyinde, 16,00 m uzunluğunda dış sur duvarı hattına tekrar ulaşılmıştır (Şekil 32.1,2). Yine kesintiye uğramış olan dış duvara 65 m kuzeyde tekrar ulaşılmıştır. Bu alan yolun doğusunda ve bahçe sınırında olduğundan günümüze kadar ulaşmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda 35 m uzunluğunda iki sıra duvar hattı ortaya çıkartılmıştır (Şekil 33.1,2). Sur duvar taşlarının yüksekliği 0,50 m, uzunlukları ise 1,00-1,30 m'dir. Bu yükseklikteki sur blokları taban seviyesinde bulunan sur duvar bloklarına işaret etmektedir. Bu alandan yine kuzeye doğru 100 m düz olarak devam eden sur duvarı Dionysos Kapısı'na birleşmektedir (Şekil 33.1,2; Resim 34). Dionysos Kapısı ile Herodotos Kapısı arasında kalan sur hattı dirsekler yaparak aynı zamanda kulelerle güçlendirilmiştir. Herodotos Kapısı'nın 135 m güneyinde bulunan ve HS-B2 (Hellenistik Sur Batı 2) olarak adlandırılan sondajda 2011 yılında yapılan kazılarda ortaya çıkartılan dirsekli sur duvarı, HS-B3 (Hellenistik Sur Batı 3)'de yapılan dirsekle benzerlik göstermesine karşın, buradaki dirsek kent içerisine doğru yapılmıştır. HS-B3 (Hellenistik Sur Batı 3)'de yapılan dirsek ise kent dışına doğrudur (Şekil 35.1,2; 36).

Aynı zamanda Dionysos Kapısı ile Herodotos Kapısı arasında bulunan sur duvarlarının iç ve dış kısmında belirli bölgelerde yapılan jeofizik çalışmaları neticesinde belirli aralıklarla kulelere ve bu kulelere kentin içerisinden ulaşan yolların varlığına rastlanılmıştır⁵¹ (Kadioğlu ve diğ., 2015a; Kadioğlu ve diğ., 2015b; Kadioğlu ve diğ., 2016).

2.1.1.3.1. Batı Surlar Malzeme Teknik ve İşçilik

Batı surlarda kullanılan malzeme yerel kireç taşıdır. Güney Kule 1'in kuzeyinde bulunan 120 m'lik düz olarak devam eden sur hattının genişliği 3,70 m'dir ve atkılı duvar tekniği kullanılarak inşa edilmiştir. Çoğunlukla dış duvar sırası izlenebilen sur bloklarının ön yüzleri kabaca işlenerek düzeltilmiş ve bosajsız yapılmıştır. Burada

⁵¹ Jeofizik sonuçları 3. bölümde detaylı olarak anlatılacaktır.

yapılan temizlik çalışmalarında, temel sırasında bulunan son sıra duvar taşının günümüze kadar ulaştığı tespit edilmiştir. Bu temel taşının altında, Dionysos Tapınağı'nın batısında bulunan sur temeli ile benzerlik gösterdiği, son taş sırasının altında, yaklaşık olarak 0,05-0,10 m dışarı çıkıntı yapan bir temel sırasının yapıldığı tespit edilmiştir (Şekil 37.1). Bu nedenle de burada bulunan bosajsız blokların temel üstüne gelen bloklar olduğundan bu şekilde yapıldığı düşünülmektedir. Yine blok yüksekliklerini 0,60 m olması bu düşüncüyü güçlendirmektedir. Kullanılan atkı duvar taşları arasında herhangi bir standart boşluk veya taş sırası olmamasına karşın, yaklaşık olarak iki atkı sur taşı arasındaki mesafenin 1,85-3,00 m arasında değiştiği ve atkı taşları arasında 2-3 sıra yatay blok kullanıldığı belirlenmiştir (Şekil 37.2; 38). Benzer bir uygulama Karia Bölgesi Kentlerinden biri olan ve MÖ 340'dan önceye tarihlenen Alinda surlarında görülmektedir (Konecny ve Ruggendorfer, 2014: 717, fig. 6; Nossov, 2009: 48; McNicoll, 1997: 97).

Atkı taşları ortalama olarak, 1,20-1,70 x 0,30-0,45 x 0,60 m ölçülere sahiptir. Atkı taşlarının üstüne ve yanlarına gelecek olan duvar taşlarının tam olarak oturması ve geriye kaymaması için 0,30-0,35 m uzunluğunda düzeltilerek işlenmiş, diğer kısımlar kabaca işlenerek bırakılmıştır (Şekil 39.1). Atkı taşları arasındaki yatay bloklar 0,70-1,20 x 0,45 x 0,60 m ölçülerine sahiptir (Şekil 39.2).

Hellenistik Sur Batı-3 (HS-B3) olarak adlandırılan ve antik kentten limana bağlanan yol üzerinde izlenebilen duvar bloklarının ortaya çıkartılması amacıyla yapılan çalışmalarda, 35 m uzunluğunda ve iki sıra duvar hattı ortaya çıkartılmıştır (Bkz. Şekil 33.1,2; 34). Sur duvar taşları 1,00-1,30 x 0,50 x 0,45-0,80 m ölçülerindedir. Bu yükseklikte kentin surlarında görüldüğü gibi taban seviyesinde bulunan sur duvarlarına işaret etmektedir.

Hellenistik Sur Batı-3 (HS-B3) sur duvar blokları üzerinde bulunan kanırtma yuvaları 0,06 x 0,025 x 0,02 m ölçülerindedir. Atkı taşları arasında bulunan yatay bloklar değişken olarak iki veya üç adet olarak kullanılmıştır (Şekil 40.1,2).

Kentin en iyi korunmuş sur duvarı Dionysos Tapınağı'nın batısında bulunmaktadır. Sur bedeni kalınlığı kentin diğer duvarlarına göre daha kalın ve 4,00 m'dir. Bu kalınlık seyirdim alanı ile birlikte 5,50 m'ye ulaşır⁵² (Şekil 41.1,2).

Kent surunun bu bölümde geniş tutulması, kente ulaşımın en kolay olduğu bölüm olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Bu alanın topografik yapısının, düşman saldırısına açık olması, bu bölümde sur bedenin daha kalın yapılmasını olmalıdır. Bu durum, kentin etrafını çevreleyen surların planlaması yapılırken zayıf noktaların savunmasına önem verildiğini göstermesi açısından önemlidir (Şekil 42).

B çukuru olarak adlandırılmış olan sur duvarında yapılan kazı çalışmalarında, temel seviyesinde 0,20 m dışarıya doğru uzatılmış temel altı taban taşları ortaya çıkartılmıştır. Sur duvarının iç yüzü bu taban taşları üzerine yükselmektedir (Şekil 43). Temel seviyesi üzerindeki ilk iki sıra duvar örgüsü diğerlerinden yüksek ve dar yapılmıştır. Aynı zamanda bu duvar taşları bosajlı olan diğer bloklardan farklı olarak yüzeyi düzeltilmiştir. Sur mimarı büyük bir ihtimalle hem duvarın sağlam temeller üzerinde yükselmesini, hem de büyük blokların alt seviyelerde kullanarak, daha hafif blokların üstlerde kullanılmasıyla işçiliğin azalmasını sağlamış olmalıdır (Şekil 44.1,2; Bkz. Şekil 12.1).

Vitruvius'un da belirttiği gibi (Vitruvius, de Arch., I, V, 1), Teos surlarının temellerinin sert zemine kadar kazıldığı ve üst duvarlardan daha geniş ve sağlam yapıldığı bu bölümde belirlenmiştir. Batı surlarındaki temel üstü blok sırası 0,65 m, üstündeki blok sırası 0,55 m ve geriye kalan bloklar ise, 0,40 m ve günümüze kadar ulaşmış olan en üst sıra ise 0,30 m'dir⁵³ (Şekil 43-45.1,2). Benzer bir uygulama Ionia Bölgesi kentlerinden Kolophon'da (Şekil 46.1), Priene'de (Şekil 46.2), Karia Bölgesi'nde Latmos Herakleiası'nda (Şekil 47.1,2), Halikarnasos (Şekil 48.1), Pamphylia Bölgesi'nde Side Kenti'nin Kara surlarında (Şekil 48.2) ve Perge'de (Şekil 49.1) görülmektedir. Side'de düzenli işlenmiş konglomera taş bloklardan, harç

⁵² N. Tuna yaptığı çalışmalarda; Kentin batı duvarlarında birkaç yerde yapılan ölçümlerde 4.00 m olarak saptanmıştır. Bu genişlik seyirdim platformunu da kapsıyor olmalıdır diye belirtmiştir (Tuna, 1995). Ancak Dionysos Tapınağı'nın batısında bulunan Sur duvarlarının kalınlığı, seyirdim alanı da eklendiğinde 5,50 m'dir. 4,00 m olarak verilen ölçüm sur bedeni kalınlığıdır.

⁵³ W. Hoepfner, isodomik dikdörtgen kesme taşlarla yapılmış Dionysos Tapınağı'nın batısındaki surun, temel üstü iki blok sırasının Klasik Dönem surları olabileceğini önermiştir (Hoepfner, 2011: 135, abb. 80).

kullanılmadan oluşturulan, ortalama yükseklikleri 0,55 m olan ve pek de düzenli olmayıp enine ya da boyuna oturtulmuş kesme taşlar, yatay tabakalar halinde yerleştirilmiştir. Yapılan sondajlar ile sur duvarının en alt taş sırası 0,75-0,80 m. yükseklikte olduğu tespit edilmiştir (Mansel, 1978: 66). Sicilya adasının doğusunda bulunan Syrakusa surlarında da (MÖ 287-212) temelden ilk iki sıra duvar blokları üstteki bloklardan yüksek yapılmıştır (Şekil 49.2).

Günümüze kadar korunmuş olan 7 sıra bloğun en üst sırası ortalama 0,20 m genişliğinde, yüksekliği 0,02-0,05 m arasında değişkenlik gösteren bir girinti yapılarak, bir üste gelen blok sırasının sağlam bir şekilde oturtulması ve sonrasında geriye doğru kayması engellenmektedir.

Dionysos Kapısı'nın 60 m kuzeyinde bulunan batı sur duvarı iç beden blokları görülmektedir. Burada bulunan sur duvarı bloklarının bazıları *in situ* bazıları yıkıntı olarak çevrede tespit edilmiştir (Şekil 50.1). Bu bölümde yapılan sur bedenindeki blokları üzerinde kenet yuvaları belirlenmiştir. Blokların bir kısmı üzerinde, çift kenet, karşısında ise, tek kenet kullanılarak bir üçgen oluşturulmuştur. Yapılan bu teknik uygulama kentin diğer bloklarında şimdiye kadar görülmemiştir. Kenetler, 0,09-0,10 x 0,03 x 0,01 m ölçülerindedir. Bir yüzünde ikili kullanılmış kenetler arasındaki mesafe, 0,07-0,10 m arasında değişmektedir. Bir tarafı çift kenet ile birleşen bu alandaki sur bloklarının ön yüzleri bosajsız, kenarları düz kalemle, iç yüzleri ise 0,10 m sivri kalemle düzeltilerek *anathyrosis* yapılmıştır (Şekil 50.2,3).

Herodotos Kapısı'nın 135 m güneyinde bulunan ve HS-B2 (Hellenistik Sur Batı 2) olarak adlandırılan sondajda 2011 yılında yapılan kazılarda ortaya çıkan sur bedeni blokları üzerinde saptanan küskü (kanırtma) yuvaları 0,05-0,06 m uzunluğunda, 0,01-0,02 m derinliğindedir. Bu bölümde dirsek yapan sur hattı kuzeye doğru devam etmektedir. Bu sur hattı arasında dolgu malzemesi olarak büyük boyutlu mermer ve taş parçaları kullanılmıştır. Mermer parçaların bazı bölümlerinin işlendiğinin tespit edilmesi, muhtemelen işleme esnasında kırılan, kullanılmayan parçaların dolgu malzemesi olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Aynı zamanda bu alanın temel seviyesinde olduğu bu nedenle de kullanılan dolgu taşlarının büyük ve aralarında

çok az boşluk olduğu, bu boşlukların da toprakla doldurulduğu anlaşılmaktadır (Şekil 51.1; Bkz. Şekil 36).

Seyirdim Alanı

Seyirdim yeri, sur bedeninde, sur boyunca kesintilerle uzanan bir gezi yoludur. Askerlerin sur bedeni üzerine çıkmasını, gözetleme ve düşmana karşı savunma yapması için inşa edilmiş alanlardır. Seyirdim alanına sura bitişik rampalar veya merdivenlerle çıkılmaktadır. Kulelerden seyirdim yerine açılan kapılar bulunmaktadır. Latmos Herakleiası ve Asos'ta seyirdim yerine çıkış yalnızca merdivenlerle sağlanmaktadır.

Teos sur duvarlarında Dionysos Kapısı'nın kuzeyinde, Güney Kule 2'de, Herodotos Kapısı'nın güneyinde seyirdim alanları belirlenmiştir (Şekil 51.2). Dionysos Kapısı'nın, 6,50 m kuzeyinde bulunan seyirdim yeri, sur duvarından bağımsız olarak inşa edilmiştir (Şekil 51.3). Duvarlar arasına belirli aralıklarla atkılar atılarak sağlamlaştırılmış olan seyirdim alanının güneyinde, daha geç dönemde yapılmış olan girişin kuzeyinde seyirdim alanına çıkışı sağlayan basamak sıraları bulunmaktadır (Şekil 52.1,2). Bu basamaklar, 0,25 m yüksekliğinde, 0,30-0,35 m genişliğindedir. Basamakların uzunluğu, seyirdim alanının genişliğinde ve 1,40 m'dir. Basamakların taban seviyesine kadar indiği düşünüldüğünde, 1960'lı yıllarda bu alanda yapılan kazılarda "B Çukuru" olarak adlandırılan sondajın 3,20 m derinliğinde olduğu göz önünde bulundurulursa ortalama basamak yüksekliğinin 0,25 m olmasından dolayı, taban seviyesine kadar toplam 13 basamaklı olması gerekmektedir. Seyirdim alanının benzer bir örneğini İtalya'da MÖ 273 yıllarına tarihlendirilen Paestum kentinde görmek mümkündür (Cipriani ve Pontrandolfo, 2015).

Seyirdim alanı 1,50 m genişliğinde yapılmış ve köşe bağlantı taşları kırilangıçkuyruğu tipli kenetlerle sağlamlaştırılmıştır. Kenetlerin uzunluğu 0,17 m'dir (Şekil 53.1,2). Seyirdim alanının köşe taşı, kapılarda ve kulelerde olduğu gibi ince işçilik ile yaklaşık 0,05 m genişliğinde işlenmiştir. Yine sur duvarlarında olduğu gibi duvar bloğunun oturduğu bir alt sıra 0,25-0,30 m genişliğinde, 0,02-0,05 m

kalınlığında düşük yapılarak, üste gelecek duvar taşının düz bir zemine oturtulması sağlanmıştır.

Güney Kule 1'in kuzeyinde inşa edilmiş kentin batı surlarında dış ve iç duvarlarında düzgün kesme bloklar kullanılmış, ara bölmeler ise taş ve topraklarla doldurulmuştur.

2.1.1.3.2. Batı Sur Buluntuları

2013 yılında, Hellenistik Sur Batı-3 (HS-B3), Alanda ele geçen küçük buluntular arasında kandil ve seramik parçaları ile çok sayıda siyah firnisli Hellenistik Dönem'e tarihlenen seramik parçaları ele geçmiştir.

Kuzey-güney yönlü tali yolun başlangıcında yer alan ve kısmen izlenebilen duvar hattının kazı ve temizlik çalışmalarında *lasana* diplerine ait parçalar⁵⁴ (Şekil 54.1,2), içi oyuk üçgen kesitli topaç formu *amphora* dipleri MÖ 4. yy'ın ilk yarısı ile 3. yy'a tarihlenen buluntularını oluşturmaktadır⁵⁵. Alandaki kazı çalışmalarında olasılıkla Hellenistik Dönem'e tarihlenen pişmiş toprak dokuma tezgâhı ağırlıkları ve tiyatro biletleri bulunmuştur (Şekil 55. 1-6), (Kadioğlu ve diğ., 2015a).

2.1.1.4. Kuzey Surlar

Teos Kenti'nin Hellenistik Dönem kuzey surları, günümüz eski Sığacık yolunun surların üzerinden geçirildiğinden dolayı yüzeyden sağlıklı bir şekilde takip edilememektedir. Yine de parça parça izlenebilen sur duvarları, yol kenarlarındaki bloklar kentin bu bölümündeki sur hattı ile ilgili sınırlı da olsa bilgi vermektedir.

⁵⁴ Formun benzerleri için bkz.; Atıcı, 2003: Pl. VII, fig. 23 (MÖ 4. yy'ın 3. çeyreği); Dündar, 2015: 216, fig. 12 (MÖ geç 4. yy).

⁵⁵ Benzer formu amphoralar için bkz.; Şenol ve Aşkın, 2007: 283, Kat. No. 94-96.

Herodotos Kapısı'nın 75 m kuzeydoğusunda, 89 Ada 51 parselde, 2013 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen iki adet işlenmiş, düzenli taş duvar bloğunun sur duvarına ait olabileceği düşünülmüş ve sondaj çalışması yapılmıştır. Çalışmalar sonucunda 7 adet blok ortaya çıkartılmıştır. Ortaya çıkartılan duvarın dış duvar hattını tespit edebilmek için yapılan çalışmalarda, dış duvar sırası tespit edilememiştir. Burada bulunan blokların kentin surlarına ait olup olmadığı tartışmalıdır. Çünkü *Akropol*'ün güneybatısında bulunan bu duvar hattının Kocakır Tepesi'nin eteklerinde bulunması ve tepeden gelebilecek saldırılara karşı korunaksız olması nedeniyle sur duvarına ait olduğu düşünülmemektedir (Şekil 56.1,2).

Kentin kuzeydoğusunda, *Akropol*'ün 130 m kuzeyinde, 89 Ada 65 parselde yapılan yüzey araştırmalarında kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu yedi adet sur bloğu tespit edilerek belgelenmiştir (Şekil 57.1,2). Konumundan ve bloklar üzerinde bulunan kenetlerden dolayı kule olması kuvvetle muhtemeldir. Bu alanın 140 m kuzeydoğusunda, 89 Ada 17 parselde eski Sığacık yoluna çıkan tali yolun solunda bulunan, yol yapımı nedeniyle yerlerinden oynatılmış sur duvar blokları bulunmaktadır. Kentin dış duvarına ait olan bu blokların ön yüzleri bosajlı ve atkılı örgü tekniği ile yapılmıştır (Şekil 58.1,2). Kentin kuzeydoğusunda bulunan eski Sığacık yolu üzerinde sur duvar blokları yer yer görülmektedir. Dört adet sur bloğunun bulunduğu alan yol üzerinde olduğundan herhangi bir çalışma yapılamamıştır (Şekil 59.1,2). Kuzeydoğuda bulunan yol kenarlarında bahçelerin duvarlarında kullanılan sur bloklarından, yol hattının aynı zamanda kenti çevreleyen surlarla aynı hat üzerinde olduğunu göstermektedir (Şekil 60.1,2). Bu hat, Bouleuterion'un kuş uçuşu 100 m doğusuna kadar devam ederek sonrasında yolun dışında kalan alanda *in situ* sur blokları tekrar ortaya çıkmaktadır. Bu alanda kent suru dış duvarı yolun ortasında kalmış, iç duvarı ise yolun sınır hattını oluşturduğundan günümüze kadar ulaşarak 15 m'lik bir kısmı takip edilebilmektedir ve 3, 55 m duvar kalınlığına sahiptir (Şekil 61.1,2; 62).

2.2. Kapılar

Hellenistik Dönem kentlerinin ana kapıları tasarlanırken kamusal alanlara yakın olmasına dikkat edilmiştir. Özellikle kentin ekonomisinin döndüğü *agora* yakınlarında mutlaka kent kapısı bulunmaktadır. Hellenistik Dönem boyunca şehir kapıları, sur sisteminde ve düşmanların şehre kolaylıkla girmemesi göz önünde bulundurularak tasarlanmıştır (Winter, 2006: 34). Aynı zamanda kent kapıları, din dışı dünyadan kutsal alanın dini dünyasına geçişe doğru hareket duygusunu taşıyan ayrıcalıklı yapıları oluşturmaktadır (Tomlinson, 2003: 106).

Kapı planlamasında başlıca problem, kapının korunmasını sağlamaktır. MÖ 4. yy başlarından itibaren genellikle büyük şehir kapıları bir meydan ya da avlu gerisine alınmıştır. Kapının bu şekilde yapılmasının nedenleri arasında kente girişe anıtsal bir görünüş vermek ve aynı zamanda düşman avluya girdiğinde, düşmanı avlunun en dar alanı içerisinde sıkıştırarak imha etme imkânı sağlamaktadır (McNicoll, 1997: 153). Fakat düşmanı imha etme düşüncesi, avlulu alanların çok büyük olmaması ve zaten düşman tarafından bilinebilecek bir taktik olduğundan pek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle şehre girişte anıtsal bir görünüş vermesi için yapılmış olması daha mantıklı görünmektedir.

Surlarda kente girişi sağlayan ana kapılardan başka savunma amaçlı çıkış kapıları da bulunmaktadır. Çıkış kapıları, sur duvarlarında ya da kulelerde açılırdı. Bu kapılar, duvarları genellikle düz, bazen de eğimli olarak keserlerdi. Bu kapıların planlamasında, çıkış yapan ve geri dönen askerlerin kalkansız bir şekilde sağ yanlarının daima surlardaki askerler tarafından korunması sağlanırdı. Böylece askerler hiçbir zaman sola dönmek zorunda kalmazlardı (McNicoll, 1997: 123). Kapılar düşman tarafından kolayca görünmeyecek ve mancınık atışına hedef olmayacak şekilde planlanırdı. Kapılar çoğunlukla bir kule tarafından gizlenmiş ve korunmuşlardı. Surlardan çıkış yapmak, düşmana kayıp verdirmek, kuşatma durumunu bozmak ve düşman mancınıklarını tahrip etmek amacıyla gizli kapılar (potern) bulunmaktadır (Şekil 63.1, 2). Bu tip kapıları büyük bir ihtimalle Anadolu kentlerinden öğrenilmişlerdir (Lawrence, 1979: 8). MÖ 1750-1200 yılları arasında,

Boğazköy, Alishar, Alaca Höyük, gibi Hitit kentlerinde kalelerde poternler bulunmaktaydı (Naumann, 1998: 245). Hellenistik Dönem’de düşman üzerine böyle çıkış kapılarından ani saldırı yapmak şehir savunmasında çok önemli rol oynamaktaydı (Şekil 64.1,2), (Winter, 1971a: 234; Lawrence, 1979: 336; Garlan, 1974: 191; McNicoll, 1997:7). Bu tip kapıların ahşap, üzerinin demir ile kaplanmış olması gerektiğini ve kapının kepenk şeklinde yukarıdan aşağıya zincir veya halatlarla indirildiğini, Aeneas Tacticus’dan öğrenmekteyiz (Aeneas Tacticus, Asclepiodorus, 39; Whitehead, 1990: 203)

Arkaik Dönem ve MÖ 4. yy boyunca kullanılmaya devam eden iki tip kapı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, duvar hattında açılan basit bir giriştir. Girişi kapatan ahşap kapı, ana duvarın iç köşesinin yanında yer almaktadır. Bu kapı tipinde genellikle kapının her iki yanında veya tek tarafında kule bulunmaması nedeniyle düşman tarafından yaklaşılmaması oldukça kolaydır. Sur duvarından dışa doğru taşan ince bir koridor ve kapının içine doğru konuşlandırılmış örneğini, MÖ 4. yy’ın ikinci çeyreğine tarihlendirilen Arkadia’daki Gortys’de, A ve C Kapıları’nda görmek mümkündür (Winter, 1971a: 222, fig. 102, 212).

MÖ 5. yy sonu, MÖ 4. yy başlarında savaş tekniklerindeki hızlı gelişimle birlikte her iki tipteki kapılar kompleks bir yapıya kavuşmuştur. Kulelerde desteklenen ikinci tipteki kapılarda, L-şeklindeki koridorların varlığı dikkat çekmektedir (Winter, 1971a: 223). Özellikle yamaçta bulunan kapılar, surlardan, uzun bir hat üzerinden savunulurdu. Kapıya ulaşana kadar düşman, bu şekilde surlardan sürekli bir atış tehdidi altında bulundurulurdu. Söz gelimi Priene’de Doğu Kapısı’na, Asos’un ve Philippi’nin batı kapılarına bakıldığında bu durum açık bir şekilde görülmektedir. Asos’un Doğu Kapısı’nda da L-planlı bir savunma uygulanmıştır. Fakat burada savunma düz bir duvardan değil, L-nin uzun kolu ucunda bulunan bir hisardan yapılmaktaydı (Akarca, 1987: 152). Bununla beraber Hellenistik Dönemde Yunan kentlerindeki ortalama planda daha yoğun ve Klasik Dönem’e göre daha tutarlıdır. Kesinlikle mükemmel savunma hattı oluşmak gerekliydi (Winter, 1971a: 224).

Kullanışlarına göre kapılar üç tipe ayrılmaktadır: Bunlar, şehre ulaşan yolların sonundaki kapılar; Kırlara ve kır yollarına açılan kapılar; şehrin bölümleri arasında geçidi sağlamak için açılan kapılardır.

Şehre ulaşan yolların sonundaki kapılar; şehrin ana kapıları olup tekerlekli araçların geçebileceği genişlikteydiler. Bu genişlik genellikle, 3,00-4,00 m kadardır. Fakat daha geniş olanlar da vardır. Örneğin Mantinea'da B Kapısı 4,40 m, D Kapısı 5,00 m'dir. Side'nin çift gözlü Doğu Kapısı ise, 6,75 m ve 6,45 m'yi bulmaktadır (Akarca, 1987: 152).

Kırlara ve kır yollarına açılan kapıların ise özellikle askeri değeri bulunmaktaydı. Bu kapılar, şehir kuşatıldığı zaman, düşman üzerine ani çıkışlar yapmak üzere açılmışlardı. Bu kapıların genişlikleri yaklaşık olarak 1,00 m'dir. Yunanistan'ın kuzeybatı bölgesinde, geniş alanları çeviren surlar da yer yer açılmış olan kapılar ise askeri olmaktan çok, şehrin köylerle bağlantısını sağlamaktaydı. Savaş tehlikesinde de köylerde ve kırlarda yaşayan halkın malları ve hayvanları ile surların içine kolayca sığınmasına imkân vermektedir.

Savunmayı güçlendirmek için *Diateikhisma* duvarlarında, *şehrin bölümleri arasında geçidi sağlamak için açılan kapılar ise üçüncü tipteki kapıları oluşturmaktadır. Bu tipte Asos'ta yapılmış olan kapının genişliği de 2,05 m'dir* (Orlandos, 1968: 245, fig. 339; Sokolicek, 2009: 73-74, taf. 8; Akarca, 1987: 152). Pamphylia Bölgesi kentlerinden Perge'nin Hellenistik duvarları üzerinde de, doğu, batı ve güney surları üzerine üç adet kapı bulunmaktadır. Güney kapısında ise iki adet dairesel kule ile korunan ana kapı bulunmaktadır (Abbasoğlu, 2001).

Antik Dönemde kapılara isimler verildiği arkeolojik ve epigrafik belgelerle de kanıtlanmıştır. İonia Bölgesi'nde, Erythrai Klazomenai Kapısı (McNicoll, 1997: 66 vd.), Ephesos Magnesia Kapısı (McNicoll, 1997: 97), Miletos Aslanlı Kapı (McNicoll, 1997: 7, 166), Karia Bölgesi'nde, Halikarnasos Myndos Kapısı (Winter, 1971b; Adam, 1982: 56, fig. 82; McNicoll, 1997: 21; Pedersen, 2006; Nossov, 2009: 549, Stratonikeia'daki Hellenistik Sur duvarı üzerinde saptanan bir yazıtta, kent kapısının

isminin Mylasa Kapısı olduğu belirtilmiştir (Tırpan, 1983; McNicoll, 1997: 17 vd.; Söğüt, 2012; Capuzzo, 2012). Kıta Yunanistan'da ise, Messene Arkadia Kapısı (Winter, 1971a: 89, fig. 70, 87; Lawrence, 1996: 177, fig. 298) yazıtlar aracılığıyla adlandırılmış kapılardandır.

Teos Kenti'nde bulunan kapılar ise etrafında bulunan yapılardan ve yazıt üzerindeki isimden esinlenerek adlandırılmışlardır. Teos Kenti'nde 2010 yılından itibaren sürdürülen kazı ve araştırmalar sonucunda 3 adet kapı, Güney Kule 1'de ise *potern* olabilecek bir açıklık tespit edilmiştir. Bu kapılara güney surlarda bulunan kapıya *nekropol'e* yakınlığından dolayı *Nekropol Kapısı*, batı surlarda bulunan Dionysos Tapınağı'na yakınlığı nedeniyle *Dionysos Kapısı* ve kentin kuzeybatı köşesinde bulunan kapıya ise devşirme bir mezar steli üzerinde bulunan yazıttan dolayı *Herodotos Kapısı* adı verilmiştir.

2.2.1. *Nekropol Kapısı*

2012 yılında, kentin güneyinde, 82 Ada 13 parselde yer alan ve Hellenistik Dönem kent surunun üzerine inşa edilmiş olan günümüze ait atıl durumdaki yapılar kaldırılmıştır. Bu çalışmalar sırasında kente giriş-çıkışı sağlayan ana kapılardan biri ortaya çıkartılmıştır (Kadioğlu ve diğ., 2015a). Kapı, kentin güneyinde bulunan *nekropol'e* yakınlığından dolayı "*Nekropol Kapısı*" olarak adlandırılmıştır (Bkz. Şekil 19.2).

Nekropol Kapısı'nın doğusunda bulunan Kule 2'de yapılan temizlik ve düzenleme çalışmalarında, doğu-batı doğrultulu sur üzerine, günümüzde yapılmış teras duvarında devşirme olarak kullanılmış mermer bir yazıt bloğu tespit edilmiştir (Şekil 65.1)⁵⁶. İlk olarak 1836 yılında W.L. Hamilton tarafından bulunmuş olan bu yazıtın sur yapımı ve ödenen ücretlerin bir özeti olduğu tespit edilmiştir (Hamilton, 1842: 13, no. 238)⁵⁷. F.G. Maier tarafından 1959 yılında yayımlanan yazıt, 1984 yılında M.

⁵⁶ Yazıtın, Yapı Yazıtları, Yazıt 3 başlığı altında transkripsiyonu bulunmaktadır.

⁵⁷ Bir yapının kim tarafından, kimin onuruna yada hangi amaçla inşa edildiğini belirten yazıtlar, *Tituli Aedificiorum* (Bina Yazıtları) adı altında incelenmektedir; Malay, 1987.

Uz tarafından tekrar bulunmuş, yazıt son olarak S. Şahin tarafından revize edilmiştir. *“Hegetor soyundan Hegetor oğlu Theogeiton’un, Eukrates oğlu Eukrates’in ve Apollodoros oğlu Apollodoros’un denetimi altında bu kulenin ve onun bitişiğindeki surun altı adet ev/depo birimi ve bir sonraki kulenin altı adet ev birimi ve onun bitişiğindeki surun dört adet ev birimiyle dört adet savunma tesisi yapıldı ve 3422 Drahmi, 5 Obol ve 38 İskender Drahmisi, 3 Obol masraf edildi”* (Maier, 1959: no. 65; Şahin, 1985). Maier, yazıt için, MÖ 204-193 yılları ile MÖ 190 yıllarını önerir. F.E. Winter, MÖ 200'lere, A.W. McNicoll ise, MÖ 3. yy sonu 2. yy başlarına tarihlendirmiştir (Winter, 1971a: 177; McNicoll, 1997: 158). Ch. Texier ise, yazıtın üzerinde bulunan isimlerden söz ederek kule ve sur örgü tekniği hakkında bilgi vermiştir⁵⁸. Yazıtın bulunduğu mermer blok, 0,48 m yüksekliğinde, 0,70 m genişliğinde, 0,35 m derinliğindedir. Harf yüksekliği 1-1,5 cm olan yazıt, harf karakterlerinden dolayı S. Şahin tarafından MÖ 2. yy'a tarihlendirilmiştir (Şahin, 1985), (Şekil 65.2).

Yazıtta giriş ile ilgili herhangi bir bilginin verilmemesine karşın, *Nekropol* Kapısı'nda iki adet kulenin bulunması, özellikle Kule 2'nin devamı olan limana (doğu) devam eden sur duvarında savunma tesislerinin inşa edilmiş olması, bu yazıtın içeriğinin giriş kompleksi ile ilgili olduğunu göstermektedir. Kazılar sonucu elde edilen arkeolojik veriler de bu düşüncüyü doğrular niteliktedir⁵⁹.

Yazıtın transkripsiyonu ve arkeolojik mimari bir arada değerlendirildiğinde ulaşılan sonuçların birbirleriyle örtüştüğü görülmektedir (Şekil 66; 67. 1-3). Yazıtta belirtilen, *...bu kulenin ve onun bitişiğindeki surun altı adet ev birimi...* ifadesi, kulelerin mimari düzenlemesi ile ilgili önemli bilgiler verir. Kule 1 zeminden girişlidir ve sur içinde kule arkasındaki bölüm aynı zamanda kapının kapatılması için kullanılan kalasın ileri-

⁵⁸ “...Bundan başka, kasabanın bulunduğu boğazla kara kısmını ayıran büyük duvarlarda onarılmıştı. Bu duvar, güney limanına dökülen ve daha sonra onu doldurmuş olan küçük bir derenin, sel sularına karşı set vazifesi görürdü. Duvarların en iyi korunmuş halde kalan kısmı budur. Burada şu anda var olan kitabeye göre, duvarların bu kısmıyla buna bitişik kuleler, görevlerinden söz edilmeyen Apollodore ve Eukrates taraflarından yapılmıştır. Bütün duvarlar, düzgün sıralar şeklinde yontma taşlarla yapılmıştır. Bir giriş ya da daha doğrusu, limana çıkan bir ufak çıkıştan başka, kapı türünden bir esere rastlanmaz. Bunun bir mimari süslemesi yoktur”Texier, 2002: 241.

⁵⁹ J.R. Strang, *Nekropol* kapısı ile ilişkilendirilen bu yazıtın, limanda bulunduğunu ve denizden gelecek saldırılara karşı inşa edildiğini öne sürmektedir. Strang, 2007: 180.

geri hareket ettirildiği bölümdür. Bu nedenle kule arkasında ev birimi (Kazemat)⁶⁰ olmamalıdır. Yazıttan da anlaşılacağı üzere, 3 adet ev birimi (Kazemat) kulenin bitişiğinden itibaren devam eder ve kulenin 3 katlı olduğu anlaşılır. Hellenistik Dönem’de yeni kuşatma (*poliorketikos*) tekniklerinin ve ağır silahların⁶¹ ortaya çıkmasıyla kentler, surlarında yeni ve gelişmiş uygulamalara yönelmiş, çok katlı yüksek ve mancınık atışı yapmaya uygun kuleler inşa edilmeye başlanmıştır (Mardsen, 1999: 105-155; Garlan, 1974: 291-328; Lawrence, 1979: 69-110).. Yazıtta geçen bu kulenin... ifadesinden, yazıtın Kule 1’in üzerinde olduğu anlaşılmaktadır.

Yazıtta geçen... bir *sonraki kulenin altı adet ev birimi ve onun bitişiğindeki surun dört adet ev birimiyle (kazemat) dört adet savunma tesisi yapıldı...* ifadesi ise, *Nekropol* Kapısı’nda bulunan Kule 2 ve doğuya doğru devam eden sur duvarında bulunan mimariyi yorumlamaya yardımcı olur. Kule 2 ve arkasındaki kazematı kule kompleksi olarak birlikte düşünmek gerekmektedir. Kule 2’ye bitişik bir kazemat olduğundan, Kule 1’deki gibi temel seviyesinde bir girişi bulunmamaktadır. Bu durum kuleye üst kattan, seyirdim yolu üzerinden ya da arkasındaki kazemattan ulaşıldığını göstermektedir. Kulenin *altı adet ev birimi de...* Kule 2’nin ve arkasındaki ev biriminin (Kazemat) 3 katlı olduğunu ifade etmelidir. Kule 2’nin bitişiğinde limana devam eden sur üzerinde yapılan kazı çalışmalarında iki adet mazgalın bulunması (Şekil 68; 69.1,2), aynı zamanda üç adet mekânın ortaya çıkartılması, yazıtta geçen ifadeleri doğrular niteliktedir. Yazıtta geçen dört adet ev biriminin (kazemat) üç tanesi yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkartılmıştır. Savunma tesisi olarak çevrilen “προμαχῶνες” kelimesi mazgallı siper veya parapet duvarı anlamıyla da kullanılmaktadır. Kazı çalışmaları sonucu elde edilen planda mazgallı kazematlar arasında bir mekânın mazgalsız olduğu görülmekte ve toplamda üç kazemat bulunmaktadır. Mazgal 2’nin doğusunda bulunan alanda sur üzerinde zeytin ağaçları olduğundan herhangi bir çalışma yapılamamış olmasına karşın bu alanda da bir mekânın olduğu düşünülmektedir (Şekil 70.1,2).

⁶⁰ Ev birimi olarak çevrilen alanlar, kazemat yani askeri malzemelerin saklandığı depo olarak adlandırılmaktadır.

⁶¹ Özellikle MÖ 375-275 tarihleri arasında ağır silahların gelişimine paralel olarak kule teknolojisinde değişimler olmuştur. Ober, 1992.

Teos'da bu yazıtın dışında, çeşitli yönetici ve komisyonlar tarafından şehir duvarlarının tamirâtı ile ilgili olarak bulunan yazıtların benzerleri, Miletos, Erythrai, Priene, Samos, Kyzikos, Atina, Oropos ve Demetrios'da ele geçmiştir (Chaniotis, 2005: 32).

2.2.1.1. *Nekropol* Kapısı Malzeme Teknik ve İşçilik

Nekropol Kapısı, kapı aralığında bulunan korunmuş olan dört sıra söve taş blokların 0,50 m yüksekliğinde olması nedeniyle *isodomik* örgü tekniğindedir (Şekil 77. 1-3). Sur bedeni genişliği, 1,30 m⁶² ve doğu-batı akslı boydan boya atkılı örgü sistem tekniğiyle yapılmıştır (Şekil 71.1). Bu alanda sur bedeninin, kentin diğer sur bedenlerine göre daha dar oluşu (1,30 m), arka tarafında kazematlara⁶³ sahip olmasıyla açıklanmaktadır. Duvarlar arasına boydan boya atılan bağlama taşlarının bir üst sıraya gelecek duvar taşı genişliği ölçülerinde yaklaşık olarak 0,03-0,06 m derinliğinde işlenerek düzeltilmiş, boşta kalan orta bölümler kaba bir işçilik yapılarak bırakılmıştır. Bu durum üstteki taş bloğunun geriye doğru kaymasını engellemek için yapılmaktadır⁶⁴. 1,30 m sur bedeni kalınlığına sahip sur duvarında kullanılan yekpare bağlama taşı iç ve dış kenarları 0,45 m ince işçilikle, orta bölümler ise 0,40 m kadar kabaca bırakılmıştır (Şekil 71.2).

Teos Hellenistik Dönem surları üzerinde bulunan kule, seyirdim alanları ve giriş yapılarında özellikle köşe blokları birleştirmek için kenetler kullanılmıştır. *Nekropol* Kapısı girişinde de kırlangıçkuyruğu kenetler ile sur duvar blokları birbirine bağlanmaktadır. Kullanılan bu kenetler ortalama 0,15 x 0,07 m ölçülerindedir (Şekil 72.1,2). Bu tip kenetlerin, MÖ 6. yy'dan itibaren kullanılmaya başlandığı ve özellikle Hellenistik Dönem'de yoğun olarak mimari bloklarda uygulandığı bilinmektedir

⁶² Byzantiumlu Philon, normal sur bedenleri için 10 cubit (4,43 m), kazematlı (mekânlı) surlar için ise 3 cubit (1,30 m) ölçülerinde sur kalınlığının uygun olacağını belirtmiştir. Philon, *Poliorketika*, I, 11,12; McNicoll, 1997: 12; Lawrence, 1979: 77.

⁶³ A. M. Mansel, bu mekânları *kazemat* olarak da adlandırmıştır. İnşa malzemesinden tasarrufu sağlayan, aynı zamanda içlerine askeri kıtalar ve her türlü harp aletlerinin konulduğunu belirtmiştir. Mansel, 1991. Bu tanımlama tarafımızca da kabul gördüğünden bu mekânlar, *Kazemat* olarak adlandırılmıştır.

⁶⁴ Benzer uygulama, Kyme Kenti, Güney Tepesi doğusundaki Hellenistik Dönem sur duvarlarında görülmektedir. La Marca, 2013.

(Dinsmoor, 1989: 175, fig. 64; Müller-Wiener, 1988: Abb. 40; Bingöl, 2004: 101; Wright, 2005: fig. 288.1). *Nekropol* Kapısı, Hellenistik Dönem’de birçok kentte kullanılan (Nossov, 2009: 26) iki kuleli bir kent girişidir⁶⁵. İki kule arasındaki 5,15 m’lik aralığa yerleştirilmiş, 3,40 m’lik kapı açıklığına sahip, ölçüleri ve girişi koruyan kuleler nedeniyle kentin ana girişlerinden biri olduğu düşünülmektedir. Çift kanatla kapatılan kanatlar arkadan kalaslarla sürgülemektedir. Sürgülerin yerleştirildiği sürgü yatağı belirgin bir şekilde görülmekte ve yaklaşık olarak 0,30 m’lik bir kalas ile kanatların kapatıldığı anlaşılmaktadır (Şekil 73.1,2). Kuleli kapılarda çoğunlukla kulenin içine itilen sürgü kalası⁶⁶, *Nekropol* Kapısı’nda, kule 2’nin bitiminde kullanılmıştır (Şekil 74.1, Bkz. Şekil 66).

Kapı giriş aralığı 3,05 m olan Priene kentinin Doğu Kapısı (ana kapı) ile benzerlik göstermektedir. Priene Doğu Kapısı’nın her iki yanında bulunan mil yuvalarından dolayı, bu ana kapının çift kanatlı olduğu bilinmektedir (McNicoll, 1997: 51, fig.10). Priene kenti dışında, 3,70 m giriş aralığına sahip Ephesos kenti, Magnesia Kapısı’nın aralığı da (Capuzzo, 2012), Teos kenti *Nekropol* Kapısı aralığı ile yaklaşık aynı ölçülere sahiptir.

Nekropol Kapısı girişinde yapılan sondaj çalışmaları sonucunda temel seviyesinde döşeme taşlarına ulaşılmıştır. Aynı zamanda temel taşları üst seviyesinde eşik taşı ortaya çıkmasına karşın *in situ* olarak korunmamıştır. Eşik taşı 0,60 x 1,00 m ölçülerinde 0,50 m yüksekliğinde üzerinde iki adet 0,07 x 0,07 m ölçülerinde, 0,05 m derinliğinde kapı sürgü yuvası bulunmaktadır (Şekil 74.2).

Teos Kenti *Nekropol* Kapısı’nın batısında saptanan kule, “Kule 1” olarak adlandırılmıştır. Kulenin, ön yüzü tek hatlı bir duvar sırasına sahipken, yan duvarları ise 0,80 m kalınlığında çift hatlıdır. Duvar uzunluğu doğuda 4,75 m, batıda 4,20 m güneyde ise 5,05 m ölçülerindedir. Plan olarak kareye yakın olan kuleye, sur içerisinden zemin kattan 1,50 m açıklığa sahip bir kapı ile ulaşılmaktadır (Bkz. Şekil 66; 75.1).

⁶⁵ *Nekropol* Kapısı’nın her iki yanında belirlenen kuleler, giriş ile bir kompleks oluşturduğu için bu bölümde anlatılmıştır.

⁶⁶ Termessos’da sürgü yuvası kule içinde kullanılmıştır. Winter, 1971a: 258, fig. 295, 298, 300.

Girişin doğusunda saptanan kule ise, “Kule 2” olarak adlandırılmıştır. Kule 2 de tek bir duvar hattından oluşmaktadır. Kule 1’de olduğu gibi bu kulenin de duvarları simetrik değildir. Kulenin duvarlarının uzunluğu batıda 4,75 m, doğuda 4,30 m ve güneyde 5,20 m ölçülerinde yapılmıştır (Bkz. Şekil 64; 75.2). Yine kule 1’de olduğu gibi kareye yakın bir plana sahiptir. Kulelerin tam kare yapılmaması kentin savunulması için, görüş ve atış açılarını artırdığından özellikle tercih edilen bir durumdur. Vitruvius, kentin kulelerinin; düşmanı değişik noktalardan izleyebilmek için ne tam bir kare, ne de belirgin açılarla değil, daire biçiminde yapılması gerektiğini ve belirgin açılarının bulunduğu yerlerde, açılarının kent halkından çok düşmanı koruduklarından savunma için zor bir durum olduğunu belirtir (Vitruvius, de Arch., I, V, 2).

Kent içerisinden, Kule 2’ye herhangi bir giriş tespit edilememiştir. Bu durum kuleye üst kattan seyirdim yeri üzerinden ulaşılmış olduğunu göstermektedir. Kule arkasında 2,50 x 3,50 m ölçülerinde, 1,00 m açıklığa sahip girişi bulunan bir mekân bulunmaktadır. Bu mekâna bitişik dört adet mekân da kule 2’nin doğusunda sur duvarı arkasında sıralamıştır (Bkz. Şekil 66).

Kule 2’nin doğusundaki mekânlardan ikisinde mazgal tespit edilmiştir⁶⁷. Mazgal 1 ve Mazgal 2’de yapılan çalışmalarda üst yapı taşları tespit edilemediğinden mazgal yükseklikleri hakkında bilgi sahibi olunamamıştır. Bununla birlikte mazgal yükseklikleri diğer kentlerde olduğu gibi 1,00 m olduğu düşünülmektedir (Bkz. Şekil 68.1,2). Karia Bölgesi kentlerinden Alinda savunma duvar ve kulelerinde bulunan mazgallar 1,00 m’dir (Konecny ve Ruggendorfer, 2014). Genellikle seyirdim yeri olarak adlandırılan gezinti platformu seviyesinde açılan mazgal delikleri, gözetleme, içteki odayı aydınlatma aynı zamanda ok ve sapan taşı atışı yapmak için de kullanılmaktaydı. Çoğunlukla “V” şeklinde kesilen ve 45°’lik atış alanına sahip mazgal deliklerinin düz ya da bir yöne bakar şekilde de kesilmiş örnekleri de bulunmaktadır⁶⁸. Mazgallar, kent surlarında genellikle dıştan 0,10-0,15 m, içten

⁶⁷ Mazgal 1 ve Mazgal 2’de yapılan çalışmalarda üst yapı taşları tespit edilemediğinden mazgal yükseklikleri hakkında bilgi sahibi olunamamıştır.

⁶⁸ V- şekilli mazgal delikleri için, sağlam durumda olan Eleutherai, Iasus ve Messene surları benzer örneklerdir. Akarca, 1987: 145.

0,50-0,60 m arasında değişen ölçülerde yapılmışlardır⁶⁹. E.W. Marsden'in görüşüne göre; erken örneklerle göre, dış genişliği daha fazla olan mazgallar da, ok atma (büyük yay) aletlerini koymak için denemeler yapılmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise mazgallar sadece okçular tarafından kullanılmıştır. Pencere hem ok atmak hem de mancınıklar için kullanılmaya başlanmıştır. Pencere gibi küçük açıklıklar, ok atma için daha kullanışlı olmasına karşın, taş mancınıklar sadece pencerelerde kullanılabiliyordu. Ancak mazgallar daha sonraki dönemlerde sadece ok atmak için kullanılmıştır. Aynı zamanda pencerelerde topçu kulelerinin erken örnekleri, MÖ 3. yy ilk yarısında oluşmaya başlamıştır. Örneğin Asos'da MÖ 3. yy'ın sonlarına tarihlenen bir kulede 0,20 m genişliğindeki mazgallar ile beraber savunma silahları için inşa edilmiş bir kata sahiptir. Bu yüzden de mazgallı katlar sadece okçular tarafından değil, ok atma araçlarının da kullanıldığı yerlerdir. Kuleler de açılan pencereler, ahşap panjurlarla kapatılmaktaydı. Ahşap panjurla kapatılan bu pencereler, barış zamanında savaş aletlerini kötü havadan, savaş zamanında ise savaşçıları düşman atışlarından korumaktaydı (Marsden, 1999: 128-130; Nossov, 2009: 24).

F.E. Winter, F.G. Maier'in Teos sur yazıtları çalışmalarını örnek göstererek kentin bazı yerlerinde iki sıra halinde görülebilen duvarlarda MÖ 200'lerde mazgalların bulunduğunu belirtmiştir⁷⁰ (Winter, 1971a: 141, n. 50). Mazgallı ilk mekân 2,50 x 3,50 m ölçülerinde ve *isodomik* örgü tekniğinde yapılmıştır. Taş blok yükseklikleri 0,50 m, atkı taş blokları 0,30 m genişliğinde, dikdörtgen bloklar ise 0,60-1,20 m arasında değişen genişliğe sahiptir. 1 no'lu mazgal, dışta 0,12 m içte ise 0,65 m genişliğindedir. İasos'ta örneklerine rastlanan "V" şeklinde yerleştirilen blok taşlarla oluşturulan bu mazgal tipi, Mc Nicoll tarafından "Akrep Tipi Mazgal" olarak adlandırılmaktadır (McNicoll, 1997: 227, fig. 52), (Şekil 76.1). 1 no'lu mazgalın 8,00 m doğusunda, ikinci bir mazgalın olduğu tespit edilmiştir. İnşa tekniği, ölçü ve plan bakımından mazgal 1 ile aynı özelliklere sahip olan mazgal 2'nin de iç kısmında, bir mekânın varlığı belirlenmiştir. Bu mekânın, doğu-batı yönünde uzunluğu 3,10 m olmasına karşın kuzey-güney yönünde ölçüsü tespit edilememiştir. Ancak diğer mekânların genişlikleri 2,50 m olduğundan bu alanında aynı ölçülerde olması

⁶⁹ Messene örneğinde olduğu gibi dıştan 30 cm olan mazgal örneği istisnai bir durumdur. Nossov, 2009: 24.

⁷⁰ Bu mazgallar, Yapı Yazıtları başlığı altında, Yazıt 1'de detaylı olarak ele alınmıştır.

beklenmektedir. Her iki mazgallı mekânın arasında 2,50 x 3,40 m ölçülerinde mazgalsız bir mekân daha bulunmaktadır. Mekânların dış yüzünü 1,30 m kalınlığına sahip sur duvarı, iç yüzlerini ise 1,20 m ölçülerinde ayrı bir duvar oluşturmaktadır. Mekânların arası, 0,70 m'lik çift sıra taş duvar blokları ile ayrılmaktadır. Mekânlar arasındaki paralel kesen duvar kalıntılarından, mekânların üst yapısının kemerlerle kapatılmış olabileceğini düşündürmektedir. Sur duvarlarında, sur duvarları arkasındaki mekânların kemerlerle kapatıldığı, Side veya Perge şehirlerinde belirlenmiştir (Lawrence, 1979: no. 78, 80, 81; Adam, 1982: 40, fig. 11-12, 41, fig.13; Mansel, 1978: 35 vd.; Mansel, 1991; Lanckoronski, 2005: 63, res. 49; Nossov, 2009: 28; Hellmann, 2010: 319, fig. 455). Teos'da ele geçen sur inşa yazıtlarından birinde, Teos sur duvarlarında kemerlerin yapıldığından bahsedilmektedir⁷¹.

Perge'nin, güneydoğu köşesindeki bazı bölümleri iyi korunmuş geç dönem surlarında mazgallar bulunmaktadır. Bugünkü zeminden yaklaşık 4,00 m yükseklikten bir seyirdim yolu geçmektedir. Seyirdim yolu dışarıya doğru 0,60 m kalınlığında mazgal delikleri açılmış bir duvarla, yukarı doğru ise bir tonozla korumaktadır. Birbirinde 4,15 m aralıkla yerleştirilmiş payeler arasındaki alan 1, 50 m derinliğindedir. Tonozlarda 0,60 m eninde ve 1,90 m yüksekliğinde geçitler açılmıştır. Bunlar kesintiye uğramadan devam eden bir koridor meydana getirmektedir. Duvarın üst bitimi günümüze kadar ulaşmamıştır (Lanckoronski, 2005: 63, res. 49).

Teos'da bulunan mazgallar, *nekropol* giriş kapısının doğusundaki sur duvarında yer almaktadır (Şekil 76.2). Mazgal 1 olarak adlandırılan bölümün içten genişliği 0,65 m dıştan ise 0,15 m ve girişi koruyan Kule 2'nin doğu duvarından 1,25 m uzaklıktadır. Mazgalın bulunduğu surun genişliği 1,30 m'dir. Bu tip mazgal Akrep tipi mazgal olarak adlandırılmakta ve lasos da örneklerine rastlanmaktadır (McNicol, 1997: 227, fig 52). Mazgal 2, Mazgal 1'in 8,00 m doğusunda bulunmakta ve 0,70 m iç genişliğine sahip olmasına karşın taşların yerinden oynaması nedeniyle 0,05 m'lik bir genişlemeye neden olmuştur. Sur dışından genişliği ise 0,15 m'dir.

⁷¹ Ayrıntılı bilgi için, Yapı Yazıtları başlığı altında Yazıt 2'ye bkz.; Maier, 1959: 217, no. 62, 6-7; McNicol, 1997: 158.

2.2.1.2. *Nekropol Kapısı* Buluntular

Nekropol Kapısı'nın kapı aralığında ve doğu-batı hattında bulunan kapı ile ilişkili sur hattında sondajlar yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda elde edilen arkeolojik buluntular aşağıda açıklanmaktadır.

2.2.1.2.1 *Nekropol Kapısı (Kapı Aralığı) Buluntuları*

2010 yılından itibaren kentin Hellenistik Dönem surları ile ilgili yapılan araştırmalar kapsamında kazı ve araştırma çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmalarda ele geçen seramik ve küçük buluntular ile epigrafik belgeler, sur çevresindeki farklı kullanım evrelerine ışık tutacak niteliktedir. Surların kullanım evreleri, sur hattı boyunca belirli mesafelerde gerçekleştirilen sondaj çalışmalarında belirlenmiş, ancak öncelikli hedefi oluşturan surların kent çevresindeki savunma sistemine ait planın saptanması olduğundan, kazı çalışmaları temel seviyesine kadar yapılamamıştır.

Güney surlarda 2012 yılı kazı sezonunda, yüzeyden 0,3 m derinlikte belirlenen güney giriş arasındaki bölümde, 2014 yılında stratigrafik olarak temel seviyesine kadar kazı çalışmaları gerçekleştirilerek, *Nekropol Kapısı*, kapı aralığında, yaklaşık 2,05 m seviye inilmiş ve temel seviyesine ulaşılmıştır (Şekil 77.1-3). Bu çalışmalarda MÖ 3. yy sonlarından, MS 1. yy sonu ve 2. yy'a tarihlenen seramikler bulunmuştur⁷². Hellenistik Dönem malzeme grubu içerisinde, batı yamacı stilinde bezenmiş *kantharos*'lara ait parçalar, pişmiş toprak iç (fusi) formlu *unguentarium*'lara ait gövde parçaları, dış yüzeyleri bitkisel ve geometrik bezemeli olan kalıp yapımını kâselere ait ağız ve gövde parçaları yer alır. Roma Dönemi'ne tarihlenen seramikler içerisinde ise, MS 1.-2.yy'a tarihlenen, *tondolarında* kare ya da dörtgen bir alan içinde ya da *planta pedis* içinde usta ya da atölyelere ait baskıların belirlendiği, doğu *sigillata* B

⁷² Bu seramikler, pişirme, saklama, servis, içki ve özel amaçlı (kozmetik) kaplar ile pişmiş toprak kandillere ait parçalardan oluşmaktadır.

ve C türünde üretilmiş tabaklara ait ağız ve dip parçaları önemlidir⁷³ (Tamsü Polat, Akyol ve Kadioğlu, 2015), (Şekil 78. 1-7). Bu karışık malzeme grubuna ait tabakaların ardından kazı sırasında güney kesitte belirlenen duvar harcının altındaki seramik malzemenin ise daha steril olarak geldiği belirlenmiştir. MÖ 3. yy sonları-2. yy'a tarihlenen batı yamacı stilinde bitkisel bezemeli *kantharos*'lara ait parçalar, beyaz zemin üzerine kırmızımsı kahverengi renkte bezeli *lagynos*'lara ait gövde parçaları, pişmiş toprak *fusi* formu *unguentarium*'lara ait gövde parçaları ile bitkisel ve geometrik bezemeli Kalıp yapımı kâselere ait ağız ve gövde parçaları bu tabakadaki belirgin formları oluşturmaktadır⁷⁴(Şekil 79. 1-5, 80. 1-3).

Ayrıca *Nekropol* Kapısı Kuzey duvarında ucu yuvarlaklaştırılmış bilezik formunda ağız kenarına, konik boyuna ve dudak altından omuza bitişen oval kesitli yüksek kulplu *amphora* parçaları MÖ 3. yy ortalarına tarihlenir⁷⁵. Dışa dönük dudaklı, silindirik boyunlu ve ovoid gövdeli, içi dolu kaideli, iç (fusi) formu *unguentarium*'lara ait parçalar ise, benzer örnekler ile MÖ 2. yy'ın 2. yarısına tarihlenmelidir⁷⁶.

2.2.1.2.2. *Nekropol* Kapısı Kuleleri Buluntuları

Nekropol Kapısı'nda 2012 yılında yapılan kazılarda girişi koruyan iki adet kule saptanmıştır (Bkz. Şekil 66, 67). Bu kulelerden girişin batısındaki kule, "*Nekropol* Kapısı Kule 1", girişin doğusundaki kule de "*Nekropol* Kapısı Kule 2" olarak adlandırılmıştır.

Nekropol Kapısı'nın batısında bulunan Kule 1'de yapılan kazılarda ele geçen seramik repertuarı arasında pişirme, depolama ve servis kaplarına ait parçalar ile özel amaçlı kaplar sınıfında değerlendirilen kaplardan krem ve parfüm kapları da bulunmuştur. *Nekropol* Kapısı Kule 1'de, iç (fusi) formu *unguentarium* parçaları, MÖ

⁷³ *Sigillata*'larda görülen bu baskılardan "EPMA", Patara, Ephesos Devlet *Agora*'sı Kuyu'da ele geçmiştir; Uygun, 2011: Lev. 28, Kat. No. 418; Meriç, 2002: 55-56, Lev. 27, K 304.

⁷⁴ Benzer örnekler için bkz.; Rotroff, 1997: 227-228, 1503-1526.

⁷⁵ Benzer formu *amphora*'lar için bkz.; Şenol ve Aşkın 2007: 259, Kat. No. 36 (MÖ 240) Nr. 22, Taf. 82 (MS 1. yy).

⁷⁶ Benzerleri için bkz. Rotroff ve Oliver, 2003: 64-72, Pl. 44, 257-264.

2.yy ortaları-MÖ 1. yy'a DSB grubu tabak ve kâselere ait parçalar, MÖ 1.yy-MS 1. yy'a tarihlenirken ve *amphora* parçaları ile derin çanak-çömlek ve güveç parçaları (lopas) ile tava kulpları da benzer örneklerle MÖ 1. yy sonu MS 1. yy'a tarihlenmektedir (Kadioğlu ve diğ., 2015a).

Kule 1'in Güneybatı dış duvar kazılarında ele geçen kap repertuarı arasında farklı tiplerde *amphoralara* ait dip parçaları ele geçmiştir. Ucu yuvarlaklaştırılmış, bilezik formunda ağız kenarına, konik boyuna ve dudak altından omuza bitişen oval kesitli yüksek kulplu *amphora*'lara ait parçalar⁷⁷ ile alt kısmında derin oyuk bulunan topaç formlu *amphora* dipleri benzer örnekler yardımıyla MÖ 4. yy başları- MÖ 3. yy'a tarihlenmektedir⁷⁸. *Amphora*'ların dışında iç (fusi) formlu *unguentarium*'lara ait dip parçaları⁷⁹ ile içe dönük dudaklı kâselere ait ağız parçaları MÖ 2. yy'ın ortalarına tarihlenmektedir⁸⁰ (Şekil 81. 1-6), (Kadioğlu ve diğ., 2015a).

Bu sondaj alanından ele geçen seramik grubu içerisinde Roma Dönemi'ne tarihlenen *amphora* formları da belirlenmiştir. Bunlar dışa dönük tıknaz dudaklı *amphora* ağızlarına sahiptir. Ele geçen *amphora*'ların bir kısmı MS 1. yy'a⁸¹, bir kısmı da MS 2.-3. yy'lara tarihlenmektedir⁸² (Şekil 82. 1-3), (Kadioğlu ve diğ., 2015a).

Pişmiş toprak buluntuların dışında bu alanda yapılan kazılarda MS 1. yy tarihlenen cam *unguentarium* ve tabak parçaları, kalıba döküm tekniğinde yapılmış kâselere ait ağız parçaları, MS 1. yy'ın 2. yarısı-MS 2. yy ilk yarısına tarihlenen kalıba döküm tekniğine yapılmış kâselere ait parçalar da bulunmuştur (Kadioğlu ve diğ., 2015a).

Nekropol Kapısı (Güney Giriş 1) Kule 2'de yapılan kazılarda ele geçen ve tarihlendirmede kriter olabilecek seramikler arasında, bitkisel ve geometrik bezemeli kalıp yapımı kâselere ait parçalar ile *fusi* formlu *unguentarium*'lar ve

⁷⁷ Benzerleri için bkz.; Şenol ve Aşkın, 2007: Kat. No. 36 (MÖ 240)

⁷⁸ Benzerleri için bkz.; Şenol ve Aşkın 2007: 283, Kat. No. 94 (MÖ 4. yy başı-MÖ 3. yy 2. çeyreği); Nørskov ve Lund 2002, 63-64, G109, Pl. 23, G130, Pl. 25 (MÖ 3. yy).

⁷⁹ Benzerleri için bkz.; Vaag, 2002: 208, Pl. 50 K158.

⁸⁰ Kâselerin benzerleri için bkz.; Hayes, 1985: Fig. LVIII, 22.

⁸¹ Benzerleri için bkz.; Bailey, 1993: 229, fig. 6.43 (MS 1. yy ortaları).

⁸² Benzerleri için bkz.; Berndt, 2003: 218, A 092 (S247), Taf. 27 CD Taf. 61, Taf. 36, Form XX, A258.

unguentarium'lara ait parçalar, benzer örnekler yardımıyla MÖ 2. yy ortaları-MÖ 2. yy'a tarihlenmelidir⁸³. Ephesos tipinde üretilmiş, kandil ve kandillere ait parçalar yine analogik çalışmalar yardımıyla, MÖ 2 yy'ın 4. çeyreği - MÖ 1. yy'a tarihlendirilebilir⁸⁴. Güney Giriş Kule 2'de ele geçen diğer kâse, tabak ve çanaklara ait parçalar ile sigillata formlarından belirgin bir form olan DSB 1-2 grubunda değerlendirilen kâselere ait parçalar, MÖ 1. yy ortalarına tarihlenmelidir⁸⁵ (Kadioğlu ve diğ., 2015a).

Nekropol Kapısı Mazgal 1 Mekân ise, Mazgal 1'in arkasında tespit edilen mekânlardan biridir. Bu mekân kazılarında bulunan tabak ve kâselere ait ağız parçaları, boğa başı fügürlü maltız parçaları, MÖ 2. yy'ın 2. yarısına tarihlenir⁸⁶. Bitkisel, geometrik ve figürlü kalıp yapımı kâselere ait ağız parçaları⁸⁷, dışa dönük dudaklı ve düz dudaklı ağız profiline sahip kalıp yapımı kâselere ait parçalar⁸⁸, içe dönük dudaklı kâselere ait parçalar⁸⁹ ile dışa taşkın dudaklı omuzlu kâseler⁹⁰, dışı ve içi siyah sırlı *kantharos*'lara ait ağız parçaları⁹¹, tabaklara ait ağız parçaları⁹² MÖ 3. yy-MÖ 2. yy ortalarına tarihlenen seramik grupları arasında yerini almaktadır (Şekil 83. 1,2; 84. 1-4), (Kadioğlu ve diğ., 2015a).

Surun dış yüzünden içe doğru genişleyen batı yöndeki 1 no'lu mazgalın hemen arkasında yapılan kazı çalışmalarında, MÖ 2. yy'a tarihlenen kalıp yapımı kâse parçaları⁹³, *unguentarium*'lar⁹⁴, MÖ 2. yüzyıla tarihlenen bir adet tüm Ephesos tipi kandil (Şekil 85.1), MÖ 1. yy'a tarihlenen, burun üzeri palmet bezemeli, diskusu

⁸³ Kerameikos, Asine ve Stobi'de bulunan örneklerden yola çıkarak MÖ 2. yy'ın 2. yarısı önerilebilir. Benzerleri için bkz.; Kunisch, 1972, Taf. 69, Nr.: 387, 6-7, 388, 390; Hägg ve Fossey, 1980: Fig. 68, Nr. 7; Anderson and Stojanović, 1987.

⁸⁴ Benzerleri için bkz. Howland, 1958: 166.

⁸⁵ Formun benzerleri için bkz.; Hayes, 1985: 1-96; Tav. XXIII, 6, Forma V.

⁸⁶ Taak ve Kase parçalarının benzerleri için bkz.; Durukan ve Körsulu 2007: 209, Kat. No. 109 (MÖ 2. yy'ın 2. yarısı); maltız benzeri için bkz.; Hayes, 1991, Pl. XVIII, 60Δ 3193 (MÖ 150-100).

⁸⁷ Benzerleri için bkz.; Hayes, 1991: Fig. VII, (MÖ 2. yy içleri).

⁸⁸ Benzerleri için bkz.; Berndt, 2003: Abb. 19, M 346 (MÖ 3.-2. yy); Hayes 1991, Fig. VII, 11, 18.

⁸⁹ Benzerleri için bkz.; Durukan ve Körsulu, 2007, (MÖ 3. yy-erken 2. yy).

⁹⁰ Benzerleri için bkz.; Durukan ve Körsulu, 2007, (MÖ geç 3. yy- MÖ 2. yy'ın 2. yarısı).

⁹¹ *Kantharos*'ların benzerleri için bkz.; Durukan ve Körsulu, 2007: 188, Kat. No. 7-8.

⁹² Benzerleri için bkz.; Hayes, 1991: Fig. III, 9 (MÖ 2. yy'ın içleri); Durukan ve Körsulu, 2007 (MÖ 2. yy ilk yarısı).

⁹³ Benzerleri için bkz.; Hayes, 1991: Lev. XXVI.

⁹⁴ Benzer formulu *unguentarium*'lar için bkz.; Boulter, 1963: 113-137, 125, Lev. 46, K 2; Bruneau, 1970: 437-531, 463, fig. 68-70

floral bezeme ile bezeli bir adet pişmiş toprak kandil⁹⁵, (Şekil 85. 2,3), yine aynı yüzyıllara tarihlenen bir adet omuzu çizgi bezemeli ve omuzun bir yanında sembolik bir kulakçığın yapıldığı kalıp yapımı kandil (Şekil 86.1), 1 adet polykandilion⁹⁶, (Şekil 86.2) ve bir adet bronz spatül ele geçmiştir⁹⁷, (Şekil 86.3). Hellenistik Dönem'e tarihlenen buluntuların yanı sıra mekânda içerisinde Roma Dönemi'ne tarihlenen az miktarda seramik parçaları ile birlikte bir adet MS 50-MS 100'lere tarihlenen burun ucu kalp şeklinde yapılmış pişmiş toprak kandil ele geçmiştir⁹⁸ (Şekil 86). Mazgal 2 mekân içerisinde yapılan çalışmalarda, Hellenistik Dönem seramikleri ve p.t. terrakotta figürin parçaları bulunmuştur⁹⁹ (Şekil 87,88), (Kadioğlu ve diğ., 2015a).

2.2.2 Dionysos Kapısı

85 Ada 7 parselde, güneydoğu-kuzeybatı istikametinde yönlendirilmiş kapının kuzeybatı duvarının kalınlığı 4,00 m, güneydoğusunda ise 4,50 m'lik bir kısmı bilinmekle birlikte, asfalt altında kalan bölüm görülemediğinden tam olarak ölçüsü alınamamıştır (Şekil 89).

Dionysos Tapınağı'nın batısında yer alan Dionysos Kapısı, 2,45 m açıklığa sahiptir. Giriş kısmında tespit edilen eşik taşının uzunluğu 2,45 m, genişliği 0,75 m olan yüzeyleri düzeltilmiş blok taşlardan oluşturulmuştur. Giriş doğuya doğru genişlemekle birlikte, kuzey ve güney duvarının uzunluğu 3,35 m ölçülerinde her iki yöne devam etmektedir. Kapının doğu yönünde içten genişliği 3,00 m'dir. Surun orijinalinde var olan bu açıklık daha sonraki dönemler de kullanılmış olduğunu yüzeyleri düzeltilmiş taşlardan oluşturulan ve 0,75 m genişliğindeki eşik taşı ele vermektedir. Söz konusu eşik taşının surun zemin seviyesinden yaklaşık 2,00 m üst kotta olması ve daha sonra eşik taşı üzerinden de bir pişmiş toprak temiz su künk hattının doğu-batı yönde geçirilmiş olması bu girişin geç dönem kullanımına işaret etmektedir. 3,70 m uzunluğundaki künk hattını oluşturan her bir künkün ortalama

⁹⁵ Benzerleri için bkz.; Weldemar, 1908.

⁹⁶ Kandil benzerleri için bkz.; Kassab Tezgör ve Sezer 1995, fig. 419.

⁹⁷ Spatül benzeri için bkz.; Raeder, 1983: 19, no. 294, 295.

⁹⁸ Benzerleri için bkz.; Loeschke, 1919, (M.S. 1. yy ort.-M.S. 1. yy. 3. çeyreği); Bailey, 1988; Fitch ve Goldman, 1994: 156.

⁹⁹ Figürin benzerleri için bkz.; Burn ve Higgins, 2001: Lev. 114, 2705-2707.

uzunluğu 0,43 m ve çapı ise 0,30 m'dir (Kadioğlu ve diğ., 2013), (Şekil 87.1,2; Şekil 90.1,2). Yapılan kazı çalışmalarında, eşik taşı üzerinde bulunan MS 253-260 yıllarına tarihlenen Valerianus sikkesi de Dionysos Kapısı'nın orijinal genişliği korunup, yükseltilerek tekrar kullanıldığını kanıtlamaktadır.

Dionysos Kapısı'nın üst yapısı ile ilgili bilgiler, yapı taşlarının olmaması nedeniyle sınırlıdır. Fakat kentte ele geçen sur yapım faaliyetlerine ilişkin bilgiler veren yazıtların birinden¹⁰⁰ çok büyük bir olasılıkla bir kapıya ait olduğu düşünülen kemerli bir mimari ögenin (psalis) varlığını biliyoruz (Maier, 1959: 217–218 no. 62). Bu nedenle de her ne kadar şimdiye kadar bu alanda yapılan kazı çalışmalarında bunu teyit edecek mimari eleman ele geçmese de, Dionysos Kapısı'nın da içten kemerli olduğu söylenebilir. Karia Bölgesi'nde Latmos Herakleiası'nda MÖ 300 yıllarına tarihlendirilen kapı (Kapı 23) (Krischen, 1922: fig. 15-16; Orlandos, 1968: 244, fig. 337; Boyd, 1978; Adam, 1994: 327, fig. 384), (Şekil 91.1,2) ve Priene doğu kapısı kemerli kapılara iyi bir örnektir (Orlandos, 1968: 246, fig. 341; McNicoll, 1997: 51, fig.10) (Şekil 63.1).

Kentin batısında yer alan Dionysos Kapısı'nın 2,45 m genişliği de göz önünde bulundurulduğunda, bu girişin kente giriş-çıkışı sağlayan tali girişlerden biri olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşın kapının konumu nedeniyle Dionysos Tapınağı ile ilişkili bir kapı olma olasılığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

2.2.2.1. Dionysos Kapısı Malzeme Teknik ve İşçilik

Dionysos Kapısı, kireç taşı taşından, blok yükseklikleri 0,50 m olan dikdörtgen bloklar kullanılarak *isodomik* teknikte inşa edilmiştir. Dionysos Kapısı, çift kanatlı bir kapı ile kapatılıyor olmalıdır (Bkz. Şekil 90.2). Kapının arkasında, kuzeyde 0,23 x 0,30 x 0,30 m, güneyinde ise 0,38 x 0,38 m ölçülerinde sürgü yuvası bulunmaktadır. Güneydeki sürgü yuvası kalasın boydan boya hareket etmesini sağlamak için boş bırakılmıştır. Aynı zamanda güney sürgü yuvasında 0,08 m genişliğinde 0,05 m

¹⁰⁰ Bkz. Yapı Yazıt no. 2.

derinliğinde bir alan işlenerek kalas sürüldükten sonra bu alana sıkıştırılan “L” şeklinde bir kilit ile kalasın hareket etmesi engellenmiştir¹⁰¹ (Şekil 93.1). Ele geçen demir kabarlardan 0,10 m kalınlığına sahip ahşap bir kapı ve sürgü yuvalarının ölçülerinden ise 0,20 x 0,25 m ölçülerinde bir kalasla sürgülendiği anlaşılmaktadır (Şekil 93.2), (Kadioğlu ve diğ., 2013).

2.2.2.2. Dionysos Kapısı Buluntuları

Batı sur hattında, gerek temizlik gerekse de kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda, sur hattını ortaya çıkarmaya yönelik fazla derin olmayan toplam 12 adet (S1-S10, S 12-13) sondaj açılmıştır. Özellikle S1-S10 nolu sondajlarda, MÖ 8. yy-MÖ 7. yy'a tarihlenen kotyle, *skyphos*, kuşlu, rozetli kâseler, geometrik bezemeli pyxis parçaları, ele geçen erken dönem seramikleridir¹⁰². Bunlar oldukça yüzeyde ele geçen malzemeler olup, olasılıkla bu sur duvarının batısındaki yamaçlarda erken dönem yerleşimlerinin olduğu alandan akan toprakla gelmiş malzeme grubu olmalıdır. Bu seramik parçaları, Hellenistik Dönem seramikleri arasında bulunmuştur. Bu sondajlarda yoğun olarak Erken ve Orta Hellenistik Dönem'e tarihlenen seramikler ele geçmiştir. Özellikle MÖ 2. yy ortalarına tarihlenen fusi fomlu *unguentarium*'lar, içe dönük dudaklı kâseler, Ephesos tipi kandillere ait parçalar ile birlikte MS 1.-2 yy'a tarihlenen Doğu Sigillata A ve B grubuna ait tabak parçaları ile yine aynı yüzyıllara tarihlenen burun ucu volüt biçiminde olan kandil parçaları da buluntular arasındadır.

S1-S2 sondajında, batı surun ön temizliğinde içi ve dışı siyah astarlı *kantharos*'lara ait parçalar¹⁰³ ile krater ayağı parçası¹⁰⁴ MÖ 4. yy buluntularıdır. Bunların dışında, MÖ 3.-2. yy'lara tarihlenen seramik grupları içerisinde kalıp yapımı kâselere ait parçalar¹⁰⁵ ile içe çekik ağız profilli kâseler¹⁰⁶ tarihlendirilen önemli parçalardır (Kadioğlu ve diğ., 2013).

¹⁰¹ Sürgü kalasının sıkıştırılmasına öneri için bkz.; Winter, 1971a: 264, fig. 309.

¹⁰² Benzerleri için bkz.; Özkan, 2009: Kat. Nr. 1; İren ve Ünlü, 2012: 311 vd.

¹⁰³ Benzerleri için bkz.; Durukan ve Körsulu, 2007, (MÖ 4. yy son çeyreği-MÖ 3. yy ilk çeyreği).

¹⁰⁴ Benzerleri için bkz.; Durukan ve Alkaç, 2007, (MÖ 375-350 arası).

¹⁰⁵ Benzerleri için bkz.; Berndt, 2003: Abb. 17, M 325 (MÖ 2. yy)

¹⁰⁶ Benzerleri için bkz.; Durukan ve Körsulu, 2007: 196, Kat. No. 46 (MÖ 3. yy- MÖ erken 2. yy).

S3 sondajında ters üçgen şeklinde bezemeli *skyphos*, *kotyle* parçaları MÖ 7. yy buluntularıdır. Hellenistik Sur S3'te erken malzeme grubu dışında ele geçen seramik gruplarından *unguentarium*'lar, MÖ 3. yy ortalarına tarihlenen ovoid gövdeli tipte, alçak kaideli örneklerdendir¹⁰⁷. Ayrıca iç (fusi) formu *unguentarium*'ların incelmış boyun ve kaideli olan MÖ 2. yy ortaları-MÖ 1. yy'a tarihlenen formları ile birlikte¹⁰⁸, beyaz zeminli *lagynos*'lar¹⁰⁹, batı yamacı stilinde yapılmış *kantharos* parçaları¹¹⁰ Ephesos tipi kandillere ait parçalar¹¹¹, MÖ 3-2. yy örnekleri arasındadır. Hellenistik Dönem seramiklerinin yanı sıra buluntular arasında MS 1. -2. yy'a tarihlenen kırmızı astarlı kalıp yapımı kandillere ait parçalar¹¹² ile MS 2. yy ortalarına tarihlenen çanaklar ele geçmiştir¹¹³ (Şekil 94. 1-4), (Kadioğlu ve diğ., 2013).

HS S4 sondajında, pişirme kapları, servis kapları yaygındır. Güveç-tencerelere (lopas) ait parçalar, MS 2.-3. yy'a tarihlenir¹¹⁴. Servis kapları içerisinde ise Doğu Sigillata A ve B grubunda kaplara ait ağı ve dip parçaları¹¹⁵ yaygındır (Şekil 95. 1-5), (Kadioğlu ve diğ., 2013).

HS S5 sondajında yapılan kazılarda MÖ 8-7. yy'lara tarihlenen meander bezemeli kotyle parçaları, yüzeyde ele geçen erken dönem seramiklerini oluşturur. Bu erken örneklerin yanı sıra farklı tiplerde kâselere ait ağız parçaları bulunmuştur. Bunlar arasında echinus bowl olarak adlandırılan sığ kâselere ait parçalar¹¹⁶, dışa dönük dudaklı, köşeli gövdeli¹¹⁷ ve içe dönük dudaklı kâseler¹¹⁸ ile kalıp yapımı kâselere

¹⁰⁷ Benzerleri için bkz.; Knigge 1976, Lev. 96, E 88 (MÖ 4. yy sonu-3. yy başı); McFadden, 1946; Schlörb-Vierneisel, 1966, (MÖ 3. yy ilk yarısı).

¹⁰⁸ Benzerleri için bkz.; Kunisch, 1972: Lev. 69.

¹⁰⁹ Benzer örnek için bkz.; Rotroff ve Oliver, 2003: 74, Pl. 46, 280, Pl. 48, 298.

¹¹⁰ Benzeri için bkz.; Rotroff, 1991, fig. 1, Pl. 14.

¹¹¹ Kandilin benzerleri için bkz.; Broneer, 1930: 66-69, Lev. VI; Kassab-Tezgör ve Sezer, 1995: 122, Res. 293-297.

¹¹² Benzerleri için bkz.; Broneer, 1930: 87, Lev. X, Res. 505 (893), Res. 507 (1258); Goldman, 1950: 95, 117, 118; Bruneau, 1965: Lev. 31, 4659, 627; Meyer ve Schlichtmann, 1988: 256; Tüzün, 1997; Şimşek ve diğ., 2011: 85.

¹¹³ Benzerleri için bkz.; Berndt, 2003: 310-311.

¹¹⁴ Formun benzerleri için bkz. Berndt, 2003: 266, Taf. 52, KG93.

¹¹⁵ Benzerleri için bkz.; Uygun, 2011: 232, 233, Pl. 30, 450, (MS 1. yy'ın 2. yarısı).

¹¹⁶ Benzerleri için bkz.; Durukan ve Alkaç, 2007, (MÖ 350-325)

¹¹⁷ Benzerleri için bkz.; Durukan ve Körsulu, 2007, (MÖ geç 4. yy-MÖ 3. yy ilk yarısı); 194, Kat. No. 38 (MÖ 3. yy'ın 2. yarısı, MÖ erken 2. yy).

¹¹⁸ Benzerleri için bkz.; Durukan ve Körsulu, 2007, (MÖ 4. yy'ın 2. çeyreği-MÖ 3. yy başları)

ait ağız ve gövde parçaları¹¹⁹, batı yamacı stilinde yapılmış *kantharos*'lara ait parçalar da¹²⁰, MÖ 3.-2.yy örnekleri arasındadır. Ayrıca M.Ö. 2. yy ilk çeyreğine tarihlenen Ephesos tipi kandillere ait parçalar da buluntular arasında ele geçmiştir (Şekil 96. 1-4).

HS/S6 sondajında ele geçen seramikler arasında bitkisel ve geometrik bezemeli kalıp yapımı kâselere ait parçalar¹²¹, dışa hafif dönük dudaklı, uzun boyunlu, ovoid gövdeli ve uzun ayaklı, iç (fusi) formu *unguentarium*'lar ve pişmiş toprak *mortarium*'lara ait parçalar MÖ 2.-1. yy'a tarihlenen malzeme grubunu oluşturmaktadır (Anderson ve Stojanović, 1987: 105-122, Fig. 3), (Şekil 97. 1-5).

HS/S7 sondajında tarihlemeye yardımcı profiller içerisinde fusi formu *unguentarium*'lar, kalıp yapımı kâse parçaları ve doğu sigillata A ve B grubu kâse ve tabak formları yaygındır. Tabaklar içinde dışa dönük dudaklı tabak formları¹²², siyah glazürlü kalıp yapımı *kantharos* kaideleri¹²³, beyza astarlı *lagynos* parçaları¹²⁴, iç (fusi) formu *unguentarium*'lar¹²⁵, bitkisel bezemeli kalıp yapımı kâselere ait parçalar¹²⁶, Ephesos tipi kandil parçaları MÖ 2. yy buluntularıdır¹²⁷. Bu malzemenin yanısıra Doğu sigillata A grubuna tarihlenen tabak ve kâse formları MÖ 1. yy-MS 1. yy¹²⁸, kırmızı astarlı burun ucu volüt şeklinde olan kandil parçaları¹²⁹, *lopas*'lar da MS 2. yy sonu-3. yy'a tarihlenmelidir¹³⁰ (Şekil 98. 1-5).

Seramik buluntuların yanısıra Sondaj 7'de Erken Roma Dönemi'ne tarihlenen cam parçaları ele geçmiştir¹³¹.

¹¹⁹ Benzerleri için bkz.; Hayes, 1991: Fig. VII, (MÖ 2. yy içleri).

¹²⁰ *Kantharos*'ların benzerleri için bkz.; Rotroff, 1991: fig. 1, Pl. 14.

¹²¹ Benzerleri için bkz.; Hayes, 1991: Fig. VII, (MÖ 2. yy içleri).

¹²² Benzerleri için bkz.; Vaag, 2002: 202, K105, Pl. 45(MÖ 170-130).

¹²³ Benzer *kantharos* kaideleri için bkz.; Rotroff, 1997: 136-137, Pl. 57, 596-600.

¹²⁴ Benzer örnek için bkz. Rotroff ve Oliver, 2003: 74, Pl. 46, 280, Pl. 48, 298.

¹²⁵ *Unguentarium*'ların benzerleri için bkz. Kunisch, 1972: Lev. 69.

¹²⁶ Benzerleri için bkz.; Hayes, 1991: Fig. VII, (MÖ 2. yy içleri).

¹²⁷ Ephesos tipi kandilin benzeri için bkz.; Howland, 1958: 166.

¹²⁸ Benzerleri için bkz.; Uygun, 2011: DSA grubu benzerleri, lev. 9, 128, lev. 15, 220, DSB-1 benzerleri lev. 27 408, 409

¹²⁹ Benzer formadaki kandil örnekleri için bkz. Bailey, 1980: 202, Lev. 27, Q 995-996, Lev. 32, Q1023.

¹³⁰ Benzerleri için bkz. Berndt, 2003: 266, Taf. 52, KG93.

¹³¹ Cam ile ilgili değerlendirmeler, Öğr. Gör. Dr. Çiğdem Gençler Güray tarafından yapılmıştır. Kendisine teşekkürlerimi sunarım.

Sondajda yapılan çalışmalarda, demir kapı kilidine ait aksam, 5 adet kabara başı ve çok sayıda demir çivi tespit edilmiştir¹³² (Şekil 99. 1-4). Bunun dışında yuvarlak ve piramidal formda tezgâh ağırlıkları da buluntular arasındadır.

HS S8 sondajında, Erken Dönem malzemeleri arasında Arkaik Dönem krater parçası ve kandili ele geçmiştir. Bunun dışında MÖ 4. yy ilk çeyreği-ortalarına tarihlenen *lasana* parçaları¹³³, iç (fusi) formlu *unguentarium*'lar¹³⁴ (Şekil 100), dışa çekik üçgen formlu *amphora*'lar¹³⁵ belirgin formlar arasındadır. Buluntular arasında yuvarlak ve piramidal tezgâh ağırlıkları, terrakotta figürinlere ait parçalar ele geçmiştir.

T11 – HS10 sondajlarında, Geometrik bezemeli kalıp yapımı kâselerine ait parçalar MÖ 1. yy örneklerini oluşturur¹³⁶. Ayrıca MS 1. yy'a tarihlenen Doğu Sigillata B grubu kâselere ait parçalar ele geçmiştir¹³⁷.

2.2.3. Herodotos Kapısı

Teos kentinin batısını çevreleyen surların kuzey sur hattıyla bağlantısının tespit edilmesi amacıyla, Dionysos Kapısı'nın yaklaşık olarak 450 m kuzeyinde, 89 Ada 50 parselde, HS-B4 koduyla yapılan sondaj çalışmalarında bir kapı ortaya çıkartılmıştır. Burada yapılan kazı çalışmasının amacı, *Akropol*'ün 150 m güneydoğusunda yüzeyden takip edilebilen sur hattının izlenebilen son sur duvar taşı olmasıdır (Şekil 101.1,2). Yapılan çalışmalarda bu bölümde bir sur inşa yazıtı ile kapı girişinin güney duvarı 1,20 m güneyinde, doğuya yönlendirilmiş, 14,70 m kotunda “HPOΔOTO” yazılı sur duvar taşı bulunmaktadır. Hellenistik Dönem'de kaleme alınan bir mezar metninin yer aldığı bir blok (burada mezar sahibinin ismi

¹³² Benzerleri için bkz.; Orlandos, 1966: 105, fig. 68-71; Winter, 1971a: 258, fig. 293; Raeder, 1983: 64, 2b, 60, Kat. Nr. 318-323; Hoepfner, 1999: 532.

¹³³ Benzerleri için bkz.; Atıcı, 2003: Pl. VII, fig. 23 (MÖ 4. yy'ın 3. çeyreği); Dündar, 2015: 216, fig. 12 (MÖ geç 4. yy)

¹³⁴ Benzerleri için bkz.; Rotroff ve Oliver, 2003: Pl. 44, 260 (MÖ 2. yy)

¹³⁵ Benzerleri için bkz.; Şenol ve Aşkın, 2007: 286, Kat. No. 97 (MÖ 3. yy'ın 2. çeyreği-ortaları).

¹³⁶ Benzerleri için bkz.; Hayes, 1991: Fig. VII, (MÖ 2. yy içleri).

¹³⁷ Kâselerin benzerleri için bkz.; Uygun, 2011: DSB-1 benzerleri, lev. 27, 408- 409.

Herodotos olarak verilmiştir), geç dönemlerde gerçekleşen sur onarım çalışmalarında devşirme malzemelerin kullanıldığını göstermektedir (Kadioğlu ve diğ., 2015a). Bu nedenle, ortaya çıkartılan bu kapıya “*Herodotos Kapısı*” adı verilmiştir (Şekil 102.1-3).

Kapının kuzey duvarında bulunan sur inşa yazıtı, 1,00 m uzunluğunda, 0,70 m yüksekliğinde sur duvar taşı üzerinde *in situ* olarak bulunmuştur. Dokuz satırdan oluşan yazıtın önemi, sur inşası ve harcanan masraflar ile ilgili önemli bilgiler veriyor olmasıdır¹³⁸ (Bkz. Şekil 101. 2), (Kadioğlu ve diğ., 2015a).

Herodotos kapısı, mimari özellikleri göz önüne alındığında sur duvarlarında açılmış duvarı düz kesen bir kapıdır. Kapının herhangi bir kule ile desteklenip desteklenmediği saptanamamıştır (Şekil 103.1,2). Herodotos Kapısı batı ile kuzey sur duvarlarının kesişim noktasındadır. Bu özelliklere sahip diğer bir kent örneği ise, Gortys’te bulunmaktadır (Lawrence 1979: 354, fig., 82; Hellmann, 2010: 325, fig. 463).

2.2.3.1. Herodotos Kapısı Malzeme Teknik ve İşçilik

Herodotos Kapısı’nda yerel kireç taşının yanı sıra tamirata işaret eden mermer bloklara da rastlanmaktadır (Şekil 104. 1,2) Kuzeydoğu-güneybatı istikametinde yönlendirilmiş kapının sur duvarının kalınlığı 1,50 m, 2,30 m’lik sahip seyirdim yeri ile birlikte 3,80 m’dir (Kadioğlu ve diğ., 2015a).

Doğu-batı yönlü kapının giriş aralığı 2,10 m ve hemen arkasında 2,80 m genişliğe, 2,40 m uzunluğa sahip bir galeri bulunmaktadır. 2,10 m olan kapı aralığı, muhtemelen Roma Dönemi’nde 1,15 m’ye kadar daraltılarak kullanılmış olmalıdır. Benzer eklentiler sur inşa yazıtının doğusunda düzensiz duvar bloklarından yapılarak devam etmektedir. Kapı arasındaki zemin 14,93 m kotunda döşeme taşlarıyla kaplanmıştır (Şekil 105.1).

¹³⁸ Yazıtın transkripsiyonu Prof. Dr. M. Adak tarafından yapılmıştır ve Yapı Yazıtları başlığı altında, Yapı Yazıtı I’de detaylı olarak incelenmiştir.

Kent surlarının genelinde olduğu gibi Hellenistik Dönem özelliği gösteren duvar bloklarının ön yüzleri bosajlı olarak yapılmıştır. Bununla birlikte kapının iç duvarlarında, ön yüzleri pürüzsüze yakın düzleştirilerek bloklar birbirlerine muntazam bir şekilde birleştirilmiştir. 2,10 m genişliğe sahip kapı açıklığı, sur kalınlığı olan 1,50 m'lik bölümden sonra 2,80 m ölçülerinde bir galeri oluşturulmuştur. Seyirdim alanının kalınlığı ile aynı olan bu galeri kare planlıdır (Şekil 105.1,2).

Kapının galerisini oluşturan kuzey ve güney duvar taşlarında 0,05 x 0,05 m ölçülerinde dübel yuvarı bulunmaktadır. Sur inşa yazıtı üzerinde 3, karşısındaki blokta 2 adet dübel yuvası bulunmaktadır. Galeri içerisindeki duvar blokları kırılma kırıkuyruğu kenetlerle birbirlerine sabitlenmiştir. Bazı bloklar üzerinde kanırtma yuvaları, 0,06 m uzunluğunda, 0,025 m genişliğinde ve 0,02 m derinliğindedir. Duvarlar arasında kalan boş alanlar toprak ve taşlarla doldurulmuştur (Şekil 105.2).

Kentin kuzeybatı sınırında yer alan Herodotos Kapısı'nın 2,10 m genişliğinde olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, bu girişin kente giriş-çıkışı sağlayan tali girişlerden biri olduğunu söylemek mümkündür.

2.2.3.2. Herodotos Kapısı Buluntuları

Bu alandan ele geçen seramik parçaları arasında az miktarda MÖ 7. ve 6. yy'a tarihlenen Geç Geometrik-Arkaik Dönem seramikleri, MÖ 5. yy sonu-MÖ 4. yy başlarına tarihlenen seramik parçaları ile MÖ 2. yy ortalarına tarihlenen Hellenistik Dönem seramik parçaları bulunmaktadır. İçe dönük dudaklı kâseler, İğ (fusi) formlu *unguentarium*'lar¹³⁹, Ephesos Tipi kandil parçaları¹⁴⁰ bitkisel bezemeli kalıp yapımı kâse parçaları M.Ö. 2. yy ort.-2. yy buluntularıdır¹⁴¹ (Şekil 106.1,2). Ayrıca Geç

¹³⁹ Benzerleri için bkz.; Kunisch, 1972: Lev. 69; Anderson ve Stojanović, 1987: 105-122, Fig. 3.

¹⁴⁰ Benzerleri için bkz.; Howland, 1958: 166.

¹⁴¹ Benzerleri için bkz.; Dereboyu, 2001: 21-44, Taf. 22, 196, 23, 213; Tuluk, 2001: 162, Taf. 40, Abb. 13a, Kat. Nr. 20.

Hellenistik Döneme tarihlenen cam konik kâse, Erken Roma Dönemine tarihlenen cam kâse parçaları da ele geçmiştir.

2.3. Kuleler

Erken dönem surlarında kuleler bulunmamakla birlikte var olan örneklerde ise sadece kapının bir yanı bir kule ile korunmuştur. Smyrna kenti bu tip surlar için iyi bir örnektir.

İlk kuleler küçüktür ve sur duvarlarını aşmamaktadır. Bu ilkel kuleler, seyirdim yerinden daha geniş bir alandan yoğun savunma yapma imkânı sağlamaktaydı. Daha sonra, sur boyunu aşan, tek katlı ve mazgal delikli kuleler yapılmaya başlamıştır. MÖ 6. yy sonu ve MÖ 5. yy başlarına tarihlenen Thasos surlarında kulelere yer verilmiştir (Akarca, 1987: 144). Arkaik Dönem’de, kentlerin etrafının bir sur ile çevrilmesi ve bu surlarda kulelerin kullanımını Yunanlılar MÖ 500 yıllarında, büyük bir ihtimalle Küçük Asya’dan öğrenmiş ve uygulamışlardır (Sage, 1996: 108). Yine kule yanlarından düşmana yandan ani baskın yapmak için dışa açılan poternlerin de ana fikri, Küçük Asya kentleri olmalıdır¹⁴² (Lawrence, 1979: 12).

MÖ 6. yy. sonunda Yunan Kent surlarında kullanılmaya başlanan kuleler (Konecny ve Ruggendorfer, 2014; Ruppe, 2007), MÖ 399’da Yunanlılar, Kartaca ile yaptığı savaşta Syrakusa tiranı Dionysios l’in mancınığı keşfetmesiyle birlikte (Diodorus Siculus, 14, 41-42; Hanson, 1999: 155; Sidebottom, 2004: 92; Campbell, 2004: 6; Berryman, 2009: 69-70; Nossov, 2009: 36), Hellenistik ve Roma Dönemi boyunca devam edecek olan sur duvarlarında kule kullanımının yaygınlaşmaya başlaması, mühendislik alanında bir yenilik olarak karşılaşılan önemli bir durumdur¹⁴³. MÖ 4. yy’da başlayan sur duvarları ve kulelerdeki mühendislik çalışmaları, askeri anlamda

¹⁴² Miletos kentinde her bir kulenin yanında potern bulunmaktadır; McNicoll, 1997: 7. Anadolu’da potern yapılmış olan kent surları için bkz.; McNicoll, 1997: 9, Table 3.

¹⁴³ Diodorus Sicilius, mancınığın kullanımı ile ilgili ilk kaydın MÖ 340 yıllarında Perinthos zamanında Byzantium’dan ödünç alınarak kullanıldığını belirtmiştir. Diodorus Sicilius, 16, 74, 5; Ober, 1987; Sage, 1996: 158.

kenti düşman ve teknolojik olarak gelişen silahlardan korumayı amaçlamaktadır (Ober, 1992; Cooper, 2000; Cuomo, 2001: 63; Berryman, 2009: 70).

Hellenistik Dönem’de kuşatma tekniklerinin gelişmesiyle birlikte, kuleler çok katlı ve aynı zamanda mancınık atışı yapmaya uygun olarak tasarlanmaya başlanmıştır (Mardsen, 1999: 105-155; Garlan, 1974: 291-328; Lawrence, 1979: 69-110). Kulelerin ilk katları mancınık güllelerine karşı dayanıklı olması için bosajlı ve daha kalın yapılmıştır (Lawrence, 1979: 240; McNicoll, 1997: 128). Aynı zamanda yine kuşatma silahlarına karşı daha dayanıklı olması için pek çok kule ilk katı toprak veya molozlarla doldurulmuştur (Nossov, 2009: 21).

MÖ 375 ve MÖ 275 yılları arasında Yunan askeri kulelerinin tasarımında, saldırı silahlarının artan tehlikesi etkili olmuştur. Savunma amaçlı ağır silahların yapımını üstlenen askeri mimarların, bu silahları daha iyi kavrayıp, savunma amaçlı askeri yapılarını buna göre tasarlamışlardır (Ober, 1992).

Hellenistik Dönem’de de sur duvarları yer yer kulelerle güçlendirilmiştir. Kuleler aynı zamanda savunmanın toplandığı merkezlerdir. Saldırıya geçen düşman üzerine yoğun atış ile yandan atışlar kulelerden yapılıyordu. Bir kentin sur duvarlarında bulunan kule sayısını, o kentin topografik yapısı belirlemektedir. Savunulması kolay alanlarda az sayıda kule kullanılırken, düz ve önü açık alanlarda daha sık kule yapımına ihtiyaç duyulmuştur. Kuleler duvar çizgisinden ileride olmalıdır. Böylece saldırı sırasında duvara yaklaşmak isteyen düşmanın korumasız tarafının, sağdaki ve soldaki kulelerden yapılan atışlarla hedef olması sağlanmış olacaktır.

Vitruvius, surlarda kolayca baskın düzenlenebilecek noktaların bulunmamasına özen gösterilmesi gerektiğini, yolların sarp noktalarda güçlendirilmesi ve kapılara yaklaşırken düz olarak değil de, sağdan sola doğru planlamanın yapılmasını önerir (Vitruvius, de Arch., I, V, 2). Ayrıca, saldıranların kalkanlarla korunmayan sağ tarafları duvara karşı açık olacaktır. Kentlerin, düşmanı değişik noktalardan izleyebilmek için ne tam bir kare, ne de belirgin açılarla değil, daire biçiminde yapılmaları gerektiğini, belirgin açılarının bulunduğu yerlerde, açılarının kent halkından

çok düşmanı koruduğunu ve savunmanın daha da zor olacağını belirtir (Vitruvius, de Arch., I, V, 2).

Kulelerin bir ok atımını geçmeyecek aralıklarla yapılması gerekmektedir. Böylece herhangi birine yapılan bir saldırı ile sağdaki ve soldaki kulelerden *scorpione* (Akrep Tipi Mazgal)'lar (Winter, 1997: 227, fig. 52) ve diğer yöntemlerle yapılan atışlarla püskürtme gerçekleştirilebilmektedir. Vitruvius, her kulenin iç kısmına giden çok sağlam çivilenmemiş ahşap bir döşemenin bulunması gerektiğini, düşmanın sur duvarının herhangi bir bölümünü ele geçirdiği takdirde, bu döşemenin kesilerek kaldırılması gerekebileceğini belirtir. Böylelikle bu iş hızla yapılırsa, düşmanın düşmeyi göze almadan diğer kulelere ve surların geri kalan bölümlerine ulaşmasının engellenmiş olacağını da belirtir (Vitruvius, de Arch., I, V, 4).

Vitruvius'a göre, kuleler yuvarlak veya çok köşeli olmalıdır. Kare biçimindeki kulelerin köşeleri, koçbaşı darbeleri sonucunda dağılacığından, savaş makineleriyle daha çabuk tahrip olacaklardır; fakat yuvarlak kuleler bundan zarar görmemektedirler. Sur ve kulelerle istihkâm yöntemi, toprak rampaların eklenmesiyle en güvenilir duruma getirilebilmekteydi. Böylece ne koçbaşı, ne tünel kazma, ne de diğer mühendislik yöntemleri bu yapılara zarar verebilirdi (Vitruvius, de Arch., I, V, 5).

Kare ve dikdörtgen kuleler, mancınıklar ile atılan güller tarafından daha fazla tahrip edilmekteydiler. Güller kulelerin tam karşısından gelerek düz bir yüzeye isabet edeceklerinden, yaptıkları etki çokgen ve yuvarlak kulelere nazaran daha tahrip edici olmaktadır. Bu nedenle Byzantionlu Philon, beşgen kulelerin mucidinin mühendis olan Polyeidus olduğunu ve sur duvarına konulan bir giriş ile kuleyi ayırarak sur duvarını daha iyi koruduğunu bu nedenle de birçok avantajının olduğunu bildirmiştir (Philon, Poliorketika, I, 44; Lawrence, 1979: 81-82).

Kule planları kare, dikdörtgen, yuvarlak ya da çok köşeli olmak üzere dörde ayrılmaktadır. Dört köşeli kuleler yapımının kolaylığı, işçiliğinin az olması nedeniyle fazla tercih edilmiştir.

Dörtköşe ve yuvarlak kulelerden çok daha az olmakla beraber, beş, altı ve sekiz köşeli kuleler de yapılmıştır. Bu tip kuleleri, Miletos, Alabanda, Dura-Europos, Isaura'da görmek mümkündür. Çok köşeli kuleler, dört köşeli olanların sakıncalı keskin köşelerini ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca bu kulelerin inşası da yuvarlak kuleler kadar masraflı değildir. Bu yüzden daha sonraki dönemlerde çok köşeli kuleler çok daha fazla rağbet görmüştür. Bu şekilde yapılan kulelerde, kule bedenine güller dik açılı çarpmayacağı için, darbelerin etkisi azaltılmıştır. Philon bu nedenle düşmana kulelerin çıkıntılı yanlarının verilmesini öğütlemiştir (Philon, *Poliorketika*, I, 3; Lawrence, 1979: 74).

Daire ve beş kenarlı kule örnekleri Küçük Asya'da MÖ 4. yy'da ortaya çıkmaktadır. Bu yüzyılda Alabanda'da bu tipte yapılmış kulelerin ilk örnekleri görülmektedir (Tırpan, 1990; Nossov, 2009: 20). Alabanda dışında benzer örnekleri Miletos, Dura-Europos ve Paestrum'da da bulunmaktadır. Bu teknikte yapılmış olan kulelere ancak yanlardan atış yapılabilirdi. Beş köşeli kulelerin bir diğer sakıncası iki yanlardan birden atış imkânı vermemesi idi. Çünkü ön taraftaki dar üçgen alan karşılıklı iki mancınık yerleştirmeye ve çalıştırmaya uygun değildir (Akarca, 1987: 143). Kulenin tam önüne gelen alan atış kapsamı dışında kalacağından, bu tipin cepheden saldırıya açık olmayan arazi durumlarında tercih edilmiş olabileceği düşünülmektedir (Marsden, 1969). Özellikle Philon, beş köşeli kulelerin dağlık topografyaya sahip kentler için tercih edilmiş olabileceğini önermektedir (Philon, *Poliorketika*, I, 44; Garland, 1974: 300; Lawrence, 1979: 87-89). Altı köşeli kuleleri Philon, kapılar için uygun bulmuştur. Bu şekilde yapılan kuleler, kare kulelerin dış köşelerinin kesilmesi ile meydana gelmiştir. Böylece kulenin daha fazla yüzüne pencere açmak ve pencere gerilerine de mancınık yerleştirmek mümkün olmuştur. Cephesi 4,00-5,00 m genişliğinde olan kulelerin yanında, 8,00 -14,00 m'ye kadar çıkan kuleler de vardı. Miletos'taki kuleler, 10,14 m x 10,14 m ve 10,75 m x 10,90 m ölçüsündedir (Marsden, 1969; Akarca, 1987: 144).

Perge'nin doğu sur duvarında bulunan bir kulede; kuleler duvarlara dik açıyla oturtulmuştur. 6,00 -7,00 m eninde, 8,00 m derinliğinde ve kaideden çatı kenarına kadar 13,00-14,00 m yüksekliğindedir. Kuleler beşik çatıyla kapatılmıştı. Perge'deki,

çatının hemen altındaki alınlık kısmen sağlamdır. Duvarlar 1,26 m kalınlığındadır ve yaklaşık 0,60 m yüksekliğinde kesme taşlardan birbirini takip eden bağlama ve enleme taş sıralarından meydana gelmiştir. Birkaç basamaklı kaide ile duvarın alttaki taş sıralarındaki kesme taşlar bosajlıdır (Lanckoronski, 2005: 58; Gliwitzky, 2010: Pl. 17).

Antandros kentini çevreleyen surların güneybatısında, 7,70 m x 7,40 m ölçülerinde bir kule bulunmaktadır. Bu kule kentin güney duvar ile doğu duvarın kesişim noktasıdır ve MÖ 4. yy'a tarihlendirilmiştir (Polat ve diğ., 2012). Kaunos'da, antik limanın kuzeyinde, kentin batısında bulunan ve Kule 6 olarak adlandırılan kulenin ölçüleri 5,00 X 5, 00 m'dir ve hem ölçüleri hem de yapım tekniğinden dolayı MÖ 333-313 yılları arasına tarihlendirilmektedir (McNicoll, 1997: 199, pl. 93, fig.48).

Kule katları ahşaptır ve taban kirişleri kule bedeninin, genellikle yan duvarlarında bırakılan yuvalar içine yerleştirilmiş ya da duvardan çıkıntı yapan bir dış üzerine oturtulmuştur. Kiriş yuvalarının yan duvarlarda olmasının yararından Philon bahseder. Düşmana bakan cephe duvarı hasara uğradığında çatı ve taban birlikte yıkılmaz, hasar gören duvar ise yeniden örülebilirdi (Philon, Poliorketika, I, 64). Kiriş yuvaları olan kulelere örnek olarak, Aigosthena ve Latmos Herakleiası kuleleri gösterilebilir. Aigosthena'da katlara daha fazla sağlamlık vermek amacıyla kulelerin ortasına büyük bir duvar atılmış, bunun üzerine, karşılıklı iki duvara biraz daha küçük sekiz kiriş yerleştirilmiştir (Akarca, 1987: 144 vd.). Latmos Herakleiası'nda ise yan duvarlardaki deliklere yerleştirilen kirişlerin üzerinde, başları cephe ve arka duvarlardaki küçük yuvalara giren ince kirişler bulunmaktadır (Nossov, 2009: 24). Messene kulelerinde döşeme tahtalarının oturması için, kiriş yuvaları üzerinde, bütün kule içini çeviren bir dış bırakılmıştır. Böylece her iki şekilde de, kirişlere binen ağırlık hafifletilmiştir (Akarca, 1987: 144 vd.).

Teos kentinde *Nekropol* Kapısı'nın her iki yanında kapı ile bir kompleks niteliğinde belirlenen iki kulenin dışında sur bedeni üzerinde bağımsız kuleler saptanmıştır. Bu bağımsız kulelerin sayısı toplam üç adettir. Yapılan jeofizik çalışmaları sonucunda her 35 m'de, 5 adet kule, batı surları üzerinde belirlenmiş ve bu kulelerden birinin kazısı yapılarak ortaya çıkartılmıştır. Bununla birlikte Güney surlar üzerinde de iki

adet kule kazılar sonucunda ortaya çıkartılmıştır. Kentin güneyinde, *Nekropol* Kapısı'nın yaklaşık olarak 225 m batısında kazılarla saptanan Kule Kule 1, Kapının 85 m batısında belirlenen kule ise Kule 2 olarak isimlendirilmiştir. Kule 1 ve 2 arasındaki mesafe ise 135 m'dir.

2.3.1. Güney Kule 1

Antik limanın yaklaşık olarak 600 m batısında, 82 Ada 19 parselde bulunan ve kentin güneyini sınırlandıran, doğu-batı yönündeki Hellenistik sur duvarının güneybatı köşesinde 2011 yılı kazı sezonunda bir kule tespit edilmiştir. Yeni bulunan bu kule Güney Kule 1 olarak adlandırılmıştır (Kadioğlu, 2013). Kareye yakın bir plan gösteren kulenin doğu duvarı 8,30 m; batı duvarı 7,40 m; kuzey duvarı 7,45 m ve güney duvarı 7,35 m ölçülerindedir. Kule duvarlarının kalınlığı 0,30-0,50 m arasında değişmektedir. Kule, güney ve batı surların kesiştiği noktada, savunma hattını güçlendirmek amacıyla inşa edilmiştir (Şekil 107.1,2). Aynı zamanda kule, güney surların bulunduğu konum olan deniz seviyesinden başlayarak bu alana kadar devam eden yükseltinin bitim noktasına yapılmıştır.

2.3.1.1. Güney Kule 1 Malzeme Teknik ve İşçilik

Güney Kule 1'de kullanılan malzeme yerel kireç taşıdır. Kule 1'in köşelerini oluşturan kesme taş bloklar, sulu teknikte yapılmıştır (Şekil 108.1,2). Yapılan çalışmalarda bu taş blokların yanlarındaki bloklara demir kenetlerle sabitlenerek sağlamlaştırıldığı tespit edilmiştir (Şekil 109.1). Ayrıca kulenin batı duvarında da ahşap yerleştirilen 4 adet dübel yuvası bulunmaktadır. Bu deliklerin birbirlerine olan uzaklıkları; sağdan sola doğru 1,30 m x 1,30 m x 1,00 x 1,50 m'dir. Bu durum Hellenistik Dönem'de çok katlı kule yapılarındaki katların arasındaki ahşap kirişlerin kullanımına işaret ediyor olmalıdır (Şekil 109.2).

Kulenin, doğusunda bulunan sur duvarına 1,50 m derinliğinde, 3,80 m uzunluğunda bir girinti yapan galeri oluşturulmuştur. Bu galeri, kulenin doğu duvarında bulunan 1,15 m açıklığına sahip bir poternin dışarıdan görünmesini engellemek için yapılmış olmalıdır (Şekil 110.1,2). Bu uygulamanın benzer bir örneği, MÖ 188-159 yıllarına tarihlenen Oenoanda'nın güney surlarında beşgen planlı kulenin, kuzey duvarında görülür¹⁴⁴.

2.3.1.2. Güney Kule 1 Buluntuları

Güney Kule 1'de yapılan kazılarda ise, diğer sondajlara göre daha az seramik parçası ele geçmiştir. Bunlar arasında MÖ 2. yy ortası-MÖ 1.yy'a tarihlenen Rhodos tipi *amphora* dipleri, MÖ 2. ve MÖ 1. yy'a tarihlenen iğ (*fusi*) formlu *unguentarium*'lara ait gövde ve dip parçaları¹⁴⁵, MÖ 1. yy ortası-MS 1. yy ortalarına tarihlenen kalıp yapımı p.t kandil parçaları yer alır.

2.3.2. Güney Kule 2

Güney Kule 1'in yaklaşık olarak 130 m doğusunda, 82 Ada 13 parselde 2012 yılında kazılarla bulunan ve Kule 2 olarak adlandırılan kulenin doğu duvarı, 8,10 m; batı duvarı, 7,40 m; kuzey duvarı, 7, 80 m; güney duvarı da 7,60 m'dir (Şekil 111.1,2), (Kadioğlu ve diğ., 2015a). Kule duvarlarının kalınlığı 0,30-0,70 m arasında değişmektedir.

Kule 2, kentin güney surlarında, *Nekropol* Kapısı ile Kule 1 arasında bulunmaktadır. Bulunduğu konum nedeniyle kapı ile kule 1 arasında bulunan savunmayı güçlendirmek için inşa edilmiştir. Kareye yakın plan gösteren kulenin güneydoğu ve doğu duvarlarına ait bloklar, traktörlü tarımsal faaliyetler nedeniyle yerinden sökülüş ve tahrip olmuştur. Bu çalışmalar sırasında günümüzde yapılan tarımsal

¹⁴⁴ 0,55-0,60 m genişliğe sahip *potern* olarak tanımlanan bir giriş bulunmaktadır. Bu ölçülerdeki bir *Potern*'den, silahlı bir askerin girip çıkışı mümkün olmayıp silahsız olarak girilip çıkılmaktaydı. McNicoll, 1997: 123, fig. 26, 27, pl 54; Nossov, 2009: 57.

¹⁴⁵ Benzerleri için bkz.; Anderson ve Stojanović, 1987: 105-122, Fig. 3.

faaliyetler nedeniyle kule içerisine doldurulmuş olan taş dolgu temizlenmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda kulenin bağlandığı doğu ve batı sur duvarının ortaya çıkarılması ile kulenin planı elde edilmiştir (Şekil 112), (Kadioğlu ve diğ., 2015a).

2.3.2.1. Güney Kule 2 Malzeme Teknik ve İşçilik

Güney Kule 2’de kullanılan malzeme yerel kireç taşıdır. Kulenin köşesini oluşturan kesme taş bloklar, Güney Kule 1’de olduğu gibi “sulu teknik”te yapılmıştır. Duvar bloklarının ön yüzleri bosajlıdır (Şekil 113.1). Atkılı teknik kullanılarak yapılmıştır. Bir ya da iki taş sırası arasına kısa bir atkı atılarak inşa edilen Güney Kule 2’de zemin seviyesine inilmemiştir. Atkı taşları, 0,35-0,40 m genişliğinde, 0,55-0,70 m uzunluğundadır. Atkı taşları arasındaki yatay bloklar ise, 0,50-1,15 m arasında değişen uzunluğa sahiptir (Bkz. Şekil 112).

Hellenistik Güney Kule 2’nin kuzeybatı yönde sur gövdesi ile kesiştiği noktanın belirlenebilmesi için, bu alandaki dolgu toprak kazılmıştır. Bu dolgunun içerisinden irili ufaklı bol miktarda taş dolgu malzemesi ele geçmiştir. Muhtemelen bu dolgu malzemesi, sur duvarlarının işlenmesi sırasında çıkan artık malzemelerdir. Bu dolgu malzemesi kuşatma silahlarına karşı kulenin dayanıklılığını arttırmak amacıyla kullanılmış olmalıdır (Nossov, 2009: 21). Bu alanda yapılan kazı çalışmaları sonucunda dolgu toprak içerisinden tarihlemeye yardımcı olabilecek herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır.

Güney Kule 2, 90°’lik bir açı yapan sur duvarının güney ucuna yapılmıştır. Batı surlarda görülen açılı sur duvarı, bu alanda da görülmektedir. Kuleye ulaşmak için 1,85 m genişliğe sahip bir seyirdim alanı bulunmaktadır. Ancak seyirdim alanının basamakları söküldüğünden günümüze kadar ulaşmamıştır (Şekil 113.2). Kule 2, teknik ve işçilik bakımından en yakın örneğini Termessos, Kapıkaya’da, kapının kuzeydoğusunda bulunan Kule’de görülmektedir (Winter, 1966). Kapıdan 200 m uzaklıkta olan bu Kule, dirsek yapan sur duvar hattı üzerine yapılmıştır (Winter,

1966) ve Teos güney surlarda olduğu gibi kapıdan başlayarak tepeye doğru yükselti bulunmaktadır.

Atkılı duvar tekniği kullanılarak inşa edilmiş olan seyirdim alanında, 1,00-1,50 m uzunluğa sahip atkılar ve atkı aralarında 0,60-0,95 m uzunluğa sahip 2 veya 3 adet yatay bloklar kullanılmıştır. Bloklar üzerinde kanırtma yuvaları da görülmektedir. 6,00-11,50 m ölçülerindedir. Seyirdim alanıyla birlikte sur duvarının kalınlığı 5,20 m'dir. Emplektonlu¹⁴⁶ sur duvarı tekniği tam olarak açıklanamasa da bu alandaki duvar örgü tekniğinin, bazı araştırmacılar tarafından *emplekton* tekniğinde yapıldığını belirtmektedirler. Kyme antik kenti Hellenistik Dönem sur duvarlarında da atkılı duvar tekniğinin benzer örneği görülmektedir. Ancak Kyme çift sıra sur duvarlarında kullanılan atkı taşları, diğer atkının yanına gelecek şekilde yapılmıştır (La Marca, 2013). Teos Kenti Güney Kule 2'de ise, sur duvarına yapılmış olan seyirdim alanı ile birlikte, çift sıra duvar örgüsü bulunmaktadır. Atkı taşları da diğer duvardan bağımsız olarak yapılmıştır. İşçilik olarak seyirdim alanının görülebilen yan duvarı blokları kentin diğer duvarlarına göre daha dar 0,25-0,30 m ölçülerinde planlanmıştır (Şekil 114.1,2, Bkz. Şekil 112).

2.3.3. Batı Kule

Dionysos Kapısı'nın 120 m kuzeybatısında, 85 Ada 1 parselde bulunan, yer yer takip edilebilen batı surlar üzerinde yapılan jeozifik çalışmaları sonucunda magnetometre ile elde edilen verilerde, birbirlerine 35 m uzaklıkta 5 adet kule'nin varlığı tespit edilmiştir¹⁴⁷ (Kadioğlu ve diğ., 2016).

Jeofizik çalışmaları sonucunda, kuzey-güney doğrultulu sur hattı üzerinde tespit edilen ve Hellenistik Sur Batı 5 (HS-B5) olarak adlandırılan kulede kontrol amaçlı kazı çalışması gerçekleştirilmiştir. İlk olarak DGPS ile koordinatları alınarak 2,20 X 5,00 m ölçülerindeki alanda kazı çalışmaları yapılmış ve yüzey toprağının 0,40 m altında kuleye ait duvar hattı ortaya çıkartılmıştır (Şekil 115.1). Kazı çalışması sonucunda kulenin batısında ön duvarının 7,85 m, kuzey yan duvarının ise 8,25 m

¹⁴⁶ Emplekton ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Tomlison, 1961.

¹⁴⁷ Batı surlarda yapılan jeofizik çalışmaları ve elde edilen sonuçlar 3. bölümde detaylı olarak anlatılacaktır.

uzunluğuna sahip olduğu belirlenmiştir. Kule duvarlarının kalınlığı ortalama 1,00 m’ dir. Aynı zamanda kulenin kuzey duvarının sur bedenine birleşim noktası tespit edilmiştir (şekil 115.2). Kazı yapılan alan uzun süre tarım yapılmış bir tarla olduğundan, kulenin kuzey ve batı duvarlarında orijinal yerlerinden sökölmüş duvar blokları üzerlerinde pulluk izleri görölmektedir (şekil 116.1,2). Yapılan bu çalışma ile jeofizik çalışmalarında belirlenen kulenin varlığı arkeolojik olarak da kanıtlanmıştır (Kadıoğlu ve diğ., 2016), (şekil 117.1,2).

Hellenistik Döner’de birbirlerine eşit mesafede kulelerin varlığı bilinmekle birlikte topoğrafik yapıya bağlı olarak bu mesafeler farklılıklar göstermektedir. Örneğin, MÖ 200-190 yıllarına tarihlendirilen Miletos’un güney surlarında bulunan her bir kule arasındaki mesafe 60 m (von Gerkan, 1935: 33 vd., lev. I.16), Ephesos’un surları üzerinde bulunan kuleler arasındaki mesafeler ise, 60 ile 75 m arasında değişmektedir (McNicoll, 1997: 104). MÖ 369 yıllarına tarihlenen Tanagra surları üzerinde bulunan 56 kulenin birbirine olan uzaklıkları yaklaşık olarak 30 m’dir (Roller, 1974).

2.3.3.1. Batı Kule Malzeme Teknik ve İşçilik

Batı kulede kullanılan malzeme yerel kireç taşıdır. Kulenin ölçöleri, aynı hatta bulunan jeofizik yöntemler ile tespit edilmiş olan kuleler ve yine kentin güneyinde bulunan iki kule ile (HS-GK1-HS-GK2) benzerlik göstermektedir.

Kulenin duvar blokları, ortalama 0,95 m aralıklarla yerleştirilmiş atkı taşları ile sağlamlaştırılmıştır (Bkz. şekil 117.1,2). Kireçtaşı blokların yüzeylei kentin diğer sur duvarlarında olduğu gibi bosajlı ve kulenin köşelerine yerleştirilmiş bloklar yanındaki blokların da demir kenet ile birbirlerine bağlanmıştır (şekil 118.1,2). Aynı zamanda köşe bloklarda Hellenistik Döner özelliği olan perdahlı dikey şeritler (Sulu teknik) bulunmaktadır. Bloklar üzerinde kurşun kalıntıları, demir kenetler ve kanırtma yuvaları görölmektedir. Duvarların iç yüzeylelerinde çeşitli boyutlarda taş ve toprak dolgu bulunmaktadır (Kadıoğlu ve diğ., 2016).

2.4. Yapı Yazıtları

Sur duvarları, kule ve kapılar üzerinde bazen yazıtlar bulunmaktadır. Kamusal bir yapının üzerine yazıt yerleştirilmesi kendiliğinden gerçekleşen bir olay değildir. Yazıtın konulup konulmayacağına kent meclisinde yapılan görüşmeler sonucunda karar verilirdi. Hayırseverler, kentin kamuoyunda cömertlikleri ile ilişkili olarak “iyi ve erdemli” kişiler ve kimi zamanda dini bütün rahipler olarak tanınmak için görkemli yenileme ve onarım çalışmaları gerçekleştiriyorlardı (Meier, 2012). Bu bağlamda Teos’ta Hellenistik sur duvarlarında yedi adet sur inşa yazıtı bulunmuştur. Bu yazıtlardan biri¹⁴⁸ *in situ*, biri fragman¹⁴⁹ olarak bulunmuş, diğerleri ise yerlerinden sökülmuş ve çeşitli araştırmacılar tarafından yayımlanmıştır.

2.4.1. Yapı Yazıtı 1

Yazıt, kireç taşından kesme blok ön yüzüne işlenmiş ve bloğun üzerinde üç adet dübel yuvası bulunmaktadır. Bloğun sol tarafına 0,03 m genişliğinde dikey bir profil yapılmış ve dokuz satırlık yazıt bloğun sağ tarafında bulunmaktadır. Yazıt kuzeybatı surlarda Herodotos Kapısı’nın kuzey duvarı üzerinde bulunmaktadır (Şekil 14), (Kadioğlu ve diğ., 2015a).

Y.: 69 cm; G.: 100 cm; D.: 43 cm; SA.: 1,8–2,0 cm.

¹⁴⁸ Yapı Yazıtı 1, Herodotos Kapısında yapılan kazılar sonucunda *in situ* olarak tespit edilmiştir.

¹⁴⁹ Bkz. Yapı Yazıtı 8.

- ἐπ[ι]στατούντων Μητράδος ^{vac}
 τοῦ Ἀρισταγόρου, Ἀπατουρίου
 τοῦ Φανοδίκου, Δημητρίου τοῦ
 4 Ὀνησίμου ἡ γενομένη δαπάνη
 εἰς τὴν ἐποικοδομίαν τοῦ τεί-
 χους τῶν ὑπολιπὼν λιθίνων καὶ
 τῆς ἐποικοδομίας τῶν πλιθίνων
 8 δραχμαί ^{vac} ϞϞϞΔΗϞ ΙΙΙ ὀ(βολοὶ)
 καὶ Ἄλεξ(ανδρεῖαι δραχμαὶ)
 ΗΗΗΔΔ

Resim 1. Yapı Yazıt 1

Aristagoras oğlu Metras, Phanodikos oğlu Apatourios ve Onesimos oğlu Demetrios'un denetimi altında surun geri kalan taş sıralarının inşası ve kerpiç kısımların yapımı için yapılan harcama: 5560 Drahmi 4 Obol ve 320 İskender Drahmisidir.

2.4.2. Yapı Yazıt 2

Yazıt mavi-gri mermerden yapılmıştır. Bloğun arkasındaki kırık haricince tamdır. Yazıtın bulunduğu yüzey yıpranmıştır. Günümüzde kayıp olan yazıt, Seferihisar'ın doğusunda bulunan Hereke (Düzce) köyünde bir kahvede bulunmaktaydı (Demangel ve Loumonier, 1922: 323 - 325, no. 4; SEG 2, 582; SEG 19 688; Maier, 1959: 217–218 no. 62).

Y: 35,5 cm; G: 66,5 cm; D: 66,5; SA.: 1,5–2,4 cm.

- ἐπ[ιστατο]ύντων
 Ἀθηναίο[υ τοῦ Δη]μητρίου,
 Μητροδ[ώρου] τοῦ Ποσειδίππου,
 4 [εἰς] τὴν οἰκο[δομή]ν [τ]ο[ῦ] λ[ιθ]ίνου
 τείχους, μῆκος ἐπὶ πῆχεις τεσσαράκοντα,
 καὶ εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς ψαλίδος,
 ἔδαπανήθησαν γραμμάτων

- 8 μὲν δραχμαὶ ΙΗΗΔΔΔΔΓ, ἀριθμοῦ δὲ
 ΙΗΗΗΗΙΔΔΔΔΙΙΙ, .ο..μενου δὲ ΔΔΔΔΠΙΙ.
 [. . .ca. 6. . .παρέργω]ν τῶν ἐπ' οἰκοδομῆν
 [γ]ραμμάτω[ν μὲν ..] ΙΙΙ, ἀριθμοῦ δὲ ΔΔΔΔ.

Demetrios oğlu Athenaios ve Posedippos oğlu Metrodoros'un denetimi altında taş surun 40 dirsek uzunluğunda olan inşası ve kemerli/tonozlu yapının yapımına ilişkin belirlenen meblağ 740 Drahmi 5 Obol iken yapılan masraf 890 drahmi 3 obol; (filanca iş için) 45 drahmi yarım obol; inşa için (gerekli) yan/ek işlerin belirlenen ?? drahmi 3 obol iken yapılan masraf 40 drahmi tutarındadır.

2.4.3. Yapı Yazıtı 3

Mavi-gri mermerlerden yapılmış olan yazıt, kentin güney surlarında, Nekropol kapısını koruyan Kule 2 üzerinde günümüz yapısı duvarında bulunmuştur. Sağ ve sol tarafı kırık olarak ele geçmiştir (Hamilton, 1842: 451 no. 238; LBW 1557; GDI III/2 5636; Maier, 1959, 219: no. 65; ITeos 64; Şahin, 1985: 18 (rev.)*; SEG 35 1151; Strang, 2007: 180). Günümüzde kazı evi bahçesinde sergilenen ve 12 satırdan oluşan yazıtı, S. Şahin harf karakterlerinden MÖ 2. yy'a tarihlendirilmiştir (Şahin, 1985)

Y.: 48 cm; G.: 70 cm; D.: 35 cm; SA.: 1–1,5 cm.

- [ἐπιστα]τούντων Θεογείτονος τ[οῦ]
 [Ἑγήτο]ρος τοῦ ἐξ Ἑγήτορος, Εὐκρά-
 [τους] τοῦ Εὐκράτου, Ἀπολλοδώρου
 4 [τοῦ] Ἀπολλοδώρου ἐπικοδομήθη-
 [σαν] τούτου μὲν τοῦ πύργου καὶ τοῦ
 [προ]σεχοῦς αὐτῷ τείχους δόμοι ἕξ,
 [τοῦ] δὲ ἐχομένου πύργου δόμοι ἕξ καὶ
 8 [τοῦ] προσεχοῦς αὐτῷ τείχους δόμοι
 [τέ]σσαρες καὶ προμαχῶνες τέσσαρες
 [κ]αὶ ἐδαπανήθησαν δραχμαὶ XXX
 [HH]HHΔΔHHI καὶ Ἀλεξ(ανδρεῖαι)
 δραχ(μαὶ) ΔΔΔHHI III (ὀβολοὶ))

Resim 2. Yapı Yazıtı 3

“Hegetor soyundan Hegetor oğlu Theogeiton’un, Eukrates oğlu Eukrates’in ve Apollodoros oğlu Apollodoros’un denetimi altında bu kulenin ve onun bitişiğindeki surun altı adet ev/depo birimi ve bir sonraki kulenin altı adet ev birimi ve onun bitişiğindeki surun dört adet ev birimiyle dört adet savunma tesisi yapıldı ve 3422 Drahmi, 5 Obol ve 38 İskender Drahmisi, 3 Obol masraf edildi” (Şahin, 1985).

2.4.4. Yapı Yazıtı 4

Sağ tarafı kırık olan beyaz mermerden yapılmış olan yazıtın çoğu bilgileri eksiktir. Seferihisar’da bir sarnıçta kullanılan yazıtın günümüzde yeri bilinmemektedir (CIG 2923; Demangel and Laumonier, 1922: 325 no. 5; SEG 2: 583; Maier, 1959: 218 no. 63; SEG 19: 689; ITralleis p. 223¹, no. 20; ITeos 63).

Y: 50 cm; G: 51 cm; D: 66,5 cm; LH: in l. 1, 4,5 cm; SA.: 2–10, 3–3,5 cm.

- ἐπιστατούν[των]
 τοῦ τείχους Καλο[—]
 τοῦ Ζηνοδότου, [—]
 4 ου τοῦ Μεγαθύμου,
 Κλείτου τοῦ Κλείτου
 [εἰς] τὴν οἰκοδομὰν το[ῦ]
 [τεί]χους τοῦ λιθίνου ἀ[πὸ τοῦ]

- 8 [πυ]λῶνος μῆκος ἐπὶ πῆ[χεις]
 [πεντ]ήκοντα ἢ γενομέν[η δαπάνη]
 [δ]ραχμαὶ $\overline{\text{πς}}$.

Zenodotos oğlu Kalo..., Megathymos oğlu ... ve Kleites oğlu Kleites'in denetimi altında taş surun pylon'dan (başlayarak) 50 dirsek uzunluğunda olan inşası için yapılan masraf 2200 Drahmi tutarındadır.

2.4.5. Yapı Yazıtı 5

Buluntu yeri bilinmediğinden bilgileri eksik olan yazıtın harf yüksekliği 3 cm'dir. Seferihisar'da bilinmeyen bir yapı içerisine konulmuştur (LBW 111; Frontrier, 1876/78: 35, no. 242; Maier, 1959: 218, no. 64, ll. 1-3, 5, 7-9; SEG 19: 690; ITeos 66).

- [ἐπισ]τατο[ύντων]
 [Ῥ]οδίππου τοῦ Ῥοδίπ[που],
 [Φ]ιλοκλείους τοῦ Ἀγαθ[άρχου],
 4 Ἡγήτορος τοῦ Μητρο[δώρου]
 ὠικοδομήθη τὸ τεῖχ[ος]
 τὸ λίθινον, μῆκος [πῆ]-
 [χ]εις τεσσαράκον[τα]
 8 [κα]ὶ ἑδαπανήθησα[ν]
 [δρα]χμαὶ $\overline{\text{πΔ}}$

Odippos oğlu Odippos, Agatarkhos oğlu Philokleis, Metrodoros oğlu Hegetor'un denetimi altında, 40 dirsek uzunluğunda surun taş sıraları inşa edildi ve bunun için 5010 Drahmi masraf yapıldı.

2.4.6. Yapı Yazıtı 6

Beyaz mermer üzerine yazılmış olan yazıt iki parça halinde farklı yerlerde ele geçmiştir. Yazıtın sol parçası bir evin kalıntıları arasında, sağ parçası ise Seferhisar mezarlığında bulunmuş ancak her iki parçada kayıptır (Fontrier, 1876/78: 35, no. 243; Judeich, 1891: 295, no. 18; Maier, 1959: 220 vd., no. 66, 68; SEG 19: 692, 694; Robert, 1970; SEG 19 692 and 694; Robert 1970, 593; PEP Teos 67).

Y.: 36 cm; G.: 57,5 cm; D.: ölçülememiştir; 3,5 cm (Ölçülebilen kısmı)

vac ἐπιστατο[ύνων]
 Ἡροστράτου τοῦ Με[γαθύ]μου, Κλείτου τοῦ
 Μεγαθύμου, Λυσανίου [τοῦ] Κλείτου, ἐδαπα-
 4 νήθησαν εἰς τὴν κατα[σκευῇ]ν τοῦ πυλῶνος
 καὶ τῆς πύλης καὶ εἰς τὸ [. c.2.]ερεῖον καὶ τὸ τεῖχος
 τὸ λίθινον ἀπὸ τοῦ πυλῶνος το[ῦ . . .]ταιῶνος
 ἐπὶ πῆχεις ἑκατὸν ἐξήκον[τα ... δραχμαί.]

Megathymos oğlu Herostratos, Megathymos oğlu Kleites, Kleites oğlu Lysanios'un denetimi altında, pylon ve pyle'nin ve --ereion'un ve taş surun –taion pylon'undan başlayarak 160 (dirsek) uzunluğundaki inşası için (xxx Drahmi) masraf yapıldı.

2.4.7. Yapı Yazıtı 7

Gri mermerden yapılmış olan sur inşa yazıtı Dionysos Tapınağı kalıntıları arasında bulunmuştur. Günümüzde güney surların kuzeyinde bulunan eski bir evin güney duvarında bulunmaktadır (Hamilton, 1842: 452 no. 243; Maier, 1959: 220, no. 67; SEG 19, 693; LBW 1560; ITeos 65).

Y.: 37 cm; G.: 21 cm; D.: 2,0–3,0 cm'lik bölümü ölçülmesine karşın, duvara monte edilip kenarlarına sıva yapıldığından tam olarak derinliği tespit edilememiştir.

- ἐπιστατ[ούντων - - - -]
 ρου τοῦ [δεῖνος, δεῖνος]
 τοῦ Πύρρ[ου, δεῖνος τοῦ Ζη]-
 4 νοδότου [ἐπικοδομήθησαν δόμοι]
 ἔνδεκα τ[οῦ τείχους —]

Falanca kişilerin denetimi altında surun 11 adet ev/depo birimi inşa edildi,...¹⁵⁰

Resim 3. Yapı Yazıt 7

2.4.7. Yapı Yazıtı 8

Güney surlarda bulunan *Nekropol* Kapısı'nın kuzeyinde 2012 yılında yapılan kazılar sonucunda ele geçmiştir. Kireç taşından etrafı kırık olarak ele geçen yazıtta kullanılan harf karakterleri, kentten ele geçen diğer sur inşa yazıtlarında kullanılan harf karakterlerinden dolayı, bir sur inşa yazıtının sağ parçası olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda diğer sur inşa yazıtlarından sur yapımının üç bağlamda gerçekleştiğini ve bunların “kataskeue”, “oikodomia” ve “epoikodomia” ifadeleriyle gösterildiğini biliyoruz. Söz konusu parçanın dördüncü satırındaki “OIKO” harflerinin “oikodomia” ya da “epoikodomia” ifadelerine ait olması gerekir. Son olarak parçanın buluntu yerinin *Nekropol* kapısında yapılan temizlik çalışmalarında ele geçen parçanın, büyük bir olasılıkla yeni bir sur inşa yazıtına ait parça olmasına karşın içeriği anlaşılamamaktadır.

¹⁵⁰ Teos'da bulunan sur inşa yazıtlarının değerlendirmeleri dördüncü bölümde, Epigrafik Buluntular başlığı altında yapılmıştır.

Y: 19 cm; G.: 13 cm; D.: 10,5 cm; Yazı Karakteri.: 2–3 cm.

I
TΩ
HN
OIKO
OY

Resim 4. Yapı Yazıt 8

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE TARİHLEME

Yapılan kazılar sonucunda elde edilen bulgular Teos Kentinin Protogeometrik Dönem'den itibaren yerleşime sahne olduğunu göstermektedir (Boysal ve Öğün, 1964; Öğün, 1964; Boysal, 1965). Geçmişi Protogeometrik Dönem'e dayanan kentin şehircilik olgusunun ortaya çıkması ile birlikte surlarla çevrilmesi de kaçınılmaz olmuştur. Kentin en erken savunma hattının Arkaik Dönem'den itibaren var olduğu ile ilgili sınırlı bilgileri, antik kaynaklardan öğrenmekteyiz (Herodotos, I, 168; Thukydides, 8,18-20). Günümüzde Arkaik ve Klasik Dönem sur kalıntılarına henüz tespit edilmemiştir. Buna karşın kentte takip edilebilen surlar Hellenistik Dönem'e tarihlenmektedir.

3.1. Sur Duvarları

Sur duvarlarında kullanılan malzemeler, genellikle yakın çevreden ve taş ocaklarından elde edilmekteydi. Bu nedenle kullanılan taş malzemeler kentlerde farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Priene kenti sur duvarları mermer ocağına yakın olduğu için tamamen mermerden yapılmışken, Erythrai surlarında, kent çevresinde hem kireç taşı hem de trakit kuşaklar bulunduğundan her iki malzeme de kullanılmıştır. Teos'da ise sur yapımında kuzey ve batı Nekropol alanlarından, Karagöl ve Taşdibi çevresinde bulunan ocaklardan elde edilen bloklar kullanılmıştır¹⁵¹. Sur duvarlarından ve yakın çevreden alınan taş örneklerinin analizleri de bu durumu doğrulamaktadır (Polat ve Selli, 2016).

Sur duvarlarında taş malzemenin yanı sıra kerpicingin de kullanıldığını, hem arkeolojik hem de epigrafik buluntular gösterir. Örneğin Erythrai'de (Maier, 1959: 215) ve Atina'da Klasik ve Erken Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen kerpiçten yapılmış sur duvarlarının varlığı bilinmektedir (Winter, 1971a: 71; McNicoll, 1997: 6). Sicilya

¹⁵¹ Teos Kenti surlarında kullanılan taşlar ile yakın çevreden alınan örneklerin karşılaştırılması, 4. Bölümde Taş Analizleri başlığı altında detaylı olarak değerlendirilmiştir.

Gela'da, 3,00 m genişliğe sahip sur duvarlarının 3,40 m'si kesme taştan, üst kısmı 2,00 m'si kerpiçten yapılmıştır. Günümüze kadar korunmuş olan kerpiç surlar, MÖ 3. yy başlarına tarihlendirilmektedir (Şekil 119. 1,2), (Winter, 1971a: 135; Lawrence, 1979, 212; Adam, 1982: 19). Eleusis'de de taş bloklar üzerindeki kerpiçler günümüze kadar ulaşmıştır (Orlandos, 1966: 59 vd., fig. 35,36). Fakat Teos'da kerpiçten yapılmış bir duvar kalıntısına henüz rastlanılmamıştır. Buna karşın, Teos'ta tespit edilen sur inşa yazıtlarında geçen ifadelerde, Teos surlarında da kerpice kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır¹⁵². Aynı zamanda MÖ 400'lerden sonra sur duvarlarında en üst bölümde askerlerin çevreyi gözetleme ve dış saldırılara karşı korunmalarını sağlayan parapet duvarlarında kerpiç kullanımının Pednelisos ve Sillyon bazı Yunan şehirlerinde uygulandığı bilinmektedir (Nossov, 2009: 14).

Kentlerin sur bedeni kalınlıkları, güvenlik nedeniyle farklılıklar göstermektedir. Aynı zamanda sur kalınlığını, kentin topoğrafik yapısı, ekonomik durumu ya da surlarda farklı ustaların çalışması nedeni ile oluşan işçilik farklılığı da belirlemektedir. Savunma duvarlarının kalınlıkları genellikle 2,50-3,50 m arasında değişmektedir. Bununla beraber kalınlıkları, 4,00-5,00 m'yi bulan veya 2,50 m altına düşen savunma duvarları da bulunmaktadır. Korinth'te savunma duvarı kalınlığı genellikle 4,00 m kadardır. Priene'de savunma duvarları, 2,00 m (McNicoll, 1997: 50; Nossov, 2009: 60), Mylasa'da, Hıdırlık Kalesi'nde 2,00-2,40 m, Gortis'de küçük kale savunma duvarları, 1,25-1,30 m'dir. Arazi şartlarına göre savunma duvarlarının bazı noktalarda daha kalın inşa edildikleri görülmektedir. Duvarlar, genellikle büyük bloklardan örülmüştür. Taşların ortalama uzunlukları ise, 1,20 ile 1,50 m arasında değişmektedir. Hellenistik Dönem boyunca inşa edilen sur duvarlarının çoğu tek sıra duvar (iç duvar-dış duvar) örgüsü ile yapılmış olmasına karşın, çift sıra duvar örgüsü kullanılan kentler de bulunmaktadır (McNicoll, 1997: 12).

¹⁵² Bkz. 3. Bölüm Yapı Yazıtları, Yazıt 1; Winter, 1971a: 69; McNicoll, 1997: 159; Nossov, 2009: 14. Yazıt 1' de açık bir şekilde kerpiç kullanımı belirtilmektedir. Yine yazıt 3 dışında (Maier, no. 65) bütün sur inşa yazıtlarında vurgulu bir biçimde geçen "litinos teikhos" (taş sur blokları) ifadesinden hareketle Maier önceki surların kerpiçten olduğunu ve sur inşa yazıtlarında geçen "oikodomia" ve "kataskeue" ifadelerinden söz konusu eski kerpiç surun bloктаş tekniğiyle yenilenmesi olarak değerlendirilmesi gerektiğini önermektedir (Maier, 1959: 222). Yine yazıt 1'den anlaşılabacağı üzere bu yenileme faaliyetlerinde de kerpiç kullanımı yapıldığı (her ne kadar elde bu yönde arkeolojik bir veri olmasa da) açık bir biçimde anlaşılmaktadır.

Antik Dönem’de sur duvarları arkasında kazemat adı verilen genellikle askeri araç-gereçlerin depolandığı mekânlar bulunmaktaydı. Teos kentinde bu işlevi karşılayan mekânlar, arkeolojik ve epigrafik belgelerle, kentin nekropol kapısının doğusunda ve batısında bulunan sur duvar bedeninin iç kısmında dikdörtgen planlı 7 adet kazemat saptanmıştır. (Bkz. Şekil 67. 1-3), (Kadıoğlu ve diğ., 2015a). Kule 2’nin arkasındaki kazematta girişi sağlayan 1,00 m açıklığa sahip bir kapı tespit edilmiştir. Bu kazematın doğusunda yer alan mazgal 1 olarak adlandırılan alanın arkasındaki kazematta ise, bir kapı aralığı bulunamamıştır. Bu durum kazematların birbirine bağlantısının içten olduğunu göstermektedir. Mazgal 1’in doğusunda yer alan Mazgal 2’nin arkasındaki kazematın ise, doğu-batı yönlü ölçüleri kazılarla belirlenirken, kuzey-güney ölçüsü tahrip olduğundan belirlenememiştir (Bkz. Şekil 21.2; 66). Ancak Mazgal 1’in arkasındaki kazematla aynı ölçülerde olması beklenmektedir. Kazematların dış yüzünü 1,30 m kalınlığına sahip sur duvarı, iç yüzlerini ise, 1,20 m ölçülerinde ayrı bir duvar oluşturmaktadır. Duvar tekniği olarak atkılı sistem uygulanmasına karşın, atkı taşları paralel, iki sur duvarını bağlayacak şekilde atılmıştır¹⁵³. Nekropol Kapısı’nın doğusunda ve batısında bulunan 1,30 m kalınlığındaki sur duvarı, Philon’un kazematlı sur duvarı kalınlığı için önerdiği 3 cubit (1,30 m) ölçüsüne uymaktadır (Philon, *Poliorketika*, I,18; Lawrence, 1979: 77). Kazematlı surların Ionia Bölgesi’nde yakın benzeri Ephesos’da, Bülbüldağı’nda bulunan surlarda yapılan kazılarda ortaya çıkartılmıştır. Ephesos’ta sur duvarları arkasında bulunan kazematlar 2,90-3,40 x 1,40 m ölçülerindedir (McNicoll, 1997: 101, pl. 46). Ephesos örneği dışında, Side kentinde sur duvarları arkasında tespit edilen kazematların Teos’taki gibi, 0,70 m kalınlığa sahip payelerle desteklendiği bilinmektedir¹⁵⁴ (McNicoll, 1997: 101, pl. 46), (Bkz., Şekil 46.2), (Mansel, 1991). Karia Bölge kentlerinden Knidos’ta da, sur duvarları arkasında kazemat örneklerine rastlanılmaktadır (Özgan, 2013: 123 vd., Abb. 86-88).

Teos’da, Nekropol Kapısı’na ait Kule 2’nin hemen arkasındaki kazemat 3,50 x 2,50 m ölçülerinde olup 1,00 m kapı açıklığına sahiptir. Mazgal 2’nin bulunduğu kazemat ise doğu-batı yönünde uzunluğu 3,10 m olmasına karşın kuzey-güney yönünde

¹⁵³ Benzer örnek için bkz.; Sharon, 1987: 25, fig. 2a.

¹⁵⁴ Side surlarındaki kazematların uzunluğu 3 m’dir. Mansel, 1991.

ölçüsü tespit edilememiştir. Ancak diğer mekânların genişlikleri 2,50 m olduğundan bu alanında aynı ölçülerde olması beklenmektedir. Her iki mazgalı mekânın arasında 2,50 x 3,40 m ölçülerinde mazgalsız bir kazemat (mekân) daha bulunmaktadır.

Teos Kenti kuzey surları ve kentin tiyatrosu arasındaki bağlantı, surların bu bölümde izlenememesi nedeniyle tespit edilememiştir. Teos Kenti sur dışında, İmparatorluk Kült Tapınağı ve etrafını stoa'ların çevrelediği Forum, Hellenistik sur dışında kalmaktadır (Kadioğlu ve diğ., 2013; Kadioğlu ve diğ., 2015b).

Teos surları planlanırken, stratejik düşüncelerle ve arazinin verdiği imkânlardan faydalanılmıştır. Özellikle güney surlarda gözlemlenen yamaçların takip edilmesi ve güney-batı surların kesiştiği noktada kule kullanımı (Kule 1) Teos surlarının inşasında arazinin en iyi şekilde kullanıldığını göstermektedir. Buna karşın Teos surları, kentte bulunan yapılar ve jeofizik çalışmaları sonucu tespit edilen yollar ile bir birliktelik sağlamamaktadır. Surların yapımında arazi hareketleri önemli bir rol oynayarak kent planından bağımsız kalmıştır. Bu sonuçlar, kentin Persler'in eline geçmesi sırasında ya da İon ayaklanmasından sonra da büyük oranda tahrip edilmediğine işaret etmektedir. Muhtemelen yeni bir kent planına gereksinim duyulmamıştır. Teos'da MÖ 1000 yıllarından itibaren oluşan cadde-sokak sistemi korunmuştur (Kadioğlu, 2014; Kadioğlu ve diğ., 2015a).

MÖ 494'den sonra Persler tarafından tahrip edilen Miletos yeniden planlanmış ve kenti çevreleyen güney surlar cadde-sokak sistemine uydurularak poternli 9 adet kapının 4 adeti sokaklara açılacak şekilde yapılmıştır (von Gerkan, 1935: tf., 1). Bu kuleler arasında kalan 3 adet kule ise, iki sokağın ortasında bulunmaktadır (Şekil 120). Hellenistik Dönem'de birbirlerine eşit mesafede kulelerin varlığı bilinmekle birlikte, topografik yapıya bağlı olarak bu mesafeler farklılıklar göstermektedir. Yazıtlar vasıtasıyla MÖ 200-190 yıllarına tarihlendirilen (Maier, 1959; Maier, 1961; McNicoll, 1997: 2) Miletos'un güney surlarında bulunan her bir kule arasındaki

mesafe 60 m'dir¹⁵⁵ (von Gerkan, 1935: 33 vd., lev. I.16). Kentin güney surları dışındaki sur duvarları, arazi şartlarına uydurularak testere dişi şeklinde yapılmıştır. Kesik sur duvarları olarak adlandırılan bu tip alanlar, sur duvarı düşmanın eline geçtiğinde, diğer sur duvarı arasında mesafe bırakarak, ele geçmesini engellemek için yapılmaktadır (von Gerkan, 1935: 33 vd., lev. I.16), (Şekil 121.1,2). İki kule arasında kesik sur duvarının yapılmasını Philon'da önermektedir (Philon, Poliorketika, I, 85, 55,56) Benzer bir uygulama, Teos'un batısında bulunan sur duvarları üzerinde jeofizik çalışmaları ile tespit edilmiş olan 5 adet kule 35 m aralıklarla yapılmıştır (Şekil 122).

Düzenli bir kent planına sahip Priene'nin surları, sokaklardan bağımsız bir şekilde arazinin doğal yapısından faydalanılarak inşa edilmiştir (Owens, 2000: 66 vd.). Yaklaşık olarak 2500 m uzunluğunda kenti çevreleyen sur duvarları, 76,6 hektarlık bir alanı kaplamaktadır (McNicoll, 1997: 50), (Şekil 123). Erythrai kentinin surları 5000 m (Şekil 124), Kolophon'un ise, 4000 m uzunluğunda ve 130 hektarlık alanın etrafını çevrelemektedir (McNicoll, 1997: 69), (Şekil 125). Yaklaşık 4000 m uzunluğa sahip Teos surlarının 65 hektarlık bir alanın etrafını çevrelemesi, Kolophon ile karşılaştırıldığında (130 hektar) çok düşük kalmaktadır. Topografik yapının durumu surların çevrelediği alanın ölçüsünü etkilemektedir. Kolophon ve Teos'un surlarının uzunlukları hemen hemen aynı olmasına karşın (4000 m), Kolophon'un surları Teos'un surlarının kapladığı alandan iki katı kadar bir alanı kaplamaktadır. Ters bir durum ise, Priene surlarında görülmektedir. Priene'nin 2500 m uzunluğundaki surları, 76,6 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Bu orantısızlık Halikarnasos kentinde de görülmektedir. Karia Bölgesi kenti Halikarnasos Surları, MÖ 4. yy'ın ortalarına tarihlenmekte ve 7500 m uzunluğunda, 650 hektarlık alanı çevrelemektedir (McNicoll, 1997: 16 vd.; Pedersen, 2006; Nossov, 2009:60), (Şekil 126). Teos'un Hellenistik Dönem kentinin yaklaşık on katı büyüklüğündeki Halikarnasos'un, sur planı Teos ile benzerlik göstermektedir. Özellikle surların limanı açıkta bırakacak şekilde planlanması, Teos ile örtüşmektedir. Aynı zamanda Halikarnasos'un batısının kent için saldırıya daha açık olması nedeniyle 15 adet kule ile (Kuleler arası

¹⁵⁵ A.W. McNicoll, Miletos güney surlarda bulunan kulelerin aralarındaki mesafelerinin 53-59 m arasında ölçmüştür. McNicoll, 1997: 167. Philon, iki kule arasındaki mesafenin 44 m olması gerektiğini önermektedir. Philon, Poliorketika, I, 45.

50-55 m) desteklendiği bilinir. Teos'ta da kentin batısı saldırılara açıktır ve batı surlarda 35 m aralıklarla kulelerin yapılmış olması yönünden Halikarnasos ile benzerdir. Sur duvarları arasında belirli mesafelerde yerleştirilen kuleler, kentlerin tamamı için geçerli bir durum değildir. Teos güney surları üzerinde bulunan 2 kule arasındaki mesafe 126 m'dir. Side'de, kuleler arasındaki sur duvarları 48,50-76 m arasında değişkenlik gösterirken, kentin kuzeydoğu surlarında Kule 7'den itibaren eşit, çoğunlukla da 66,30 m olduğu anlaşılmaktadır (Mansel, 1991), (Şekil 127). Perge kent surları ise *Akropol*'ün alt yamaçlarından başlayıp dirsekler yaparak, düzensiz bir dörtgen plana sahip olduğu anlaşılmaktadır (Lanckoronski, 1892, 58), (Şekil 128).

3.1.1.1. Tarihlendirme Sorunu

Teos'daki kent surlarının varlığından ilk olarak Herodotos bahsetmektedir. Herodotos'un bahsettiği surlar, MÖ 545 yılında, Persli komutan Harpagos'un kenti ele geçirdiği tarihlere rastlamaktadır. Herodotos, Perslerin, *Akropol*'de olduğu düşünülen Arkaik Dönem'e tarihlenen surları, toprak teraslar sayesinde aşarak kente girdiklerinden bahseder (Herodotos, I, 168). Bu bilgi Arkaik Dönem'de, *Akropol*'ün surlarla çevrili olduğunu kanıtlamaktadır. W. Hoepfner ise, Arkaik Dönem Surlarının kıstakta olduğunu öne sürmüştür (Hoepfner, 2011: 136).

Thukydides ise, MÖ 5. yy sonunda, MÖ 411'de Khios isyanı ile birlikte Teos ile Atina arasındaki mücadelede kent halkının savunma duvarları arkasında olduğunu bildirerek Klasik Dönem'de de surların olduğunu belirtmiştir (Thukydides, 8, 16; 20; Uz, 2013: 27). Günümüzde kentte Klasik Dönem'e tarihlendirilebilecek sur kalıntısının görülmemesi nedeni, büyük bir ihtimalle Pers komutanı Tissapharnes'in kenti ele geçirdikten sonra Klasik Dönem surlarını yıktırması ile açıklanabilir (Thukydides, 8, 16; 20; Westlake, 1979).

Günümüzde Teos kentini çevreleyen ve yüzeyde de takip edilebilen surların tarihlendirilmesi için araştırmacılar çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. A. Akarca kent surlarının dikdörtgen planlı olduğunu ve MÖ 3. yy'a tarihlendirilmesi gerektiğini

belirtmektedir (Akarca, 1987: 125). F.E. Winter da, Teos'ta bulunan sur yazıtlarından yola çıkarak, MÖ 200 civarlarını önermektedir (Winter, 1971a: 236). M.D. Uz ise, sur duvarların inşasının ve kentin yeniden düzenlenmesinin, MÖ 304-303 yılı depreminden sonra, Antigonos'un Teos'la Lebedos'u birleştirme (*Synoikismos*) programından sonraki bir dönemde olduğunu belirtmiştir (Cohen, 1995: 43, 188; Uz, 1985: 227; Ambraseys ve White, 1997).

F.G. Maier, Teos'ta yalnızca no.62'nin (yapı yazıtı 2) kötü bir ıstampaj fotoğrafından çıkarılan harf karakterlerinin benzer örnekleri yardımıyla, MÖ 3. yy sonu ile bütün 2. yy'ı kapsayabileceğini belirterek, Asyia yazıtlarına benzerliğine rağmen daha yakın bir tarihlendirme yapılamayacağı kanısındadır (Maier, 1959, 221). Ayrıca Maier, sur inşasının başlangıcı olarak ortaya atılan kentin büyük ölçüde bağımsız olduğu, Dionysos kültünün yenilenmesi ve Asyia hakkı elde etme girişimleriyle kentte imar faaliyetlerinin canlandığı MÖ 204-193 yılları arasındaki tarihlendirmeyi bir varsayım olarak değerlendirmektedir. Pergamon ve Seleukos Kralığı arasında çatışmada kalan kentin yeni sur yapımı için gerekli nedenleri başka bir zaman dilim içerisinde de mümkün olduğu kanısındadır ve MÖ 190 yıllarını önermektedir (Maier, 1959: 216-223, no. 62-68). A.W. McNicoll, Livius'un aktardığı¹⁵⁶ ve MÖ 190 yılı içerisinde cereyan eden bir olaydan hareketle sur yapımının bu tarihte bitmiş olduğu kanısına varır (McNicoll, 1997: 158). J.R.Strang aynı olayı temel alarak bu tarihin, yani MÖ 190 yılı, kent surlarının yapımı için terminus ante quem oluşturduğu fikrine varır (Strang, 2007: 202).

S. Mitchell ise, kenti çevreleyen sur duvarlarının Klasik veya Erken Hellenistik Dönem'de yapıldığını öne sürmüştür (Mitchell, 1999). Teos surlarının tarihlemesindeki bu farklılıkların en büyük nedenlerinden biri, R.L. Scracton'nun da belirttiği gibi, MÖ 3. yy boyunca geçen uzun süreçte, sur duvarlarının kronolojik olarak belgelenememesi yatmaktadır¹⁵⁷. Aynı zamanda MÖ 3. yy sonlarında kentin

¹⁵⁶ Livius'un (37.27-28) aktarısına göre, Teos kenti adlı Seleukos kralı Antiokhos III'un genarallerinden Polyksenidas'a yardım eder bunu öğenen Praetor L.Aemilius emrindeki donanma gücüyle kuzey limanına (Portus Graesticus) demirleyerek kente gir(e)meyip çevreyi yağmalamaya başlar ta ki Polyksenidas'a yapılan yardımın aynısı kendilerine verilinceye dek.

¹⁵⁷ Byzantium'lu Philon'a göre, MÖ 227 yılında özellikle Rhodos olmak üzere birçok kentin sur duvarlarının yıkıldığından bahsetmektedir. Scranton, 1941: 140; McNicoll, 1997: 157.

surlarında yapılan tadilatlar ve yenilemeler araştırmacıların, surları MÖ 4. yy sonundan, MÖ 3. yy aralığına kadar geniş bir zamana tarihlendirmelerine de yol açmıştır. Bu dönemde sur inşa yazıtlarının da yardımıyla, var olan kent surlarında yenileme çalışmaları yapıldığı, kerpiç surlarının belirli bölümlerinin taş bloklarla değiştirildiği ve yine kerpiç kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Tarihlendirmede yapılan farklı öneriler, Hellenistik Dönem içinde iki farklı döneme işaret etmektedir. İlki, komşu kentler de dikkate alınarak MÖ 4. yy'ın son çeyreği, ikincisi ise, kentin imar faaliyetlerinin de yoğun olduğu ve sur inşa yazıtlarının ortaya çıktığı MÖ 3 yy. ortalarından başlayarak MÖ 190 yıllarında tamamlanmış olmalıdır.

3.1.1. Kapılar

Sur duvarlarında açılmış geçitler, savunma sistemlerinde kapı olarak adlandırılır. Antik dönemde sur duvarlarındaki kapıların planlamasında başlıca problem, kapıların korunmasını sağlamaktı. MÖ 4. yy başlarından itibaren genellikle büyük şehir kapıları, bir meydan ya da avlunun gerisine alınmıştır (Winter, 1971a: 223). Kapıların bu şekilde yapılması ile kente girişin anıtsallığı ve ihtişamı vurgulamaktaydı. Bu planda yapılmış kapılarda, düşmanın avluya girişi gerçekleştiğinde, düşman avlunun en dar alanı içerisinde sıkıştırılarak düşmanı imha etmesi de sağlanabilmekteydi (Winter, 1971a: 223; Akarca, 1987: 155; Mansel, 1991). Böyle bir avlu içerisinde gerçekleşen bir savaşı Livius'dan öğrenmekteyiz; Makedon kralı Philip V'in Atina'da Dipylon Kapısı'na yaptığı saldırıda, dışarıya çıkmakta olan Atinalıları kapıya kadar geri püsküttüğünü, fakat geçit dar olduğundan burada kanlı bir boğuşma meydana geldiğini ve Atinalılar kadar Makedonlarında kılıçtan geçirildiğinden bahsetmektedir. Aynı zamanda bu olaylar meydana gelirken, Makedonlar ve Atinalılar ayırt edilemeyecek bir şekilde karıştığından, kuleler ve seğırdim yolu üzerindeki askerlerin oklarını kullanamadıklarını bildirmiştir (Livius, 31, 24).

Teos Antik kentinde şu ana kadar tespit edilen üç kapıdan biri olan *Nekropol* Kapısı, Hellenistik Dönem’de birçok kentte kullanılan iki kuleli bir kent kapısıdır¹⁵⁸ (Şekil 130.1; Bkz. Şekil 66; 67. 1-3). İki kule arasındaki 5,15 m’lik aralığa yerleştirilmiş olan kapının 3,40 m’lik kapı açıklığına sahip olduğu saptanmıştır. Ölçüleri ve konumu nedeniyle kentin ana girişlerinden biri olmalıdır. Kulelerin toplam yüksekliği hakkında bilgi sahibi olmamamıza karşın, kapı aralığında yapılan kazılar sonucunda 2,00 m’lik bölümün sağlam olarak korunduğu ortaya çıkmıştır (Bkz. Şekil 77. 1-3). Yüksekliği bilinen, Karia Bölgesi’nde Halikarnasos kenti Mylasa Kapısı’nın güney kulesinin kuzey köşesinin ön yüzünün yüksekliği 7,00 m ‘dir (McNicoll, 1997: 22).

Priene kentinin ana kapılarından biri olan Doğu Kapısı, 3,05 m genişliği ile Teos kenti *Nekropol* Kapısı ile benzerdir (McNicoll, 1997: 51, fig.10). Fakat Priene’nin Doğu Kapısı ölçüleri nedeniyle ana kapı olmasına karşın, girişi koruyan kulelere ihtiyaç duyulmamıştır¹⁵⁹. Ephesos antik kenti, Magnesia Kapısı 3,70 m (Capuzzo, 2012), Kyme antik kentinde Deniz Kapısı 3,50 m kapı aralığına sahiptir (La Marca, 2013). Kaunos’ta, Erken Hellenistik Dönem’e tarihlendirilen¹⁶⁰, Batı-güney şehir kapısının kapı açıklığı 2,13 m’dir. 4,30 m duvar kalınlığına sahip duvarların iki yanında 6,20 m kalınlığa sahip olması nedeniyle iki kule ile korunan bir kapı görünümündedir. Ancak kapı aralığının ölçüsü ana giriş kapısı ölçülerinde olmamasına karşın, arkasında bulunan liman (Sülüklü Gölü) nedeniyle savunmayı güçlendirmek adına kuleli bir kapı yapılmış olmalıdır (Öğün, 1968).

Teos Kenti *Nekropol* Kapısı girişinde yapılan kazılarda, *in situ* durumda olmayan bir eşik taşı bulunmuştur. Eşik taşı 0,60 X 1,00 m ölçülerinde 0,50 m yüksekliğinde üzerinde iki adet 0,07 X 0,07 m ölçülerinde, 0,05 m derinliğinde kapı sürgü yuvası bulunmaktadır (Şekil 116. 2,3). Eşik taşının yakın benzeri Miletos’ta bulunmaktadır (von Gerkan, 1935: taf.4, 9-13).

¹⁵⁸ Benzer kapılar için bkz.; Winter, 1971a: 224; Nossov 2009, 26.

¹⁵⁹ Kapı önünden asfalt yol geçtiği için kazısı yapılamamıştır. Kapının güneyinde sur blokları devam ettiğinden, bu alanda bir kule olma ihtimali bulunmaktadır. Bu nedenle tek kuleli bir kapı olabilir.

¹⁶⁰ A. W. McNicoll, 5 ve 6. Kulelerin ölçü ve yapım tekniğinden dolayı, MÖ 333-313 yılları arasına tarihlendirmiştir. Kule 6 için bkz.; McNicoll, 1997: 199, pl. 93, fig.48.

Teos kenti ile günümüz Sığacık Mahallesi arasında bulunan, batı surlar üzerinde bilinen iki adet kapı bulunmaktadır. Bu kapılar, Dionysos ve Herodotos Kapısı'dır. Her iki kapı da kuzey liman ve kent arasındaki geçişi sağlamak için açılan kapılardır. Dionysos Kapısı, 2,45 m, Herodotos Kapısı da 2,10 m giriş açıklığına sahiptir (Şekil 130. 1,2). Bu kapıların yakın benzeri, Asos'ta, kentin bölümleri arasında bulunan surlar üzerinde bulunan 2,05 m ölçülerindeki kapı da görülür (Winter, 1971a: 253, fig. 285; McNicoll, 1997: 185, pl. 85; Akarca, 1987: 152).

Pisidia Bölgesi'nin güneybatı bölümünde yeralan Termessos antik kentinin Hellenistik Dönem surları, Antalya-Korkuteli karayolu üzerinde Yenicekahve yakınlarında bulunmakta ve Güllük Dağı zirvesine kadar devam etmektedir. Araştırmacılar tarafından Termessos'da bulunan Hellenistik Dönem surları, genellikle MÖ 3.-2. yy'a tarihlendirilmektedir (Winter, 1966). Termessos'da bulunan giriş kapısı ve her iki yanında bulunan ahşap direkler için hazırlanmış dübel yuvaları, Dionysos Tapınağı'nın batısında bulunan kapıyla büyük benzerlik göstermektedir.

Bazı şehirlerde tapınaklar şehir kapılarına yakın mesafede inşa edilmiştir. Karia'da Mylasa'nın Zeus Osogoas Tapınağı, şehrin güney kapısı yanındadır. Iasos'da yazıtlarda adı geçen Zeus Megistos Tapınağı, kentin doğusunda bulunan şehir kapısı yakınındadır (McNicoll, 1997: 111). Arkadia Gortis'de surların güney kapısı yakınında da küçük bir tapınak bulunmaktadır. Fakat burada tapınak sur dışındadır (Akarca, 1987: 186). Eretrie'de batı kent kapısının hemen doğusunda Dionysos Tapınağı bulunmaktadır (Hellmann, 2010: 324, fig. 461). Bu durum Teos kenti ile benzerdir.

Kyme Antik kentinde, güney ve kuzey tepeler arasındaki Hellenistik sur duvarlarının kazısı sırasında iki kapı ortaya çıkartılmıştır. Denize yakınlığından dolayı "Deniz Kapısı" olarak adlandırılan birinci kapının açıklığı 3,50 m'dir. Kapının yaklaşık 5,00 m ilerisinde anıtsal girişli Geç Hellenistik Dönem'e ait küçük bir giriş bulunmaktadır. Üç basamaklı anıtsal giriş, Hellenistik duvardan 0,50 m daha yüksektir. Bu nedenle daha sonraki bir dönemde yapıldığı düşünülmektedir (La Marca, 2013). "Pervazlı Kapı" olarak adlandırılan ikinci kapı, "avlulu" kapı tipindedir. 6,50 X 10,00 m boyutlarındaki avlu 1,00 m kalınlığındaki bir duvarla çevrilidir. Açıklığı 3,50 m olan

“Deniz Kapısı’nın” yaklaşık 11,00 m ilerisindedir. İki pervaz arasındaki döşeli alanda kapı kanatlarının oldukça derin ve geniş yuvaları izlenmektedir. Bu yuvalar ve ele geçen büyük demir çiviler kapının ahşap olması gerektiği fikrini desteklemektedir. Kapı sövesi önünde, 0,20 m kadar ileride iç içe geçmiş ve harç kullanılarak birbirine bağlanmış pişmiş toprak borularla yapılmış kanalizasyon, andezit duvar boyunca ilerlemekte ve taştan yapılmış bir bağlantı ile köşe yapıp dönmektedir (La Marca, 2013).

Dionysos Tapınağı’nın batısında 2011 yılında, kapı açıklığı 2,45 m olan bir kapı tespit edilmişti. Konumu ve ölçüleri göz önünde bulundurulduğunda, bu girişin askeri amaçlı ya da tapınağı ziyarete gelen yayalar için yapıldığını düşündürmektedir. Buna karşın, Nekropol Kapısı’nın 3,40 m olması ve her iki tarafında kulelerin bulunması kente girişi sağlayan ana girişlerden biri olduğunu göstermektedir (Şekil 130. 2).

3.1.2. Kuleler

MÖ 375 - MÖ 275 yılları arasında Yunan askeri kulelerinin tasarımında, saldırı silahlarının artan tehlikesi etkili olmuştur. Savunma amaçlı ağır silahların yapımını üstlenen askeri mimarların, bu silahları daha iyi kavrayıp, savunma amaçlı askeri yapılarını buna göre şekillendirdikleri görülmektedir. Bu nedenle bu yıllar arasında savunma sistemlerinin gelişmesine paralel olarak kulelerin tasarımında iki farklı dönem ile karşılaşılacaktır. Birinci dönem kuleler, MÖ 370-340 yılları arasına tarihlendirilmektedir ve günümüze kadar ulaşmış, Yunanistan’da, Thebai, Messene, Boiotia ve Siphai’de bir kaç iyi korunmuş örneğe rastlanmaktadır. Anadolu’da ise, Lykia Bölgesi’nde Pınara’da, manzara mezarında kabartma olarak yapılmış ve MÖ 370-340 yıllarına tarihlendirilmiştir. J. Ober, ilk dönem kulelerini, pencere ve duvar kalınlıklarından ayırmaktadır (Ober, 1992).

İkinci dönem kuleler ise, MÖ 325-285 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Bu tip kuleler pencere ölçüleri, gözetleme tasarımı ve duvar kalınlıkları göz önünde

bulundurularak sınıflandırılmıştır (Ober, 1992). Bununla birlikte Hellenistik Dönem’de kule ölçüleri, kentlere göre değişkenlik göstermektedir. Bu nedenle tarihlendirme yapılırken ölçülerin dikkate alınmaması gerekmektedir. Tarihlendirme için yapılacak kıstaslardan bir diğeri ise, Hellenistik Dönem’de yapılan kulelerin, saldırı sırasında düşman tarafından sur duvarına yaklaşmak için getirilen seyyar kulelere ve koçbaşlarına karşı daha dayanıklı olarak yapılmış olmasıdır (Lawrence, 1979: 385). Hellenistik Dönem’de yapılan yeniliklerin başında, kulelerin çok katlı yapılması ve mancınık atışı yapmaya daha uygun tasarlanmaya başlanmıştır (Mardsen, 1999: 105-155; Garlan, 1974: 291-328; Lawrence, 1979: 69-110).

İkinci dönem kulelerine en iyi örnek Latmos Herakleiası kuleleridir. MÖ 300'lere tarihlendirilen surlar, MÖ 250'ler ve sonrasında *diakteikhisma* ile kısaltılmıştır (Nossov, 2009: 54), (Şekil 131.1). J. Ober, bu kulelerin MÖ 325-285 yılları arasına tarihlendirilen ikinci dönem kulelere örnek olduğunu belirtmiştir (Ober, 1987). Aynı zamanda yine kuşatma silahlarına karşı daha dayanıklı olması için pek çok kulenin ilk katı toprak veya molozlarla doldurulmuştur (Nossov, 2009: 21). Zemindeki menfezler özellikle önemli bölümlerde atış gücünü arttırmak için yapılmış, odalar ise depo ya da barınma amaçlı kullanılmıştır (Nossov, 2009: 24). Yine savunma amaçlı olarak kulelerin ilk katları mancınık güllelerine karşı dayanıklı olması için bosajlı ve daha kalın yapılmıştır (Lawrence, 1979: 240; McNicoll, 1997: 128). Alabanda surlarında bulunan Kule 7'nin ilk katı dayanıklı olması için taş ve molozlarla doldurulmuştur (Tırpan, 1989), (Şekil 131.2)

Teos'taki kulelerin ilk katları, kuşatma silahlarına ve koçbaşlarına karşı daha dayanıklı olması için, *Nekropol* Kapısı'nı koruyan Kule 1'dışında toprak ve moloz taşlarla doldurulmuştur (Şekil 132.1). Yapılan kazılar neticesinde tek sıra kule duvar bloklarının sadece dış yüzleri bosajlı işlenmiş, iç kısımları ise işlenmeden bırakılmıştır. İşlenmeden bırakılan blokların ölçüleri de farklıdır. Batı Kule'de ortalama 1,00 m, Güney Kule 1'de, 0,30-0,50 m, Güney Kule'de 0,30-0,70 m, *Nekropol* Kapısı Kule 2'de, 0,40-0,65 m arasında değişen kalınlığa sahip ve aynı zamanda bu kulelerin tamamında, kule içlerinde sıkıştırılmış toprak ve moloz taşların yoğun olarak bulunduğu tespit edilmiştir (Şekil 132.2; 133. 1,2). Buna karşın, *Nekropol* Kapısı Kule 1'in yan duvarlarında (Doğu ve Batı duvarları) çift sıra blok

kullanılarak 0,80 m standart bir kalınlığa sahip, kule iç duvarının yüzeyi de işlenerek bir alan oluşturulmuştur. Kule içinde yapılan kazılarda moloz dolgu yerine yumuşak bir kültür toprağının bulunması ve bu alanda çok sayıda pişmiş toprak seramik ve buluntunun ele geçmesi bu düşüncayı desteklemektedir (Bkz. Şekil 132.1).

Teos kentinde 5 kulenin varlığı arkeolojik kazılarla tespit edilmiştir¹⁶¹ (Kadioğlu ve diğ., 2013; Kadioğlu ve diğ., 2015a). Batı sur hattı üzerinde, Dionysos Kapısı'nın kuzeyinde ise, jeofizik çalışmaları sonucunda elde edilen verilerde, birbirlerine 35 m uzaklıkta 5 adet kulenin varlığı da kazı yapılmadan belirlenmiştir¹⁶² (Kadioğlu ve diğ., 2016), (Bkz. Şekil 123. 1,2). Böylelikle Teos'ta şu ana kadar 9 adet kulenin varlığı kazı ve jeofizik sonuçları ile tespit edilmiştir. Kulelerin birbirlerine standart mesafelerde olan örnekleri bulunmaktadır. Miletos'un güney surlarında bulunan her bir kule arasındaki mesafe 60 m'dir (von Gerkan, 1935: 8 vd.). Ephesos'un surları üzerinde bulunan kuleler arasındaki mesafeler ise, 60 m ile 75 m arasında değişmektedir (McNicoll, 1997: 104). MÖ 369 yıllarına tarihlenen Tanagra surları üzerinde bulunan 56 kulenin birbirine olan uzaklıkları yaklaşık olarak 30 m'dir (Roller, 1974). Teos'da hem kazı hem de jeofizik çalışmalarıyla tespit edilmiş olan kuleler kareye yakın planlıdır. Tüm kuleler atkılı örgü tekniği ile yapılmıştır. Kulelerden yalnızca ikisi kapının her iki yanında konumlandırılmıştır. Bu kapı *Nekropol* Kapısı'dır (Bkz. Şekil 67.1-3).

Teos kentinin güneyinde tespit edilen kulelerden Güney Kule 2, 90°'lik bir açı yapan sur duvarının güney ucuna yapılmıştır (Bkz. Şekil 112). Batı surlarda görülen açılı sur duvar hattı, bu alanda da görülmektedir. Kuleye ulaşmak için 1,85 m genişliğe sahip bir seyirdim alanının yeri belirlenmiştir. Ancak seyirdim alanının basamakları söküldüğünden günümüze kadar ulaşmamıştır. Benzer örneği, Miletos'un Güney Surları üzerinde bulunan kuleler de görülmektedir (von Gerkan, 1935: 76, Abb. 46, taf. 16; Winter, 1997: 278; McNicoll, 1997: 168, fig. 39). Miletos Güney surlarında kulelerinin hepsi kuzeydoğu sur duvarına direk birleşmekte, kuzeybatı duvar

¹⁶¹ *Nekropol* Kapısı'nda bulunan ve kapı ile değerlendirilmiş olan iki adet kule bu sayıya eklenmiştir.

¹⁶² Jeofizik sonucunda tespit edilen 5 adet kuleden biri HS-B5 kodlu sondaj ile ortaya çıkartılmıştır.

hattında ise, sur duvarı ile kule arasında bir potern bulunmaktadır. Buna karşılık Teos kenti Güney Kule 2’de yapılan çalışmalar sonucunda herhangi bir poterne rastlanılmamıştır.

Kuleler inşa edilirlerken, duvar çizgisinden ileride olmasına dikkat edilmekteydi. Böylece saldırı sırasında duvara yaklaşmak isteyen düşmanın korumasız tarafının, sağdaki ve soldaki kulelerden yapılan atışlarla hedef olması sağlanmış olacaktı. Surlarda kolayca baskın düzenleyebilecek noktaların bulunmamasına da özen gösterilmekteydi. Yollar, sarp noktalarda güçlendirilerek kapılara yaklaşırken düz olarak değil de, sağdan sola doğru planlanmaktaydı. Böylece, saldıranların kalkanlarla korunmayan sağ tarafları, duvara karşı açık olmaktaydı. Bu nedenle kentler, düşmanı değişik noktalardan izleyebilmek için, kuleleri tam bir kare formunda ya da belirgin açılarla yapmak yerine, daire biçiminde yapılmalıdır. Kulelerin birbirlerine belirgin açılarının bulunduğu alanlar, düşman tarafından kolay aşıldığından bu tür kuleler kent halkından çok düşmanı korumaktadır ve kulelerden savunma yapmak kent için çok daha zordur (Vitruvius, de Arch., I, V, 2).

Kulelerin birden fazla kata sahip olduğu çeşitli örneklerden bilinmektedir. Karia Bölgesi’nde, Karapınar’da bulunan ve MÖ 4. yy sonu-MÖ 3. yy başlarına tarihlendirilen kulenin, 6 kattan oluştuğu ve yüksekliğinin 14,00 m olduğu bilinmektedir (Henry, 2012). Teos’ta bulunan kuleler, ele geçen Yapı Yazıt No.3’ den yola çıkılarak üç katlı yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Nekropol Kapısı kapı boşluğunda yapılan kazılar sonucunda, kapının her iki tarafında bulunan kulelerin yüksekliklerinin de, 6,50-7,00 m arasında olduğu düşünülmektedir. Düşünülen bu yükseklik değerleri sadece *Nekropol* Kapısı’nda bulunan kuleler için geçerlidir.

3.1.3. Mimari Özellikler: Teknik, İşçilik ve Yapım Tekniği

Sur duvarlarının inşasında, benzer duvar örgü tekniklerinin ve işçiliklerinin görülmesi, aynı zamanda da surların uzun bir zaman sürecinde kullanılmaya devam

edilmesi gibi nedenlerden tarihlendirilmeleri güçtür. Sur duvarlarının tarihlenmesinde, en önemli ölçüt, bölgenin ve kentin tarihsel sürecinin iyi bir şekilde analiz edilmesidir (Karlsson, 1994). F.G. Maier, sur duvarlarının sağlıklı bir şekilde tarihlendirilmesi için üç verinin (Antik kaynaklar, Arkeolojik ve Epigrafik veri) birlikte irdelenmesi gerektiğini belirtmiştir (Maier, 1961: 93). Bu saptamanın geçerliliği, Teos kentinde yapılan kazı ve araştırmalar neticesinde de kanıtlanmıştır. Özellikle surlarda yapılan kazılarda ele geçen buluntular incelendiğinde, buluntulardan yola çıkarak yapılan bir tarihlenmenin sağlıklı sonuçlar vermediği belirlenmiştir. Bunun en önemli nedeni, sur hattı dışında bulunan yükseltilerde yeralan yapılaşmanın sonucu olarak, yamaçlardan akan -özellikle de nekropol alanları- toprakla birlikte gelen arkeolojik kalıntıların sur duvarı hattında toplanması ve daha sonrasında yapılan kazılarda dönemsel özellik taşıyan arkeolojik malzemelerin karışık olarak ele geçmesi nedeniyle, stratigrafi tam olarak tespit edilememektedir. Dionysos Kapısı'nda yapılan kazılar sonucunda, farklı dönemlere ait seramik buluntularının aynı tabakalarda ele geçmiş olması da bu durumu açıkça yansıtmaktadır¹⁶³.

Hellenistik Dönem'de 65 hektarlık bir alana sahip olan kentin etrafını yaklaşık 4 km uzunluğunda bir sur çevrelemektedir. Teos surlarının örgü tekniği mimari açıdan MÖ 4. yy'dan itibaren kullanılan bir duvar örgüsüne sahiptir. Özellikle bu tekniğin kentte görüldüğü en iyi örnek, Dionysos Tapınağı'nın batısında, kentin sağlam durumda kalmış sur duvarıdır. Teos surları örgü tekniği açısından değerlendirildiğinde, genel olarak değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Buna karşın, surlar genel olarak ön yüzleri bosajlı, üst yüzlerinde kanırtma yuvaları ve blokların kenarları düz kalemle, iç yüzleri ise sivri kalemle düzeltilerek *anathyrosis* uygulanarak inşa edilmiştir (Bkz. Şekil 37.1). Sur duvarlarında bulunan kapı ve kulelerde ise, sur blokları kenet ve zıvanalarla birleştirilerek sağlamlaştırılmıştır. Duvar örgü tekniği ise şu ana kadar ortaya çıkartılan veya gözlemlenebilen alanlarda, *Nekropol* Kapısı dışında atkılı örgü tekniğidir (Bkz. Şekil 20.2). Atkı taşlarının kullanımı ilk olarak MÖ 4. yy'da Syrakusa ve Selinus'da görülmektedir (Karlsson, 1994). İonia Bölgesi'nde ise, Kolophon, Erythrai, Ephesos, Priene ve Miletos ile beraber Teos'da da atkılı örgü tekniği tercih edilerek kullanılmıştır. Nekropol Kapısı'nda ise, sur duvar kalınlığı 1,30

¹⁶³ Dionysos Kapısı'nda ele geçen seramik buluntular için bkz. 2.2.2.2

m ve sur duvarına paralel, boydan boya atkı taşlarının iki sur duvarını birbirine bağladığı belirlenmiştir. Bu alanda böyle bir uygulamanın tercih edilmesindeki en önemli etken, sur duvarı arkasında, örneklerini Perge, Side, Knidos ve Rhodos'ta gördüğümüz kazematların (mekân, ev birimi) yapılmış olmasıdır¹⁶⁴ (Bkz. Şekil 66). Ayrıca Alabanda surlarında bulunan Kule 10'un kuzeyinde bulunan sur duvarları da benzer bir teknikte yapılmış, iki duvarı birbirine bağlayan atkı taş blokları kullanılmıştır (Tırpan, 1990).

Teos surları inşa edilirken, temel seviyesinde, yaklaşık olarak 0,20 m dışarı taşan, temel altı taban taşları kullanılmıştır. Dionysos Tapınağı'nın batısında, sur bedeni iç yüzeyinde ve yine batı surlar üzerinde, Güney Kule 1'in yaklaşık olarak 40 m kuzeyinde, dış duvar temel seviyesinde, bu şekilde temel altı taban taşları üzerinde sur duvarlarının yükseldiği belirlenmiştir (Bkz. Şekil 44.1,2).

Teos kentinin doğu, güney, batı ve hatta çok az takip edilebilen kuzey surlarında uygulanmış olan duvar örgüsü, atkılı tekniktir. Ancak sur duvarlarında uygulanan atkı boylarının standart bir ölçüde olmadığı saptanmıştır. Doğu surlarında kullanılan atkı taşları, ortalama olarak 0,70 ile 0,80 m arasında değişen uzunluğa, 0,40 m genişliğe sahiptir. Bu bölümde bulunan atkı taşları, kentin diğer sur duvarlarında görülen atkı taşları ile karşılaştırıldığında oldukça kısa kalmaktadır. Güney surlarda ise, 1,15-1,50 m arasında değişen uzunluklara sahip atkı taşları kullanılmıştır. Batı surlarda kullanılan atkı taşları ise, Dionysos Tapınağı'nın batısı haricinde 1,20-1,70 X 0,30 m ölçülerindedir.

Dionysos Tapınağı'nın batısında bulunan surlarda, temel üzerindeki iki sıra blok, diğerlerinden yüksek ve kısa yapılmıştır. Batı surlardaki temel üstü sur blok sırası 0,65 m, üstündeki blok sırası 0,55 m, bu bloklar üzerindeki dört sıra blok 0,40 m ve en üst blok ise ise, 0,30 m'dir. Vitruvius'da surların yapımında, alt sıraların daha yüksek ve kalın yapılması gerektiğini ve böylelikle duvarlarının daha sağlam olacağını bildirmiştir (Vitruvius, de Arch., I, 5, 1). Temel üstü iki sıra blok, bosajlı olan

¹⁶⁴ Perge kazematları için bkz.; Lanckoronski, 2005: 63, res. 49; Nossov, 2009: 18, 28; Side için bkz.; Mansel, 1978: 66; Mansel, 1991; Lawrence, 1979: no. 78, 80, 81; Adam, 1982: 40, fig. 11-12, 41, fig.13; , res. 49; Nossov, 2009: 28; Hellmann, 2010: 319, fig. 455.; Knidos için bkz.; Özgan, 2013: 123 vd., Abb. 86-88; Rhodos için bkz.; Lawrence, 1979: 76.

diğer duvar bloklarından yüzey işçiliği açısından farklıdır (Bkz. Şekil 44.1,2). Bu blok sırası bosajlı değil düz bırakılmıştır. Surların bu şekilde inşa edilmesi, hem duvarın sağlam temeller üzerinde yükselmesini, hem de büyük duvar taşlarını alt seviyelerde kullanarak, daha hafif taşların üstlerde kullanılmasıyla işçiliğin azaltılması sağlanmıştır.

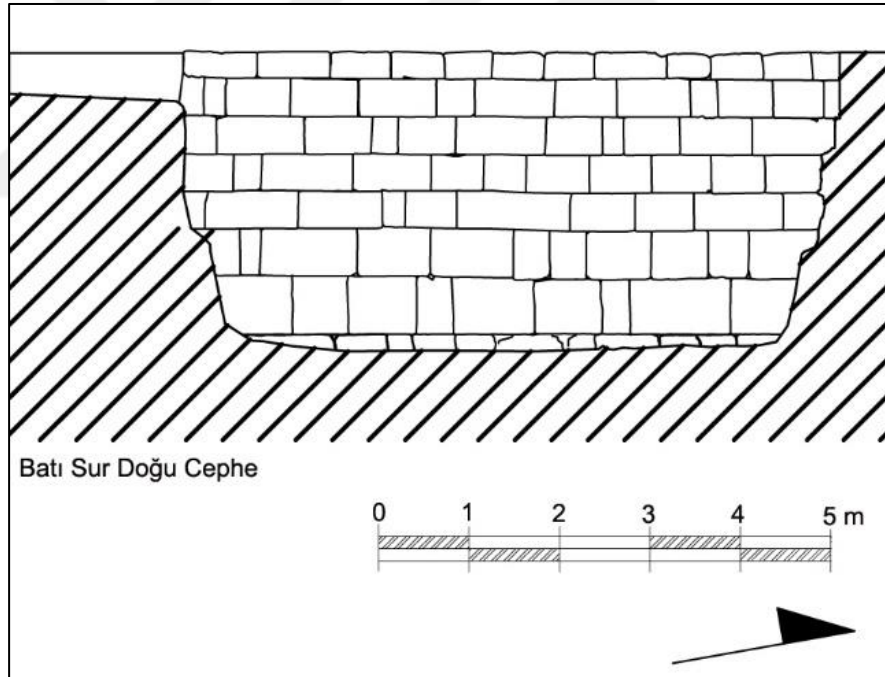
Sur temel üstü bloklarının yüksek yapıldığı benzer uygulamalar birçok kent surlarında gözlemlenmektedir. Örneğin, Side kentinin kara surlarında, işlenmiş konglomera taş bloklardan, harç kullanılmadan oluşturulan sur duvar bloklarında, temel seviyesinde yapılan sondajlar ile sur duvarının en alt taş sırasının 0,75-0,80 m yükseklikte olduğu ve bu bloklar üzerine gelen blokların da ortalama 0,55 m ölçülerinde olduğu belirlenmiştir (Mansel, 1978). Bu yapım tekniğinde benzer uygulamalar Kolophon, Erythrai, Asos (McNicol, 1997: 186, pl. 87; Hellmann, 2010: 297, fig. 420), Knidos (McNicol, 1997: 58, pl. 29), Perge, Oenoanda (McNicol, 1997: 124, pl. 54), Messene ve Thasos surlarında da belirlenmiştir (Hellmann, 2010: 295, 297 fig.414, 419). Aslında bu uygulamanın surlarla çevrili kentlerin hemen hemen tümünde uygulanmış olma olasılığı yüksektir. Ancak kent surlarının çoğunun temel seviyesine kadar kazısı yapılmadığından bu uygulama tespit edilememektedir.

Teos batı surlarının örgü tekniği, Dionysos Kapısı ve Dionysos Tapınağı'nın batısında 3,20 m yüksekliğe kadar korunmuş, 7 sıra taş blok sırası üzerinden anlaşılmaktadır. Dionysos Kapısı'nın kuzey ve güney duvarı, dikdörtgen, kireçtaşı 0,50 m yüksekliğindeki bloklardan *isodomik* teknikte inşa edilmiştir (Şekil 92. 1,2).

Dionysos Tapınağı'nın batısında bulunan B çukurunda, taş blok yükseklikleri farklı olduğundan araştırmacılar tarafından *pseudo-isodomik* ve *isodomik* olarak iki farklı teknikte tanımlanmışlardır¹⁶⁵. Sur duvarlarının örgü tekniğinin iki farklı teknikte tanımlanmasının nedeni, üst sıra taş bloğunun (0, 30 m) altında bulunan dört sıra

¹⁶⁵ 1924 yılında bu alanda ilk kazı çalışmaları yapan Fransız araştırmacılar tarafından *isodomik*, Béquignon ve Laumonier, 1925, R. L. Scranton, düzensiz *isodomik*; Scranton, 1941: 77, F.G. Maier, *isodomik* Maier, 1959: 216, A.W. McNicol, "hemen hemen" *isodomik*, McNicol, 1997: 159, Pl. 50, W. Hoepfner *isodomik*, Hoepfner, 2011: 135, abb. 80, D.M. Uz ise, *pseudo-isodomik* tekniğinde yapıldığını önermektedir. Uz, 2013: 42.

bloktan (0,40 m) daha dar olmasıdır. Bu durumda, *pseudo-isodomik* olması doğru bir tanımlamadır. Buna karşın, en üst sıra bloğun kat sırası olduğu düşünüldüğünde¹⁶⁶, 0,40 m olan dört sıra bloğun eşit olduğu ortaya çıkmakta ve bu durumda da *isodomik* teknik olarak yapılan tanımlamanın doğru olduğu görülmektedir. Surların duvar örgü tekniği belirlenirken, temel üstü, bir ya da iki bloğun dikkate alınmaması gerekmektedir. Vitruvius'un da belirttiği gibi “...temellerin, toprak üzerinde görünen duvarlardan çok daha kalın ve yapıların da mümkün olduğu kadar sağlam olmasının sağlamlık ve güvenlik açısından idealdir” açıklamasından, B çukurunda bulunan temel üstü iki sıra bloğun toprak altında kalan bloklar olduğu düşünülmelidir (Vitruvius, de Arch., I, V, 1). Detaylı olarak incelendiğinde de alt iki sıra bloğun özensiz yapılmış¹⁶⁷ olması da bu durumu desteklemektedir (Resim 5).

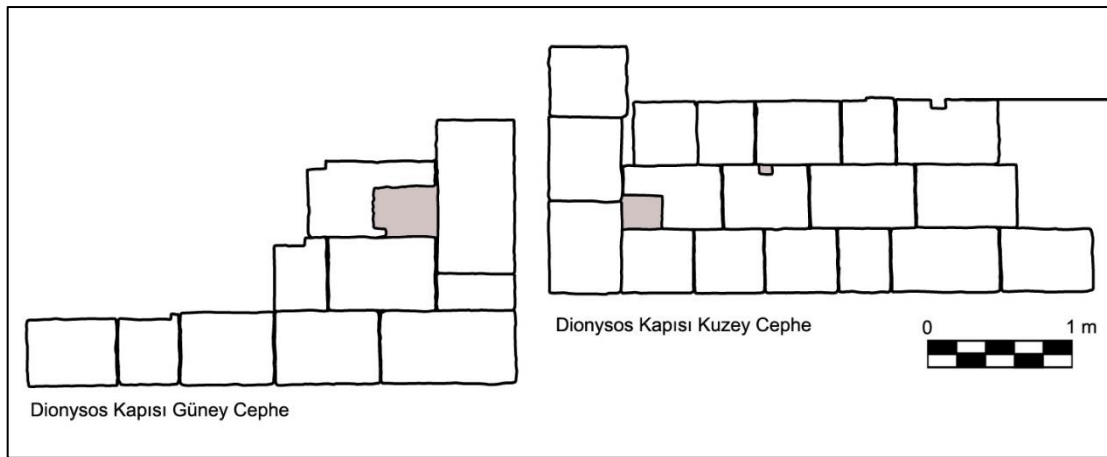

Resim 5. Dionysos Tapınağı Batısı, Sur Doğu Cephe Görünüş (I.T. Sheridan)

¹⁶⁶ Sur inşa yazıtlarından surlarda kerpiç kullanıldığı bilinmektedir (Yapı Yazıtı 1). J.R. Strang tarafından önerilen ve tarafımızdan kabul gören B çukurunda bulunan sur bloklarının en üst taş sırasının son taş sırası ve bu blok üzerinde kerpiç ile yükseltilmiş olmalıdır. Strang, 2007: 50.

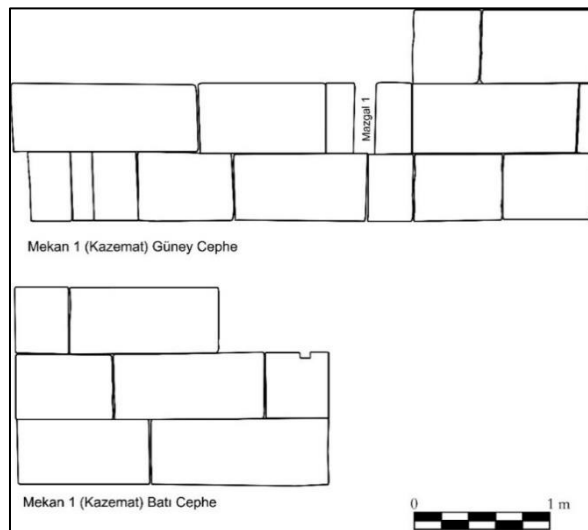
¹⁶⁷ Benzer bir uygulama kazısı yapılmış olan Miletos'un kule ve sahne binası arasındaki sur duvarında görülmektedir. Temel üstü sur bloklarının bazıları bosajlı bazıları ise bosajsız yapılmıştır (Şekil 5), (von Gerkan, 1935: abb, 68).

B cukuru olarak adlandırılan alanın 20 m güneyinde bulunan Dionysos Kapısı'nın güney ve kuzey duvarında ortaya çıkartılmış üç sıra dikdörtgen blok, 0,50 m yüksekliğinde, *isodomik* teknikte inşa edilmiştir. Kuzey cephede iki blok üzerinde 0,10 x 0,05 m ölçülerinde su tahliye kanalları bulunmaktadır. Güney cephede kapı arkasında kalasın yerleştirildiği bloğu ayarlamak için yüksekliği 0,55 m, diğer bloklar 0,50 m yüksekliğinde yapılmıştır (Resim 6).

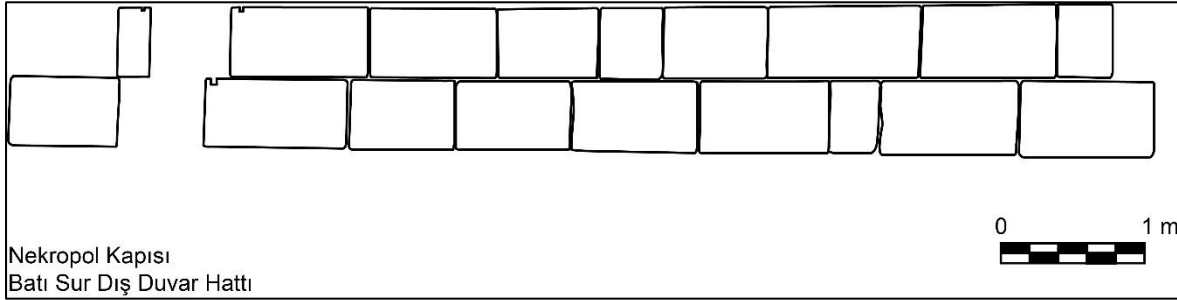
Resim 6. Dionysos Kapısı, Güney ve Kuzey Ön Yüz Görünüş (I.T. Sheridan)

Güney surlarda örgü tekniği takip edilebilen alanlardan biri *Nekropol* Kapısı'nın doğusunda bulunan Mazgallı ilk mekân (Kazemat)'dır. 2,50 x 3,50 m ölçülerinde ve *isodomik* örgü tekniğinde yapılmış taş blokların yükseklikleri 0,50 m, atkı taş blokları 0,30 m genişliğinde, dikdörtgen bloklar ise 0,60-1,20 m arasında değişen genişliğe sahiptir (Resim 7).

Resim 7. Mekân 1 (Kazemat), Güney ve Batı Ön Yüz Görünüş (Y. Polat)

Nekropol Kapısı'nı koruyan Kule 1'in batısında yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkartılan 10 m'lik sur hattının da iki sıra olan sur bloklarının yüksekliği, 0,50 m ölçülerindedir.

Resim 8. Nekropol Kapısı, Batısı Dış Sur Hattı (Y. Polat)

Teos surları örgü tekniğinin en yakın örnekleri, yine İonia kentlerinden olan Kolophon¹⁶⁸, Erythrai¹⁶⁹ ve Kyme'de¹⁷⁰ görülmektedir. Kolophon surları, Teos surlarına yapım ve duvar örgü tekniği bakımından en yakın olan sur örneğidir (Bkz. Şekil 3.2). Özellikle Dionysos Tapınağı'nın batısında bulunan ve temel seviyesine kadar izlenebilen sur duvarı, hem işçilik hem de yapım tekniği açısından büyük benzerlik göstermektedir. Düzensiz *isodomik*, teknikte yapılmış olan Kolophon surlarını, McNicoll, yüzeyi kaba işlenmiş *isodomik* (McNicoll, 1997: 69), R.L. Scranton ise, yamuk ikizkenar, *isodomik* olarak tanımlamıştır (Scranton, 1941: 171). Kolophon'da, surların inşası ile ilgili olarak ele geçen yazıt kentteki surların yapım tarihini vermesi açısından oldukça önemli bir epigrafik belgedir (Merritt, 1935; Maier, 1959: 224, no. 69). Bu yazıtta, Kolophon sur duvarlarının MÖ 313-311 ve MÖ 306-305 yılları arasında inşa edildiği belirtilmektedir¹⁷¹ (Maier, 1959: 227). Erythrai kentinin surlarının örgü tekniği ile ilgili olarak, R. Chandler *pseudo-isodomik*

¹⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz., McNicoll, 1997: 67-69, pl. 34, 70, fig. 13; Maier, 1959: 227; Nossov, 2009: 51-52; Wycherley, 1993: 28; Cohen, 1995: 184; Billows, 1997: 213; Holland, 1944.

¹⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Chandler, 1817: 104; Hamilton, 1848: 7; Maier, 1959: 212; McNicoll, 1997: 60, 62, pl.32, 63-65, fig. 12, 66, pl. 31, 67; Akarca, 1987: 117, 134, 197; Hoepfner, 2011: 151; Magie, 1950: 79.

¹⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz., La Marca, 2011; La Marca, 2013; La Marca, 2014.

¹⁷¹ Kolophon surlarının yapımında Antigonos Monophthalmos'un büyük rol oynadığı düşünülmektedir. Özellikle Antigonos'un Kolophon'daki yeni duvarın inşasıyla olan bağlantısının olup olmadığı kanıtlandığında, Antigonos'un Teos ve Lebedos için planları hakkında daha sağlıklı bilgilere sahip olunabilir. Bu uzun yazıtta göre, Antigonos tarafından Teos'a gönderilen iki mektupta kral Lebedos ve Teos'u tek bir halk olarak eski kentin yerleşenlerini göndererek birleştirmeyi planlamıştır ancak plan uygulanamamıştır (Maier, 1959: 227, no. 69; Cohen, 1995: 40).

(Chandler, 1817: 104), W.J. Hamilton, F.G. Maier ve G. Weber ise, *isodomik* tekniğin uygulandığını belirtmişlerdir (Hamilton, 1848: 7; Maier, 1959: 212). Kyme surlarının kıyı hattında bulunan sur duvarlarının içe bakan duvar yüzünün *isodomik*, dışa bakan duvarının ise *pseudo-isodomik* teknikte yapıldığı bilinmektedir (La Marca, 2011; La Marca, 2013; La Marca, 2014). Ephesos surları da *isodomik*, atkılı örgü tekniği ile yapılmıştır (McNicoll, 1997: 97, pl. 43,44). Anlaşıldığı üzere konu ile ilgili bilim adamları tarafından kent surlarının örgü tekniklerinin farklı şekilde adlandırılmış oldukları ya da bir kent surunda farklı örgü tekniklerinin bir arada kullanılmış olması ile açıklanabilir. Bu nedenle araştırmacılar, ziyaret ettikleri kentlerin surların tamamını araştırmayıp, gördüğü alanın örgü tekniğine dayanarak tek bir tekniğin uygulandığını bildirmiş olmalıdırlar¹⁷².

3.2. Buluntular

Surlarda yapılan kazı ve yüzey araştırmaları sonucunda elde edilen küçük buluntular (seramik, kandil, terrakotta vb.) sur inşası ile ilgili epigrafik buluntular incelenerek alt başlıklar altında değerlendirilmiştir. Epigrafik buluntular surların tarihlendirilmesinde önemli sonuçlar ortaya koymuştur.

3.2.2.1. Seramik ve Küçük Buluntular

Hellenistik Dönem Sur kazıları ve sur çevresinde yapılan temizlik çalışmalarında ele geçen seramikler ve küçük buluntular arasında değerlendirmede kriter oluşturabilecek parçalar seçilerek ele alınmıştır.

Sur çevresinde yapılan çalışmalarda bulunan seramik parçalar, genel olarak karışık olup, tam bir kontekst vermemektedir. Bu durum, sur duvarlarının yapımı için açılan temelin kazılması sırasında, kontekstin karıştığı ihtimalini güçlü kılmaktadır.

¹⁷² Bu bağlamda bu kentlerin sur duvar örgü teknikleri ile ilgili, en tutarlı bilgiler A.W. McNicoll tarafından verilmektedir. McNicoll, 1997.

Sur duvarları çevresinde yapılan kazılar, surun genel planını anlamaya yönelik olması ve zaman kaybını önlemek adına, sadece belirlenen bir alanda stratigrafiyi belirlemek amacıyla temel seviyesine kadar kazı yapılmıştır. Bu alan *Nekropol* Kapısı, kapı aralığındaki bölümdür. Yapılan kazı çalışmalarında kapının eşik taşı seviyesine kadar ulaşılmıştır (Bkz. Şekil 77.1-3). Bu çalışmalarda da seramik malzemede karışmaların olduğu gözlenmiştir.

Sur kazıları sırasında ele geçen en erken örnekler, içi ve dışı siyah glazürlü echinus bowl olarak adlandırılan sığ kâseler, balık tabakları, *lasana*’lar (maltız) ve *amphora*’lar oluşturur (Bkz. Şekil 23. 1-5). Bu erken örnekler dışında, Hellenistik ve Roma Dönemi’ne tarihlenen buluntuların yoğun olduğu gruplar içerisinde, az miktarda protogeometrik ve geometrik döneme tarihlenen *skyphos*, *krater* ve *amphora*’lara ait seramikler de ele geçmiştir.

Sur kazıları sırasında belirlenen kap formları arasında kaliteli seramikler (kalıp yapımı kâseler, batı yamacı, terra sigillata, kırmızı astarlı seramikler), günlük kullanım kapları (servis, hazırlama ve pişirme), özel kullanım amaçlı seramikler (*unguentarium*’lar), depolama amaçlı seramikler (*amphora*’lar) ve aydınlatma amaçlı seramikler (kandiller) ağırlıklı buluntu grubunu oluşturmaktadır.

Kaliteli seramikler grubunda yer alan kalıp yapımı kâseler, batı yamacı sitilinde yapılmış *kantharos*’lar, kâseler, terra sigillata ve kırmızı astarlı seramikler içinde tabaklar ve kâse formlarından Doğu sigillata A, B ve C grubu ile az miktarda İtalyan sigillataları ya da taklitleri bulunur (Bkz. Şekil 78. 1-7).

Günlük kullanım kapları arasında yer alan seramikler içerisinde tabak, kâse, maşrapalar, servis kapları içerisinde, *kantharos*’lar ve olpelerden oluşur. Hazırlama grubu ise çanaklar, mortarium’lar, pişirme kapları içerisinde lopas/güveç-tencere ve tavalalar ile pişirme hazırlık grubu içinde maltız ve *lasana*’lardan oluşur.

Ele geçen seramik gruplar içerisinde, kâseler ve tabaklar yoğunluktadır. Kâse formları içerisinde, içe dönük dudaklı kâselerin farklı boyutlarda olan örnekleri, sur çevresi kazılarında ele geçmiştir. Bu formda ve farklı boyutlarda üretilmiş kâselerin

varlığı Klasik Dönem'den itibaren Attika'dan bilinmektedir (Rotroff, 1997: 161). Attika dışında Korinth seramik repertuarı arasında da hemen hemen aynı dönemlerde bu tipte üretilmiş kâse formları görülmeye başlar (Edwards, 1975: 29). Hellenistik Dönem'e gelindiğinde ihtiyaç doğrultusunda üretilen içe dönük dudaklı kâseler sıklıkla tercih edilen kâse formları arasında da yerini almıştır (Durukan ve Körsulu, 2007). Teos kent surları çevresindeki kazı ve temizlik çalışmalarında ele geçen seramik formları arasında da içe dönük dudaklı kâse formları ele geçmiştir (Bkz. Şekil 26. 3-4). Bu seramik formu içerisinde en erken sığ olarak yapılmış minyatür örnekler arasında içi ve dışı siyah firnisli Attika üretimi ya da taklidi seramik parçaları ele geçirilmiştir. Bu örnekler dışında özellikle MÖ 3.-2. yy'lara tarihlenen örnekler bulunmuştur. Bunlar konik gövdeli, kapalı ağızlılar, basit ağızlı, keskin gövdelidirler.

İçe çekik ağız kenar profiline sahip kâselerin yakın benzerleri Atina'da MÖ 3.-2. yy'a tarihlenir (Thompson, 1934: A18, A20, D8-D9; Rotroff, 1997: fig. 63, 993-1025). Bu form, Korinth seramikleri arasında da MÖ 5. yy'ın 3. çeyreğinden MÖ 146 yılına kadar temsil edilmiştir (Edwards, 1975: 25-30, Pl. 2, 15-71). Pergamon'daki benzerleri, MÖ 3. yy'a (Schaefer, 1968: Taf. 4, C14-C19), Miletos'taki örnekler MÖ 2. yy'ın ilk yarısına (Pfrommer, 1985: Abb.46-47), Tarsus örnekleri ise MÖ geç 3-erken 2. yy'a tarihlenir (Jones, 1950: fig. 180, 51-80).

İçe dönük dudaklı kâseler dışında, Teos'daki kâse formları arasında dışa dönük dudaklı, gövdeleri keskin açılı kâse formları da dikkati çeker. Bu tipte yapılmış kâselerin yakın benzerleri, Ephesos'ta, MÖ 3. yy sonu-2. yy'a, Miletos'ta, MÖ 2. yy'a, Tarsus'ta ise MÖ geç 3. yy-erken 2. yy ile MÖ 2. yy ortası-MÖ 1. yy'a tarihlenir.

İçe ve dışa dönük düz ya da akıtma boya ile yapılmış bezemeli kâse örnekleri dışında, Teos sur kazılarında dış yüzeyleri kabartma bezemelerle süslenmiş, Hellenistik Dönem'in önemli seramik gruplarından olan kalıp yapımı yarım küre formlu kalıp yapımı kâseler de diğer kâse formlarındandır (Bkz. Şekil 79; 83. 2; 84, 96). Bu kâseler, MÖ 3. yy'ın sonlarından MÖ 1. yy içlerine kadar içki kapları olarak kullanılmışlardır (Rotroff, 1982: 3).

Teos sur kazılarında ele geçen Hellenistik Dönem seramikleri arasında kalıp yapımı seramiklere ait parçalar orta ve küçük kırıklar halinde ele geçmiştir. Bunlar ağız ve gövde parçalarıdır. Kalıp yapımı seramik grupları içerisinde bitkisel, geometrik bezemeli parçaların yanı sıra çok az miktarda figüratif bezemeli parçalar da bulunmuştur. Bitkisel bezemeler arasında çiçek rozetler, akanthus, lotus palmetler, üst üste bindirilmiş yaprak bezemeli, çamkozalağı, inci-boncuk dizileri vardır. Geometrik bezemeler içinde meander, Makedon kalkanı, spiral bezemeler bulunur. Figürlü örnekler arasında ise bitkisel bezemeler arasında kuş figürü görülür. Form olarak dışa çekik, düz ya da hafif içe eğimli dudakların bulunduğu örneklerden oluşur. Bezemeler ise ağız, duvar ve gövde (kalyks)'te görülür.

Kâseler dışında sur kazılarında farklı tiplerde tabaklara ait parçalar da ele geçmiştir. Tabak formları içinde balık tabaklarına ait parçalar, yoğun miktarda olmasa da ele geçen formlar arasında yerini alır. Bu tabakların tondosunda sosluk kısmının bulunduğu ve sosluk kenarının derin bir yivle sınırlandırıldığı örneklerin yakın benzerleri, Korinth'te ve Atina'da görülür (Edwards, 1975: 40 vd.). Benzerleri yardımıyla Teos'dan ele geçen sınırlı sayıdaki örnekler de MÖ 300'lere tarihlenmelidir (Edwards, 1975: Pl. 5, 132).

Teos sur kazılarında ele geçen bir diğer önemli seramik grubu da kırmızı astarlı terra sigillata kaplardır¹⁷³. Teos sur çevresi çalışmalarında DSA, DSB 1-2, DSC ve İtalyan sigillatalarına ait kâse ve tabak parçaları bulunmuştur. MS 1-2.yy'a tarihlenen İtalyan sigillatalarına ait ağız parçaları, *tondo*larında kare ya da dörtgen bir alan içinde ya da *planta pedis* içinde usta ya da atölyelere ait baskıların belirlendiği doğu sigillata B (Hayes, 1985: 1-96; Tav. XXIII, 6, Forma V) ve C türünde üretilmiş tabaklara ait ağız ve dip parçalarıdır. Özellikle sigillatalarda görülen bu baskılardan "EPMA", Patara (Uygun, 2011: Lev. 28, Kat. No. 418), Ephesos Devlet Agora'sı Kuyu'da (Meriç, 2002: 55-56, Lev. 27, K 304) ve Atina'da (Hayes, 2008: Pl. 11, 276 (P7434) DSB 1 (MS 70-120?) ele geçen terra sigillatalarda belirlenmiştir. İtalya sigillatalarında HERMAIS(CVS) (NAEVI) atölyesini simgeleyen bu baskının Doğu

¹⁷³ Kırmızı astarlı ve kalıp yapımı seramikleri tanımlayan ayrıca aynı astar ve bezemesiz seramikleri de kapsayan terra sigillata terimi başlangıçta İtalya kökenli parlak nitelikli kırmızı astarlı seramikler için de tercih edilmiştir; Uygun, 2011: 3.

sigillata B grubunda kullanılması, Batı *sigillata*larında baskı taklitlerine işaret ediyor olmalıdır (Oxé ve Comfort, 1968: 287, 1096). Kare çerçeve içerisinde iki satır halinde görülen bir diğer baskı da “ΔΟΙΟΥΑ”dır. Bir başka damga da “ΡΟΥ/ΣΠΟ”dur¹⁷⁴.

Pişmiş topraktan *unguentarium*’lar, araştırmacılar tarafından özel kullanım amaçlı kaplar sınıfında değerlendirilmektedir. Yağ, parfüm ve krem kapları olarak kullanılan pişmiş toprak *unguentarium*’lardan iç (fusi) formlu *unguentarium*’lar sur kazılarında bulunmuştur (Bkz. Şekil 29. 3; 81. 3-6; 87. 1,2; 100). Bu form, kabın ayak, ağız ve gövde hacmine göre kronolojik açıdan değişim göstermektedir. Sur kazılarında ele geçen iç (fusi) formlu *unguentarium*’lar içerisinde iki tip belirgindir. Bunlardan ilki, dışa dönük dudaklı, ince silindirik boyunlu, ovoid gövdeli ve kısa ayaklı, dışa dönük düz kaideli olan tiptir. Bu tipte artık iç hacim küçülmeye, ayaklar da dolu yapılmaya başlamıştır. Formun benzer örnekleri, Atina Agorasi’nda¹⁷⁵, Olympia’da¹⁷⁶, Asine’de B42 no’lu mezarda¹⁷⁷, Tralleis Nekropolü’nde¹⁷⁸, Mylasa’daki Hellenistik Dönem mezarında¹⁷⁹ ele geçmiştir. Teos sur çevresinden ele geçen bu tipte yapılmış *unguentarium*’ların benzer örnekler yardımıyla MÖ 3. yy ortaları- MÖ 2. yy başlarına tarihlendirilebilir.

Teos sur kazılarında ele geçen bir diğer *unguentarium* tipi de, dışa dönük dudaklı, uzun silindirik gövdeli, aşağı doğru incelmış gövde, uzun ayak ve dışa taşkın profilli ayaklıdır. Belirgin özelliği, gövdenin yuvarlaklığını kaybetmesi ve aşağı doğru uzamasıdır. Ayaklar kabın ayakta durması için uygun değildir. Yüzeyde açık kırmızı, soluk kırmızı, gri, sarımsı kahverengi, sarımsı kırmızı renkte astar görülür. Özellikle ele geçen *unguentarium*’ların bir kısmında Stobi’de (Anderson ve Stojanović 1987: 109, Res. 3), Asine’de¹⁸⁰, Argos’ta (Bruneau, 1970: 463, Res. 68-70) ve Kerameikos (Kunisch, 1972: Lev. 69, No.: 387, 6-7, 388, 390) örneklerinde olduğu gibi gövde

¹⁷⁴ ΡΟΥ/ ΣΠΟ : ΣΠοού benzer damgalar için bkz.; Hayes, 2008: 392 (P7584), DSB2 (MS 1.-2. yy.

¹⁷⁵ Thompson, 1934: 368, Res. 52, C 76, 391, Res. 78, D 77-78 (MÖ 3. yy’ın 2. yarısı ile MÖ 2. yy başlarına).

¹⁷⁶ Hausmann, 1996: Lev. 11, No.: 58 (MÖ 3. yy ortalarına).

¹⁷⁷ Hägg and Fossey, 1980: Res. 68, No.: 7 (MÖ 4. yy sonu 3. yy başı).

¹⁷⁸ Civelek, 2001: 109, Lev. XXVII, U 16; U 24; U27 (MÖ 2. yy).

¹⁷⁹ Akarca, 1952: 383-384, Lev. LXXXIX, No.: 38 (Hellenistik Dönem).

¹⁸⁰ Benzer örnekler için bkz. B39 no’lu mezar; Hägg ve Fossey, 1980: 68, Res. 68, No.: 7.

üzerine beyaz ince bantlar görülmektedir. Sur kazılarında ele geçen bazı *unguentarium*'lar üzerinde de bu ince silik beyaz bant bezemeler dikkati çekmektedir (Bkz. Şekil 87. 1). Kerameikos, Asine ve Stobi'de bulunan benzer örnekler için, MÖ 2. yy'ın 2. yarısı önerilmiştir (Kunisch, 1972: Lev. 69, No.: 387, 6-7, 388, 390; Hägg ve Fossey, 1980: 68, Res. 68, No.: 7; Anderson and Stojanović, 1987: 109, Res. 3). Tüm bu benzer örneklerden yola çıkarak Teos sur çevresindeki bu *unguentarium*'lar için de MÖ 2. yy'ın 2. yarısı önerilebilir.

Pişirme kaplarının ateş üzerine doğrudan yerleştirilmeden bir düzenek üzerine yerleştirildiği aparatlar da, sur kazıları buluntularındandır. Bunlardan ilki, üst kısmı yuvarlak geniş olmayan tablalı, içi dolu, kulplu ve kaideli yapılmış örneklerdir. *Lasana* olarak da adlandırılan formun benzerleri (Özbilen, 2003: 98, Şek. 34 a-d, 35 a-b), geniş pişirme kaplarını ateş üzerinde konulmasına hizmet eden seramikler olarak adlandırılmıştır (Atıcı, 2003: 36, Pl. VII, Fig. 23). Bu formun yakın benzer örnekleri, Atina¹⁸¹, Burgaz kazılarında¹⁸², Klazomenai'de¹⁸³ ve Patara'da¹⁸⁴ bulunmuştur. Benzerlerinin MÖ 4. yy'ın 3. çeyreğine tarihlendiği örnekler, Teos sur çalışmalarında bulunanlarla birebir benzemektedir. Analojilerle Teos örnekleri de, MÖ 4. yy'ın son çeyreğine tarihlenmelidir (Bkz. Şekil 23. 2; 27. 1-2; 28. 2; 54. 1).

Lasana'lar dışında pişirme kaplarının yerleştirildiği, üzerinde boğa, silen başlarının betimlendiği maltız parçaları da ele geçen buluntular arasındadır. Bu tipte yapılmış maltızlar Hellenistik Dönem'de oldukça yaygındır. Benzer örneklerle MÖ 2. yy ortaları-MÖ 2. yy'a tarihlenmelidir (Hayes, 1991: 75-76, Pl. XVIII, 6, OD 2435).

Antik dönemde de günümüzde olduğu üzere yemek pişirme amacına hizmet eden özel bir form olarak üretilmiş güveç-tencere/lopas sur kazılarında da bulunmuş seramik formları arasındadır. Erken dönemlerden itibaren üretilen güveç-tencere formları farklılıklar göstermektedir. İlk örnekleri yayvan ve oval hatlara sahip olan güveç kapların, özellikle Hellenistik Dönem'de daha derin ve keskin hatlara sahip olduğu gözlenmektedir. Gövdeleri yassı şekilde olan güveçlerin orijinal isminin lopas

¹⁸¹ Atina'daki benzer örnekler için bkz.; Sparkes and Talcott, 1970: pl. 96, fig. 2014, 2015.

¹⁸² Burgaz'daki benzer örnekler için bkz.; Atıcı, 2003: 36, Pl. VII, Fig. 23.

¹⁸³ Klazomenai'deki benzer örnekler için bkz.; Özbilen, 2003: 98.

¹⁸⁴ Dündar, 2015: 216, fig. 12 (MÖ geç 4. yy)

(λοπάς) olduğu belirtilir¹⁸⁵. Bu kaplar, iç hacimlerinden dolayı, daha çok az sulu yemekler (yahni gibi) ya da bol yağlı kızartmalar için tercih edilmişlerdir. Kapaklı formlardan olan güveç kaplar, pişirmenin yanı sıra pişmiş yemekleri saklama amacıyla da kullanılmış olmalıdır. Antik dönemde, kentlerin en yoğun biçimde kullandıkları kap türlerinden biri olan güveçler, günlük kullanıma yönelik olarak üretildikleri için çok uzun yıllar boyunca profil açısından büyük değişikliklere uğramamıştır. Buna karşın, günlük kullanım kapları olmaları nedeniyle hamur-astar özellikleri açısından servis kaplarından ayrılmaktadırlar (Fırat, 2012).

Sur çevresi kazı ve temizlik çalışmalarında depolama ve ticaret kapları arasında olan *amphora*'lara ait ağız, kulp ve dip parçaları ele geçmiştir. Bu çalışmalarda *amphora* formları arasında en erken MÖ 4. yy örnekleri bulunmuştur. MÖ 5. yy sonlarından itibaren Thasos başta olmak üzere Kuzey Ege *Amphora* grupları arasında yoğun olarak görülen alt kısmı dışa çekik konik kaideler, Teos sur çalışmalarında ele geçen belirgin *amphora* kaideleri arasındadır. Benzer örnekler ile MÖ 4. yy'ın üçüncü çeyreğine tarihlenen bu diplerin dışında yine Kuzey Ege'de bilinen *amphora* formlarında kullanılan alt kısmı geniş ve derin oyuklu, dışa çekik, yüksek ampore kaideleri de benzer örnekler ile MÖ 4. yy başları-MÖ 3. yy'a tarihlenir (Bkz. Şekil 25. 1-2).

Geç Klasik-Erken Hellenistik Dönem *amphora*'larının yanı sıra kazılarda MÖ 3. yy ortalarına tarihlenen Knidos *Amphora*'ları tipinde ucu yuvarlatılmış bilezik formu ağızlı, konik boyunlu ve dudak kenarının altından başlayıp omuza bitişen *Amphora* tipleri de belirlenmiştir.

Amphora'ların yanı sıra testi, krater ya da hydrialar gibi kapalı kaplara ait kaide parçaları da, Hellenistik Dönem seramikleri arasında MÖ 3. yy'ın 2. yarısı-MÖ erken 2. yy arasına tarihlenir.

Seramik buluntular dışında sur çevresi kazılarında ele geçen aydınlatma gereçlerinden tüm, tüme yakın ya da parçalar halinde Hellenistik (MÖ 3. yy sonu-2.

¹⁸⁵ Robinson 1959: 227.

yy) ve Roma Dönemi'ne (MS 1-2. yy) tarihlenen kandiller ele geçmiştir (Bkz. Şekil 85. 1-3; 86. 1-2).

Seramik buluntular dışında sur çevresinden ele geçen küçük buluntular pişmiş toprak ve metallere oluşur. Pişmiş toprak buluntular arasında terrakotta figürinlere ait parçalar da tarihlendirme açısından önemli buluntu grupları arasındadır. Bu figürinler arasında tahtta oturan ana tanrıça figürinlerine ait parçalar (Besques, 1986: 22-36, pl. 40, f, D 3566), *hierodulos* olarak adlandırılan ve özellikle kutsal alanlara yapılan sunular için popüler olan figürinlerden çıplak oturan figürinler (Besques, 1972: 157, pl. 215) ile *temple boys* olarak da literatürden bilinen tapınak oğlanları betimleri önemlidir (Burn ve Higgins, 2001: 283, pl. 153, 2948). Bunun dışında çeşitli kadın ve erkek figürin başları ile kol, bacak ve gövde parçaları da ele geçmiştir (Bkz. Şekil 30. 1-3; 88).

Dokuma tezgâhlarına ait ağırlıkların yuvarlak ve piramidal formu örnekleri de sıklıkla ele geçen buluntular arasında yer alır. Yuvarlak formu ağırlıklardan bazılarında belirsiz de olsa daha çok figüratif damgalar bulunmaktadır (Bkz. Şekil 55. 1-2).

Sur çevresinden pişmiş toprak buluntuların yanı sıra bronz ve demir buluntular da ele geçmiştir. Bronz buluntular arasında spatül (Bkz. Şekil 86. 3), iğne, demir çiviler, kapı aksamlarına ait parçalar, kabaralar (Bkz. Şekil 99. 1), ayrıca az sayıda sikke buluntular yer alır (Kadioğlu ve diğ., 2013).

3.3. Arkeojeofizik Çalışmaları

Antik kentleri çevreleyen savunma sistemleri, geniş ölçekli alanları sınırlandırdığından, uzun zamanda ortaya çıkartılıp, değerlendirilecek yapılarıdır. Son yıllarda arkeologlar ile birlikte jeofizikçilerin aktif olarak gerçekleştirdikleri ortak çalışmalar, bu tip yapıların planlarının kazılmadan belirlenmesi ve kazılacak alanların saptanmasına (kule, kapı, sur duvarı) yardımcı olmaktadır (Şekil 135).

Yer yüzeyinde gerçekleştirilen jeofizik çalışmalar, gömülü arkeolojik yapılarda herhangi bir hasara yol açmadan kalıntının yeri, geometrisi, derinliği ve mevcut durumu hakkında bilgi elde edilmesini sağlayarak kazı çalışmalarına önemli düzeyde katkı sağlamaktadır. Arkeolojik yapıların, çevrelerindeki jeolojik ortam içerisinde tek parça veya dağınık halde bulunmaları ile yapının ve jeolojik birimin fiziksel özelliklerinin farklılık göstermesi, yapılan çalışmaların başarısını etkileyen en önemli etkenlerin başında gelmektedir (Emre ve Sarı, 2010).

Jeofizik yöntemlerinin arkeolojik alanlar üzerindeki ilk kullanımlarına İkinci Dünya Savaşı yıllarında rastlanılmaktadır. Özellikle 1950'li yılların başında taşınabilir proton manyetometrelerinin yapılmasında sonra kullanım alanı hızlı bir şekilde artmıştır. Bu konuda ilk çalışma R.J.C. Atkinson tarafından İngiltere'de bir öz direnç metresiyle yapılmıştır (Atkinson, 1952). Manyetik yöntem üzerine yapılan ilk araştırma da yine İngiltere'de 1958 yılında M.J. Aitken tarafından yapılmıştır (Aitken, 1974: 89-92). Diğer jeofizik yöntemler ise izleyen yıllarda kullanım alanına girmiştir. Ancak uygulanan hiçbir yöntem radarın sağladığı başarıyı sağlayamamıştır. Radar, 1970'li yılların başında kullanım alanına girmesine karşın, kullanım yoğunluğu bakımından günümüzde üçüncü sırayı almıştır. Ayrıca son yıllarda elektromanyetik kullanım payı da büyük oranda artarak, yöntem etkin bir arkeoloji jeofiziği arama yöntemi olmuştur (Drahor, 1992).

Jeofiziksel yüzey araştırma ve sonrasında belirlenen alanlarda kazı çalışmalarına, toprak altındaki kültürel varlıkların görsel olarak belgelenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

2010-2015 yılları arasında Teos antik kentinde yapılan jeofizik çalışmalarında toplamda 3 ana yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemler sayesinde 1. Sit alanı içerisinde kalan Hellenistik Dönem sur hattı ve kent içi yol ağının belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Teos Kenti Hellenistik sur ve çevresinde yapılan Jeofizik çalışmalarında kullanılan yöntemler; magnetometre, jeoradar ve elektromanyetikdir.

3.3.1. Magnetometre Çalışmaları

Magnetometre yöntemi üzerine ilk araştırmalar J.C. Belshe tarafından 1957 yılında yapılmış olup, günümüzde arkeolojik araştırmalarda da yaygın olarak kullanılan yöntemlerden biri olmuştur (Belshe, 1957). Yeraltındaki kayaçların mıknatıslanma özelliklerinin birbirinden farklı olmasına dayanan yöntem, karadan, denizden veya havadan uygulanabilir. Arkeolojik verilerden yola çıkarak yer manyetik alanının geçmişteki davranışının belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmalara Arkeomanyetizma adı verilir. Arkeolojik çalışmalarda ısı kalıcı (thermo-remanent) mıknatıslanma manyetik nesnelerin belirlenmesindeki en temel özelliktir. Arkeolojik alanlarda yaygın olarak bulunan seramik, kiremit tuğla gibi yapılar kilden yapılmıştır. Bu yapılar fırınlanarak pişirilme esnasında yanma süresine bağlı olarak manyetik özellik kazanırlar. Bu yanma işlemi sırasında kil içinde var olan manyetik mineraldeki atomlar hareket ederek gelişigüzel bir yönlenme kazanırlar. Daha sonra soğumaya bırakılan bu nesnedeki, manyetik atomlar o günkü yer manyetik alanı doğrultusunda bir yönelim kazanırlar. Böylece ısı kalıcı mıknatıslanma yoluyla mıknatıslanmış nesnelerin, etkin manyetik verilerinin elde edilmesiyle mıknatıslanamayan cisimlerin birbirinden ayırt edilmesi sağlanır. Manyetik yöntem kullanılarak yer manyetik alanının düşey-yatay ve toplam bileşenleri ya da şiddetindeki değişimler ölçülür. Böylece arkeolojik bir çalışma alanında manyetik birimlerin ayrımlılığı sağlanmaktadır (Drahor, 1998).

Kentte yapılan magnetometre araştırmalarında, 0,1 nT (Nanotesla) hassaslığında dört sensörlü Förster Gradiometer kullanılmıştır. Sensörler tarafından saniyede 20 kez ölçüm yapılarak kaydedilmiştir. Sensör çizgileri 50 cm aralıklı olarak yerden 30 cm uzaklıkta yerleştirilmiştir. Böylece araştırmacı düzlemde 20 cm ve çaprazda 50 cm'lik gridde düzenli bir ölçüm elde edilmiştir. Veri işleme aşamalarını takiben (örneğin pozisyon ve etkisi düzeltme başlığı gibi, dönüşüm koordinatları dinamikleri sınırlama aralığı) toplanan veriler daha sonra, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) bilgisayar programı¹⁸⁶ kullanılarak gri tonlama magnetogramlarıyla sunulmaktadır.

¹⁸⁶ Teos'da yapılan jeofizik çalışmalarında elde edilen veriler ArcGis 10.3 programı üzerinde görselleştirilmiştir.

Bu çalışmada taraması yapılacak olan alanda öncelikle yüksek ot ve dikenlerin temizliği yapılmış, sonrasında DGPS yardımıyla taraması yapılacak olan alanın plan üzerinde koordinatları alınarak noktalar işlenmiştir (Şekil 136.1). Bu noktalar arasında 50 m'lik şerit metreler kullanılarak taraması yapılacak alanlar belirlenmiştir. Çalışmada, tercihen daha fazla olmakla birlikte toplamda 3 adet ip (her 5 m'sinde beyaz bant ya da belirleyici noktaları olması gerek) yardımı ile çalışmalar yürütülmüştür (Şekil 136. 2). 4 m'lik aralıklarla uzatılan ipler arasında tarayıcı ile iki kez gidilip gelinerek taranmakta, elde edilen veriler çeşitli programlar yardımı ile plana işlenip tamamlanmaktadır (Şekil 137.1,2).

Teos Antik Kenti örneğinde, Hellenistik Sur hattının belirlenmesine yönelik olarak yapılan magnetometre çalışmalarda elde edilen veriler sonucunda kazı çalışmaları yapılmıştır. Kentin doğu surlarında, antik limanın batısında bulunan sur hattında, güney, batı ve kuzey surlarda manyetik çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Kadioğlu ve diğ., 2012; Kadioğlu ve diğ., 2015a; Kadioğlu ve diğ., 2015b).

Antik limanın batısında yüzeyden bir kısmı takip edilebilen doğu surlar üzerinde sur hattının belirlenmesi ve liman ile bağlantısının tespit edilebilmesi için, magnetometre çalışmaları yapılmıştır. Elde edilen veriler sonucunda, HS-D1 olarak adlandırılıp kazısı yapılmış olan alanın kuzeyinde sur duvar hattının devam ettiği düşünülmektedir. Fakat bu hat düz olarak devam etmeyip batıya yönelmiş, doğu yönde denize doğru bir galeri oluşturulmuştur (Bkz. Şekil 12; 13). Burada yapılan magnetometre çalışmasının diğer amacı ise, doğu sur ile güney surun birleşim noktası ve burada bir giriş olup olmadığının tespit edilmesidir. Kazı yapılan alanın güneyinde, tel çit ve etrafı piknik alanı olarak kullanıldığından, metal objelerin (çivi, çadır pimleri, metal meşrubat kutuları ve kapakları) fazla olmasından dolayı sağlıklı bir sonuç alınamamıştır (Şekil 138.1).

Doğu surların tespitine yönelik diğer bir çalışma alanı ise, *Bouleuterion*'un doğusunda, antik limana doğru devam eden yol boyunca yer yer devam eden sur hattının ortaya çıkartılması için boş alanlarda yapılan magnetometre çalışmalarıdır. Bu alan antik limana giden yolun doğusundaki boş alandır ve yolun batısında *agora*

olarak adlandırılan alan bulunmaktadır (Şekil 138.2). Yapılan çalışmalarda toprak altı yapı kalıntıları ve bu kalıntılara birleşik doğu-batı doğrultusunda devam ederek *Agora*'ya giden bir yol kalıntısı tespit edilmiştir. Tespit edilen yol kalıntısının devamında bulunan alan, 1836 yılında kenti ziyaret eden W.J. Hamilton'un, limanın kuzeyinde forum olduğunu düşündüğü bir yerde, dışa doğru kemerlenmiş alçak bir kapının kalıntılarında bahsettiği yer olmalıdır. Günümüzde, sazlıklardan açık bir şekilde görülemeyen, W.J. Hamilton'un da belirttiği gibi tahliye kanalı bulunmaktadır (Hamilton, 1842: 6 vd.).

Güney surlarda, Nekropol Kapısı'nın kuzeyinde ve güneyinde magnetometre çalışmaları yapılmıştır. Doğru surlarda elde edilen sonuçlar gibi, bu alanların da piknik alanı olarak kullanılması, aynı zamanda kapının kuzeyinde inşaat artıklarının bulunması nedeniyle beklenen sonuçlar elde edilememiştir (Bkz. Şekil 138.1). Buradaki beklenti kapıdan kente girildiğinde yolun takip edilebilmesi idi, ancak yukarıdaki nedenlerden dolayı bu tespit mümkün olamamıştır. Kapının güneyinde bulunan tarladan geçen 0,20 m çapındaki demir direkler, yaklaşık olarak 10 m çapında bir anomali oluşturmaları, bu alanlarda yapılan magnetometre çalışmalarının olumsuz sonuçlanmasına iyi bir örnektir (Şekil 139.2).

Batı surlar, magnetometre çalışmalarında iyi sonuçların alındığı aynı zamanda arkeolojik kazılar sonucunda da, elde edilen verilerin doğruluğunun saptandığı surlardır (Şekil 139.2). Dionysos Kapısı ile Herodotos Kapısı arasında yer yer izlenebilen sur duvar hattının doğusunda ve batısında bulunan boş arazi ve tarlalarda yapılan magnetometre çalışmaları sonucunda 35 m aralıklarla konumlanmış 5 adet kulenin varlığı tespit edilmiştir (Şekil 140.1). Kulelerden birinde deneme amaçlı Hellenistik Sur Batı 5 (HS-B5) olarak adlandırılan bir sondaj açılmıştır. Yapılan sondaj çalışması sonucunda, doğu duvarı 8,05 m, batı duvarı 7,85 m, kuzey duvarı, 8,25 m, güney duvarı 7,70 m ölçülerine sahip bir kule ortaya çıkartılmıştır. Kulenin sadece kuzey ve batı duvarının kazısı yapılmıştır (Bkz. Şekil 115.1,2; 116.1,2; 117.1,2; 118. 1,2). Magnetometre çalışmalarında tespit edilen diğer kuleler de benzer ölçülere sahiptir (Şekil 140. 1,2).

Herodotos Kapısı'nın etrafında bulunan boş alanlarda yapılan magnetometre çalışmalarında, kapının hemen güneyinde kule benzeri bir yapı görülmektedir

(Kadioğlu ve diğ., 2016) (Şekil 141.1). Kentin kuzeyinde yapılan çalışmalarda ise, *Akropol*'ün 130 m kuzeyinde, kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu yedi adet sur bloğu yüzey araştırmalarında saptanmıştı (Bkz. Şekil 55.1,2). Bu alanın kuzeybatısında ve güneydoğusunda yapılan magnetometre çalışmalarında, kent içerisinde bu alana doğru bir yolun ulaştığı görülmektedir (Şekil 141.2). Muhtemelen bu sur blokları bir kuleye veya kapıya ait değildir.

3.3.2. Jeoradar Çalışmaları

Bu yöntemde, taraması yapılacak olan alan GPS yardımı ile noktalar belirlenerek taranacak alan belirlenmektedir. Daha sonra base line belirlenerek alan, 50'şer m'lik şerit metreler yardımı ile bu kez 2'şer m'lik aralıklarla bölünerek taramaya hazır hale getirilmektedir. Daha sonra radar çalışmasına başlanılmaktadır. İki metrelik aralıklar arasında 0,50 m'lik aralıklarla gidip gelinmektedir. Böylece magnetometre ile daha önce taranmış alanların daha detaylı sonuçları alınmaktadır.

Jeoradar çalışmaları kentte, antik limanın batısında bulunan doğu surlar üzerinde sur hattının belirlenmesi ve liman ile bağlantısının tespit edilebilmesi için yapılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda, taranan alan üzerinde çok sayıda metal (çivi, metal meşrubat kutusu ve kapağı vb.) tespit edildiğinden sağlıklı bir sonuca ulaşılamamasına rağmen bir kısmı yüzeyden izlenebilen sur duvar hattı ortaya çıkartılmıştır (Bkz. Şekil 14.1). Taranan alanın güneyinde bulunan tel çit nedeniyle doğu sur ile güney surun birleşim noktası ve burada bir giriş olup olmadığı tespit edilememiştir. Bir diğer çalışma ise Nekropol Kapısı'nın kuzeyidir ve yukarıdaki olumsuzlardan dolayı sonuç alınamamıştır.

3.3.3. Elektromanyetik Çalışmaları

Teos kentinde yapılan elektromanyetik çalışmalarda izlenen yöntem, 40 m uzunluğunda şerit metreler uzatılarak, her 1m'de bir yaklaşık olarak 0,60 m

uzunluğunda, ucunda pim bulunan çiviler çakılmıştır. Elektrotlar bu pimli çiviler üzerine takıldıktan sonra 200 volt, 50 [mA] elektrik verilmek suretiyle ilk olarak test çalışması gerçekleştirilmiştir (Şekil 142.1). Daha sonra elektrik ileilmeyen elektrotlarda tekrar çiviler çıkartılarak su eklenip tekrar çakılmış, değerler kontrol edildikten sonra çalışmaya devam edilmiştir (Her elektrotun değeri 5'in altında olmalıdır). Elektromanyetik'te kullanılan ölçüm aletleri ise,

- Yüksek çözünürlü sezyum manyetometre
- 4 hatlı manyetik alan detektörü (Förster-Sonde)
- Bir TerraSIRch 3000 taşınabilir aygıtlı 200 ve 400 MHz yer radarı (GPR) anteni
- Jeoelektrik ölçüm aleti multielektro telli (80 elektrot) 4 noktalı hafif hp
- Diferansiyel GPS – Trimble (R7/R8)'den oluşmaktadır.

Teos Kentinde, elektromanyetik yöntemi, Herodotos Kapısı'nın kuzeyinde izleri takip edilemeyen sur hattının tespitine yönelik yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar sonucunda, yüzeye yakın duvar hattı tespit edilmesine karşın sur hattı bulunamamıştır (Şekl 142. 1,2; 143. 1,2).

Jeofizik sonuçları, Hellenistik Dönem surların ve kulelerin belirlenmesinin yanı sıra antik kentin sur içerisinde kalan kısmın yol ağı ve cadde-sokak sistemleri hakkında da önemli veriler ortaya koymuştur. Kentin cadde ve sokaklarında, orthogonal yani birbirlerini dik kesen ve birbirine paralel olan hippodamik bir sistemin varlığına işaret etmediği görülmektedir. Antik kent daha çok, gelişimini sonradan tamamlamış, cadde ve sokakları bir plan dâhilinde inşa edilmemiş bir kent görünümü arz etmektedir. Elde edilen bu sonuçlar ile kentin Persler'in eline geçmesi sırasında ya da İon ayaklanmasından sonra da büyük oranda tahrip edilmediğine işaret etmektedir. Muhtemelen yeni bir kent planına gereksinim duyulmamış olması nedeniyle Miletos'taki gibi kent yeniden planlanmamıştır. Böylelikle Teos'ta M.Ö. 1000 yıllarından itibaren oluşan doğal cadde-sokak sistemi korunmuştur (Kadioğlu, 2014; Kadioğlu ve diğ., 2015b). Aynı zamanda kentin batı surlarında yapılan jeofizik çalışmaları sonucunda kent içerisinden kulelere çıkan yollar tespit edilmiştir. Bu durum, sur sistemi mevcut kent yol ağına bağlı kalınarak yapıldığını ortaya koyması açısından önemlidir (Bkz. Şekil 140. 1,2).

3.4. Epigrafik Buluntular

Kentte şu ana kadar bilinen 6 adet (no. 2-7) sur inşa yazıtına, yeni kazı çalışmaları sonucunda biri *in situ* diğeri parça olmak üzere, iki yeni sur inşa yazıtı (no. 1,8) daha eklenmiştir¹⁸⁷. Bu iki yeni yazıttan Herodotos Kapısı'nda tespit edilmiş *in situ* yazıt no.1, parça olarak bulunan (no. 8) sur inşa yazıtı ise Nekropol Kapısı'nda yapılan kazılarda ele geçmiştir. Bu yazıtlara ek olarak, tarihlemeye yardımcı olması nedeniyle kentte bulunan *Korsan Yazıtı* ve *Ktematonia Kararnamesi* de çalışmaya dâhil edilmiştir.

Sur inşa yazıtlarında adı geçen heyetin/komitenin görevleri ve yapısı tam olarak tanımlanamamaktadır (Maier, 1961: 42). Olasılıkla seçilmiş yapı sorumlularından oluşan (olasılıkla tam adı ἐπιστατοῦντες τοῦ τείχους, no. 5) basit bir komisyon olması muhtemeldi. Her bir işlemde farklı isimler görüldüğü için, heyet/komite ya alışılmışın dışında sayıca fazla kişiden oluşuyordu (22 isim belgelenmiş) ya da ikiyeşerli veya üçerli gruplar halinde her bir bölümü denetliyordu (Tablo 2). Belki de inşa faaliyeti sırayla küçük ve değişen bir heyetin denetiminde uzun zaman devam ediyordu¹⁸⁸.

Ἀγάθ[αρχος]	no. 6, Str. 3	Κλείτης	no. 5, Str. 5; no. 7, Str. 2, l. 3
Ἀθηναῖος	no. 4, Str. 2	Λυσανίας	no. 7, Str. 3
Ἀπατούριος	no. 1, Str. 2	Μεγάθυμος	no. 5, Str. 4; no. 7, Str. 2, l. 3
Ἀπολλόδωρος	no. 3, Str. 3–4	Μητρᾶς	no. 1, Str. 1
Ἀρισταγόρας	no. 1, Str. 2	Μητρόδωρος	no. 4, Str. 3; no. 6, Str. 4
Δημήτριος	no. 1, Str. 3; no. 4, Str. 2	Ὀνήσιμος	no. 1, Str. 4
Εὐκράτης	no. 3, Str. 2–3	Ποσειδίππος	no. 4, Str. 3
Ἠγήτωρ	no. 3, Str. 2; no. 6, Str. 4	Πύρρ[ος ?]	no. 8, Str. 3
Ἡρόστρατος	no. 7, Str. 2	Ῥόδιππος	no. 6, Str. 2
Ζηνόδοτος	no. 5, Str. 3; no. 8(?), Str. 3–4	Φανόδικος	no. 1, Str. 3
Θεογεῖτων	no. 3, Str. 1	Φιλοκλεῖς	no. 6, Str. 3
Καλο[—]	no. 5, Str. 2		

Tablo 2: Teos sur inşa yazıtlarında geçen isimler

¹⁸⁷ Toplam 8 adet sur inşa yazıtı, doktora tez kapsamında incelenmiştir. Yazıtların transkripsiyonu, Araş. Gör. Erkan Taşdelen tarafından yapılmıştır.

¹⁸⁸ Yazıtlardaki bu her iki verinin eksikliği bu sorunun cevaplanmasına şimdilik olanak sağlamamaktadır.

No.	Yüklenici	Yapı Faaliyetleri			Toplam Harcama
		κατασκευή	οικοδομή	εποικοδομή	
1	Μητρᾶς Ἀπατούριος Δημήτριος			Geriye kalan taşlar ve kerpiç	5562 dr. 4 ob. ve 320 İsk. dr.
2	Ἀθηναῖος Μητρόδωρος	Kemer/Tonoz	Taş duvar, 40 dirsek uzunluğunda; ek çalışmalar		890 dr. 3 ob; 45 dr. 1,5 ob (bilinmeyen bir iş); 40 dr.
3	Θεογεΐτων Εὐκράτης Ἀπολλόδωρος			onaltı domoi and dört savunma tesisi	3422 dr. 5 ob. ve 38 İsk. dr. 3 ob.
4	Καλο[—] N.N. Κλείτης		Taş duvar, 50 dirsek uzunluğunda		2200 dr.
5	Ῥόδιππος Φιλοκλείς Ἥγητωρ		Taş duvar, 40 dirsek uzunluğunda		5010 dr.
6	Ἡρόστρατος Κλείτης Λυσανίας	pylon; Taş duvar, 160 dirsek uzunluğunda			?? dr.
7	N.N. N.N. N.N.		Onbir [domoi?] Kazemat/Askeri Tesis		?? dr.
				Toplam:	17.169 dr. 1,5 ob. ve 358 İsk. dr. 3 ob.

Tablo 3: Yapı faaliyetleri ve toplam harcama

Yazıtlarda müteşebbis/girişimci/müteahhit ya da ödemeyi alan diğer alıcıların isimleri anılmamakla birlikte alışılmış bir yapı iş sözleşmesi yerine, her bir bölüm için yalnızca toplam tutar verilmiştir. Yapılan bölümlerin bütün olarak bir işletmeciye verilmiş olmasına karşın, yapılan işlerin uzunlukları da farklıdır (Maier, 1961: 58). Ele geçen yazıtlarda yapılan inşa faaliyetinin oikodome, kataskeue, epoikodome kapsamlarında gerçekleştiği görülmektedir (Tablo 3). Bu bağlamda şu işler yapılmıştır: 40+50+40+160 dirsek uzunluğunda yaklaşık olarak 145 m (Maier) ya da 130 m (McNicoll, 1997: 159) blok taş inşaası (Yazıt no. 2, 4, 5, 6); bir psalis (beşik kemer) (no. 2), bir pyle (no. 6), ve bir pylon (no. 6) yapımı; iki kuleye ve bir kurtine¹⁸⁹, (dolgu duvar) örülmüş 6 adet domoi ve yine başka bir kurtine örülmüş 4 adet domoi

¹⁸⁹ Kurtin; iki kule arasındaki sur duvarına verilen adlandırmadır.

ve 4 adet Mazgal (no. 3). Ayrıca Yazıt no. 7'de olasılıkla uzunluğunu bilemediğimiz 11 adet *domoi*¹⁹⁰ yapısı eklenmiştir. Yapı maliyetlerinde birbirleri arasında keskin farklılıklar göze çarpmaktadır. Bunlardan, Yazıt no. 2'de yaklaşık 20 m uzunluğundaki sur, 890 Drahmi (kemerle birlikte?) iken, buna karşın Yazıt no. 5'de 5010 Drahmi'dir. Yine aynı şekilde Yazıt no. 4'de 25 m uzunluğunda duvar 2200 Drahmi'dir. Bu farklılıklar yapılan işin ve kullanılan malzemenin kalitesiyle ilişkili olmalıdır. Aynı şekilde enflasyon farkından doğan fiyat artışlarının da etkili olma ihtimali vardır.

Yazıtlardan Yazıt no. 3 dışında adı geçen birebir yapı bölümlerinin konumları ve karakterleri tam olarak bilinmediği ve bunlara ilişkin bilgilerin okumaları kanıtlanabilir olmadığı için, şimdilik bu durumun açıklanması zordur. Yazıt no. 3'de yapı bölümleri ve konumu, *Nekropol* Kapısı'nda yapılan kazılar sonucunda tespit edilmiştir. Yazıt no. 1 ise *in situ* bulunmasına karşın, yapılan işin sadece "... *geri kalan taş sırası ve kerpiç kısımların yapımı...*" olduğundan detaylı bir yapı bölümü bulunmamaktadır. Aynı şekilde bu yapıların finansmanı Teos'un *logos tes okhyroseos*'un (savunma bütçesi/kalemi) ilişkisi belirsiz kalmaktadır (SEG II 580, ll. 12-14).

Yapı nitelikleri *oikodomia* ve *kataskheue* terimlerinden kesin bir biçimde anlaşılmamaktadır (Maier, 1961: 78-92), yine de Yazıt no. 3 ve diğer geri kalan yazıtlar arasındaki yeni bir yapı için ya da suru genişletme/büyütme hususunda bir karşıtlık söz konusudur. Açık bir şekilde vurgulu *lithinos teikhos* ifadesi, daha önceki tahkimatın kerpiçten blok taş/ kesme taş tekniğinde yeni bir yapıya geçirildiğini tavsiye etmektedir. Yazıtlardan Yazıt no. 3 ve no. 7, görünüşe göre ilk olarak sur olarak faydalanılan bir kerpiç yapının taş bloklarla yükseltilmesine ilişkin olmalıdır (Maier, 1961: 78-92). F.G. Maier tarafından kerpiç kullanımına dair çıkarsama yapılan yazıtlardan Yazıt no. 3 ve no. 7'nin yanısıra, *in situ* olarak Herodotos Kapısı'nda bulunan Yazıt no. 1'de kerpiç ibaresi açıkça belirtilmiştir (Şekil 101.1,2). Polygonal ve kesme taş sur işçiliği arasında ne tür bir bağ olduğu şimdiye kadar yapılan çalışmalarda belirtilmemektedir. Yeni inşa edilen kapıların formları (Yazıt

¹⁹⁰ *Domoi* yapısını hazırlamış olduğumuz doktora tezinde, askeri tesis olarak kullanılan mekân veya kazemat terimi kullanılmıştır.

no. 6) yalnızca ileride yapılacak kazılar ile açıklanabilecektir. Yazıt no. 2’de belirtilen psalis (kemer), kemerli bir yapıda olduğu gibi küçük bir kapının yalancı kemerine ait olabilir. Küçük Asya’da MÖ 300 yılından itibaren bu tür kullanımlar mevcuttur. Muhtemelen yenilenen kısımda seyirdim alanı kapalı bir parapet duvarı yerine daha eski bir tarzda basit bir mazgala sahiptir (Maier, 1961: 93-112).

Yazıtların içeriklerinden bu faaliyetlerin tam olarak ne zaman gerçekleştirildiğini bilinmemesine karşın, gerek yazıtlarda kullanılan harf karakterleri, gerekse kentin tarihsel olaylar tarihlendirmeye yönelik ipuçları vermektedir. Epigrafik belgeler aracılığıyla kentin surlarının MÖ 3. yy’ın ortalarından itibaren belirli dönemlerde yenilenip, çeşitli eklemeler yapılmak suretiyle kullanılmaya devam ettiğini sur inşa yazıtları ve tarihsel olaylarla örtüşmektedir.

Surların tekrar inşasının en önemli nedenlerinden biri, bölgenin MÖ 3. yy’daki durumudur. İonia Bölgesi’nde karışık bir duruma, MÖ 3. yüzyıl sonlarında yaklaşık olarak MÖ 222-201 yıllarında tanık olunmaktadır. Bu dönemde kuzeyde Makedonya’da hüküm süren Philip V ve doğuda Suriye’de hüküm süren Seleukos Kralı Antiokhos III, Ege’de, Mısır’daki Ptolemaiosların zaafından kaynaklanan boşluğu doldurma gayreti içine girmiş, hatta Batı Anadolu’nun paylaşılması konusunda aralarında gizli bir antlaşma da yapmışlardır. Teos surları, hem yazıtlar hem de bölgenin karışık olması nedeniyle, MÖ 230-190 arasına tarihlendirilebilir.

MÖ 230-190 yıllarına tarihlendirmedeki dayanak noktalarından biri, bilim çevrelerince “Ktematonia Kararnamesi” olarak bilinen yazıttır. *“Dionysia festivallerinde Dionysos rahibi, prytaneion’da prytanis ve ekklesialarda ise bir tellal Dionysos sanatçı birliği için hayırlı şeyler olması için dua etsinler. Onlar için kent içerisinde ya da kent dışında 6000 drahmi değerinde bir arsa satın alınsın ve demos’un Dionysos sanatçı birliğine vakfettiği bu satın alınan arazi kutsal sayılsın ve kentin belirlemiş/tayin etmiş olduğu vergilerden muaf olsun. Demos’a bilgi vermek kaydıyla bu arazinin satın alımı için iki kişi atansın. (Arazinin) satın alımı için gerekli para temin edilsin diye görev başındaki tamiaslar (haznedarlar) atanan kimselere savunma bütçesinden hububat temini için aktarılmış olan paradan 3000 drahmi versinler. Geri kalan 3000 drahmi ise göreve gelecek tamiaslarca*

(haznedarlar) onlara (atanan kimselere) kentin yönetimi için kraliyet hazinesinden verilecek olan ilk paralardan verilsin. Leukatheon ayından ve Metrodoros'un prytanlığından başlamak kaydıyla onlara (geri ödeme için) 5 yıllık bir erteleme süresi verilsin. Demos'un aldığı kararları herkes bilsin diye bu karar ve çelenk taş bir stel üzerine kazınsın ve Dionysos Tapınağı'nın yanına dikilsin. Yine bu karar ve çelenk tiyatronun parastadasına kazınsın. Çelenklerin, kararın ve stelin inşası için gerekli düzenlemeyi görev başındaki tamiaslar (haznedar) yapsınlar ve masrafları da görev başındaki tamiaslar (haznedar) versinler. Atanmış olan elçiler bu kararı Dionysos sanatçı birliğine iletinler ve onları Teosluların halkı için sahip olmaya devam ettikleri iyi niyet vesilesiyle de onurlandırsınlar. Satın alım için atanmış kimseler: Epitimidos oğlus ve Phanos oğlu Thersion"; (Demangel ve Laumonier, 1922: 312 ff. No. 2; SEG 2 580; Robert, 1937: 39–42; Pickard, 1988: 314 no. 9; McCabe ve Plunkett, 1985: 24 (Teos); Bringmann ve Ameling, 1995: no. 262[E]; Csapo ve Slater, 1995: 246 f. No. 42; Aneziri, 2003: 375–376 D2; Strang, 2007: 250–251).

Yukarıda çevirisi bulunan söz konusu yazıt, Teos kentinin Dionysos Sanatçı Topluluğu'nun Ionia-Hellaspontus şubesinin kente yerleşmesi için bu kişilere vermiş oldukları bir takım imtiyazları konu edinmektedir. Bu kararda Teosluların, Dionysos sanatçı birliğinin Ionia-Hellaspontus şubesini kentlerinde ikamet ettirme hususunda ne denli istekli oldukları göze çarpmaktadır. Alınan kararın elçiler vasıtasıyla Dionysos sanatçı birliğine iletilmek istenmesinden (str. 28–30) bu sanatçı birliğinin henüz kentte konuşlanmadığı açıkça görülmektedir. Bu vesileyle alınan bu karar, Teosluların sanatçı birliğini kendi kentlerinde ikamet etmeye ikna etme girişimi olarak da yorumlanabilir. L. Robert, γίνεσθαι τὰ γὰ θὰ (str. 4) ifadesinin Teos kentinin sanatçı birliğinin hayırlara vesile olması için ettikleri duanın bir parçası olduğu düşüncesinden hareketle "εὐχέσθαι" tamamlaması yapmıştır (Robert, 1937: 39–42). Bu duanın, prytaneion, ekklesialar ve Dionysia festivalleri olmak üzere üç farklı yerde yapılacak olması (str. 1–4) Teoslularca sanatçı birliğine gösterilen iyi dileklerin sadece kentin kendi yetkililerine ve bizzat Teos halkına değil aynı zamanda diğer komşu kent sakinlerine ve de yabacılarına da beyanı olarak anlaşılmalıdır. Ayrıca stellere kazınan bu kararın teşhiri için Dionysos Tapınağı ve tiyatro gibi kamusal

alanların seçilmesi (str.21–24) söz konusu beyanın sürekli göz önünde bulunması anlamına gelmektedir. Özellikle Teos’da ki Dionysos kültünün önemi ve tiyatronun varlığı düşünüldüğünde sanatçı birliğini cezbeden birer unsur olarak değerlendirilebilir (Strang 2007: 252).

Bu sanatçı loncasına verilecek 6000 Drahmilik mülk/arazi için gerekli paranın 3000 Drahmilik kısmı kentin sur kaleminden tahsis edilecektir (Aneziri, 2003: D2, ll. 11–15; Strang, 2007: 251). Bu okumadan yazıtın tarihlendirildiği en erken MÖ 229, en geç MÖ 206 yılında kent bütçesinde sur işleri için ayrı bir kalem oluşturulduğu sonucu çıkmaktadır¹⁹¹ (McNicol, 1997: 158). Aynı zamanda sur yapım projesinin belirli dönemlerde yıllarca süren bir çalışma olduğuna “Ktematonia Kararnamesi” güzel bir kanıttır (Strang, 2007: 201-202). Dionysos sanatçı birliğine tahsis edilecek olan 6000 drahmi tutarındaki mülkün (str. 5–6) alımı için gerekli paranın, kararın alındığı sırada kent bütçesinde tam olarak bir karşılığı olmadığı ve yine kentin finansal açıdan zor durumda olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu nedenle, kent daha önceden almış olduğu başka bir kararla savunma bütçesinden (ἐκ τοῦ λόγου τῆς ὀχυρώσεως) hububat temini için aktardığı 3000 drahmiyi geri çekip –ki bu paranın hali hazırda kullanılmadığı anlaşıyor- bu paranın mülkün Dionysos sanatçı birliğine temini için kullanılması kararını almıştır (str. 12–15). Paranın geri kalan diğer yarısının ödemesi ise kentin idaresi için kraliyet hazinesinden gönderilecek ilk paradan verilecek şekilde ertelenmiştir (str. 15–18). Kent tarafından sanatçı birliğine temin edilecek bu mülkün tamamıyla karşılıksız bir şekilde hediye olarak verilmediği beş yıl sonrasına geri ödemesinin yapılması beklenildiği (Robert, 1937: 43–44; Strang, 2007: 253), (str. 18–19) ancak sadece vergi muafiyeti sağlandığı (str. 9) anlaşılmaktadır. Yine de bu Dionysos sanatçı birliği için kabul edilebilir bir imtiyaz olarak algılanabilir.

Ktematonia Kararnamesi’nin ortaya çıktığı MÖ 230 yıllarına kadar olan süreçte, her ne kadar bu yönde herhangi bir veri elimize geçmiş olmasa da, geçici çözümlerle bu

¹⁹¹ F. G. Maier, MÖ 204-193 yıllarında surlarda yoğun bir inşaa faaliyeti olduğunu ve MÖ 190 yıllarında da tamamlandığını öne sürmektedir. Maier, 1958: 221, (krş. Rostovtzeff, SEH (I) 201).

surların onarıldığı anlaşılmaktadır¹⁹². Ancak asıl sur yapım faaliyetlerine bu kararnamede yer alan savunma için ayrılan bir bütçe olduğu göz önünde bulundurulursa, MÖ 230 yılından önce bir program kapsamında başlanıldığı söylenebilir. Bu yapım faaliyetlerinin, mali külfeti düşünüldüğünde, peyderpey gerçekleşmesi büyük bir olasılıktır.

Kentin maruz kaldığı korsan baskını ise, surların yetersiz olduğuna işaret ederken, bu badirenin atlatılmasının ardından sur yapım faaliyeti hız kazanmış olmalıdır. Teos Kentini zor duruma düşüren ve haraç vermek durumunda kaldığı korsan baskını sonucunda Teoslular taşınabilir tüm mal varlıklarının % 10'unu korsanlara haraç olarak vermek zorunda kalmışlardır. Ayrıca saldırganların bu yağma eylemi için kendilerine en azından 23 gün gibi uzun bir süre tanımış olmaları ve bu süre içinde bir bölüm korsanın kentte kalabilmeye cüret etmesi, Teosluların durumunun tamamen ümitsiz olduğunu, ne içten ne de dıştan bir yardım olasılığının bulunmadığını açıkça göstermektedir. Korsanlar büyük olasılıkla karadan ve denizden kendileri için herhangi bir tehlike beklemedikleri için, kentte giriştikleri soygun işini büyük bir rahatlık ve emniyet içinde sürdürmüş görünmektedir. Böylesine cüretkâr ve sistemli bir korsanlık kuşkusuz devletlerarası güç dengelerinin Ege ve Akdeniz'de bozulduğunu göstermektedir. Bu durum iktidar boşluklarının ortaya çıktığı bir dönemde ve hatta belki de bölge devletlerinden birinin teşvik ve himayesinde gerçekleşmiş olsa gerektir (Şahin, 1994; Şahin, 2012; Öztürk, 2009). Bölgede böyle karışık bir duruma MÖ 3. yüzyıl sonlarında yaklaşık MÖ 222-201 yıllarında tanık olunmaktadır. Bu dönemde kuzeyde Makedonya'da hüküm süren Philip V ve doğuda Suriye'de hüküm süren Seleukos Kralı Antiokhos III, Ege'de, Mısır'daki Ptolemaios'ların zaafından kaynaklanan boşluğu doldurma gayreti içine girmiş olduğu, hatta Batı Anadolu'nun paylaşılması konusunda aralarında gizli bir anlaşma yaptıkları bilinmektedir. Batıda Roma, Kartaca ile giriştiği savaş dolayısıyla Ege'deki bu duruma seyirci kalırken, orta güçteki müttefikleri Pergamon ve Rodos ise, Philip ve Antiokhos'a karşı güç dengesi sağlayamamaktaydılar. Bölgede huzur ve denge ancak Roma'nın II. Pön Savaşlarını zaferle bitirdikten sonra (MÖ 201)

¹⁹² J. R. Strang, korsan baskınının gerçekleştiği sırada kentin tahkimsiz olduğu kanısında olmasına karşın yazıtın tarihlendirildiği dönem dolayısıyla böyle bir kentin savunmasız olması ihtimal dâhilinde değildir. Strang, 2007: 253.

doğuya yönelmesi ve MÖ 197 yılında Philip'in, MÖ 190/89 yılında ise, Antiokhos'un hâkimiyetlerine son vermesiyle sağlanabilmiştir. İşte bu karanlık dönemde Ege kıyılarında terör ve korsanlık kol gezmekteydi. Bu yüzden Rodos ve Pergamon, Girit'e karşı savaş ilan etmişlerdi. Philip V bu savaşı kendi amaçlarına kullanmak üzere, devrin ünlü baş korsanı Etolyalı Dikaiarkhos'un emrine bir filo vererek Girit'lilerin yardımına göndermiştir. Bu kişi, Girit'lilerle birlikte Ege'de sistemli bir terör ve soygun hareketi başlatmıştır. Ayrıca Teos'luların Girit kentlerine dokunulmazlık için gönderdikleri dilekçeleri götüren elçilerin, buralarda Philip'in ve Antiokhos'un danışmanlarına rastlamaları tesadüfi değildir. Bunların yanı sıra, Girit kentlerinde Dekatephoros (ondalık vergi getiren) lakabıyla anılan bir Apollon kültünün bulunduğu ve bazı Girit kentlerinin, Teos'un gönderdiği yazılı "dokunulmazlık" dilekçelerinin metnini bu tanrının tapınağının duvarlarına yazdırmış olmaları da anlamlıdır. Teos meclis kararında söz konusu edilen korsan baskını ve ödenmesi gereken τόκοι δέκατοι (ondalık faiz) büyük bir olasılıkla, MÖ 3. yüzyıl sonlarındaki bu politik ve askeri olaylarla ilişki içinde ve Girit kaynaklı olup, oynanan tüm oyunun içinde Philip V ve Antiokhos III'un güçlü etkin olduğu olasılığını güçlendirmektedir" (Şahin, 1994; Şahin, 2012) .

Diodoros Siculus'un bildirdiğine göre, Makedonya Kralı Demetrios Poliorketes MÖ 305-304 yılında Rodos Adası'nı kuşattığında, müttefiki olan korsanlara Ada ve çevresini talan ettirip yaklaşık bin kadar korsan gemisini hizmetine almıştı. Fakat korsan şeflerinden biri olan Timokles, Rodos'luların Amirali Amyntas tarafından kuşatılarak ele geçirilmişti (Diodoros Siculus, XX, 97.3). Diodoros'un bu satırları, Hellenistik Dönem savaş stratejilerini anlatmaktadır. Bir diğer antikçağ yazarlarından Lysimakhos (MÖ 361/360-281), Antigonos Doson (MÖ yaklaşık 319-239) ve V. Philippos (MÖ 238-179) gibi başka Hellenistik kralların benzer savaş stratejilerini kullandıkları öğrenilir. Bu durum göz önünde tutulduğunda, Teos korsan yazıtında sözü edilen korsanların, büyük Hellenistik krallıklardan biri için hizmet veren ücretli askerler olabilecekleri ve kentin bir savaş esnasında aynı zamanda korsan olan bu ücretli askerlerin saldırısına uğramış olabileceği düşünülebilir. Özellikle MÖ 4. yy. sonu-3. yy. başlarında Batı Anadolu kentleri, Büyük İskender'in ardıllarının silahlı çatışmalarıyla karşı karşıya kalarak sık sık el değiştirir (Meier,

2011). Bu nedenle en azından Dionysos Tapınağı batısında bulunan surların MÖ 4. yy son çeyreğinde yapılmaya başlanmış olması muhtemeldir.

Hellenistik Dönem’de kentler şehir surları içerisindeki yurttaşlarını korumalarının yanı sıra çok geniş alana yayılan şehir surları dışındaki yurttaşlarını da yabancı güçlerden koruma ihtiyacı hissediyordu. Antik kaynaklar ve yazıtlar vasıtasıyla bazı kentlerin kurdukları garnizonlar bilinmektedir. Thessalia kentinin, Mopsion, Gonnoi ve Atrax, Priene’nin Teloneia, Miletos’un Pidasa ve Kaudos Adası’nda bulunan Gortyn ve Teos’un Kyrbissos garnizonları sayılabilir¹⁹³.

Teos ile Klazomenai territoryumu arasında olduğu düşünülen ve *sympolitea* anlaşması yaptığı, Kyrbissos’ta bulunan garnizonun korunmasında görevli 20 askerin gündelik yevmiesi için 1 Drahmi ödenmektedir (Koparal, 2013). Komutanın aylık maaşı ise, 4 Drahmi’dir. Bu harcamalar göz önünde bulundurulduğunda, yıllık olarak Teos’un sadece bir kalesi için yaptığı harcama, yaklaşık olarak 8760 Drahmi’dir. MÖ 243 yılında Atinaların, Attikadaki tarım arazilerini korumak için askerlere yaptığı ödeme 35000 Drahmi’dan fazlaydı (SEG XXVI 1306; Chaniotis, 2005: 116).

Teos kenti MÖ 3. yy’ın sonlarında “hiera kai asylos” (kutsal ve dokunulmazlık) hakkı elde etmiştir (Strang, 2007: 174). Kentin *asylia* hakkını tam olarak hangi tarihte aldığı ise tartışmalıdır. Bu tarihler, MÖ 204/3- MÖ 197/6 tarihleridir. Teos’un elde etmiş olduğu kutsallık ve dokunulmazlık hakkının kökenlerinde kuşkusuz çeşitli sebepler vardır. *Asylia* hakkı savaşların kasıp kavurduğu ve güvenliğin sürekli tehdit altında olduğu Hellenistik Dönem Ege dünyasındaki halkları ve kentleri bir nebze de olsa güvenlik altına almış olmalıdır. Teos, tıpkı Anadolu’nun diğer kıyı kentleri ve Ege’deki bazı ada kentleri gibi uzun zamandır Giritli ve Aitolialı deniz korsanlarından çekmektedir. Teos’ta ele geçen ve kentte bir korsan saldırısını belgeleyen meclis kararı da bu durumu bütün açıklığı ile belgelemektedir. MÖ 3. yy’ın sonlarına ait Teos’a *asylia* hakkı tanınması konusunda Girit ve Aitolia’da ele geçmiş olan bazı meclis kararları da bu durumu doğrular niteliktedir (Şahin, 2012).

¹⁹³ Hellenistik Dönem garnizonları için ayrıntılı bilgi için bkz.; Chaniotis, 2002; Chaniotis, 2005: 23.

3.5. Analizler

Teos Helenistik dönem Sur kazılarında ortaya çıkartılmış olan seramiklerin ve sur yapımında kullanılan taş malzemelerin kaynağının tespitine yönelik analiz çalışmaları yapılmıştır.

3.5.1. Seramik Analizleri

Teos Hellenistik Dönem surları çevresindeki sondajlarda gerçekleştirilen kazılardan ele geçen 16 seramik ile hammadde kaynağı olabilecek iki farklı bölgeden örneklenen 2 toprak/kil örnekleri farklı arkeometrik yöntemler kullanılarak fiziksel, kimyasal ve petrografik olarak incelenmiştir. Seramiklerin ve kil örneklerinin ortaklık ya da farklılık gösteren fiziksel yapılarının belirlenmesi ile buluntuların ham madde kaynaklarının kent çevresinden olup olmadığı, yani üretimin yerel olup olmadığı sorgulanmıştır (Tamsü Polat – Akyol ve Kadioğlu, 2015).

Örneklerin bir bölümü, Güney Kule 2'deki kazılarda ele geçen seramik parçaları arasından alınmıştır. Diğer analiz örnekleri, *Nekropol* Kapısı'nın kapı aralığı ile bu kapının doğusundaki kazılar ve temizlik çalışmalarıyla tespit edilen Mazgal l'in yer aldığı mekânda bulunan seramikler arasından alınmıştır (Tamsü Polat – Akyol ve Kadioğlu, 2015).

Seramik parçaların yanısıra yakın çevreden, dere yatağından örneklenen toprak/kil örnekleri de arkeolojik ve arkeometrik yönden incelenmiştir (Tablo 4). Öncelikle görsel olarak değerlendirilen ve gruplandırılan örnekler, fotoğraflanarak (Canon Digital IXUS 870 IS 10 Mp) belgelenmiş ve kodlanmıştır (Tablo 4), (Tamsü Polat – Akyol ve Kadioğlu, 2015).

Seramik örneklerin petrografik dokusal (matriks) ve agrega (kayaç ve mineral içeriği) özellikleri ince kesit optik mikroskop analizi ile belirlenmiştir (Resim 5).Optik mikroskop analizlerinin yapılabilmesi için örnekler uygun bir kesici ile kesilmiş, lamalar üzerine alınıp, inceltilerek ince kesitleri hazırlanmıştır (Whitbread, 1995: 365).

Örneklerin ince kesitleri LEICA Research Polarizan Mikroskobu DMLP Model alt ve üstten aydınlatmalı optik mikroskop kullanılarak incelenmiştir. Fotoğraflamalar mikroskoba bağlı Leica DFC280 dijital kamera ile (uygun büyütme ile tek ve çift nikolde), değerlendirmeler de “Leica Qwin Digital Görüntüleme Programı” kullanılarak yapılmıştır. Örneklerde matriks ve matriksi oluşturan kil, kayaç ve mineraller “Point Counting Metodu” kullanılarak tanımlanmıştır. Petrografik olarak incelenen örnekler; matriks (kil) yapısı, agregata tür ve dağılımı, pişirim sıcaklığı ve gözeneklilikleri dikkate alınarak 6 farklı grup halinde sınıflandırılmıştır¹⁹⁴ (Tablo 5-6), (Tamsü Polat – Akyol ve Kadioğlu, 2015).

Teos Hellenistik Dönem surları çevresindeki sondajlarda farklı bölgelerine ait seramik örneklerin pişirim sıcaklığı; örneklerin matriks kireçtaşı/kalsit içeriğine, kil yapısının bozulmasına/camsılaşmasına, matriks boşluk oranına ve agregata türü faz değişimlerine göre değerlendirildiğinde tahmin edilebilir olmaktadır. Örnekler genel olarak 850-900°C arasında pişirime uğramış olmalıdır. Çünkü 900°C ve üzerindeki pişirimlerde seramiklerin kil yapısı bozulmakta vitrifikasyon (camlaşma) başlamaktadır (Tablo 5-6; Resim 5). Ayrıca yapıdaki karbonat, kalsit ve kireçtaşları pişirim sıcaklığı hakkında belirteç niteliğindedir. Örneklerin kil türü yoğunlukla illittir. Örneklerin bazılarının agregata içeriğinde tuğla kırığı parçaları (TKS-B4 örneğinde %2) belirlenmiştir. Seramik örneklerin petrografik özellikleri yerel formasyonla uyumlu yapıdadır. Tümü özgün nitelik taşıyan seramik örneklerin hammadde içeriği; ezilerek, belli bir eleme yapılmadan seçilmiş, farklı boyutlarda ve heterojen dağılım gösteren yerel kayaç (Şist, kumtaşı ve gnays) kırıkları ile hazırlanmıştır (Tamsü Polat – Akyol ve Kadioğlu, 2015).

Seramik örnekleri %3-78 arasında değişen oranlarda boşluklu yapıya (gözenekliliğe) sahiptir. Örneklerde kil grubunu genel olarak illite temsil etmektedir (Pollard ve Heroon, 1996: 121). Örnekler agregata/matriks oranları açısından

¹⁹⁴ Seramik örneklerin hazırlanması ve analiz çalışmaları, Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü Malzeme Araştırma ve Koruma Laboratuvarı (MAKLAB) ile Ankara Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Ankara Üniversitesi Yer Bilimleri Uygulamsal ve Araştırma Merkezi (YEBİM)’nde gerçekleştirilmiştir. Teos kenti yakın çevresinden alınan kil örneklerin X-ışınları toz kırınımı (XRD) analizi Anadolu Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Malzeme Bilimi ve Mühendisliği Bölümü’nde yapılmıştır.

değerlendirildiğinde örneklerde toplamda %5-36 arasında değişen matriks agrega içeriği bulunmaktadır (Tablo 5). Tümü özgün nitelik taşıyan seramik örneklerin hammadde içeriği; ezilerek (kırıklı, çok köşeli agregalar içeren), belli bir eleme yapılmadan seçilmiş, farklı boyutlarda ve heterojen dağılım gösteren yerel kayaç kırıkları ile hazırlanmıştır (Resim 5), (Tamsü Polat – Akyol ve Kadioğlu, 2015).

Seramik üretim merkezlerinde yerel akarsu yataklarından rafine bir şekilde elde edilen ve çeşitli özellikleriyle (plastiklik, pişirim/üretim kolaylığı, renklendirme özellikleri vb.) dayanım veren killerin kimyasal ve petrografik özellikleri, seramik üretimi için oldukça önemlidir. Kilin yapısını oluşturan agregalar üretim merkezlerinin kökenleri hakkında önemli bilgiler de sunmaktadır¹⁹⁵. Teos kenti çevresinden alınan kil örnekleri seramik örneklerin agrega içeriği ile uyumluluk göstermektedir (Resim 5), (Tamsü Polat – Akyol ve Kadioğlu, 2015).

Teos arkeolojik alanından ele geçen ve analiz çalışmaları için seçilen seramik örneklerinin arkeometrik incelemeleri, seramiklerin yerel ve bölgesel olarak üretimlerine dair önemli ipuçlarına ulaşılmasını sağlamıştır. Bu örneklerin sayılarının artırılarak, çeşitlendirilmesi ile daha kapsamlı bilgilere ulaşmak mümkün olabilecektir. Teos'un özellikle Hellenistik Dönem'de yerel bir seramik üretim merkezi olup olmadığı, üretim çeşitliliği ve üretim teknolojisinin belirlenmesinin yanı sıra diğer üretim merkezleri ile ilişkileri gibi önemli verilere ulaşılabilecektir (Tamsü Polat – Akyol ve Kadioğlu, 2015).

Örnekler	Kazı Envanter Bilgileri
TKS-B1*	T12-HS-GK2-009, balık tabağı (1)
TKS-B2	T12-HS-GK2-009, echinus bowl (2)
TKS-B3	T13-HS-GK2-009 (3)
TKS-B4	T12-HS-GK2-009 (4)
TKS-B5	T12-HS-GK2-009, kylix ? (5)
TKS-B6	T12-HS-GK2-009, tabak (6)
TKS-B7	T12-HS-NKM1 (7)
TKS-B8	T12-HS-NKM1, kalıp yapımı kâse (8)

¹⁹⁵Teos Hellenistik Dönem Surları Çevresindeki Sondajlarda Bulunan Seramiklerin Arkeolojik ve Arkeometrik Ön Çalışmaları için Bkz.; Tamsü Polat – Akyol ve Kadioğlu, 2015.

TKS-B9	T12-HS-NKM1, kalıp yapımı kâse (9)
TKS-B10	T12-HS-NKM1, kalıp yapımı kâse (10)
TKS-B11	T12-HS-NKM1 (11)
TKS-B12	T12-HS-NKM1 (12)
TKS-B13	T12-HS-NKM1 (13)
TKS-B14	T12-HS-NKM1 (14)
TKS-B15	T12-HS-NKM1 (15)
TKS-B16	T12-HS-NKM1 (16)
TKS-B17	T12-HS-NKM1 (17)
TKS-B18	T12-HS-NKM1 (18)
TKS-B19	T12-HS-NKM1, 4,01/3,87 m (19)
TKS-B20	T14-HS-NK-004, 4,55/4,42 m (1)
TKS-B21	T14-HS-NK-012, 3,32/3,21 m (2)
TKS-B22	T14-HS-NK-012, 3,32/3,21 m (3)
TKS-B23	T14-HS-NK-012, 3,32/3,21 m (4)
TKS-B24	T14-HS-NK-012, 3,32/3,21 m (5)
TKS-B25	T14-HS-NK-012, 3,32/3,21 m (6)
TKS-B26	T14-HS-NK-012, 3,32/3,21 m (7)
TKS-B27	T14-HS-NK-003, 4,57/4,42 m (8)
TKS-B28	T14-HS-NK-013, 3,21/3,05 m (9)
TKS-B29	T14-HS-NK-013, 3,21/3,05 m (10)
TKS-B30	T14-HS-NK-013, 3,21/3,05 m (11)
TKS-B31	T14-HS-NK-013, 3,21/3,05 m (12)
TKS-B32	T14-HS-NK-001, 4,82/4,66 m (13)
TKS-B33	T14-HS-NK-001, 4,82/4,66 m (14)
TKS-B34	T14-HS-NK-001, 3,65/3,59 m (15)

Tablo 4: Teos Kazısı çalışma örnekleri ve kodları

(*) Kodlama Ön Ek : Teos Kazısı Seramikleri – TKS

Örnekler	P (°C)	T (%)	MTA (%)	Mineralojik Bileşim	Kayak Kayaç
TKS-B1*	3	900	8	Q,Ç,By,Sr	Şist
TKS-B2	3	900	7	Q,Ç,Sr,Op	Şist
TKS-B3	7	800	26	Q,Ç,Pl,Op	Şist
TKS-B4	5	850	21	Q,Ç,Pl,Op,TK(%2)	Şist
TKS-B5	7	850	31	Q,Ç,Pl,Op	Şist
TKS-B6	5	850	18	Q,Ç,Pl,Op	Şist
TKS-B7	3	950	20	Q,Ç,Op	Şist
TKS-B8	3	900	28	Q,Ç,Pl	Şist
TKS-B9	3	850	15	Q,Ç,Pl,By,Ms,Sr	Şist
TKS-B10	5	900	32	Q,Ç,Pl,By,Sr	Şist
TKS-B11	3	900	25	Q,Ç,Pl,By,Sr,Op	Şist
TKS-B12	3	900	12	Q,Ç,Sr,Ms,Op	Şist
TKS-B13	7	900	21	Q,Ç,Pl,Ms,By,Op,Sr	Şist
TKS-B14	7	850	29	Q,Ç,Pl,Sr,By,Ms,Op	Şist
TKS-B15	5	900	11	Q,Ç,Pl,Sr,Ms,By	Şist
TKS-B16	7	850	22	Q,Ç,Ep,Pl,Op	Kumtaşı
TKS-B17	3	900	10	Q,Ç,Pl,Op,Sr	Şist
TKS-B18	6	800	21	Q,Ç,Sr,Pl,By,Op	Şist
TKS-B19	3	900	9	Q,Ç,Pl,Sr,Op	Şist
TKS-B20	6	800	36	Q,Ç,Pl,Op,By,Sr,Ms	Gnays
TKS-B21	5	900	19	Q,Pl,By,Sr,Op	Şist
TKS-B22	3	900	10	Q,Ç,Pl,Op	Şist
TKS-B23	5	900	13	Q,Ç,Pl,Sr,Ms,Op	Şist
TKS-B24	6	950	22	Q,Sr,Pl,Ms,By,Op	Şist
TKS-B25	5	900	7	Q,Sr,Ms,Pl,Op	Şist
TKS-B26	6	900	18	Q,Pl,Ç,Sr,Ms,Op	Şist
TKS-B27	3	950	22	Q,Sr,Ms,Pl,Op	Şist
TKS-B28	4	950	23	Q,Sr,Ms,By,Pl,Op	Şist
TKS-B29	5	900	16	Q,Sr,Ms,By,Op	Şist
TKS-B30	3	900	19	Q,Sr,Ms,By,Pl,Op	Şist

TKS-B31	4	950	9	Q,Sr,Ms,Op,Pl	Şist
TKS-B32	2	950	12	Q,Sr,Pl,Op	Şist
TKS-B33	3	950	5	Q,Sr,Op,Pl	Şist
TKS-B34	3	950	12	Q,Sr,Pl,Ms,By,Op	Şist

Tablo 5. Seramik örneklerin petrografik ince kesit optik mikroskop analizi değerlendirmeleri

(*) **By**: Biyotit, **Ç**: Çört, **Ep**: Epidot, **MTA**: Matriks Toplam Agregası Oranı, **Ms**: Muskovit,

Op: Opak Mineraller, **P**: Toplam Boşluk/Gözeneklilik, **Pl**: Plajiyoklas, **Q**: Kuvars, **Sr**: Serizit, **T**: Pişirim Sıcaklığı, **TK**: Tuğla Kırığı Parçaları (Toplam agregası içinde oranı)

Örnek Grup	T (°C)	P (%)	MTA (%)	Kayaç ve Mineraller*
Grup 1	900-950	3-4	5-28	Q,Sr,Pl,Ms,By,Op
Grup 2	800-950	6-7	18-31	Q,Sr,Pl,Ms,By,Op,Ep***
Grup 3	800-900	5	7-32	Q,Sr,Pl,Ms,By,Op,TK**
Grup 4	900	3	25	Q,Sr,Pl,Ms,By,Op
Grup 5	800-850	3-6	15-36	Q,Sr,Pl,Ms,By,Op
Grup 6	950	3	20	Q,Sr,Pl,Ms,By,Op

Tablo 6. Seramik örneklerin petrografik ince kesit optik mikroskop analizi

(**) TKS-B4 (***) TKS-B16

Seramik Örnek Grupları

Grup 1: TKS-B1, TKS-B2, TKS-B8, TKS-B17, TKS-B19, TKS-B22, TKS-B27, TKS-B28, TKS-B30, TKS-B31, TKS-B33, TKS-B34

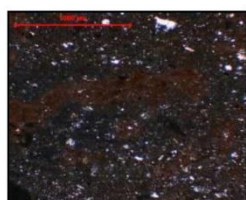
Grup 2: TKS-B3, TKS-B5, TKS-B13, TKS-B14, TKS-B16, TKS-B26

Grup 3: TKS-B4, TKS-B6, TKS-B10, TKS-B15, TKS-B21, TKS-B23, TKS-B25, TKS-B29

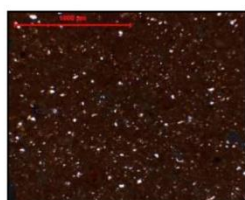
Grup 4: TKS-B11

Grup 5: TKS-B9, TKS-B18, TKS-B20

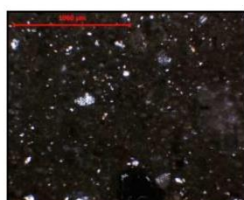
Grup 6: TKS-B7

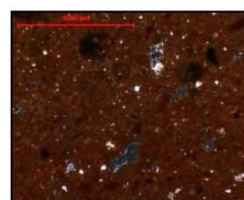
TKS-B1

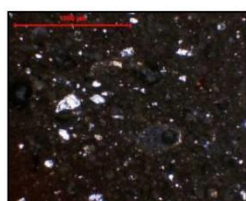
TKS-B2

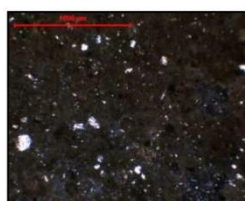
TKS-B3

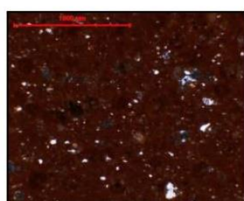
TKS-B4

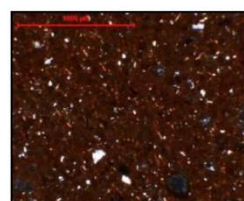
TKS-B5

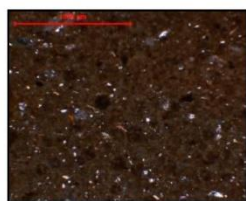
TKS-B6

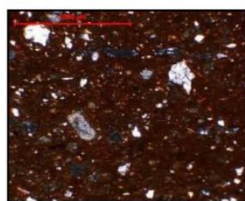
TKS-B7

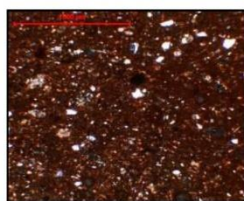
TKS-B8

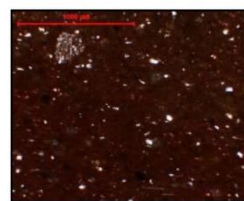
TKS-B9

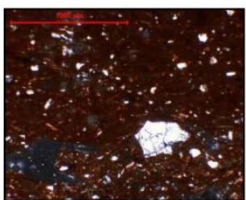
TKS-B10

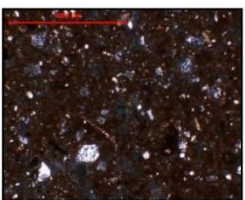
TKS-B11

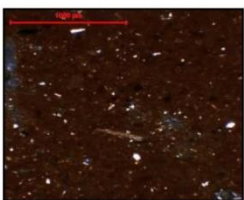
TKS-B12

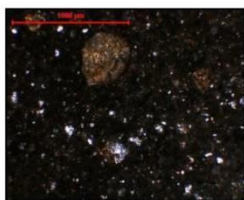
TKS-B13

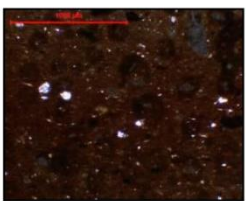
TKS-B14

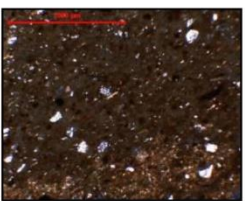
TKS-B15

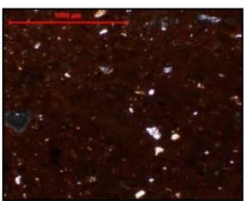
TKS-B16

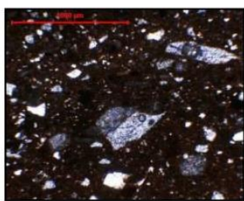
TKS-B17

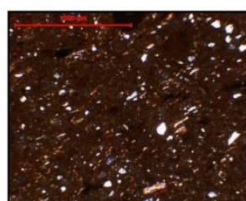
TKS-B18

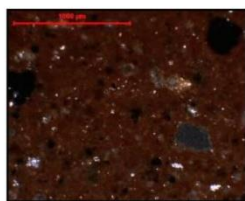
TKS-B19

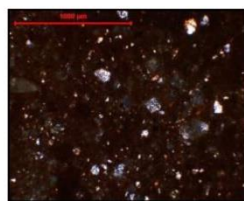
TKS-B20

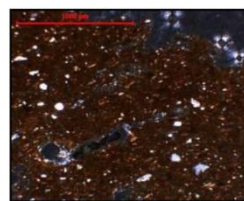
TKS-B21

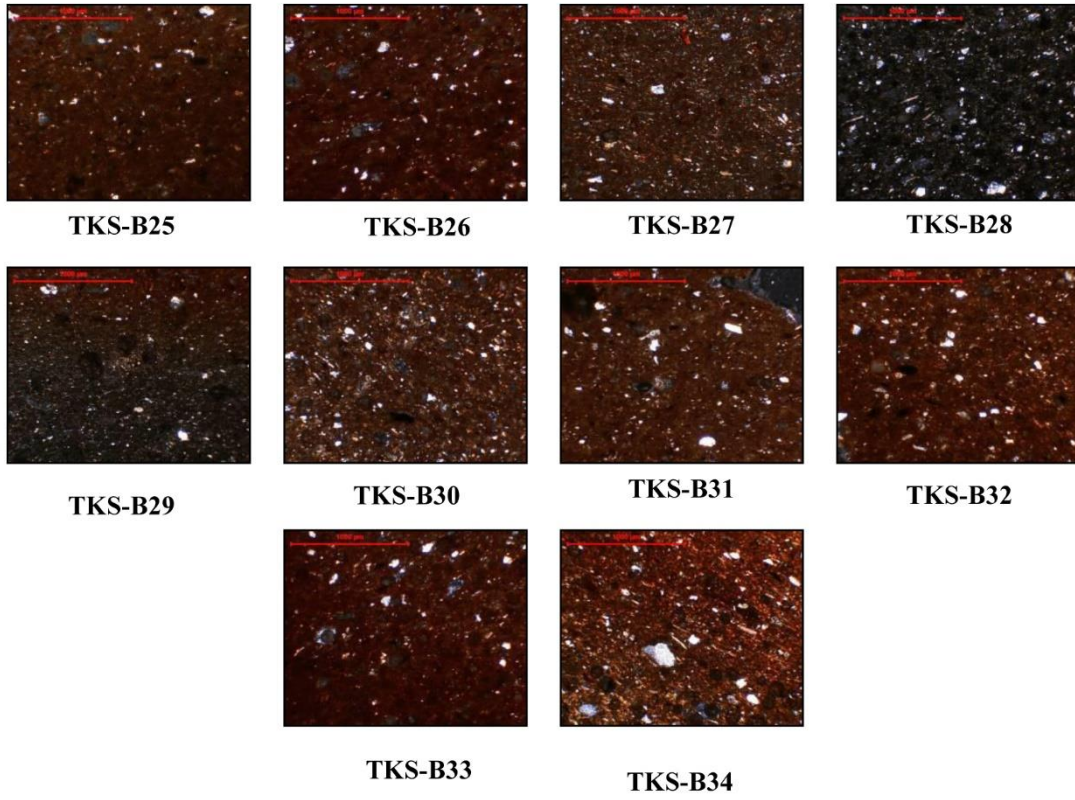
TKS-B22

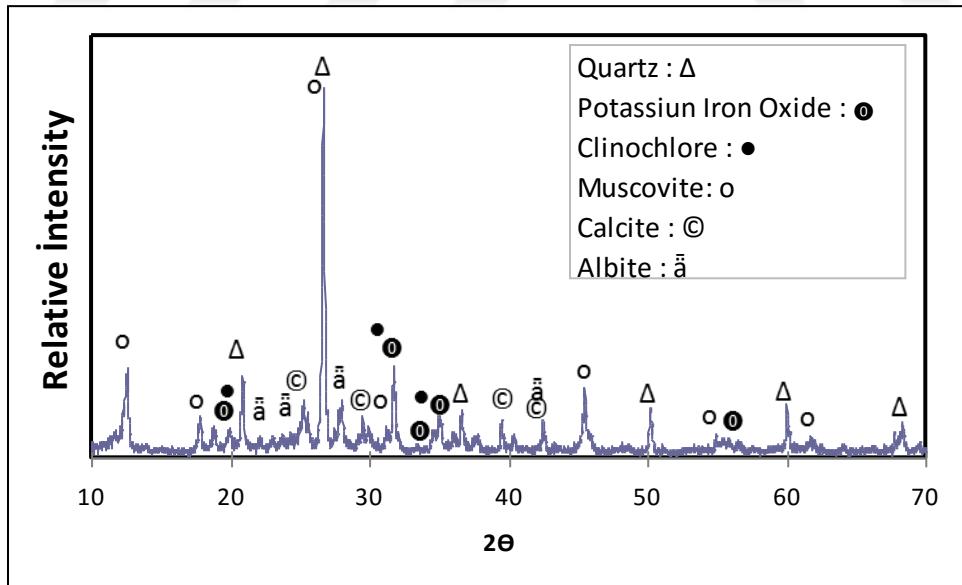
TKS-B23

TKS-B24

Resim 9. Seramik örneklerin ince kesit optik mikroskop mikrofotografaları

Resim 10. Teos arkeolojik alanı yakın çevresine ait kilin XRD analizi

3.5.2. Taş Analizleri

Sur duvarlarını oluşturan taşların kentin yakın çevresinden mi yoksa başka bir taş ocağından mı alınmış olduğunu belirlemek amacıyla, sur duvarlarının çeşitli noktalarından ve antik kentin yakın çevresinden örnekler alınarak analiz edilmiştir¹⁹⁶. Alınan bu örnekler deney kodu verilerek, Mineralojik Faz Analizi (XRD), Kimyasal Analiz (XRF) ve Mikroyapı Karakterizasyonu (SEM) analizleri yapılmıştır. Alınan her bir örneğe kod verilerek analizleri yapılmıştır. Bu kod ve açıklamalar;

1T: Güney Sur, *Nekropol* Kapısı'ndan Alınan Örnek

2T: Batı Sur, Herodotos Kapısının Güneyinden Alınan Örnek

3T: Doğu Sur, *Agora*'nın Doğusunda Bulunan Surlardan Alınan Örnek

1N: Batı Sur Kazı Evi doğusunda Bulunan Tarlada Kayalık Alan

2N: Sığacık-Seferihisar Yolu Üzerinde Bulunan Kayalık Alan

3N: Karagöl Antik Mermer Ocağından Alınan Örnek

4N: Teos Kenti Güneybatısında Bulunan *Nekropol* Alanı

Kimyasal analiz sonuçları incelendiğinde tüm numunelerin ana kimyasal bileşenlerini CaO oluşturmakta daha sonra bunu az miktardaki SiO₂ takip etmektedir. Fe₂O₃ ve P₂O₅ eser miktarda safsızlık olarak bulunmaktadır.

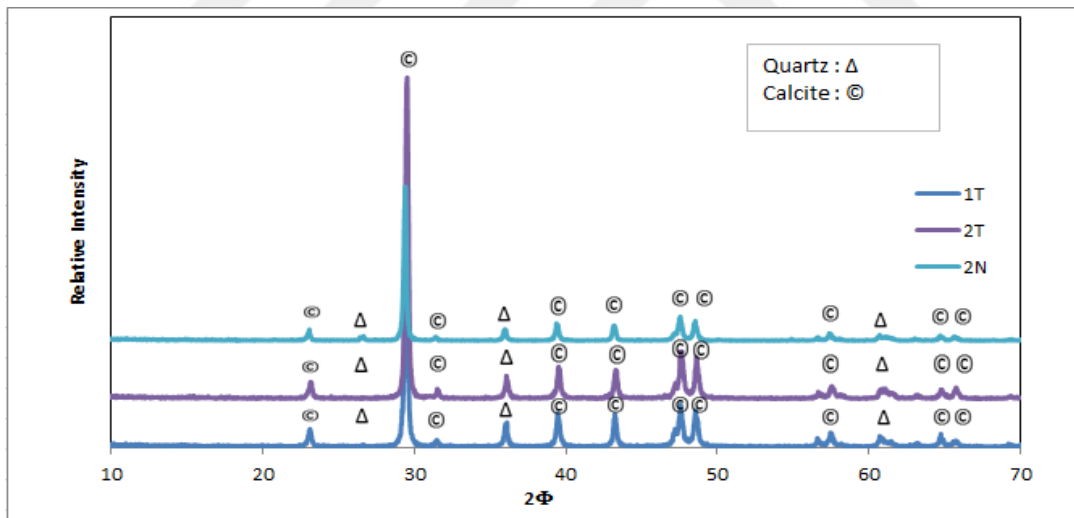
Taş Örn	Bileşenler (wt%)								
	MgO	Al ₂ O ₃	SiO ₂	K ₂ O	CaO	Fe ₂ O ₃	P ₂ O ₅	Na ₂ O	L.O.I
1T	0,192	0,330	0,662	0,044	54,913	0,233	0,017	-	43,6
	3	7	0	8	3	5	9		1
2T	0,379	-	0,197	0,020	56,172	0,123	-	-	43,1
	6		6	3	2	3			0
3T	0,355	0,781	2,312	0,153	52,776	0,419	0,138	-	43,0
	3	9	6	2	2	3	6		6

¹⁹⁶ Taş analizlerini titizlikle değerlendiren Malzeme Bilimi Mühendisi Dr. Neslihan Tamsü Selli'ye ve Anadolu Üniversitesi Malzeme Bilimi Mühendisliği laboratuvarı çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım.

1N	0,428	0,354	0,619	-	54,71	0,191	-	0,110	43,5
	3	1	3			7		1	8
2N	0,287	0,373	2,657	0,068	53,860	0,311	0,032	-	42,1
	5	6	4	8	8	5	5		1
3N	0,351	-	0,932	-	54,849	0,748	0,127	-	43,0
	5		5		8	8	5		0
4N	-	-	0,503	0,021	55,997	0,259	0,014	-	43,2
			0	3	1	1	5		0

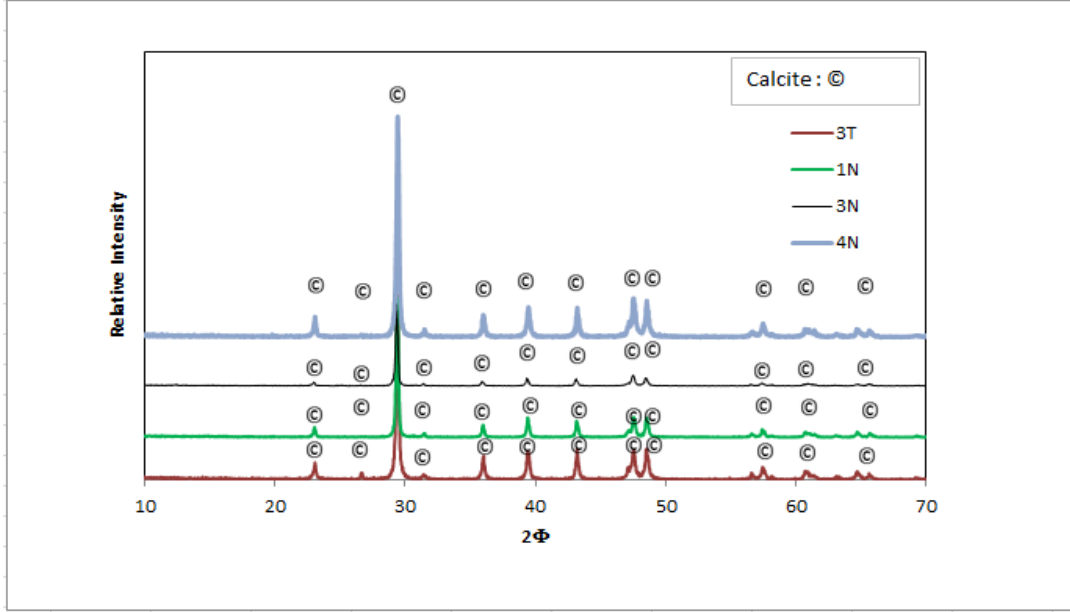
Tablo 7. Taş örneklerin kimyasal bileşenleri

Sur taşlarının belirlenen bölgelerle uyumluluğunu anlayabilmek adına numunelerin XRD analizleri de yapılmıştır. Güney sur taş örnekleri (1T) ile Batı Sur Taş Örnekleri (2T), Sığacık-Seferihisar Yolu Üzerinde Bulunan Kayalık Alandaki taşlarla uyumludur (2N) (**Fig. 1**). Her örnek setinde kuartz ve kalsit yapıları ön plandadır. Bu da güney ve batı surlarının kayalık bölgesinden alınan taşlar ile yapıldığını göstermektedir.

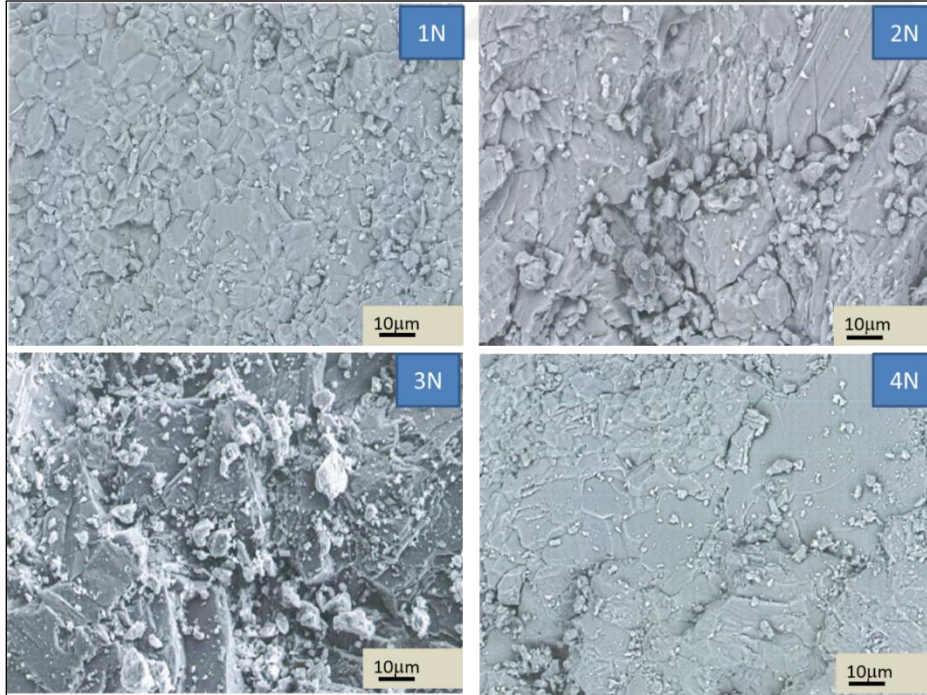
Resim 11. Taş Örneklerin XRD analizlerinin karşılaştırılması

XRD analizlerine göre, Doğu sur taş örnekleri (3T) ise Tarla Depo Önü (1N) ve Karagöl (3N) bölgesindeki ve Batı Nekropolündeki (4N) taşlarla uyumludur (Fig. 2). XRD analizlerine göre her 4 örnek setinde kalsit yapısı görünen ana kristalin fazdır. Bu da doğu sur taşlarının Tarla depo önü (1N), karagöl ve batı nekropolü bölgesinden alınan taşlar ile yapıldığını göstermektedir.

Resim 12. Taş Örneklerin XRD analizlerinin karşılaştırılması

Tarla Depo Önü (1N), Kayalık (2N), Karagöl (2N) ve Batı Nekropolü (4N) bölgelerinden alınan taşların mikroyapılarına ait görüntüler Fig. 3'te görülmektedir. Bu görüntülerden de görüleceği üzere, mikro yapılarda tanelerin sinterleşmesi vb. gibi yüksek sıcaklıklarda pişirilmesi gibi belirtileri yoktur.

Resim 13. 1N-2N-3N ve 4N'den alınan mikroyapı analiz örnekleri

Yapılan çalışmaların sonucunda alınan örneklerin kentin yakın çevresinden alınan örneklerle örtüştüğü görülmüştür. Sur duvarları inşasında çok miktarda taş gereksinimine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle sur duvarlarında kullanılacak

taşların yakın çevreden elde edilmesi hem maliyeti hem de işçiliği azaltmaktadır. Doğal olarak birçok kentte olduğu gibi Teos Kenti sur duvarları da yakın çevrede bulunan ocaklarından elde edilen taşlarla yapılmış olduğu yapılan analizler sonucunda da kanıtlanmıştır (Polat ve Selli 2015).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Eskiçağ yazılı kaynaklarının verdiği bilgiler Teos'un Arkaik ve Klasik Dönemlerde surlarla çevrili olduğunu göstermektedir. Ancak günümüzde izleri takip edilebilen surlar sadece Hellenistik Dönem savunma sistemine ait bulunmaktadır.

2010 yılından itibaren Teos kentinde yapılan kazı, araştırma ve jeofizik çalışmaları, kentin Hellenistik Dönem surlarının sadece planı, uzunluğu ve kaç hektarlık alanı kapsadığı konusunda bilgiler vermemiş, aynı zamanda surların yapı malzemesi, tekniği ve diğer savunma sistemleri ile karşılaştırılması açısından önemli sonuçlar sağlamıştır (Şekil 10).

Sur duvarları kentin çevresini sınırlandırdığından, yüzölçümü olarak oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu nedenle bir sur hattının tamamını kazıp ortaya çıkartmak zaman ve yoğun işgücü gerektirmektedir. Son zamanlarda bu tip zamansal kayıpları önlemek, yapı planını kazmadan algılayıp ona göre kazı çalışmalarını gerçekleştirmek amacıyla jeofizik mühendisleri ile koordineli çalışmalar yapılmaktadır. Teos kenti sur duvarlarının planı hakkında bilgi edinmek amacıyla jeofizik çalışmalarına ihtiyaç duyulmuş ve yüzeyden sur hattının belirlenemediği kuzey, güney, doğu ve batı yönlerde jeofizik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Gerek jeofizik çalışmaları, gerekse sur hattı çevresinde gerçekleştirilen kazı ve temizlik çalışmaları, sur duvarlarının uzunluğu ve kapladığı alan açısından önemli bilgiler sunmuştur. Bu çalışmaların sonucunda, kentin sur duvarlarının uzunluğunun, kentte ilk kazı ve araştırmaları gerçekleştiren araştırmacılar tarafından ifade edildiği gibi, 6 km olmadığını, sur duvarlarının yaklaşık 4 km uzunluğunda ve 65 hektarlık bir alanı sınırlandırdığını göstermiştir. Bu çalışmalar, ayrıca sur planının yine kentte ilk kazı ve araştırmaları gerçekleştiren araştırmacıların belirttiği gibi dikdörtgen bir planda olmadığını bunun yerine kentin çevresini güneyden dar bir alandan başlayıp genişleyen, kuzeye doğru tekrar daralarak kenti sınırlandırdığını ortaya koymuştur (Şekil 10).

Sur duvarlarının inşasında kullanılan kireçtaşı blokların, birçok kentte görüldüğü gibi yakın çevrede bulunan taş ocaklarından alındığını, yapılan arkeometrik çalışmalar ortaya koymuştur. Özellikle sur duvarlarından alınan örnekler, kentin yaklaşık olarak 3 km kuzeydoğusunda, Sığacık Mahallesi, Karagöl mevkiinde bulunan antik taş ocağından, Taşdibi ocağından ve kentin güneybatısında bulunan nekropol alanından alınan örneklerle de uyumludur. Sur duvarlarında kullanılacak blokların yakın çevreden elde edilmesi, duvarların inşasında çok miktarda taşta ihtiyaç duyulmasından dolayı hem maliyeti hem de iş gücü ve zaman kaybını azaltmaktadır (Tablo 7; Resim 11-13).

Günümüze kadar yapılmış olan kent suru yapım tekniği tanımlaması önceki yıllarda kazısı yapılmış olan ve kentin en sağlam durumundaki Dionysos Tapınağı batısındaki B çukurunda bulunan taş bloklar üzerinden yapılmıştır. Fakat 3,20 m yüksekliğinde, temel üstü iki sıranın ve en üst blok sırasının farklı yükseklikte olduğu Teos sur duvarında arada kalan dört sıra blok eşit yüksekliktedir (Resim 5). Bu nedenle Teos surlarında kullanılan teknik, araştırmacılar tarafından *isodomik* ve *pseudo-isodomik* olarak iki farklı grupta toplamışlardır. 1924 yılında bu alanda ilk kazı çalışmaları yapan Fransız araştırmacılar tarafından *isodomik*, F.G. Maier, *isodomik*, A.W. McNicoll, “hemen hemen” *isodomik*, W. Hoepfner *isodomik*, D.M. Uz ise, *pseudo-isodomik* tekniğinde yapıldığını önermektedir. Gördüğü üzere iki farklı teknikte tanımlanan bu sur duvarı için, R. L. Scranton, düzensiz *isodomik* olduğunu ve en üst sıra bloğun son taş blok sırası olması gerektiğini bunun üzerinde ise kerpiç surlar olmalıydı yorumu yaparak *isodomik* örgü tekniğini gerekçelendirmiştir. Sur inşa yazıt 1’de bu görüşü destekleyen “...surun geri kalan taş sıralarının inşası ve kerpiç kısımların yapımı için yapılan harcama...” anlatımından dolayı, son taş blok sırasının bir geçiş veya kat sırası olma olasılığı yüksektir. Bunun yanı sıra temel üstü iki sıra bloğun toprak altında kalmasından dolayı örgü tekniği belirlenirken ölçülerinin dikkate alınmaması gerekmektedir. İki sıra bloğun antik dönemde de görünmediğini Vitruvius’dan öğrenmekteyiz “...temellerin, toprak üzerinde görünen duvarlardan çok daha kalın ve yapıların da mümkün olduğu kadar sağlam olmasının sağlamlık ve güvenlik açısından idealdir” (Vitruvius, de Arch., I, V, 1). Sonuç olarak, sur duvarının şu anki durumuna göre bloklar farklı yüksekliklerde olduğundan (en üst blok 0,30 m, altındaki dört blok 0,40 m) *pseudo-isodomik* olması gerekmekte,

buna karşın en üst bloğun kat sırası veya son taş sırası olduğu varsayıldığında ise *isodomik* olmalıdır. Bu nedenle tartışmalı bir sur duvar tekniği yerine örgü sisteminin saptanabildiği alanlar dikkate alınmalıdır.

Teos sur duvarlarındaki tekniğinin saptanabildiği alanlar: Dionysos Kapısı (Resim 5), Nekropol Kapısı, Nekropol Kapısı'nın doğusunda bulunan mazgallı ilk mekân ve yine Nekropol Kapısı batısında bulunan sur duvarıdır (Resim 6-8). Dionysos Kapısı'nın kuzey duvarında ortaya çıkartılmış üç sıra dikdörtgen blok eşit yükseklikte (0,50 m) yapıldığından *isodomik* teknikte inşa edilmiştir. Güney cephede kapı arkasında, kalasın yerleştirildiği bloğu ayarlamak için yüksekliği 0,55 m diğer bloklar ise 0,50 m ölçülerinde yapılmıştır (Resim 6). Güney surlarda bulunan Nekropol Kapısı'nın doğusunda bulunan Mazgallı ilk mekân da (Kazemat), Dionysos Kapısında olduğu gibi *isodomik teknikte* ve taş blokların yükseklikleri 0,50 m yapılmıştır (Resim 7). Nekropol Kapısı batısında bulunan sur duvarının iki sırası ortaya çıkartılmıştır. Bu alandaki sur blok yükseklikleri 0,50 m eşit yükseklikte olduğundan *isodomik* teknikte yapılmıştır. Aynı zamanda Nekropol Kapısı aralığında temel seviyesine kadar yapılan kazılarda, dört sıra söve taş bloğun 0,50 m yüksekliğinde olması nedeniyle *isodomik* örgü tekniğindedir (Şekil 77. 1-3).

Teos kent surlarının Hellenistik Dönem'in pekçok özelliğini barındırdığı yapılan çalışmalar ile belirlenmiştir. Antik yazarların sur yapım tekniklerini aktardığı kaynaklarda belirtilen özelliklerin Teos surlarında izlenmesi önemli bir kazanımdır. Teos surları dönemin özelliği olarak, birbirini dik kesen dirsekler yaparak kuleler ile desteklenerek inşa edilmesi (Şekil 31.1,2; 35.1,2), temellerinin sağlam yapılması, sur duvar kalınlığı, kazematlı surların yapılması gibi antik kaynaklarda belirtilen hususların çoğu kent surlarında izlenmektedir.

Kentin sur duvarları hariç seyirdim alanları, kule ve kapılarda bulunan bloklar birbirine kenetlerle bağlanarak sağlamlaştırılmıştır. Bu durum savunma açısından önemli bir yeri olan kulelerin ve giriş çıkışın sağlandığı kapıların daha sağlam inşa edilmek istenmesi ile açıklanmaktadır.

Kazı çalışmaları sonucunda kentte 3 adet kapı saptanmıştır. Kapıların kapı aralığı mesafelerinden yola çıkarak, kapılardan birinin kente girişi ve çıkışı sağlayan kuleler ile desteklenen ana kapılardan biri olduğu, diğer iki kapının da kuzey liman ve kent arasındaki geçişi sağlamak için açılan kapılar olduğu belirlenmiştir. Ana kapı Nekropol Kapısı, batı sur hattında, Dionysos Tapınağı'nın batısındaki kapı, Dionysos Kapısı ve Dionysos Kapısı'nın yaklaşık olarak 450 m kuzeyinde bulunan kapı ise, Herodotos Kapısı olarak adlandırılmıştır. Kapılardaki mimari detaylardan Nekropol ve Dionysos Kapılarının çift kanatlı kapılar olduğu belirlenmiştir.

Sur duvarlarının tarihlendirilmesinde, sur inşa yazıtları ile surların inşa tekniği hakkında bizlere önemli bilgiler sunmaktadır. Bu yazıtların içeriği, sur inşası ve surdaki yenileme çalışmaları ile ilgili olarak gerçekleştirilen faaliyetler hakkında fikir vermektedir. Bu bilgilere göre, MÖ 3. yy'ın ortalarından itibaren belirli dönemlerde, Teos surlarının yenilendiği ve çeşitli eklemeler ile kullanımlarının devam ettiği görüşü yazıtlar aracılığıyla desteklenmektedir. Teos'un Hellenistik Dönem surları ile ilgili olarak araştırmacılar gerek duvar tekniği, gerek benzer örneklerden yola çıkarak farklı tarihlendirme önerilerinde bulunmuşlardır. Bir grup araştırmacı, tam olarak tarihi ve detayları bilinmeyen, sadece yazıtlar yardımıyla MÖ 304/303 tarihlerinde meydana geldiği söylenen deprem nedeniyle Ionia Bölgesi kentlerinin etkilendiğini ve bu depremden sonra Teos kenti surların yapımına başladığı kabul etmektedir. Diğer bir grup araştırmacı ise, sur inşa yazıtlarını temel alarak surları MÖ 3. yy sonuna tarihlendirmişlerdir. Yazıtların içeriklerinden, yapılan işler esnasında kentin surlarla çevrildiği olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle, Yapı Yazıt 1'de taşın yanı sıra surlarda kerpiç bloklarında tamiratta kullanıldığı anlaşılmaktadır (Resim 1). Bir diğer dayanak ise Herodotos Kapısında yapılan kazılarda sur duvarı içerisinde tamirata işaret eden mermer bloklara rastlanmasıdır (Şekil 104. 1,2). Yapı Yazıt 3'de var olan surlara eklemeye yapıldığı anlaşılmaktadır (Resim 2). Aynı zamanda yazıtlarda geçen "taş" ifadesinden yapılan işlerde kullanılan malzemenin vurgulanması da belli bir yüksekliğe kadar taş olan surların, üst kısımlarının kerpiç olduğunu düşündürmektedir. 2014 yılında Herodotos Kapısı'nda, *in situ* olarak bulunan sur inşa yazıtında, kerpiç ve taş ayırımının açıkça belirtilmesi ve bir tamirata işaret etmesi, inşa yazıtları öncesinde de sur duvarlarının olduğu ile ilgili kesinlik kazanmaktadır.

Surların tekrar inşasını ve tamiratını gerektiren en önemli neden, bölgenin MÖ 3. yy'daki karışık durumudur. İonia Bölgesi'nde karışık bir duruma, MÖ 3. yüzyıl sonlarında yaklaşık olarak MÖ 222-201 yıllarında tanık olunmaktadır. Bu dönemde kuzeyde Makedonya'da hüküm süren Philip V ve doğuda Suriye'de hüküm süren Seleukos Kralı Antiokhos III, Ege'de, Mısır'daki Ptolemaiosların zaafından kaynaklanan boşluğu doldurma gayreti içine girmiş, hatta Batı Anadolu'nun paylaşılması konusunda aralarında gizli bir antlaşma da yapmışlardır. Bu karışık durumdan faydalanılmak isteyen korsanların kenti rahatsız etmeleri de surların güçlendirilmesini, muhtemelen kerpiç olan bölümlerin taş ile değiştirilmesi gerekli görülmüştür. Yapılan bu güçlendirmelere rağmen olasılıkla MÖ 3. yy sonunda kenti ele geçiren ve 23 gün gibi uzun bir süre kenti rehin alan korsanları engellemeye yetmemiştir. Bölgenin karışık olması nedeniyle korsanlar uzun bir süre kenti rehin almalarına olanak sağlamıştır. Hellenistik Dönem içerisinde surlarda yapılan güçlendirme çalışmalarının bölgenin karışık olduğu, MÖ 222-201 yıllarından öncesine dayandığını gösteren belgelerden biri *Ktematonia Kararnamesi* olarak bilinen yazıttır. Yazıtta, Teos kentinin Dionysos Sanatçı Topluluğu'nun İonia-Hellaspontus şubesinin kente yerleşmesi için verilecek 6000 Drahmilik mülk/arazi için gerekli paranın 3000 Drahmilik kısmının kentin sur kaleminden tahsis edilmesi ön görülmüştür. Yazıtın tarihlendirildiği en erken MÖ 229 en geç MÖ 206 yılında kent bütçesinde sur işleri için ayrı bir kalem oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda yazıtta geçen bir önceki yılın savunma bütçesinden hububat temini ifadesinden, en geç MÖ 230 yılında kentin savunma bütçesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle kent surlarının güçlendirme ve tamirati yaklaşık olarak MÖ 230 yıllarında başlayıp, bölgede huzur ve denge ortamının sağlandığı Roma'nın II. Pön Savaşlarını zaferle bitirdikten doğuya yönelmesi ve MÖ 190/89 yılında, Antiokhos'un hâkimiyetlerine son vermesiyle sur yapım faaliyetleri sonlandırılmış olmalıdır.

Sur inşa yazıtlarıyla öğrendiğimiz ve tekrar elden geçirilerek güçlendirilen Helenistik Dönem ilk surların tarihlendirilmesi tartışmalıdır. Araştırmacılar tarafından MÖ 4.yy- MÖ 3.yy gibi geniş bir zaman aralığı verilmektedir. Bu kadar geniş bir zaman aralığının verilmesindeki ana nedenlerde biri sur inşa yazıtlarıdır. Bu nedenle Hellenistik Dönem’de yapılan ilk surun tarihlendirilmesinde, teknik ve işçiliğin farklı olduğu Dionysos Tapınağı batısında bulunan kentin ayakta kalmış en sağlam surları ile Nekropol Kapısı ve *insitu* bulunan sur inşa yazıtından dolayı Nekropol Kapısı temel dayanak noktası olarak alınmıştır.

Teos Kenti Dionysos Tapınağı’nın batısında bulunan sur duvarları, kentin en iyi korunmuş bölümüdür. Özellikle sur duvarları arasındaki atkı taşlarının uzunlukları ve sur bloklarındaki işçilik kentin diğer sur bloklarından farklıdır. Özellikle atkı taşları ile yatay bloklar birbirlerine yakın ölçüdedir ve bu nedenle de ayırt etmek güçtür. Taş duvar blokları ortalama 0,80-1,00 X 0,50-0,75 m ölçülerinde (Şekil 41). Buna karşın *Nekropol* Kapısı batısında bulunan sur duvarında atkı blokları ile yatay blokları ölçüleri nedeniyle ayırt etmek kolaydır. Atkı bloklar, 1,00-1,60 X 0,30 m, yatay bloklar ise 0,30-0,40 m ölçülerindedir (Şekil 20.2). *Nekropol* Kapısı’nda atkı blokları iki duvarı birleştirerek boydan boya atılmıştır (Şekil 20.1). Dionysos Tapınağı’nın batısında bulunan sur duvarının diğer bir özelliği de, en üst sıra sur bloğunda, ortalama 0,20 m genişliğinde, 0,02-0,05 m yüksekliğinde değişkenlik gösteren bir girinti yapılmış olmasıdır. Bir üste gelen blok sırasının sağlam bir şekilde oturtulması ve sonrasında bloğun geriye doğru kaymasını engellenmek amacıyla farklı bir işçilik uygulanmıştır. Bu teknik farklılık kentin diğer sur bloklarında izlenememektedir (Şekil 45.2; 52.1). Blok yükseklikleri Dionysos Kapısı’nda, korunmuş son taş blok sırası 0,30 m, altında bulunan dört sıra blok ise 0,40 m yüksekliğe sahiptir. Buna karşın, Dionysos Kapısı’nda, Nekropol Kapısı’nda ve kapının batısında bulunan sur blokları 0,50 m yüksekliğindedir (Şekil 45.1). 2010-2015 yılları arasında yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkartılan sur duvarlarında şu ana kadar *isodomik* teknikte yapıldığı gözlemlenmiş, buna karşın Dionysos Tapınağı batısında bulunan surda ise, hem *isodomik* hemde *pseudo-isodomik* olarak yorumlanabilen bir teknik uygulanmıştır. Bu nedenle örgü teknikleri de farklılıklar göstermektedir.

Teknik ve işçiliğin yanı sıra, Dionysos Tapınağı'nın batısında bulunan ve temel seviyesine kadar izlenebilen sur duvarının tarihlendirilmesinde çevre kent surları ile yapılan anolojiler genel bir fikir vermektedir. MÖ 334-301 tarihleri arasında geçen tarihsel süreç belirleyici olmalıdır. İskender, bu tarihler arasında Anadolu kentlerini Perslerin istilasından kurtarıp, tekrar özgür bir toplum olarak ortaya çıkarmış, istila sürecinden yıkılan kentler yoğun bir şekilde sur inşa faaliyetlerine başlamıştır.

Teos'a yakın mesafede yeralan ve tipolojik anlamda Teos kenti surları ile büyük benzerliğin kurulabildiği Kolophon surlarını, araştırmacılar yazıtlar vasıtasıyla, MÖ 334'den hemen sonrası ile MÖ 313 yılları arasına vermekle birlikte bu surların, MÖ 307-306 yıllarında tamamlanmış olduğunu önermektedirler. Yine yakın benzerliğin görüldüğü Erythrai kentindeki surlar da, kentteki sur inşa yazıtları ile MÖ 334 ve MÖ 315 yılına tarihlendirilmiştir. Her iki kent suru da Dionysos Tapınağı batısındaki surlarla teknik ve işçilik olarak benzerlik gösterdiğinden dolayı aynı süreç içerisinde yapılmış olmalı ve Hellenistik Dönem'de yapıldıktan sonra aynı dönem içerisinde tekrar elden geçirildiği anlaşılmaktadır. Özellikle MÖ 4. yy. sonu-3. yy. başlarında Batı Anadolu kentleri Büyük İskender'in ardıllarının silahlı çatışmalarıyla karşı karşıya kalarak sık sık el değiştirmeleri nedeniyle ortamın çok karışık olması kentin savunma ihtiyacı hissetmesine neden olmuştur. Surların yapımına MÖ 4. yy son çeyreğinde başlandığı, sonrasında ise korsanların saldırıları sonucunda yetersiz kaldığından dolayı, MÖ 3 yy ortalarından başlayarak MÖ 190 yıllarına kadar geçen süreçte tahkimatın güçlendirildiği anlaşılmaktadır.

Kent surunun geçtiği güzergâhların jeofizik çalışmaları ile belirlenmesinin yanı sıra bu çalışmalarla kentin sur içerisinde kalan yol ağı hakkında da önemli saptamalarda bulunulmuştur. Kentin cadde ve sokaklarında, orthogonal yani birbirlerini dik kesen ve birbirine paralel olan hippodamik bir sistemin olmadığı belirlenmiştir. Kent daha çok, gelişimini sonradan tamamlamış, cadde ve sokakları bir plan dâhilinde inşa edilmemiş bir kent görünümündedir. Elde edilen bu sonuçlar ile kentin, Persler'in eline geçtiğinde ya da İonia ayaklanmasından sonra da, büyük yeni bir kent planına gereksinim duyulmamış, Miletos veya Priene'deki gibi kent yeniden planlanmamıştır. Kentin M.Ö. 1000 yıllarından itibaren oluşan doğal cadde-sokak

sistemini korunmuş olduğu söylenebilir (Kadioğlu, 2014; Kadioğlu ve diğ., 2015). Aynı zamanda kentin batı surlarında yapılan jeofizik çalışmaları sonucunda kent içerisinde kulelere çıkan yollar tespit edilmiştir. Bu durum, sur sisteminin mevcut kent yol ağına bağlı kalınarak yapıldığını ortaya koyması açısından önemlidir.

Hellenistik Dönem surlarının çevresinde açılan sondajlar ve sur çevresindeki temizlik çalışmalarında ele geçen seramik parçaları ve hammadde kaynağı olabilecek iki farklı bölgeden alınan toprak/kil örnekleri ile ilgili yapılan arkeometrik çalışmalar sonucunda, seramiklerin ve kil örneklerinin fiziksel yapılarından örtüştüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Jeofizik çalışmaları, Hellenistik Dönem surlarının geçtiği güzergâhların belirlenmesinin yanı sıra antik kentin sur içerisinde kalan kısmın yol ağı hakkında önemli veriler ortaya koymuştur. Kentin cadde ve sokaklarında, orthogonal yani birbirlerini dik kesen ve birbirine paralel olan hippodamik bir sistemin varlığına işaret etmediği görülmektedir. Antik kent daha çok, gelişimini sonradan tamamlamış, cadde ve sokakları bir plan dâhilinde inşa edilmemiş bir kent görünümü arz etmektedir. Elde edilen bu sonuçlar ile kentin Persler'in eline geçmesi sırasında ya da İon ayaklanmasından sonra da büyük oranda tahrip edilmediğine işaret etmektedir. Muhtemelen yeni bir kent planına gereksinim duyulmamış olması nedeniyle Miletos veya Priene'deki gibi kent yeniden planlanmamıştır. Elde edilen veriler, Teos'ta M.Ö. 1000 yıllarından itibaren oluşan doğal cadde-sokak sistemi korunmuştur (Kadioğlu, 2014; Kadioğlu ve diğ., 2015). Aynı zamanda kentin batı surlarında yapılan jeofizik çalışmaları sonucunda kent içerisinde kulelere çıkan yollar tespit edilmiştir. Bu durum, sur sisteminin mevcut kent yol ağına bağlı kalınarak yapıldığını ortaya koyması açısından önemlidir.

Taş analizleri sonucunda, surlardan ve yakın çevreden alınan örneklerin incelenmesi sonucunda, örneklerin birbirleriyle örtüştüğü görülmüştür. Elde edilen bu sonuca göre, birçok kentte olduğu gibi Teos Kenti sur duvarları da yakın çevrede bulunan taş ocaklarından elde edilen taşlarla yapılmıştır. Sur duvarlarında kullanılacak taşların yakın çevreden elde edilmesi, çok miktarda taş ihtiyacı duyulmasından dolayı hem maliyeti hem de işçiliği azaltmaktadır.

KAYNAKLAR

Antik Kaynaklar

Aeneas Tacticus, *Asclepiodus, Onasander*. The Loeb Classical Library, London, 1923.

Aristoteles, *Politika/Politics*, çev: H. Rackham, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, London, 1932.

Diodorus Siculus, *Bibliothēke/Historike Diodoros of Siculus*, çev: C.H. Oldfather, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, London, 1935.

Herodotos, *Historiai/Histories*, çev: A.D. Godley, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, London, 1927.

Pausanias, *Description of Greece*, çev: W.H.S. Jones, The Loeb Classical Library, Cambridge, Harvard University Press London, 1918.

Philon, *Poliorketika*, Lawrence, A.W. içinde, *Greek Aims in Fortification*, Oxford, 1979.

Plato, *Laws*, Books 1-6, The Loeb Classical Library, çev: R.G. Bury, London, 1967-68.

Polybios, *The Histories*, çev: W.R. Paton), The Loeb Classical Library, London, 1922.

Strabon, *Geographika, The Geography of Strabo*, çev: H.L. Jones, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, London, 1929.

Titus Livius, *The History of Rome, Book 37*, çev: Evan, T. Sage, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, London, 1935.

Thukydides, *History of Peloponnesian War*, çev: C.F. Smith, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, London, 1956-1959.

Vitruvius, de Arch. *The Ten Books on Architecture*, çev: M.H. Morgan. Cambridge: Harvard University Press. London, 1914.

Modern Kaynaklar

- Abbasoğlu, H. (1998). Perge Kazısı 1996 Yılı Ön Raporu, *KST* 19/2, Ankara, 81-91.
- Abbasoğlu, H. (2001). The Founding of Perge and its Development, *JAR*, Urbanizm in Western Asia Minor, New Studies on Aphrodisias, Ephesos, Hierapolis, Pergamon, Perge and Xanthos number 45, Portsmouth, Rhode Island, 173-188.
- Adam, J. P. (1982). *L'Architecture Militaire Grecque*, Picard, Paris.
- Adam, J. P. (1994). *Roman Building. Materials and Techniques*, Routledge, London ve New York.
- Ager, S.L. (1991). A Royal Arbitration between Klazomenai and Teos, *ZPE* 85, 87-97.
- Aitken, M.J. (1974). *Physics and archaeology*, 2nd ed: Clarendon Press, Oxford.
- Akarca, A (1952). Mylasa'da Hellenistik Bir Mezar, *Belleten* XVI.63, 1952, 367-405.
- Akarca, A. (1987). *Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I, Şehir ve Savunması*, TTK, VI, sayı: 15, Ankara.
- Akurgal, E. (1993). *Anadolu Uygarlıkları*, 4. Baskı, Net Yayıncılık, İstanbul.
- Akurgal, E. (1997). *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara.
- Altun, N. (2008). Urla-Seferhisar (İzmir) Bölgesinin Jeolojisi ve Toprak Özellikleri.
- Ambraseys, N.N. ve White, D. (1997). The Seismicity of the Eastern Mediterranean Region of 550-1 BC: A Re-appraisal, *Journal of Earthquake Engineering*, 603-632.
- Anderson ve Stojanović, V. R. (1987). The Chronology and Function of Ceramic Unguentaria", *AJA* 91, 105-122.
- Aneziri, S. (2003). Die Vereine der dionysischen Techniten im Kontext der hellenistischen Gesellschaft. Untersuchungen zur Geschichte, Organisation und Wirkung der hellenistischen Technitenvereine, *Stuttgart*.
- Atıcı, N. (2003). *Defining Cooking Activity Areas of Burgaz Domestic Units in the 4th Century BC*. 2003, (Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara.
- Atkinson, R. J. C. (1952). Methodes electriques de prospection en archeologie, in Laming, A., Ed., *La Decouverte de Perge*: Picard, 59-70.

- Austin, M. (2006). *The Hellenistic World From Alexander to the Roman Conquest*, Second Edition, Cambridge, New York.
- Avram, A. (2004). The Propontic Coast of Asia Minor, (Ed. M. H. Hansen, T. H. Nielsen), *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Oxford University Press, New York, 1055.
- Baillie, J. K. (1848). Memoir of Researches Amongst the Inscribed Monuments of the Greco-Roman Era, in Certain Ancient Sites of Asia Minor, *Polite Literature, The Transactions of The Royal Irish Academy*, Volume: 21, Dublin, 11-86.
- Bailey, D. M. (1980). *A Catalogue of The Lamps In The British Museum II, Roman Lamps in Italy*, London.
- Bailey, D. M. (1988). *A Catalogue of the Lamps in the British Museum Vol 3 Roman Provincial Lamps* London, British Museum.
- Belshe, J.C. (1957). Recent magnetic investigations at Cambridge University, *Advances in Physics* 6, 192-193.
- Başaran, C. (2009). Parion 2007, *KST* 30/3, Ankara, 53-66.
- Bean, G.E. ve Cook, J.M. (1955). The Halicanassus Peninsula, *BSA* 52, 85-169.
- Bean, G. E. (1997). *Eski Çağ'da Ege Bölgesi*, 2.Baskı, (çev: İnci Delemen), Arion Yayınevi, İstanbul.
- Béquignon, Y. ve Laumonier, A. (1925). Fouilles de Teos (1924), *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 49, Paris, Pl. VII-XII, 281-321.
- Berndt, M. (2003). Funde aus dem Survey auf der Halbinsel von Milet (1992-1999) Kaiserzeitliche und frühbyzantinische Keramik, *Internationale Archäologie*, Band 79.
- Berryman, S. (2009). *The Mechanical Hypothesis in Ancient Greek Natural Philosophy*, Cambridge University Press, New York.
- Besques, S. (1972). *Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre-cuite grecs et romains III, Époques hellénistique et romaine, Grèce et Asie Mineure*, Musée National du Louvre, Paris.
- Besques, S. (1986). Une Aphrodite au collier de Myrina signée par Ménophilos, *Antike Kunst* 26, 1983-1984.
- Billows, R.A. (1997). *Antigonos the One-Eyed and the Creation of the Hellenistic State*, London.

- Bingöl, O. (2004). *Arkeolojik Mimari Taş*, Homer Kitabevi, İstanbul.
- Bingöl, O. (2012). *Bu Koca Taşları Nasıl İşlediler, Nasıl Kaldırdılar*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Boyd, T. D. (1978). The Arch and the Vault in Greek Architecture, *AJA*, Vol. 82, No. 1, 83-100.
- Boyana, H. (2006). Vergi Listelerine Göre Attika-Delos Birliği ve İonia ile İlişkileri, *TİD*, XXI/1, 19-48.
- Boysal, Y. ve Öğün, B. (1964). Teos Kazısı 1962 Kısa Raporu, *TAD* 12,1, Ankara, 12-13.
- Boysal, Y. (1965). 1962 Senesi Teos Kazıları Hakkında Kısa Rapor, *TAD* 12/2, Ankara, 5-7.
- Boysal, Y. (1967). Teos Kazısı 1965 Yılı Kısa Raporu, *TAD* 14, Ankara, 231-233.
- Broneer, O. (1930). *Terracotta Lamps, Corinth IV*, Cambridge
- Bruneau, P. (1970). Tombes D Argos, *BCH* 94, 437-531.
- Bryce, T. (2009). *The Routledge Handbook of the Peoples and Places of Ancient Western Asia*, Routledge Taylor and Francis Group, London and New York.
- Buck, R.J. (1979). *A History of Boeotia*. University of Alberta, United Kingdom.
- Burr, D. ve Thompson, T. (1963). *The Terracotta Figurines of the Hellenistic Period*, Supplementary Monograph 3, Princeton University Press for University of Cincinnati, Princeton.
- Burn, L. ve Higgins, R. (2001). *Catalogue of the Greek Terracottas in the British Museum III*, London.
- Capuzzo, D. (2012). La defunzionalizzazione e il riuso delle fortificazioni ellenistiche, *LANX* 12, 1-54.
- Cawkwell, G. (2005). *The Greek Wars, The Failure Persia*, Oxford University Press, New York.
- Chambell, B. (2004). *Greek and Roman Military Writers*, Taylor&Francis, New York.
- Chandler, R. (1817). *Travels in Asia Minor: or an Account of a Tour Made at the Expense of the Society of Dilettanti*, Second Edition, London.
- Chaniotis, A. (2002). Foreign Soldiers-Native Girls? Constructing and Crossing

Boundaries in Hellenistic Cities with Foreign Garrisons, *Army and Power in the Ancient World*, (ed. A. Chaniotis and P. Ducrey), Stuttgart, 99-113.

Chaniotis, A. (2005). *War in the Hellenistic World: A Social and Cultural History*, Blackwell Publishing, Oxford.

Cerchiai, L. ve dig. (2004). Cerchiai, L.-Jannelli, L.-Longo, F.; *The Greek Cities of Magna Graecia and Sicily*, Getty Publications, Los Angeles.

Cipriani, M. ve Pontrandolfo, A. (2015). Il percorso delle mura Indagare e comprendere per valorizzare, *Le Fortificazioni di Paestum*, Paestum, 49-110.

Civelek, A. (2001). *Tralleis Nekropolisi Buluntuları Işığında Hellenistik ve Roma Dönemi Seramiği*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Cohen, G.M. (1995). *The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands, and Asia Minor*, University of California Press, California.

Cooper, F. E. (2000). The Fortifications of Epaminondas and the Rise of the Monumental Greek City, *City Walls: The Urban Enceinte in Global Perspective*, Edited by James D. Tracy, Cambridge University Press, United Kingdom, 155-226.

Coulton, J.J. (2012). The Balboura Survey and Settlement in Highland Southwest Anatolia, *Monograph 43*, British Institute, Ankara.

Csapo, E. and Slater, W. (1995). *The Context of Ancient Drama*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Cuomo, S. (2001). *Ancient Mathematics*, Routledge, New York.

Çimen, L. (2004). Halikarnasos Yarımadası Şehir Surları, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.

Dağlı, Y.-Kahraman, S.A. ve Dankoff, R. (2005). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi IX. Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Demangel, R. ve Laumonier, A. (1922). Inscriptions d'Ionie, *BCH 46*, 1922, 307-355.

Demirtaş, B. (2006). *Magnesia Artemis Tapınağı'nın Teknik ve İşçilik Özellikleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji (Klasik Arkeoloji) Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

- Dereboyly, E. (2001). Weißgrundige Keramik und Hellenistische Reliefbecker aus dem Hanghaus 2 Ephesos, (Ed. F. Krinzinger) *Studien zur hellenistischen Keramik in Ephesos*, 21-44.
- Dinsmoor, W.B. (1989). *The Architecture of Ancient Greece*, B.T. Batsford Ltd., London.
- Drahor, G.M. (1992). Arkeolojik Alanlarda Jeofiziksel Prospeksiyonun Önemi, *AST*, Ankara, 235-250.
- Ducrey, P. (1986). Les fortifications Grecques: Rôle, fonction, efficacite, *La Fortification et sa place dans l'histoire politique, culturelle et sociale du monde grec*, Valbonne, Alpes- Maritimes, France, 133-142.
- Durukan, M. ve Alkaç, E. (2007). Klasik Dönem Seramikleri, *Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagidos*, (Ed. S. Durugönül), 112-154.
- Durukan, M. ve Körsulu, H. (2007). Hellenistik Dönem Seramikleri, *Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagidos*, (Ed. S. Durugönül), 155-227.
- Dündar, E. (2015). The Ceramics from Patara: Investigations, Productions and Trade Past Studies - Future Projections, KUM'DAN KENT'E, *Patara Kazılarının 25. yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 11-13 Kasım 2013 Antalya/FROM SAND INTO A CITY 25 Years of Patara Excavations Proceedings of the International Symposium of 11-13 November 2013 Antalya, PATARA VII.1, İstanbul.
- Edwards, R.W. (1987). *The Fortifications of Armenian Cilicia*, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C.
- Edwards, G. R. (1975). *Corinthian Hellenistic Pottery*, Princeton
- Emre ve diğ. (2005). Emre, Ö., Özalp, S., Doğan, A., Özaksoy, V., Yıldırım, C., Göktaş, F.; *İzmir Yakın Çevresinin Diri Fayları ve Deprem Potansiyelleri*, MTA Rapor No: 10754, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Jeoloji Etütleri Dairesi, 2005.
- Emre, T. ve Sarı, C. (2010). Agora (Magnesia/Aydın) Manyetik verilerinin kenar belirleme işlemleri ve 3-Boyutlu Ters Çözümle Modellenmesi, *Yerbilimleri*, 31/2, *Hacettepe Üniversitesi Yerbilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara, 67-82.
- Erdemir, H.P. ve Gökbunar, R.(2007). Efes Gümrü Yazıtında Gümrük Vergileri, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9/1, Ankara, 227-234.
- Ersoy, Y. ve Koparal, E. (2008). Klazomenai Khorası ve Teos Sur İçeri Yerleşim Yüzey Araştırması 2006 Yılı Çalışmaları, *AST* 25/3, Ankara, 47-70.

- Ersoy, Y. ve Koparal, E. (2009). Urla ve Seferihisar İlçeleri Yüzey Araştırması 2007 Yılı Çalışmaları, AST 26/3, Ankara, 73-90.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi (1935). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672)*, Anonim, Devlet Matbaası, İstanbul.
- Ferrero, D.B. (1988). *Batı Anadolu'nun Eski Çağ Tiyatroları*, (Çev. Erendiz Özbayoğlu), Dönmez Ofset Basımevi, Ankara.
- Fırat, M. (2012). Phokaia Roma Dönemi Mutfak Kapları: Güveç Formu", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2012, Sayı:27, 153-166.
- Fitch, C.R. ve Goldman, N.W. (1994). *Cosa: The Lamps*, Roma.
- Fontrier, A.M. (1876-78). Peri tes en Ionia Metropoleos Mouseion kai Bibliotheke tes Euangelikes Skoles, İzmir.
- Garlan, Y. (1974). *Recherches de poliorcétique grecque*, Paris.
- Gliwitzky, C. (2010). *Spate Blüte in Side und Perge*, Peter Lang, Bern.
- Graham, A.J. (1992). Abdera and Teos, *JHS*, 112, 44-73.
- Greaves, A.M. (2010). *The Land of Ionia, Society and Economy in the Archaic Period*, Wiley-Blackwell, United Kingdom.
- Gülersoy, A.E. (2014). Seferihisar'da Arazi Kullanımının Zamansal Değişimi (1984-2010) ve İdeal Arazi Kullanımı İçin Öneriler, *SDU Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:31, İzmir, 155-180.
- Güvenç, B. (1996). *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul.
- Hägg, I. ve Fossey, J. M. (1980). *The Hellenistic Nekropolis and Later Structures on the Middle Slopes. 1973-1977*, içinde: (Ed. I. Hägg, R. Hägg) *Excavations in the Barbouna Area at Asine 4. Acta Universitatis Upsaliensis, Boreas 4.4*, Uppsala.
- Hamilton, W.J. (1842). *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*, vol. II, London.
- Hanson, V.D. (1999). *The Wars of The Ancient Greeks*, London.
- Hayes, J.W. (1985). Sigillate Orientali, içinde: *Enciclopedie dell'Arte Classica e Orientale. Atlante delle Forme Ceramiche II. Ceramica Fine Romana nel Bacino Mediterraneo*, 1-96.
- Hayes, J. W. (1991). *The Hellenistic and Roman Pottery, Paphos III*, Nicosia.

- Hausmann, U. (1996). Hellenistische Keramik aus Olympia. Eine Brunnenföllung nördlich von Bau C und Reliefkeramik verschiedener Fundplätze in Olympia, *OF* 27.
- Hellmann, M.C. (2002). *L'Architecture Grecque 1. Les principes de la construction*, Paris.
- Hellmann, M.C. (2010). *L'Architecture Grecque 3. Habitat, urbanisme et fortifications*, Picard, Barcelona.
- Henry, O. (2012). Buildings in The Mountain, The Isolated Settlement of Karapınar in Karia, *Stratonikeia'dan Lagina'ya Ahmet Adil Tırpan Armağanı*, (ed. Bilal Söğüt), Ege Yayınları, İstanbul, 289-302.
- Hermann, P. (1965). Antiochos der Grosse und Teos, *Anatolia* 9, 29-159.
- Holland, L.B. (1944). Colophon, *Hesperia XIII*, 91-171.
- Howland, R. H. (1958). *Greek Lamps and Their Survivals*, *The Agora* 4.
- Hind, J.G.F. (1984). Greek and Barbarian Peoples on the Shores of The Black Sea, *SPHS*, No: 30, (1983-1984), 71-97.
- Hoepfner, H. W. (1999). *Geschichte des Wohnens*, Band: 1, Stuttgart.
- Hoepfner, W. (2011). *Ionien Brücke zum Orient*, Theiss, Konrad, Stuttgart.
- Huxley, G. (1984). Teos in Pindar, *Greek, Roman and Byzantine Monographs*, No: 10, (Ed. K. J. Rigsby) Duke University, Durham, North Caroline.
- Hunt, D.W.S. (1947). Feudal Survivals in Ionia, *JHS*, vol.67, 68-76.
- İren, K. ve Ünlü, A. (2012). Burning in Geometric Teos, içinde: R. Descat – K. Konuk (ed.), *Stephanéphoros de L'économie Antique à l'Asie Mineure*.
- Jones, F. (1950). The Pottery, içinde: (Ed. H. Goldman) *Excavations at Gözlükule The Hellenistic and Roman Periods Tarsus*, I, 156- 157.
- Judeich, W. (1881). Inschriften aus Ionien, *MDAI(A)* 16, 285-299.
- Kadioğlu, M. (2010). Teos, *Ankara Üniversitesi Bülten*, Sayı 138, 24-25.
- Kadioğlu, M. (2011a). Dionysos'un Unutulan Toprağı Teos, *Aktüel Arkeoloji*, 108-111.
- Kadioğlu, M. (2011b). Antik Dönemin İsyankar Şehri: Teos/Rebellious city of the ancient period: Teos, *İzmir Kültür ve Turizm Dergisi*, Sayı 10, 34-39.

- Kadioğlu ve diğ. (2012a). Kadioğlu M., Adak M, Özbil C., Yalçın D.Ö., Polat Y., 2010 Yılı Teos Kazı Raporu (İlk Sezon), *KST 33/3*, Ankara, 429-460.
- Kadioğlu, M. (2012b). *Teos, Seferihisar/Sığacık*, Teos Arkeoloji Projesi Yayınları.
- Kadioğlu ve diğ. (2013). Kadioğlu M., Adak M, Özbil C., Öztaner S.H., Polat R.T., Polat Y., 2011 Yılı Teos Kazı Raporu (2. Sezon), *KST 34/2*, Çorum, 211-232.
- Kadioğlu, M. ve diğ. (2015a). 2012-2013 Yılı Teos Kazı Çalışmaları (3.-4. Sezon), *KST 36/3*, Ankara, 437-472.
- Kadioğlu, M., Özbil, C., Kerschner, M., Mommsen, H. (2015b). Teos im Licht der neuen Forschungen, *Yeni Araştırmalar Işığında Teos*, (Ed. Ü. Yalçın – H.-D. Bienert), *Anatolien – Brücke der Kulturen*, Der Anschnitt Beiheft 27, Bochum, 345-366.
- Kadioğlu, M., Özbil, C., Kerschner, M., Ergin, H., Gülgönül, S., Yenice, G., Polat, Y., Tamsü Polat, R., Köşgeroğlu, E., Adak, M. (2016). 2014 Yılı Teos Kazı Çalışmaları (5. Sezon), *KST 34/3*, Ankara, 451-478.
- Kahraman, A ve Kılıç, A. (1999). İklim ve Coğrafya Etmenlerin Yerleşme Dokularına Etkisi ve Dönüşümü, *Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu*, (Eskişehir Bilimleri Enstitüsü ve Ege Yayınları, İstanbul, 259-265.
- Karlsson, L. (1994). Thoughts About Fortifications in Caria From Maussollos to Demetrios Poliorketes, *REA 96*, 141-153.
- Kassab Tezgör, D.ve Sezer, T. (1995). *Catalogue Des Lampes En Terre Cuite Du Musee Archeologique İstanbul*, *Varia Anatolica VI/1*.
- Kästner V. (2016). Pergamon and the Attalids, *Pergamon and the Hellenistic Kingdoms of the Ancient World*, New York, 32-39.
- Kepçe, S.Ç. ve Gerçekler, A. (2012). *Kilden Suretler: Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonundan Antik Çağ Terrakotta Figürinler*, Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul.
- Kienast, H.J. (1978). *Samos XV: Die Stadtmauer von Samos*, Bonn.
- Konecny, A.L. ve Ruggendorfer, P. (2014). Alinda in Karia: Fortifications, *Hesperia*, The Journal of the American School of Classical Studies at Athens, Vol. 83, No. 4, 709-746.
- Koparal E. (2014). Grek Polisi İmgesi ve Değişen Gerçekler: Klazomenai Örneği, *Yerleşim Sistemleri ve Mekan Analizi*, Ege Yayınları, İstanbul, 57-79.
- Koparal E. (2013). Teos and Kyrbissos, *Olba XXI*, Kaam Yayınları, Mersin, 45-70.

- Krischen, Fr. (1922). *Die Befestigungen von Herakleia am Latmos*, Milet, III, (ed. Wiegand, T.), Berlin.
- Knigge, U. (1976). *Kerameikos IX: Der Süd hügel*, Berlin.
- Kunisch, N. (1972). Grabfunde aus dem Stadtgebiet von Bergama", *PF I*, 94-107.
- Lawrence, A.W. (1996). *Greek Architecture*, (Rev. Tomlinson R.A) Yale University Press, Oxford.
- Lawrence, A.W. (1979). *Greek Aims in Fortifications*, Clarendon Press, Oxford.
- Lanckoroński, K.G.V. (1892). *Städte Pamphylens und Pisidiens*, Band 1, Wien.
- Lanckoronski, K.G.V. (2005). *Pamphylia ve Pisidia Kentleri*, I. Cilt, Pamphylia, Suna İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi, İstanbul.
- La Marca, A. (2011). Kyme 2009 Yılı Çalışmaları, *KST*, 32/4, Ankara, 368-381.
- La Marca, A. (2013). Kyme Hellenistik Sur Duvarı, *Orhan Bingöl'e 67. Yaş Armağanı (A Festschrift for Orhan Bingöl on the Occasion of his 67 th Birthday)*, Editör. Görkem Kökdemir, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 301-316.
- La Marca, A. (2014). Aiolis Kyme'si 2012 Yılı Çalışmaları, *KST*, 35/3, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Basımevi, Muğla, 203-215.
- Laufer, E. (2010). Pednelissos, Sillyon, Adada: "Römische" Stadtmauern und kilikische Piraten?, *BYZAS 10*, Ege Yayınları, İstanbul, 165-193.
- Leaf, W. (1910). The Topography of the Scamander Valley I, *BSA 17*, 1910, 266-283.
- Leake, W.M. (1824). *Journal of a Tour in Asia Minor*, London.
- Leonard, H. (1948). *Hellen-Latin Eski-Çağ Bilgisi*, (Çev: Suad Y. Baydur), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Liko, H. (2001). Hellenistische Keramik aus der Grabung beim sogenannten Lukasgrab, (Ed. F. Krinzing) *Studien zur hellenistischen Keramik in Ephesos*, 83-98.
- Loeschke, S. (1919). *Lampen aus Vindonissa*, Leipzig.
- Lorentzen, J. (2010). Die Stadtmauren des Hellenistischen Pergamon, Erste Ergebnisse der neuen Forschungen an der sog. Philetairischen Stadtmauer, e sog. Eumenischen Stadtmauer sowie der Akropolisbefestigung, *Byzas 10*, Ege Yayınları, 107-139.

- Ma, J. (2000). *Antiochos III And The Cities of Western Asia Minor*, Oxford University Press, New York.
- Magie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor*, Princeton University Press, New Jersey.
- Maier, F.G. (1959). *Griechisch Mauerbauinschriften*, Vestigia, I, Heidelberg.
- Maier, F.G. (1961). *Griechisch Mauerbauinschriften*, Vestigia, II, Heidelberg.
- Malay, H. (1987). Batı Anadolu'da Aristonikos Ayaklanması (İ.Ö. 133-129), *Tarih İncelemeleri Dergisi III*, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 13-48.
- Mansel, A.M. (1991). Pamphylia Şehir Surları ve Kapıları, *Atatürk Konferansları 1963*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 215-234, Res. 1-44.
- Mansel, A.M. (1978). *Side-1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmaların Sonuçları*, TTK Basım Evi, Ankara.
- Marsden, E. W. (1969). *Greek and Roman Artillery, i. Historical Development*, Oxford University Press, London.
- Marsden, E. W. (1999). *Greek and Roman Artillery, ii Historical Development*, Oxford University Press, London.
- Mater, B. (1977). *Urla Yarımadası'nda Arazinin Sınıflandırılması ile Kullanışı Arasındaki İlişkiler*, Doçentlik Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Meier, L. (2011). Teos Korsanların Yağmaladığı Kent, *Aktüel Arkeoloji*, Kasım-Aralık 2011, İstanbul, 112-117.
- Meier, L. (2012). The Financing of Public Buildings in the Hellenistic Polis: Routine Business and the Role of City Elites, *MJH*, II/2, 179-187.
- Meriç, R. (2002). Späthellenistisch-römische Keramik und Kleinfunde aus einem Schachtbrunnen am Staatsmarkt in Ephesos, *FiE IX/3*, Wien.
- Merritt, B.D. (1935). Inscriptions of Colophon, *AJPh* 56, 358-397.
- Meritt ve diğ. (1950). Meritt, B.D., Wade-Gery, H.T., McGregor, M.F., *ATL*, vol. III, Princeton.
- Meyer-Schlichtmann, C. (1988). *Die pergamenische Sigillata aus der Stadtgrabung von Pergamon*, New York.
- McCabe, D.F. ve Plunkett, M.A. (1985). *Teos. Inscriptions: Texts and List*, Princeton.

- McFadden, A. (1946). A Tomb of the Necropolis of Ayios Ermoyenis at Kourion, *AJA* 50, 449-489.
- McNicoll, A. (1978). Some Developments in Hellenistic Siege Warfare, *The Proceedings of The Xth International Congress of Classical Archaeology*, Vol.1, TTK Basımevi, Ankara, 405-420, Pl. 123.
- McNicoll, A. (1982). Developments in techniques of siegecraft and fortification in the Greek world ca. 400-100 BC, *La Fortification et sa place dans l'histoire politique, culturelle et sociale du monde grec*, Colloque International, France, 305-313.
- McNicoll, A. (1997). *Hellenistic Fortifications From The Aegean to The Euphrates*, (Edidet: N.P.Milner), Clarendon Press, Oxford, New York.
- Mitchell, S. (1999). Archaeology in Asia Minor 1990-98, *SPHS, Archaeological Reports*, No: 45, 125,192.
- Muller, D. (1997). *Topographischer Bildkommentar zu den Historien Herodots*, Ernst Wasmuth Verlag Tübingen, Berlin.
- Müller-Wiener, W. (1988). *Griechisches Bauwesen in der Antike*, München
- Myres, J. (1954). The Battle of Lade, 494 B. C. (Herodotus vi. 6-17. With Map), *Source: Greece & Rome*, Second Series, Vol. 1, No. 2 (Jun., 1954), Cambridge University Press, 50-55
- Naumann, R. (1998). *Eski Anadolu Mimarlığı*, TTK Basımevi, Ankara.
- Nossov, K.S. (2009). *Greek Fortifications of Asia Minor 500-130 BC*, Osprey Publishing Limited, New York.
- Ober, J. (1992). Towards a Typology of Greek Artillery Towers: The First and Second Generation (c.375-275B.C.), *McGill University Monographs in Classical Archaeology and History*, (edit. John M. Fossey), McGill University, Amsterdam, 147-169.
- Ober, J. (1987). Early Artillery Towers: Messenia, Boiotia, Attica, Megarid, *AJA*, Vol. 91, No.4, Archaeological Institute of America, 569-604.
- Orlandos, A.K. (1966). *Les Matériaux De Construction, Et La Technique Architecturale Des Anciens Grecs I*, Paris.
- Orlandos, A.K. (1968). *Les Matériaux De Construction, Et La Technique Architecturale Des Anciens Grecs II*, Paris.
- Oxé, A. ve Comfort, H. (1968). *Corpus Vasorum Arretinorum. A Catalogue of the Signatures, Shapes and Chronology of the Italien Sigillata*, Bonn.

- Öğün, B. (1964). Teos Kazıları 1963, *TAD*, 13/1, TTK Basımevi, Ankara, 115-121.
- Öğün, B. (1968). Kaunos Sondajları (1966-1967), *TAD*, 16/1, TTK Basımevi, Ankara, (1966), 1968, 121-131.
- Özbilen, G. (2003). Klazomenai'da Ele Geçen Arkaik ve Klasik Dönem Mutfak Kapları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Özdaş, A.H. (1995). Antik Çağda Liman Olgusu, *In Memoriam İ.Metin Akkurt Bahattin Devam Anı Kitabı*, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul, 259-266.
- Özgan, C.B. (2013). *Knidos Ergebnisse der Ausgrabungen von 1996-2006*, Knidos-Studien, Band 4, Ege Yayınları, İstanbul.
- Özkan, T. (2009). Funde aus einem Spätgeometrischen Brandgrab (Geç Geometrik Bir Kremasyon Mezarın Buluntuları), *AD*, XIV/2, Ankara, 57-78.
- Öztürk, H.S. (2009). MÖ III. Yüzyıldan MÖ I. Yüzyılın Başlarına Kadar Doğu Akdeniz ve Küçükasya'nın Güney Kıyılarında Korsanlık-Haydutluk, *Ancient History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean World (Seventh Century BC to the Late Antiquity)*, Ed. Oğuz Tekin, Ege Yayınları, İstanbul, 299-308.
- Özyiğit, Ö. (1991). On the Dating of the City Walls of Ephesos, *AD*, 1, Erol Atalay Memorial, İzmir, 137-144, Pl. XXXIV-XXXVIII.
- Özyiğit, Ö. (1992). 1990 Phokaia Kazı Çalışmaları, *KST*, 13/2, Ankara, 99-122.
- Özyiğit, Ö. (1995a). 1992 Phokaia Çalışmaları, *KST*, 15/2, Ankara, 11-36.
- Özyiğit, Ö. (1995b). 1993 Phokaia Kazı Çalışmaları, *KST*, 16/1, Ankara, 425-454.
- Owens, E.J. (2000). *Yunan ve Roma Dünyasında Kent*, (Çev. Cana Bilsel), İstanbul.
- Pedersen, P. (2010). The City Wall of Halikarnasos, *Hellenistic Caria*, (Ed. Riet van Bremen ve Jan-Mathieu Carbon), Bordeaux, 269-316.
- Peschlow, A. (1994). Die Befestigungen von Latmos, *REA*, Vol. 96, 155-172
- Pickard, A. (1988). *Dramatic Festivals of Athens*, Oxford University Press.
- Piri Reis (1935). *Kitabı Bahriye*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, No:2, İstanbul.
- Pfrommer, M. (1985). Klassische und hellenistische Keramik aus dem Heroon III, *IstMitt* 35, 39-76.

- Polat ve Diğ. (2012). Polat, G., Polat, Y., Yağız, K., Üney, S., Aktaş, R., Açar, E., Arkan, D. Antandros 2010 Yılı Kazıları, *KST*, 33/1, Ankara, 271-294.
- Polat, B.A. (2010). *Troas Bölgesi'ndeki Arkaik ve Klasik Dönem Yerleşmeleri: Kent Planlama ve Savunma Sistemleri Açısından Bir İnceleme*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Polat ve Diğ. (2015a). Polat, R.T., Polat, Y., Hubner, C.; Magnetic Mapping of the Hellenistic City Walls in Teos and the Results, *Contemporary Issues in Cultural Studies*, Mannheim: Ehrmann Verlag, Germany, 45-52.
- Polat ve Diğ. (2015b). Polat, R.T., Akyol, A.A., Kadioğlu, Y.K.; Teos Hellenistik Dönem Surları Çevresindeki Sondajlarda Bulunan Seramiklerin Arkeolojik ve Arkeometrik Ön çalışmaları, *Selevcia Ad Calycadnvm*, sayı:5, Homer Yayınları, İstanbul, 221-236
- Polat, Y. ve Selli, N.T. (2015). Characterisation of the Stones Used on City Walls in Teos Hellenistic Period, 5.International Advances in Applied Physics and Materials Science (APMAS 2015) , April 16-19, Muğla, Turkey, (Baskıda).
- Pollard, A.M. ve Heroon, C. (1996). *Archaeological Chemistry*, The Royal Society of Chemistry, Cambridge.
- Price, S.R.F. (2004). *Ritüel ve İktidar, Küçük Asya'da Roma İmparatorluk Kültü*, (Çev: Taylan Esin), İmge Kitabevi, Ankara.
- Radt, W. (2002). *Pergamon Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, (Cev. S. Tammer), İstanbul.
- Ramsey, G. (2011). The Queen and the City: Royal Female Intervention and Patronage in Hellenistic Communities, *Gender&History*, Vol.23, Oxford, 510-527.
- Raeder, J. (1983). *Priene: Funde aus einer Griechischen Stadt*, Berlin.
- Range, P. (2013). Philo of Byzantium, *The Encyclopedia of Ancient History*, (Ed. Bagnall, R.S. et al), Blackwell Publishing, 5266-5268.
- Rihll, T.E. ve Tucker, J.V. (2003). Greek Engineering: the case of Eupalinos' tunnel, *The Greek Worrlid*, Ed. Anton Powell, Routledge, London and New York, 403-431.
- Robert, L. (1970). *Gnomon* 42.6, 579–603.
- Robinson, H., (1959). *The Athenian Agora Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens Volume V: Pottery of The Roman Period Chronology*, New Jersey.

- Roebuck, C. (1950). The Grain Trade Between Greece and Egypt, *Classical Philology*, Vol. 45, No. 4 The University of Chicago Press, 236-247.
- Roebuck, C. (1953). The Economic Development of Ionia, *Classical Philology*, Vol. 48, The University of Chicago Press, 9-16.
- Roller, D.W. (1974). The Date of the Walls at Tanagra, *Hesperia*, 43, 260-263, pl. 51.
- Rotroff, S. (1982). Hellenistic Pottery: Athenian and Imported Moldmade Bowls, *Agora 22*, New Jersey.
- Rotroff, S. I. (1997). Hellenistic Pottery Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material, I-II, *The Athenian Agora*, Vol. XXIX.
- Rotroff, S. I. ve Oliver, A. (2003). *The Hellenistic Pottery from Sardis: The Finds Through 1994*, Archaeological Exploration of Sardis, Reports, Cambridge.
- Rubinstein, L. (2004). Teos, pp. 1101–1102, Mogens Herrman Hansen: *An inventory of archaic and classical poleis*, Oxford, 145-180.
- Ruge, W. (1928). Teos, *RE XVIII*, 539-570.
- Ruppe, U. (2007). Neue Forschungen an der Stadtmauer von Priene: Erste Ergebnisse, *IstMitt* 57, 271-332.
- Ruppe, U. (2010). Die Stadtmauer von Priene-Zweckbau, Identifikationsobjekt oder Machtsymbol?, *Byzas 10*, Ege Yayınları, 141-163.
- Russell, B. (2013). *The Economics of the Roman Stone Trade*, Oxford University Press, New York.
- Sage, M. M. (1996). *Warfare in Ancient Greece*, Routledge, London.
- Schulz, A. V. (2000). Die Stadtmauern von Neandreia in der Troas, *Asia Minor Studien*, Band: 38, Bonn.
- Sidebottom, H. (2004). *Ancient Warfare, A very Short Introduction*, Oxford University Press, New York.
- Sherk, R.K. (1991). Zeitschrift Für Papyrologie und Epigraphic, *The Eponymous Officials of Greek Cities III*, Bonn, 225-260.
- Schäfer, J. (1968). *Hellenistische Keramik aus Pergamon*, PF 2, Berlin.
- Schlörb-Vierneisel, B. Eridanos Nekropole I, *MdI* 81, 4-111.

Schwertheim, E. (1994). "Die Inschriften", *Asia Minor Studien 11 – Neue Forschungen zu Neandria und Aleksandria Troas*, Bonn, Habelt, 39-47.

Scranton, R. L. (1941). *Greek Walls*, The American School of Classical Studies at Athens, Harvard University Press.

Sharon, I. (1987). Phoenician and Greek Ashlar Construction Techniques at Tel Dor, Israel, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, No. 267, 21-42.

Smith, W. (1854). *Dictionary of Greek and Roman Geography*.

Sokolicek, A. (2009). *Diateichismata, Zu dem Phanomen innerer Befestigungsmauern im griechischen Stadtebau*, Österreichisches Archäologisches Institut, Heft 11, Wien.

Söğüt, B. (2012). Stratonikeia 2010 Yılı Çalışmaları, *KST* 33, 4, Ankara, 395-420.

Sparkes, B. A. ve Talcott, L. (1970). Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C., *The Athenian Agora*, Vol. 12, Part 1-2.

Strang, J.R. (2007). *The City Of Dionysos: A Social and Historical Study of The Ionian City of Teos*, United States, Ann Arbor, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Sviatoslav, D. (2005). *City Government in Hellenistic and Roman Asia Minor*, Oxford University Press, United States of America.

Şahin, S. (1985). Eine Revidierte Maerbauinschrift aus Teos, *EA* 5, 17-18.

Şahin, S. (1994). Piratenüberfall auf Teos. Volkbeschluss über die Finanzierung der Erpressungsgelder, *EA* 23, 1-40.

Şahin, M. (2002). *Anadolulu Bir Mimar Hermogenes*, Ege Yayınları, İstanbul.

Şahin, N.E. A. (2012). Anadolu'nun Önemli Tarihi Yazıtları 1. Teos Meclis Kararı. Teos'a Korsan Baskını, *Eskiçağ Yazıları 2*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 137-166.

Şahin, N.E. A. (2013). Teoslu şair Anakreon ve Anakreonteia. Şiirlerden Seçmeler, *Eski Yunan Edebi Kaynakları I*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 131-172.

Şenel, A. (1995). *İlkel Topluluktan Uygar Topluma*, 4. Basım, Bilim ve Sanat, Ankara.

Şenol, A.K. ve Aşkın, E. (2007). Amphora'lar Işığında Kentin Ticari İlişkileri, *Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagidos*, Adalya, Ekyayın Dizisi 6, (Ed. S. Durugönül), Antalya, 241-290.

- Şimşek ve diğ. (2011). Şimşek, C.-Okunak, M. ve Bilgin, M., *Laodikeia Nekropolü (2004-2010 Yılları)*, İstanbul.
- Takaoğlu, T. (2006). New Light on the Origins of Eastern Sigillata B Ware, *Anadolu Arkeolojisine Katkılar 65. Yaşında Abdullah Yaylalıya Sunulan Yazılar*, (Der. Turan Takaoğlu), İstanbul, 263-270.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, II. Kitap, çev: Ali Suat, Ankara.
- Thompson, H. A. (1934). Two Centuries of Hellenistic Pottery, *Hesperia* 3, 311-480.
- Tırpan, A.A. (1983). Stratonikeia Çalışmaları, *KST* 5, Ankara, 209-214.
- Tırpan, A.A. (1990). Alabanda, *AST* 7, Ankara, 171-190.
- Tomlinson, R.A. (1961). Emplekton Masonary and Greek Structura, *JHS*, Vol. 81, 133-140.
- Tomlinson, R.A. (2003). *Yunan Mimarlığı*, (çev: Rifat Akbulut), Homer Kitabevi, İstanbul.
- Tuna, N. (1985). İonia ve Datça Yarımadası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, *AST* 3, Ankara, 209-226.
- Tuna, N. (1995). Teos Araştırmaları 1993, *AST* 12, Ankara, 167-176.
- Tuna, N. (1997). Teos Araştırmaları 1995, *AST* 14/1, Ankara, 219-233.
- Tuna, N. (1998). Teos Araştırmaları 1996, *AST* 15/2, Ankara, 323-331.
- Türkmen, M. (2001). *Perge Aşağı Şehir Surlarında Roma Dönemi Uygulamalarına İlişkin Gözlemler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul.
- Tüzün, B. (1997). Les Lampes De Smintheion, *Anatolia Antiqua/Eski Anadolu V*, 167-185.
- Uribe, E.C. ve Nims, C.F. (1990). Troubles With a Debt: An Egyptian Papyrus Document, *Journal of Near Eastern Studies*, vol:49, No: 3, The University of Chicago Press, 281-290.
- Uygun, Ç. (2011). *Tepecik Kırmızı Astarlı Seramikleri (İ.Ö. 2. yy-İ.S. 4. yy)*, *Patara IV.2*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Uz, D.M. (1985). Teos Dionysos Tapınağı Temenos Alanı, *AST* 3, Ankara, 227-242.

- Uz, D.M. (1990). The Temple of Dionysos at Teos, in: W. Hoepfner-E.L. Schwandner (der), *Hermogenes und die hochhellenistische Architektur, Internationalaes Kolloquium in Berlin vom 28.-29. Juli*, 51-61.
- Uz, D.M. (2013). *Teos'taki Dionysos Tapınağı*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Uzunoğlu, H. (2015). Das Verkehrsnetz von Nord-Ionien (Teos-Lebedos-Klazomenai) anhand alter und neuer Meilensteine, *Philia I*, Kabalcı, İstanbul, 166-177.
- Uzunoğlu, H. (2013). Anadolu'nun Önemli Tarihi Yazıtları(5): Dirae Teiorum, *Eskiçağ Yazıları 5*, Ed. N.E. Akyürek Şahin-B. Takmer-F. Onur, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 105-129.
- Vanseveren, J. (1937). *Inscriptions d'Amorgos et de Chios*, Paris.
- Vaag, L.E. – Nørskov, V. ve Lund, J. (2002). The Musoleion at Halikarnasos. Reports of the Danish Archaeological Expedition to Bodrum 7, The Pottery, Ceramic Material and Other Finds from Selected Contexts.
- Vapur, Ö. (2011). Menderes Magnesiası Theatron Kazısı Seramik Buluntuları, *Anadolu/Anatolia* 37, 143- 193.
- Von Gerkan, A. V. (1935). *Die Stadtmauern, Milet II,3*, Mit epigraph. Beitr. v. A. Rehm. Berlin.
- Weber, G. (1901). Erythrae, *AM* 26, 103-118.
- Weldemar, D. (1908). Les Lampes Antiques trouvées à Delos, *BCH* 32, 147-152.
- Westlake, H.D. (1979). Ionians in the Ionian War, *The Classical Quarterly*, Vol.29, No.1, Cambridge University Press, 9-44.
- Whitehead, D. (1990). *Aineias the Tactician, How to Survive under Siege*, Tranlated, with Introduction and Commentary, Oxford.
- Whitbread, I.K. (1995). Grek Transport Amphorae: A Petrological and Archaeological Study, *Fitch Laboratory Occasional Paper 4*, British School at Athens, Oxford.
- Wiegand, T ve Schrader, H. (1904). *Priene: Ergebnisse der Ausgrabngen in den Jahren 1895-1898*, Berlin.
- Wiegand, T. (1958). *Didyma, Erster Teil: Die Inschriften von Albert Rehm*, Berlin
- Winter, F.E. (1959). Ikria and Katastegasma in the Walls of Athens, *Phoenix*, vol. 13, No. 4, Canada, 161-200.

- Winter, F.E. (1966). Notes on Military Architecture in the Termessos Region, *AJA*, Vol. 70, No. 2, 127-137.
- Winter, F.E. (1971a). *Greek Fortifications*, University of Toronto Press, Toronto.
- Winter, F.E. (1971b). The Indented Trace in Later Greek Fortifications, *AJA*, Vol. 75, No. 4, 413-426.
- Winter, F.E. (1991). The Chronology of the Ancient Defence of Accorinth: A Reconsideration, *AJA*, vol. 95, No:1, 109-121.
- Winter, F.E. (1997). The Use of Artillery in Fourth Century and Hellenistic Towers, *Echos Du Monde Classique, Classical Views*, XLI-N.S. 16, Canada, 247-292.
- Winter, F.E. (2006). *Studies in Hellenistic Architecture*, University of Toronto Press, Canada.
- Wright, G.R.H. (2005). *Ancient Building Technology, vol.2*, Technology and Change in History, Volume 7/2, Brill, Leiden-Boston.
- Wycherley, R.E. (1951). Hellenistic Cities, *Town Planning Review*, vol. 22, No. 3. 177-205.
- Wycherley, R.E. (1993). *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu ?*, (Çev. N. Nirven-N. Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

EKLER

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Polat Yusuf
 Uyuğu : T.C.
 Doğum tarihi ve yeri : Ağın, 08.10.1975
 Medeni hali : Evli
 Telefon : 0505 5583729
 e-mail : yupolat@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Anadolu Üniversitesi	24.10.2008
Lisans	Anadolu Üniversitesi	03.07.1997

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
15	Anadolu Üniversitesi	Öğr. Gör.

Yabancı Dil

İngilizce

İş Deneyimi

- 1- Teos Antik Kenti Kazısı (Prof. Dr. Musa KADIOĞLU Başkanlığında),(Heyet Üyesi), 2010-2015.
- 2- Nysa Antik Kenti Kazısı (Prof. Dr. Vedat İDİL Başkanlığında),(Heyet Üyesi), 2007-2009.
- 3- Side Tiyatro Kazısı ve Restorasyon Çalışmaları (Dr. Ülkü İZMİRLİGİL Başkanlığında) (Arkeolog-Restoratör), 1999-2002.
- 4- Şarhöyük-Dorylaion Kazısı (Prof. Dr. Muhibbe DARGA Başkanlığında) (Stajyer öğrenci, Heyet Üyesi), 1995-2004.

- 5- İkiztepe Kazısı (Prof. Dr. Önder BİLGİ Başkanlığında) (Stajyer öğrenci olarak), 1996.
- 6- Foça Kazısı (Prof. Dr. Ömer ÖZYİĞİT Başkanlığında) (Stajyer öğrenci olarak), 1995.

Yayınlar

Uluslararası Hakemli Dergilerde Yayınlanan Makaleler

- 1- Polat, Y.-Altan M. (2012). Yazılıkaya-Midas Vadi'sinde Yer Alan Kalelerin Konumsal İlişkilerinin 2 ve 3 Boyutlu Modellenmesi- 2 And 3 Dimensional Modelling Of The Spatial Relationships Among Fortresses In The Yazılıkaya-Midas Valley, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi(A.U.Journal of Social Sciences)*, Cilt: 12, Sayı:1, 131-142.
- 2- Polat, R.T.-Polat, Y.-Hübner, C. (2015). Magnetic Mapping of the Hellenistic City Walls in Teos and the Results, *Contemporary Issues in Cultural Studies*, Mannheim: Ehrmann Verlag, Germany, 45-52, 2015.

Uluslararası Bilimsel Toplantılarda Sunulan ve Bildiri Kitaplarında Basılan Bildiriler

- 1- Polat, Y.-Selli, N.T. (2015). Characterisation of the Stones Used on City Walls in Teos Hellenistic Period, *5.International Advances in Applied Physics and Materials Science (APMAS 2015)* , April 16-19, Muğla, Turkey.
- 2- Polat, Y.-Er, C. (2014). Trial of Modern Ceramic Production in the Light of Ancient Period Kiln Sample, *SERES14 (III. International Ceramic Glass Porselain Enamel Glaze and Pigment Congress)*, Eskişehir, 15-17 October, 2014
- 3- Kadioğlu, M.-Adak, M.-Özbil, C.-Öztaner, C.H.- Polat, R.T.-Polat, Y. (2013). 2011 Yılı Teos Kazı Raporu (2. Sezon), *34. Uluslararası Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, Çorum, 211-232.
- 4- Moga, I. and Polat, Y. (2013). Economy of the Sacred in Rural Anatolia. Incomes, Properties, Transactions, *Proceedings of 14th SOMA Symposium on Mediterranean Archaeology*, BAR International Series, Kiev-Ukraine, 117-126.
- 5- Polat, Y. (2012). Conservation of the Floor Mosaic Found in the Gerontikon (Bouleuterion) in Nysa, *11th Conference of the International Committee for the Conservation of Mosaics (ICCM)*, Morocco, Meknes, October 24-27, 2011.
- 6- Kadioğlu, M.-Adak, M.-Özbil, C.-Yalçın, D.Ö.-Polat, Y. (2012). 2010 Yılı Teos Kazı Raporu (İlk Sezon), *33. Uluslararası Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, Ankara, 429-460.
- 7- Tamsü, R.ve Polat, Y. (2009). The Phrygian Rock Cut Altars and Their Restoration and Conservation Proposals, *EES2007 (International Conference on Environment: Survival and Sustainability)*,Nicosia- Northern

Cyprus, 19-24 February 2007, volume:3, 1005-1014.

- 8- Polat, Y. (2008). The Phrygian Rock Cut Religious Monuments, the Destructions of the Monuments and their Restoration Processes, *Symposium on Mediterranean Archaeology (SOMA 2005) Chieti University*, Chieti-Pescara, Italy, February 24-26, BAR International Series, vol. 1739, 425-430.
- 9- Polat, Y. (2007). Afyon İli Köhnüş Vadisinde Bulunan Phryg Anıtları Üzerinde Görülen Bozulmalar. *VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (Afyon, 18-20 Nisan 2005), Ankara, 521-529.
- 10- Polat, Y. (2002). Arkeolojik Seramik Buluntuların Restorasyonu ve Konservasyonu, *II. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Eskişehir, 185-191.

Ulusal Bilimsel Toplantılarda Sunulan ve Bildiri Kitaplarında Basılan Bildiriler

- 1- Avşar, A.O., Özkan, A., Aydoğdu, B., Polat, Y. (2011). Side Tiyatrosu Heykel, Mozaik, Taş ve Keramik Onarımı Çalışmaları, *Side'ye Emek Verenler Sempozyumu 20-22 Nisan 2007 Side*, Antalya, İstanbul, 122-129.
- 2- Polat, Y. (2012). Teos Hellenistik Dönem Surları, *Asos'dan İasos'a: Troas ve Karia Arasındaki Kent Surları Araştırma Toplantısı*, Aliağa, İzmir, (bildiri).

Yazılan Ulusal Kitaplar ve Kitaplardaki Bölümler

- 1- Polat, Y. (2009). Dağlık Phrygia Bölgesi Yerleşim Tiplerinin Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) İle İncelenmesi, *Kültür Varlıklarının Belgelenmesi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 101-115.
- 2- Polat, Y. (2013). Anadolu Tunç Çağı Krallıkları ve Troia Savaşı, (ed.) H.S. Alanyalı, *Anadolu Arkeolojisi, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını*, Eskişehir, 60-84.
- 3- Polat, Y. (2013). Anadolu Demir Çağı Uygarlıkları, (ed.) H.S. Alanyalı, *Anadolu Arkeolojisi, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını*, Eskişehir, 85-109.

Ulusal Hakemsiz Dergilerde Yayınlanan Makaleler

- 1- Polat, Y. (2002). Antik Mozaiklerin Restorasyonu - Konservasyonu ve Kaldırılması, *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, 287-305.
- 2- Polat, Y. (2013). Yazılıkaya Midas Vadisine Yolculuk FRİGLER, *ArkeoGezi Dergisi*, sayı: 4, 30-38, <http://issuu.com/arkeogezi/docs/belge-1>

Hobiler

Seyahat Etmek, Doğa Yürüyüşü, Spor Yapmak.

GAZİ GELECEKTİR..

Erwin Göttinger

